Defoe – Bucquoi – Exquemelin

Libertalia

Szabad kalózközösségek – az újkor első demokratikus alaptörvényei

Atlantisz

B. Cole sc.

Captain Bartho. Roberts *with two Ships, Viz. the* Royal Fortune *and* Ranger, *takes in Sail in* Whydah *Road on the Coast of* Guiney, *January 11th* $17\,2\frac{1}{2}$.

X 309834

Kísértések

Daniel Defoe
Jakob de Bucquoi
Alexandre Olivier Exquemelin

Libertalia

Szabad kalózközösségek – az újkor első demokratikus alaptörvényei

ATLANTISZ
2021

A fordítás alapjául szolgáló kiadások:
Daniel Defoe: A General History of the Pyrates, szerk., jegyzetek és utószó: Manuel Schonhorn, J. M. Dent & Sons, London, 1972.
A magyar fordítás alapjául szolgáló, javított kiadás: Dover Publications Inc., Mineola, New York, 2017.
Aanmerkelyke ontmoetingen in de zestien jaarige reize naa de Indien, Gedaan door Jakob de Bucquoi. Te Haarlem, by Jan Bosch, Boek- en Papierverkooper. MDCCXLIV.
Alexandre Olivier Exquemelin: De Americaensche Zee-Rovers, Jan en Horn Boeckverkoper, Amszterdam, 1678.
Helge Meves: Wege nach Libertalia; Zu den Quellen Libertalias, zu Übersetzung und Rezeptionsgeschichte, in: Daniel Defoe: Libertalia. Die Utopische Piratenrepublik, ford.: David Meienreis–Arne Braun, szerk. és bev.: Helge Meves, Matthes & Seitz Berlin, 2015.

© Helge Meves utószava: Matthes & Seitz Berlin Verlagsgesellschaft mbH, 2014.

© Atlantisz Könyvkiadó, Kravjánszki Róbert, Miklós Tamás, 2020. Minden jog fenntartva, beleértve bármilyen publikálás, elektronikus közzététel, sokszorosítás vagy egyes részletek közlésének jogát is.

A szövegeket fordította, a jegyzeteket és a magyar utószót írta: Miklós Tamás

Kiadói és tipográfiai előszó: Kravjánszki Róbert és Miklós Tamás
Az előszó angol fordítását Török Attila készítette.

A könyvet kiadónk Atlantisz Antiqua® betűivel nyomtuk. Ez a Misztótfalusi Kis Miklós 1688-as firenzei betűi nyomán készült írás első felhasználása.

Az Atlantisz Antiqua® betűk megvalósításáért az Atlantisz Könyvkiadó köszönetet mond Kravjánszki Róbertnek, Peter Sötjének és a Goethe Intézetnek.

ISBN 978-963-9777-62-0
ISSN: 0866-0352

Atlantisz Könyvkiadó (1054 Budapest, Akadémia u. 1.)
www.atlantiszkiado.hu
Felelős kiadó: Miklós Tamás

Borítóterv: Harsányi–Lajta–Miklós
Tördelés: Kravjánszki Róbert
Nyomdai munkák: Szekszárdi Nyomda Kft.

A könyv a C. H. Beck Stiftung, és azon olvasóink segítségével jelenik meg, akik adójuk 1%-át az Atlantisz Alapítványnak ajánlották fel.
Az Atlantisz Alapítvány számlaszáma:
10200 823-222-14737-00000000

Ebben az évben az Atlantisz Alapítvány támogató partnere a Hamburger Stiftung zur Förderung von Wissenschaft und Kultur.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 3.
SZTE Klebelsberg Könyvtár J001356227
X 309834

TARTALOM

AZ ATLANTISZ ANTIQUA BETŰKRŐL
(A kiadó és a tipográfus jegyzete) 7

ON THE ATLANTISZ ANTIQUA TYPEFACE
(A note by the publisher and the typographer) 17

DANIEL DEFOE: A KALÓZOK EGYETEMES TÖRTÉNETE
(Részletek) 29

Misson kapitányról 31
Tew kapitányról és embereiről 77
Roberts, Lowther és Phillips kapitányok kalózalkotmányai 103
Bartholomew Roberts kapitány kalózalkotmánya 105
George Lowther kapitány kalózalkotmánya 109
John Phillips kapitány kalózalkotmánya 113

JAKOB DE BUCQUOI: NEVEZETES KALANDOK AZ INDIÁBA TARTÓ TIZENHAT ÉVI ÚT SORÁN
(Részletek) 115

A tengeri rablók kormányzata, szokásai és életmódja 117

ALEXANDRE OLIVIER EXQUEMELIN: AZ AMERIKAI TENGERI RABLÓK
(Részletek) 123

Miképpen szerelik fel hajóikat a tengeri rablók, és miképpen élnek egymás közt 125

HELGE MEVES: UTAK LIBERTALIÁBA 129

Kalózromantika és a hétköznapok 129
Európa a XVII. és XVIII. század fordulóján 131
Libertalia kezdetei 137
Kalózalkotmányok 140
Irodalmi előzmények és hatások: Álmok Seholsincsországról, egy jobb világra utaló jelek 144
Viták az államról 149

Ellenállás és lázadás 153
A radikális felvilágosodástól a radikális demokráciáig 155
A szabadság és egyenlőség elbeszélései 162
Források és recepciótörténet 174
Újabb viták 193

A JÓ KALÓZOK
(Miklós Tamás) 207

A XVII–XVIII. SZÁZADI KALÓZOK
ELNEVEZÉSEI 237

AZ ATLANTISZ ANTIQUA BETŰKRŐL

(A kiadó és a tipográfus jegyzete)

A harmincéves Atlantisz Könyvkiadó új betűi

Könyveinket tervezve kezdettől egységes programban gondolkodtunk – a legfontosabb témákat jelölő állandó sorozatokkal, a következetes tipográfiával – könyveinktől a katalógusokon és plakátokon át egészen könyvesboltunk, az *Atlantisz Könyvsziget* külső-belső képéig, feliratáig és az Atlantisz Könyvkiadó *Kékfrankos* boráig. Köteteink formátuma az aranymetszés arányait követi. Klasszikus utalásokkal játszó, modern, nyugodt, mégis excentrikus külsőt akartunk. Kis kiadónál fontos, hogy minden könyve összetartozzon, megjelenésével is egymásra utaljon. A könyvek nem pusztán információk hordozói, hanem komplex, erotikus tárgyak is, a szemnek, tapintásnak, hozzá kötődő emlékeknek szóló impulzusokkal. Jó, ha nemcsak a szöveg, hanem a kötet is mű, s azután a kötetek sora maga is művet alkot. Ha ez sikerül, a kiadó könyvei szavak egy értelmes mondatban – amely nem tűr hamis vagy fölösleges elemet.

A könyv tipográfiájának legfontosabb alkotórészei a betűk, az íráskép. Régi tervünk volt, hogy saját betűink legyenek. Olyan íráskép, amely egyértelműen az Atlantiszhoz kötődik, amelyben formát ölt a kiadó szellemisége. Ez mostanra vált lehetségessé.

A legszebb munkáit a XVII. század végén Amszterdamban alkotó Misztótfalusi Kis Miklós korának és a nyomtatott könyv egész történetének egyik legjelentősebb tipográfusa volt.[1] A fél világnak dolgozott – angoloknak, németeknek, olaszok-

[1] Munkásságáról ld. pl. Haiman György: *Tótfalusi Kis Miklós, a betűművész és tipográfus,* Magyar Helikon, Budapest, 1972. (angolul: György Haiman: *Nicholas Kis. A Hungarian Punch-Cutter and Printer 1650–1702,* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.)

nak, oroszoknak, lengyeleknek, örményeknek, grúzoknak. De igazi remekműve Firenzének készült, amikor a toszkán nagyherceg patronálásával a Galilei-tanítványok által létrehozott első tudományos akadémia első kiadványához, egy gyönyörű, a fizikai kísérletek képeivel illusztrált kötethez (s persze más, további könyvekhez is) a legjobb tipográfust kívánták megnyerni. Megalkotta az egyik legelegánsabb, de mostanáig szakszerűen nem rekonstruált és digitalizált betűkészletet, írásképet. Amikor ezt választottuk kiindulópontként, először e régi könyv még fellelhető példányát kellett megtalálnunk. Egy római antikváriumban várt ránk. A betűk és az írás új életre keltésére, rekonstruálására és egyben a mai szükségletekhez formálására az Atlantisz az egykori *Medvetánc* folyóirat munkatársát, Kravjánszki Róbertet kérte fel. Évekig tartó munkával született meg a betűket és viszonyaik logikáját elemző s újrakomponáló, a Kis Miklós 1688-as betűin alapuló *Atlantisz Antiqua*®. Köszönet minden barátunknak, akik ebben segítettek. Az immár nemzetközi jogvédelem alatt álló, szépséges latin betűkészlet megtestesíti Európa kulturális összetartozását.

Szándékunk a munka folytatása. Az egykori tizennégy betűméret mind teljesebb felidézése, valamint a héber és görög betűk rekonstrukciója további, több országra kiterjedő kutatómunkát igényel. Külön kötetben szeretnénk megjelentetni ennek az írásnak a történetét – Kis Miklós egykori betűitől az *Atlantisz Antiqua*® megszületéséig.

Daniel Defoe, Jakob de Bucquoi és Alexandre Olivier Exquemelin szövegeit magában foglaló kötetünk az első ilyen betűkkel nyomtatott munka.

Nem sokkal a firenzei betűk születése után jelentek meg az első beszámolók arról, hogy a XVII–XVIII. század fordulóján – jóval a francia forradalom előtt – különböző nemzetiségű, kalózokká lett tengerészek a felvilágosodás eszméit követve, az emberi jogok, az emberi egyenlőség és az ész törvényei alapján szabad kalózköztársaságokat hoztak létre. Választott bíróságaik voltak, törvénybe iktatták a nők méltóságát is. A hajók legénységének összetétele folytán a vallási bigottsággal,

faji előítéletekkel sem tudtak mit kezdeni. Alkotmányaikat olvasva ámulunk. Könyvünk e spontán társadalmi kísérleteket idézi föl. Szöveg és írásképe itt szépen egymásra találnak. Üzenetükkel köszönti három évtizede hűséges és új olvasóit az Atlantisz Könyvkiadó.

A betűk előtörténete röviden

Misztótfalusi Kis Miklós 1680 kora őszén érkezett Amszterdamba a *Biblia* kiadásának tervével. A legjobb nyomdászokat kereste fel, köztük Joan Blaeu-t is, aki azt javasolta, inkább a betűmetszést tanulja meg, mert nyomtatni bárki képes, betűt készíteni kevesen. Dirk Voskens műhelyében a betűmetszés mellett a nyomtatás mesterségét is elsajátította.

Amikor 1687-ben a nagyherceghez közel álló Carlo Finetti és Francesco Tempi nyomdát akartak alapítani Firenzében, s Amszterdamba indultak, hogy megtalálják a legkiválóbb nyomdászt és tipográfust, alighanem szintén Blaeu tanácsára vezetett útjuk az immár nagy hírű betűkészítő mesterhez, Nikolaas Kishez.

A könyvnek, amelynek kiadásához betűket kerestek, akkor már volt egy korábbi kiadása. Ez a címoldal szerint 1666-ban (az imprimatúra szerint inkább 1667-ben) fólió formátumban megjelent kötet, a *Saggi di naturali esperienze (Tanulmányok természeti kísérletekről)*, a Galilei tudós iskolájából létrejött *Accademia del Cimento* közel tízéves tevékenységének egyetlen kiadványa volt. Első kiadása Giuseppe Cocchini évtizedek óta működő műhelyében készült (Stamperia all'insegna della stella). Szerzőként (a kísérleteket leíróként) az *Accademia del Cimento* titkárát, Lorenzo Magalottit jelölik.

Finetti és Tempi egy helybeli könyvkereskedővel, Giovanni Filippo Cecchivel hozta létre azt a nyomdát, amely azután 1693-ban megörökölte a *nagyhercegi nyomda* címet és az ezzel járó privilégiumokat. Egy 1699-ből származó firenzei nyomdai szerződés megemlíti, hogy fenti üzletemberek korábban tekintélyes mennyiségű patricát, matricát és betűöntő szerszá-

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

mot vásároltak Amszterdamban Nicholas Chis betűmetszőtől, hogy Giovanni Filippo Cecchi nyomdáját felszerelhessék a betűkészítéshez szükséges eszközökkel. Kis Miklós visszaemlékezve azt írja,[2] hogy

> a florenciai nagyherceg egy egész holnapnál tovább járatott énutánam gazdag conditio ígéréssel, hogy oda vehetett volna vagy fél esztendeig avégre, hogy ott [...] megmutogatnám, miképpen kell élni az eszközökkel, amelyeket tőlem szerzettenek volt.

Mint írja, ebben az időben Amszterdamban

> targoncával tolták a pénzt

szállására.

A firenzeiek nem nyomdabetűket vásároltak, ami elég tekintélyes súlyú csomag lett volna, inkább azt választották, hogy otthon majd megöntik a betűket a csaknem 200 ládikában található eszközökkel. Nem volt szokatlan, hogy patricáitól is megválik a betűkészítő mester, pedig első pillantásra úgy tűnik, mintha a karját vágta volna le. A patrica az az eszköz, amire az egyes betűk körvonalait faragják, ezt ütik bele a puhább fémmatricába, az erre öntött ólomötvözetből formálódik, sokszorozódik a nyomdabetű. Létezett egyébként egy további eszköz is, a kontrapatrica (korabeli szóval: *contrapensum*), amelynek használata a patrica előállításának idejét a felére rövidíthette le. A standardizálást segítő kontrapatrica készítése során nem a teljes karakter képét, hanem csak annak legfontosabb jellegzetességeit (a szárvastagságot, a kitöltetlen űröket, a gömbölydedséget stb.) rögzítik. Tovább segíti az íráskép egységességét, hogy egy készlet kontrapatrica több méret elkészítéséhez is használható. Ha tehát egy távoli országban, hosszú utazás után kell újrakezdeni a mesterséget, a kontrapatrica (és az itt most közelebbről nem tárgyalandó kontra-kontrapatrica, korabeli szóhasználatban: *contrapensum contrapensorum*) kiváló megoldás – egy készlet zsebben is elfér. Erre volt szüksége az Amszterdamból Kolozsvárra hazatérő Kis Miklósnak is, így kezdett az ottani betűkészítéshez.

1691-ben meg is jelentek a Cecchi-nyomda (Nuova Stamperia) első kiadványai Kis amszterdami betűivel. Az egyik – *kis octavo* formátumban, Giuseppe Nenci *Reflessi*-je – egy kertészeti kézikönyv, az imprimatúra dátuma szerint március 31-én. A másik pedig a *Saggi di naturali esperienze,* az imprimatúra napja itt április 2. E két könyvben az akkor először használt betűk még frissek, vagyis kiváló kiindulópontjai a mai rekonstrukciónak.

Az előbbit ma már nem könnyű lapozgatni, nagyon szorosra sikerült az újrakötés. Kis betűinek mostani újratervezése az utóbbira, a tudományos akadémia kísérleteinek eredeti, bőrkötésű kötetére épült. Ez a második kiadás méretében megegyezik az elsővel, amelyből átkerültek a kísérleteket illusztráló egész oldalas rézmetszetek és az iniciálék, s azonos a címoldal körzete, az akadémia logója is. E könyvben – a szennycímoldal 48 pontos, reneszánsz fabetűi kivételével, amelyek az első kiadásban is szerepeltek – csak Kis betűi találhatók. Összesen öt típus, méret a Firenzébe szállított tizennégyből. A *fólió* alaknak megfelelően a kenyérbetű elég nagy méretű, *Parangon* (roman, kurziv és kiskapitális), de ez a kötet arányaihoz illő, indokolt. Míg az első kiadás bevezetője még a felséges II. Ferdinandót, ez már III. Cosimót dicséri.

Ami a nyomdai megvalósítást illeti, az első kiadás tördelése talán szebb munka, a reneszánsz típussal gondos, egyenletes volt a szedés. A második kiadás nyomdászai igyekeztek sorról sorra, oldalról oldalra követni az elsőt, de mivel más – a reneszánszon már túllépő – a betűtípus, gyakran egyenetlen a szedés. Természetesen mi mégis ezt a kiadást választottuk a digitalizálás és újrakomponálás alapjául, hiszen ez a kötet Kis gyönyörű betűivel készült.

[2] *M. Tótfalusi K. Miklósnak maga személyének, életének és különös tselekedetinek MENTSÉGE. Mellyet az Irégyek ellen, kik a' közönséges Jónak ezaránt meggátolói, irni kénszeríttetett.* Kolosváratt, 1698. Esztendőben.

Az *Atlantisz Antiqua*® esetében az egykori nyomatok alapján próbáltunk számítógépen jól használható betűváltozatot készíteni.

Amennyiben többféle betűméret áll rendelkezésünkre, a digitalizálás egyik alapkérdése, hogy melyik legyen munkánk alapja. Az analóg betűkészítés során nincs olyan lineáris méretváltoztatási lehetőség, mint a digitális világban. Az utóbbiban pl. a 18 pontos betű a 9 pontos felnagyított változata. A klasszikus tipográfia korában azonban minden méretnek külön alakja volt (s még a digitális világ hajnalán is ez volt a helyzet). A kisebbek optikailag kövérkésebbnek tűntek, és nagyobb betűtávolságot tartottak, a nagyobb méretek részleteikben kidolgozottabbak, karcsúbbak, kisebb betűközzel, szorosabbra igazítottak voltak. Ennek az egységes kompozíción belüli változatosságnak, az eltérő betűméretekhez tartozó, finoman különböző szerkesztéseknek is köszönhető a régi nyomatok mai kiadványokban már fellelhetetlen szépsége.

Ilyen, korábbi nyomatokon alapuló újraépítés esetében általában a kenyérbetű a digitalizálás alapja. Ez többnyire a 12 pontos *(Augustin)* változat. Szerepelt ez a méret a Magalotti-kötetben is, azonban ritkán, kevés karakterrel. Ebben a könyvben is a kenyérbetű volt a legteljesebb, amely azonban ebben az esetben a 18 pontos *(Parangon)* változat. E méret részletesebb kidolgozottsága megkönnyítette a digitalizálást, kevesebb volt az ún. festékezési probléma (amikor helyenként több vagy kevesebb nyomdafesték kerül a betűről a papírra, esetleg betöltődnek a sarkok stb.). És mivel most is kenyérbetűről van szó, hűek maradhattunk a digitalizálás elveire vonatkozó hallgatólagos elvárásokhoz.

Ahhoz, hogy tovább erősítsük az eredeti iránti hűséget, és felidézzük a szemet kényeztető, mára feledésbe ment változatosságot, szükség lesz további betűméretek, változatok elkészítésére is. Ezen dolgozunk.

Az újrakomponálás, a mai életre keltés másik alapkérdése technikai jellegű. Az ólombetűk esetében nincs két egyforma

karakter. Ahányszor az ólom az öntőkészülékbe kerül, annyiféle változatban esik ki belőle a betű. Ezek persze a megtévesztésig hasonlítanak egymásra, de a digitális betűk monoton, századmilliméterre azonos kópiáihoz képest mégis mindegyik más kicsit. Talán ez is hozzájárul a régi nyomtatványok iránti rajongáshoz, mert olyan változatosságról van szó, amely jobban kondicionálja a szemet, könnyebbé teszi a befogadást. Ám ha minden kiöntött betű más, mi legyen a digitalizálás alapja? Melyik *a*-betűt fogadjuk el a végleges változatnak? Itt a betűtervező szemének gyakorlottsága a meghatározó. Mindegyik betűnek egyéni vonalvezetése, sajátos vonalstruktúrája van, erre kell ráérezni, ezt kell kifejezni egyetlen változatban. Ha számottevő eltérések vannak, akkor el lehet készíteni ugyanannak a betűnek többféle változatát. Az sincs kizárva, hogy a XVII. századi betűkészítő többféle patricát faragott mondjuk a *k*-betűből – egyszerűen azért, mert élvezte a munkáját, kedvelte a változatosságot. A digitális tipográfia monotóniáját ezzel a megoldással is oldani lehetne, s ennek technológiailag semmi akadálya, hiszen az eltérő változatok véletlen keveredése is programozható.

Ahol szokatlan megoldással találkoztunk, ott minél több azonos betűt kerestünk, hogy kiderüljön: véletlenről van-e szó vagy a szokatlan a standard. Ilyen volt például a kurziv *d* esete, ahol a balra eső kerekded rész magassága nem érte el testvéreiét (pl. a *b, c, o*-betűkét). Minthogy ebben az esetben rendre ezt a megoldást találtuk, el kellett fogadnunk. Ez lett az általános elv, tehát nem egységesítettük a betűmagasságot.

A régi írás mai változatának elkészítésekor a harmadik alapkérdés a függőleges és vízszintes metrika. A XVII. századi központozási gyakorlat az írásjeleket nagyobb szünetekkel helyezte el. Az idézőjelek, az aposztróf stb. alacsonyabban álltak, mint manapság. A digitalizálás során ebben napjaink szokásait követtük. A mintául szolgáló kötetben azt láthatjuk, hogy a betűtervező a kor hollandi gyakorlata szerint meglehetősen takarékosan bánt a hellyel. Amellett, hogy viszonylag keskeny karaktereket készített, a betűk közötti távolságot is szorosra vette. Előbbin nem változtattunk, utóbbit korunk szokásainak

megfelelően kissé levegősebbre vettük. (A modern tördelőrendszerekben ez elég szabadon változtatható, akár a korabelinél szorosabb szedést is be lehet állítani.)

A betűkészletet természetesen ki kellett egészítenünk ma használatos további írásjelekkel is, valamint azokkal a jelekkel és betűkkel, amelyek képessé teszik az *Atlantisz Antiqua*®-t bármely latin betűt használó nyelv szövegeinek megjelenítésére. E betűk és jelek megtervezésénél az egykori firenzei betűk szellemében igyekeztünk eljárni. Megőriztük – s ahol helye van, ott használni is fogjuk – az egykori betű- és számvariációkat, amelyeknek alkalmazása különös szépséget adhat egy-egy írásnak. Az új betű alkalmat kínál arra is, hogy a tördelésben felidézzük az optikai hasábkiegyenlítés reneszánsz hagyományát: a hasábból kibújó egyes karakterrészek a szemnek kedvesebb oldalképet nyújtanak.

Korábbi kísérletek Kis Miklós betűinek digitalizálására

A *Janson, Kis* vagy egyéb névre keresztelt betűtípusnak számos digitalizált változata van, ezek azonban különböző okok miatt nem tekinthetők autentikusnak. Mindegyikük valamilyen XVIII. századi eredetire hivatkozik (ha egyáltalán fontosnak tartja a valamely eredetihez való ragaszkodást, hiszen van olyan betűkészlet, amelyik pusztán a nevet használja). Kis alighanem Amszterdamban és Lipcsében is hagyott matricákat, azonban nem tudta eladni azokat, mert – mint írja –

valami defectusok vannak bennek.

Ez a *defectus* bármit jelenthet – például azt, hogy méretek tekintetében nem teljes a sorozat vagy nem teljes a karakterkészlet, esetleg öntésre elő nem készítettek (jusztálatlanok) a matricák. Egyes karakterek már a XVIII. század elején megjelentek lipcsei kiadványokban.

A XIX. század végén a lipcsei Wilhelm Eduard Drugulin műhelyének tulajdonában számos Kishez köthető matrica volt található. Haiman György az 1970-es évek elején még próbaszedést kért és kapott tőlük az eredeti matricákból öntött betűkkel, azután véletlenül kiselejtezték ezeket.

Az 1910-es évek második felében a lipcsei betűkből néhány méretet a Stempel betűöntő műhely vásárolt meg, és a *Janson* nevet adta az új életre kelt típusnak.

A XX. századi betűművészet nagy tekintélye, Hermann Zapf is dolgozott ezzel a betűtípussal, kiegészítette, javította, egyes méreteket újratervezett – behatóan ismerte az anyagot. Megállapította, hogy az évszázadok során a készletek elhasználódása, a helyenként ügyetlen pótlások és egyéb okok miatt a betűk eredeti jellege eltűnt.

1922-ben Daniel Berkeley Updike *Printing Types* című nagyszabású betűtörténeti munkájában[3] megjelent egy oldalrészlet fotója Cecchi egykori kötetéből. Megnevezte a nyomdászt, és a betűket modern irányzatúként jellemezte. Updike már az 1900-as évek elejétől ismerhette a Drugulin-féle változatot, kisebb mennyiségben rendelt is belőle, mégsem azonosította e kettőt. Talán nem véletlenül, hiszen kiváló szemű betűszakértő volt.

Harry Carter és a nevezetes fametszeteket is készítő Buday György 1954-ben először bizonyította be, hogy a korábban Anton Jansonnak tulajdonított betűtípusok Misztótfalusi Kis Miklós metszései.[4]

A firenzei típus kétségkívül Kis munkája, azt azonban nem tudjuk, hogy vajon minden elemét újonnan alkotta-e meg. Számos korabeli betűöntő műhely adott ki mintalapot készlete gazdagságának illusztrálására. A XVII. század végéről és a XVIII. század elejéről ismert mintalapok természetüknél fogva kevert típusok. A betűöntő nem művész volt, hanem iparos és üzletember, aki minél gazdagabb készletet akart kínálni. E készletek döntően saját munkán alapultak, de készítőik más mesterektől is vásároltak patricát, matricát, esetleg öröklés útján is jutottak készletekhez. Kis mintalapja nagy

[3] Daniel Berkley Updike: *Printing Types. Their History, Forms and Use,* Harvard University Press., Cambridge, 1922.

[4] Carter, Harry & George, Buday: „The origin of the Janson types. With a note on Nicholas Kis", *Linotype Matrix,* No. 18. 1954.

valószínűséggel saját metszésekből készült, még ha nem zárható is ki, hogy volt segítsége, vagy mások munkájával is kiegészítette a készletét, esetleg patricákat vagy kontrapatricákat vásárolt-cserélt. (Ő például csak a maga korában bevett ligatúrákat készített, mégis feltűnik mintalapján pár szokatlan – például *i-s* – ligatúra, ami reneszánsz örökség, s tudható, hogy a nagy elől, Christoffel Van Dyck például kifejezetten szerette ezeket.)

Az arról szóló vitát, hogy a lipcsei betűk vajon Kis vagy Janson nevéhez kötődnek-e, elengedhetjük azzal, hogy az eredeti jellegüket már elvesztett, a lipcsei karakterekre visszanyúló változatok akár meg is tarthatják a *Janson* elnevezést, mert az autentikus, az egykori teljes firenzei készlet biztosan megőrzi *Kis* nevét.

Ezt a típust mi digitalizáltuk először, az Atlantisz Alapítvány, a Goethe Intézet és a Hamburger Stiftung zur Förderung von Wissenschaft und Kultur támogatásával, az Atlantisz Könyvkiadó könyvei számára. A régi nyomdokain újjákomponált betűknek az *Atlantisz Antiqua*® nevet adtuk.

Kravjánszki Róbert
Miklós Tamás

ON THE ATLANTISZ ANTIQUA TYPEFACE

(A note by the publisher and the typographer)

The new typeface commemorating the 30th anniversary of Atlantisz Publishing House

Since the beginnings, we have designed our books with a unified programme in mind, one encompassing both our book series dedicated to the most important topics and our consistent typographical approach in books and catalogues, on posters, in the outdoor and indoor branding and signage of our bookshop *Atlantisz Book Island,* and even in the graphic design of Atlantisz Publishing House's branded *Kékfrankos* or Blaufränkisch wine. Our book formats are based on the golden ratio *(proportio divina)*. We have sought a look that, while playing with classical references, is modern, serene, and yet eccentric. For a small publishing house, it is important that all its books belong together, cross-referencing one another in terms of their appearance. Books are more than mere vehicles of information; they are complex, erotic objects rich with visual and tactile impulses triggering a range of memories attached to them. It is only appropriate that a book, being the embodiment of a literary work, should also be a work of art in its own right, and so should a series of successive volumes. If that is achieved, all the books of the publishing house will become, as it were, words in a meaningful sentence – a sentence that rejects all spurious or superfluous elements.

The key components of a book's typography are its typefaces and its printing style. We have long cherished the plan to develop our own typeface. We wanted a printing style that is clearly associated with Atlantisz, one that incarnates the very spirit of the publishing house. Our efforts have finally come to fruition.

Miklós Tótfalusi Kis created some of his best work in Amsterdam at the end of the seventeenth century. He was one of the most prominent typographers of his era – and of the entire history of the printed book.[1] He worked for English, German, Italian, Russian, Polish, Armenian, and Georgian clients – indeed, clients from half the world over. However, he created his true *chef-d'œuvre* for Florence when the first academy dedicated to the natural sciences, founded by students of Galileo and financed by the grand duke of Florence, sought to recruit the finest letter cutter for its books, including its first ever publication, a beautiful volume illustrated with copperplate engravings of experiments in physics. Kis designed a typeface and a printing style of outstanding elegance that, up until now, have not been reconstructed or digitized to any decent professional standard. Having chosen this old book as our starting point, we first had to find an available copy. It was waiting for us in a second hand bookshop in Rome. Atlantisz approached Róbert Kravjánszki, a member of the editorial office of our one-time social science journal *Medvetánc (Bear Dance),* asking him to revive and reconstruct the type and the printing style, as well as to update them to meet modern requirements. After years of hard work dedicated to the analysis and re-composition of the letters and the logic of their interrelationship, a new type was born on the basis of the 1688 letters of Miklós Kis: *Atlantisz Antiqua*®. Our thanks are due to all those friends who have helped us accomplish this work. This Latin type of majestic beauty – now enjoying international legal protection – embodies Europe's cultural sense of belonging together.

Our plan is to continue that work. In order to revive, as completely as possible, all fourteen sizes of the original type, and to reconstruct its Hebrew and Greek glyphs, we will need further research extending to several countries. Eventually, we would like to publish the history of this type – from the original letters cut by Miklós Kis to the birth of *Atlantisz Antiqua*® – in a separate volume.

Our volume of writings by Daniel Defoe, Jakob de Bucquoi and Alexandre Olivier Exquemelin is the first book to be printed in this type.

Not much after the birth of the Florentine typeface, the first accounts came in of bands of sailors-turned-pirates representing a wide array of nations who – right at the turn of the seventeenth and eighteenth centuries, a good deal before the French revolution – had embraced the ideals of the enlightenment and created free pirate republics on the basis of human rights, the equality of all human beings, and the laws of reason. They had elected judges and legislated on the dignity of women. The diversity of the crews left no space for religious bigotry or racial prejudice. We still read their constitutions in amazement. Bringing text and print style together beautifully, our volume recalls the spirit of these spontaneous social experiments. It is by relaying their message that Atlantisz Publishing House wishes to salute its readership, whether they have been with us loyally for three decades or have just recently become our readers.

A brief history of the typeface

With plans to publish the *Bible,* Miklós Tótfalusi Kis arrived in Amsterdam in the autumn of 1680. He approached the best printers. One of them, Joan Blaeu urged him to learn letter cutting, as just about anyone could print but few could fashion letters. Kis learned letter cutting, as well as printing, under Dirk Voskens.

When in 1687 Carlo Finetti and Francesco Tempi, confidantes of the grand duke, wanted to found a press in Florence and set out for Amsterdam to find the finest printer and typographer, it was probably Blaeu, once again, who referred them to Nikolaas Kis, by then a highly regarded master letter cutter.

[1] On his accomplishments, see, for example, Haiman, György: *Tótfalusi Kis Miklós, a betűművész és tipográfus*, Magyar Helikon, Budapest, 1972. (In English: György Haiman: *Nicholas Kis. A Hungarian Punch-Cutter and Printer 1650–1702,* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.)

The book they were seeking types for had had a previous edition. Published either in 1666 (date on the title page) or, more probably, in 1667 (date of the imprimatur), this folio entitled *Saggi di naturali esperienze ("Essays on Natural Experiments")* was the only volume that the *Accademia del Cimento,* which carried on the legacy of Galileo's school, published during its nearly ten years of existence. The first edition had been produced by Giuseppe Cocchini's decades-old press (Stamperia all'insegna della stella) and named Lorenzo Magalotti, the secretary of the Accademia del Cimento, as its author (the person describing the experiments).

In 1687, Finetti and Tempi joined forces with local book merchant Giovanni Filippo Cecchi to set up the press that eventually, in 1693, inherited the title *grand ducal press* along with all the privileges appertaining to it. A Florentine contract for a printing job dating back to 1699 mentions that, intending to fit out Giovanni Filippo Cecchi's press with all the tools necessary for casting type, said businessmen had earlier purchased large quantities of letter punches, matrices, and hand moulds in Amsterdam from a letter cutter called Nicholas Chis. Miklós Kis later reminisced[2] that

> with promises of the best of conditions, the men of the Florentine grand duke never ceased to harass me with the proposition that I stay with them for half a year so that [...] I can show them, on their own premises, how to make use of the implements they had acquired from me.

As he writes,

> they were carting cash to my quarters

in Amsterdam in those days.

The Florentine printers did not actually purchase lead types; the weight would have been prohibitive. Instead, they opted for casting the types back home, using the nearly 200 neatly

[2] *M. Tótfalusi K. Miklósnak maga személyének, életének és különös tselekedetinek MENTSÉGE. Mellyet az Irégyek ellen, kik a' közönséges Jónak ezaránt meggátolói, irni kénszeríttetett.* Kolosváratt, 1698. Esztendőben. ["Miklós Tótfalusi Kis's Apology of His Own Person, Life, and Certain Acts, Which He Has Been Forced to Write Against Those Impeding the Common Good out of Envy". Kolozsvár, 1698.]

packed cases of type foundry implements they bought. It was not unusual for a master letter cutter to part with his punches, even though–one would tend to think – it must have felt like having an arm cut off. A letter punch is a steel bar with the outline of an individual letter design into one end cut by the punchcutter. The finished punch is then struck into a block of softer metal, such as copper, to create a mould, which is then called a matrix. Then, an alloy of lead is cast into the matrix to produce as many types as necessary. Another tool called a counterpunch (known at the time as *contrapensum*) was also in use to cut the production time to half when cutting punches. Counterpunches, which help give the type a more consistent look, do not carry the whole design of the glyph; they only record its most characteristic features (its stem thickness, its negative spaces, its roundness, etc.). Furthermore, the same set of counterpunches can be used to create several sizes of punches, which also helps create a more uniform printing style. Thus, when a master letter cutter, having completed an arduous journey, is about to relaunch his enterprise in a far-away country, having held on to his counterpunches (and, in fact, his counter-counterpunches or *contrapensum contrapensorum,* which we shall not discuss here in detail) is an excellent solution as a complete set easily fits into one's pocket. That is exactly what Miklós Kis needed when he returned from Amsterdam to Kolozsvár (Klausenburg, Cluj) to start his own letter cutting business at home.

As early as 1691, Cecchi's press (Nuova Stamperia) started publishing its first books using the Amsterdam letters of Kis. One was Giuseppe Nenci's *Reflessi,* a horticultural manual in a small octavo format with its imprimatur dated 31 March. The other was *Saggi di naturali esperienze* with its imprimatur dated 2 April. Used for the first time ever in these two books, the types are still nice and fresh – that is to say, just ideal for the modern reconstruction of the typeface.

The former was rebound too tightly at one point and is now quite difficult to leaf through. In redesigning Kis's typeface, we relied on the latter, the original, leather-bound edition of

the Accademia's science experiments. The second edition is of the same size as the first edition and features the same full page copperplate engravings illustrating the experiments, the same initial capitals, and the same logo of the Accademia. Except for the 48-point old wooden letters used on the first page, which were also inherited from the first edition, the book only uses Kis's letters in a total of five sizes out of the fourteen shipped to Florence. In line with the *folio* book format, the text type is fairly large: *Parangon* (roman, cursive, and small capitals). However, this is a good match for the proportions of the volume and is therefore justified. While the preface of the first edition extols the virtues of his Highness Ferdinando II, the second edition praises Cosimo III.

As far as printing quality goes, it might be argued that the first edition was a job more beautifully done, as the Renaissance type was set more carefully and evenly. Line by line and page by page, the printers of the second edition mimicked the page-setting of the predecessor. However, they were using a different type, one already leaving behind the Renaissance, frequently resulted in unevenly set lines. As a matter of course, we still decided to rely on this edition for our own digitization and re-composition purposes; after all, this was the volume printed using the beautiful letters of Kis on this edition for our own digitization and re-composition purposes; after all, this was the volume printed using the beautiful letters of Kis.

The digitization of the letters

When creating *Atlantisz Antiqua®*, we started out from original prints but aimed at designing a version of the type that lends itself to our computerised production environment.

Whenever more than one size is available, a fundamental issue of digitization is which size to take as the basis for our work. While typefaces are linearly scalable in the digital world, this is not an option when physically cutting punches and casting type. In the digital world, an 18-point letter is

a version of the 9-point letter, scaled up without introducing any distortion. However, in the age of classical typography, each letter had its distinct shape depending on its size (a standard that actually survived into the dawn of the digital era). Optically, smaller letters appeared bolder and seemed to keep greater intercharacter space, while letters of a greater size were more detailed, elaborate, and more gracile; they kept a smaller intercharacter space with tighter adjustment. The special beauty of old prints, which is nowhere to be seen in modern publications, is partly due to this variability within the uniform composition and these ever-so-slight differences in how letters of different sizes are fitted and adjusted.

When rebuilding typefaces on the basis of early prints, as in our case, the basis of digitization is the text type. Most commonly, the text type is the 12-point *(Augustin)* variety of the type. This size was indeed used in Magalotti's edition, but only occasionally and with a small character count. In the case of this volume, the text type – the most widely used version of the typeface in a book – was the 18-point variety *(Parangon)*. The fact that this size was more elaborate and detailed made digitization easier as we had fewer ink transfer problems (the type occasionally transferring either more or less printer's ink to the paper than ideal for a clean print, corners filling up with ink, etc.). And since we were in fact dealing with the text type of a specific edition, we could stay true to the implicit expectations that arise from the basic principles of digitization.

To further improve the fidelity of our typeface to the original, and to evoke the long-forgotten variety that makes early prints a genuine feast for the eye, we will have to create additional sizes and variants. That is what we are now working on.

When recomposing and reviving old typefaces in our modern era, there is another fundamental issue of a technological nature. When using cast metal types, no two characters are truly identical. Every time molten lead is cast into the mould, the resulting metal type will be slightly differ-

ent from the previous one. While types produced with the same matrix seem to be indistinguishably similar to one another, they are still all unique, especially when compared to the monotonous uniformity of digital characters, identical copies of each other down to an accuracy of a hundredth of a millimetre. These minuscule differences may in fact contribute to the appeal of old prints; it is a form of variability that entertains the eye and thus better facilitates reception. However, if every single metal type is different, which one should be taken as the basis for digitization? Which specific letter *"a"* should be accepted as the ultimate form? Here, the determining factor is the experienced eye of the type designer. Every single letter has its unique lines and specific structure; this is something a typographer must simply develop a feel for – and it is what must be given expression in a single version of the glyph. If the differences are substantial, several distinct versions of the same glyph may be designed. One cannot even rule out the possibility that a seventeenth-century letter cutter would have cut more than one punches for, say, the letter *"k"* – simply because he enjoyed his work just as much as he enjoyed variety. A similar approach could potentially help ease the monotony of digital typography without running into technological difficulties; the random selection of slightly different versions of the same character can be easily programmed.

Wherever we ran into unusual solutions, we looked for as many specimens of the same letter as possible to see if it was merely accidental or in fact the unusual was the standard. An example could be the case of the italic *"d"*: the height of the rounded part to its left did not reach the height of the same part of its sisters (e. g. the letters *"b"*, *"c"*, and *"o"*). In this case, this was the prevalent solution, hence we had to accept it. This in fact gave rise to a general principle: we opted not to standardise letter heights.

When creating a modern version of any old script, the third fundamental issue is that of horizontal and vertical metrics. Seventeenth-century punctuation practices left more space

around punctuation marks. Quotation marks, apostrophes, etc. stood lower. In our digitization project, however, we followed modern practices. In the book we used as our model, the type designer, in line with contemporary Dutch practice, handled space quite frugally. Beyond designing fairly narrow characters, he also used tight intercharacter spaces. We have not changed the former; we have, however, allowed the letters to breathe somewhat more freely by using wider intercharacter spaces in line with modern practices. (Modern page layout systems allow intercharacter space to be adjusted freely; in fact, the typesetting can be even tighter than what was possible in the era of the original prints.)

Naturally, we have had to extend the typeface to include a number of characters that have come into use in modern times, as well as all the signs and letters that allow the use of *Atlantisz Antiqua*® in printing or displaying texts in any language using the Latin script. When designing these letters and signs, we stayed true to the spirit of the original Florentine letters. We have also kept the alternative letter and number glyph variants of the contemporary typeface, and whenever it is justified, we will use them – they may enhance the beauty of any writing in special ways. With the new typeface, there came an opportunity to revive a Renaissance tradition in page-setting called optical margin alignment: pulling certain overhanging character elements into the margin creates a page layout that is more pleasing to the eye.

Earlier attempts at digitizing the typeface of Miklós Kis

The types known by names like *Janson* and *Kis,* among others, have several digitized versions. However, for various reasons, these cannot be considered authentic. Each makes reference to one eighteenth-century original or another (at least the ones that care enough to try and stay true to whichever original; some of these types, as a matter of fact, merely use the name). In all probability, Kis must have left matrices both in

Amsterdam and Leipzig, but was unable to sell them because, as he writes,

there were some defects in them.

This *defectus* may be just about anything – the series may be incomplete in terms of sizes, the character range may be incomplete, or the matrices may not have been prepared (justified) for casting. Some of these characters eventually surface, as early as the beginning of the eighteenth century, in publications printed in Leipzig.

At the end of the nineteenth century, Wilhelm Eduard Drugulin's Leipzig press owned several matrices that may be tied to Kis. In the early 1970s, György Haiman ordered and received font sample sheets printed using types from the original matrices. These instruments, however, were later accidentally scrapped.

In the second half of the 1910s, Stempel Type Foundry purchased some sizes of the Leipzig types and named the revived typeface *Janson*.

One of the greatest authorities on the twentieth-century art of typography, Hermann Zapf also worked with this type, extending and repairing the set, and even redesigning some of the sizes. He was profoundly familiar with his material. He concluded that over the centuries the typeset had lost its original character because of tear and wear, clumsy replacement jobs, and a variety of other reasons.

In 1922, Daniel Berkeley Updike published his grandiose work on the history of typefaces[3] entitled *Printing Types,* in which he included a reproduction of part of a page from Cecchi's contemporary edition. He named the printer and described the type as modernist in spirit. Updike may have had been familiar with Drugulin's version since the early 1900s – he even placed an order for a smaller batch, but he never arrived at the conclusion that the two sets would have been

[3] Daniel Berkley Updike: *Printing Types. Their History, Forms and Use,* Harvard University Press, Cambridge, 1922.

identical. This is probably not by chance, for he was quite a keen-eyed expert on typography.

In 1954, Harry Carter and celebrated woodcut artist György (George) Buday proved for the first time that that the designer of the typeface attributed to Anton Janson was in fact Miklós Tótfalusi Kis.[4]

The Florentine typeset can certainly be considered Kis's work, although we do not know whether he designed every character entirely from scratch. At the time, many type foundries published font sample sheets to showcase their selection. The font sample sheets we know from the end of the seventeenth century and the beginning of the eighteenth century are of a mixed type. Type founders were not artists but craftsmen and businessmen motivated to offer the widest possible range. The typefaces they kept on stock were mostly based on their own work, but their makers also purchased punches and matrices from other master letter cutters and may have even inherited assemblages of type casting implements. Kis's font sample sheet probably included letters he had cut himself, even though it cannot be ruled out that he had some help, or that he had incorporated other letter cutters' work into his own assemblage, or that he had purchased or traded punches or counterpunches. (We know for certain, for example, that he only cut ligatures that were in current use at the time. His font sample sheet still features a number of unusual ligatures such as, for example, the *"i-s"* ligature, which is a renaissance heritage in his work. His great predecessor, Christoffel Van Dyck was known to be especially fond of these ligatures.)

We can conclude that the debate concerning whether the Leipzig letters should be tied to the name of Kis or Janson has, in a sense, become obsolete: having lost their original character, the versions going back to the Leipzig letters may as well keep the name *Janson,* since the authentic, complete and original Florentine set will certainly eternalize the name *Kis.*

[4] Carter, Harry & George, Buday: "The origin of the Janson types. With a note on Nicholas Kis", *Linotype Matrix,* No. 18. 1954.

We were the first to digitize this typeface – under support from Atlantisz Foundation, the Goethe-Institut and the Hamburger Stiftung zur Förderung von Wissenschaft und Kultur – for printing the books of Atlantisz Publishing House. Having given a new life to the typeface of the old prints, we have named the recomposed letters *Atlantisz Antiqua*®.

Róbert Kravjánszki
Tamás Miklós

DANIEL DEFOE

A KALÓZOK EGYETEMES TÖRTÉNETE

(Részletek)

CAPT. AVERY & his Crew taking one of ye GREAT MOGULS Ships

MISSON KAPITÁNYRÓL[1]

Meglehetős részletességgel írhatjuk le e nemes férfiú életét, mert egy nagy véletlennek köszönhetően olyan francia kéziratot van szerencsénk kezünkben tartani, amelyben cselekedeteit ő maga beszéli el, részletekben gazdagon. Provence-ban született, régi, tiszteletreméltó családban; apja, kinek igazi nevét nem árulja el, jelentős vagyonnal rendelkezett. Minthogy azonban sok gyermeke volt, a mi világcsavargónk csakis olyan gazdagságban reménykedhetett, amelyet saját kardjával hódít meg. Szülei gondoskodtak arról, hogy születéséhez méltó neveltetést kapjon. Miután a szellemtudományok és a logika területén bebizonyította képességeit, s elég jártasságra tett szert a matematikában, 15 éves korában Angiers[2] egyetemére küldték, ahol egy évig folytatta tanulmányait. Hazatérése után apja a muskétások között látta volna szívesen, ám őt a messzeség vonzotta. Mély benyomást tettek rá az útibeszámolókban olvasott elbeszélések, s a tengeri életet választotta, mely nagyobb változatossággal és a távoli országok iránti kíváncsiságának csillapításával kecsegtette. Midőn e döntése megszületett, atyja egy ajánlólevéllel és mindazzal, amire szüksége volt, a *Victoire* fedélzetére küldte önkéntesnek, mely hajó rokona, Monsieur Fourbin parancsnoksága alatt állt.[3] A fedélzeten a kapitány a lehető legnagyobb tisztelettel

[1] E rész Defoe A *General History of the Pyrates* című könyve II. kötetének első fejezete. A *General History of the Pyrates,* Manuel Schonhorn kiadása, J. M. Dent & Sons, London, 1972. A magyar fordítás alapjául szolgáló, javított kiadás: Dover Publications Inc., Mineola, New York, 2017. Az itt szereplő részeket ld. 383–418. o.

[2] A Loire völgyében fekvő Angers városa, az Anjouk egykori fővárosa 1246-ban alapított, 1337-től *université*-nek nevezett egyeteméről volt híres.

[3] *Fourbin:* kalózt jelentő francia kifejezés, de így hívták Claude Comte de Fourbin (1656–1733) admirálist is, aki előbb a máig legendás Jean Bartnak (Jan Baert, 1650–1702) dunkerque-i flamand születésű, a Napkirálytól főnemességet, Szent-Lajos-lovagrendet és ellentengernagyi címet elnyerő francia királyi kalóznak, az angol és holland hajók, skót kikötők rémének (s talán az egyetlen influenzában meghalt tengeri rablónak) hadnagya volt, vele szökött meg csónakon az angolok fogságából, Plymuthból 1689-ben, hogy nyolc év múlva e város

fogadta. A hajó Marseille-ben állt, és Misson megérkezése után kellett kifutnia a tengerre. Semmi sem találkozhatott volna inkább önkéntesünk vágyaival, mint ez a hajóút, melyen megismerte a Földközi-tenger legfontosabb kikötőit, és szert tehetett a navigáció gyakorlati ismereteire. Megszerette ezt az életet, és elhatározta, hogy teljes értékű tengerész lesz, amiért is mindig az elsők között lehetett látni a vitorlarúdon, ha ki kellett feszíteni vagy be kellett vonni a vitorlákat, s mohón tanulta meg a hajó manőverezésének módjait. Egyébről sem beszélt, és gyakran kereste fel kajütjében a *Boatswaint*[4] és a hajóácsot, hogy elmagyaráztassa, milyen részekből áll a hajótörzs, hogyan kell felvitorlázni egy hajót, s mindezért nagyvonalúan megjutalmazta őket. És bár idejének nagy részét e két tiszt társaságában töltötte, oly visszafogottan viselkedett, hogy azok sohasem tettek kísérletet a bizalmaskodásra, hanem mindig a családját megillető tisztelettel adóztak neki. Amikor Nápolyban horgonyzott a hajó, engedélyt kapott a kapitánytól, hogy Rómába utazzon, amelyet feltétlenül fel akart keresni. Ettől az időtől számíthatjuk balsorsát. Itt ugyanis szembesült a klérus kicsapongó életével (mely oly határozott ellentétben állt a francia eklézsiák szigorával), a pápai udvar luxusával és azzal, hogy a keresztény egyház metropoliszában a vallásnak csupán üres burka maradt. Arra a következtetésre jutott, hogy a vallás nem egyéb, mint a gyöngék szellemének járma, melynek az okosak csak látszólag vetik alá magukat.

E nézetei, melyek éppoly előnytelen képet festenek a vallásról, mint róla magáról, még jobban megerősödtek, amikor megismerkedett egy kiábrándult pappal, akibe érkezésekor pusztán véletlenül, gyóntató atyjaként botlott, s aki később jobb keze és halálig oldalán maradó társa lett. Amikor egy napon erre alkalom kínálkozott, feltárta Misson előtt, hogy a vallá-

előtt arassa a franciák legnagyobb tengeri győzelmét, elfoglalva és elpusztítva 16 angol hajót, ám addig is számos másikat. Ezután megpróbálta rávenni a skótokat egy Anglia elleni invázióra, végül visszaemlékezésein dolgozott. A *La Victoire* nevet egy 24 ágyús francia fregatt viselte, parancsnokaként Cornil Saus ismert, és a Dunkerque-ből kifutó hajókat védte a Csatornán.

[4] E tisztség leírását ld. a 114. lábjegyzetben.

sos élet igen jó dolog, már amennyiben valaki okos vállalkozó szellemmel, valamint barátokkal rendelkezik. Az ilyenek rövid idő alatt magas rangra emelkedhetnek az egyházban, így azután csakis és kizárólag erre törekednek mindazok, akik önként magukra húzzák a papi csuhát. Emellett az egyházi államot ugyanazok az elvek vezetik, mint a világi szabadállamokat és királyságokat; s abban is csak azt becsülik, ami előnnyel jár, nem pedig, ami jámbor vagy erényes. Egy tanult és jámbor férfiú nem táplálhat nagyobb reményeket Szent Péter patrimóniumában, mint bármely más monarcháéban, sőt inkább csekélyebbeket. Ha pedig mint ilyen válik ismertté, álmodozóként bélyegzik meg, aki alkalmatlan a hivatalokra – olyasvalakiként, akinek morális megfontolásai hátrányosnak bizonyulhatnak, mert igaz a mondás, hogy vallás és politika nem fér meg egy fedél alatt. Ami a mi méltóságainkat illeti, mondta, ne hidd, hogy bíbor ruháik bármely más nemzeténél kevésbé dörzsölt államférfiakká teszik őket; csakis a *ragion di statót*[5] ismerik és követik (ami annyit tesz, mint önérdek), éppoly sok ravaszsággal és csekély lelkiismerettel, mint akármely világi méltóság; s ahol arra van szükség, éppoly kunsztokra képesek, és mihelyst ezt hatalmuk megengedi, éppoly szégyentelenek és pimaszok is az emberek elnyomásában és saját családjuk gazdagításában. Moráljukat leginkább életmódjukból olvashatod ki, azt pedig, hogy mit tartanak a vallásról, egy bizonyos bíboros mondásából: *Quantum lucrum exista fabula Christi!*[6] – amit közülük sokan hirdethetnének, ha nem volnának túl ravaszak ahhoz, hogy ezt szétkürtöljék. *Ami engem illet, fáraszt ez a komédia, és lesem a legelső alkalmat, hogy ledobjam a papi csuha e maskaráját. Mert koromnál fogva még sokáig alárendelt állásban kell szolgálnom. S mielőtt még felemelkedhetnék olyan hivatalra, melyben osztozhatnék viselőinek zsákmányában, túl öreg leszek ahhoz, hogy még élvezhetném a luxus édességét. Attól tartok, hogy ellensége lévén a visszafogottságnak, soha nem tudnám hihetően eljátszani szerepemet. Az álszentség színházában soha nem fogok elegendő ügyességre szert tenni ahhoz, hogy tiszteletre méltó pozíciót szerezzek az*

[5] Az államrezont.

[6] Mily sok haszon származik Krisztus e meséjéből!

egyházban. Szüleim nem sokat törődtek képességeimmel, különben e rózsakereszt helyett kardot adtak volna a kezembe.[7] Misson azt tanácsolta, csatlakozzon hozzá önkéntesként, és pénzt ajánlott neki, hogy ruhát szerezzen. A pap mohón kapott az alkalmon, Misson pedig levelet kapott kapitányától, hogy úton van Leghorn[8] felé, és Missonra bízza, hogy Nápolyba tér-e vissza, vagy a szárazföldön megy Leghorn felé. Az utóbbi mellett döntött, a dominikánus pedig, akit ellátott pénzzel, pompásan felruházkodott, eldobta papi csuháját, és két nappal Misson előtt útnak indult, hogy Pisában bevárhassa. Onnan együtt utaztak Leghornba, ahol a *Victoire* horgonyzott, és Seignor Caracciolit barátja ajánlására befogadták a fedélzetre. Két nap múlva útnak indultak, és egyheti tengerjárás után két mór hajóval[9] akadtak össze, melyek egyikének húsz, a másiknak huszonnégy ágyúja volt. A *Victoire* csak harminc ágyúval bírt, noha negyven ágyúállással rendelkezett. Az összecsapás hosszú és véres volt, mert a mór hajók azt remélték, hogy megkaparinthatják a *Victoire*-t. Ám a másik oldalon mi sem állt távolabb Fourbin kapitánytól, mintsem hogy zsákmányul hagyja ejteni magát, és el volt szánva ellenfele megcsáklyázására vagy saját hajója elsüllyesztésére. Az egyik mór hajó parancsnoka (aki csupán egy hadnagy rendfokozatával rendelkezett) egy spanyol renegát[10] volt – kapitánynak túl ifjú, csekély tengerhajózási tapasztalattal.

[7] Defoe kurzív szedéssel jelöli a közvetlen idézeteket. Szövegében mi is követjük ezt.

[8] Livorno. 1675-től szabadkikötő, az angolok legfontosabb földközi-tengeri kereskedelmi bázisa volt.

[9] Defoe itt a *Sally Men* kifejezést használja, máshol mórokat vagy törököket említ. Az elnevezés Salé városára utal, s berber és arab kalózokat jelöl. Korzároknak is nevezték őket. Fő támaszpontjaik Salé mellett Algír, Tunisz és Tripoli voltak, de az egész észak-afrikai partsávot Berberpartnak nevezték. Rablóexpedícióik a Földközi-tengertől az Atlanti-óceánig, Spanyolországtól, Itáliától, Szicíliától, Máltától egészen Angliáig, Izlandig, a Kanári-szigetekig és Dél-Amerikáig pusztítottak. Soraikat erősítették a *reconquista* elől menekülők (a szaracénok); az oszmán szultán támogatta őket. A rabszolga-kereskedéssel egybefonódott, kegyetlenségéről nevezetes berber kalózvilág a XVII. században élte igazi virágkorát, XIX. századi legyőzésükig több mint egymillió keresztény foglyot adtak el rabszolgának, és számos település lakosságát kiirtották. Az európai hatalmak a XIV. század óta újra meg újra hadjáratokat indítottak ellenük, de csak Algír 1830-as francia megszállása vetett véget portyáiknak. Defoe hőse, Robinson Crusoe két évet tölt Saléban, a berberek fogságában.

[10] A mór kalózokhoz átállt keresztény.

Hajóját *Lyon*nak hívták, s többször megkísérelte a *Victoire* megcsáklyázását, de egy a vízvonalán becsapódó pontos találat arra kényszerítette, hogy megforduljon. Miközben ágyúit és minden mozgatható holmiját a fedélzet másik oldalára vitette, abban reménykedett, hogy a hajót [a túlsó] oldalra döntve megakadályozhatja víz betörését a lyukon. Ezt a manővert olyan túlzott sietséggel hajtották végre, hogy a hajó felborult, s minden lélek odaveszett. Kísérőhajója e szerencsétlenséget látva minden vitorláját felvonta, és menekülni próbált. A *Victoire* azonban utolérte, és újra harcra kényszerítette, amit a mórok nagy elszántsággal fel is vettek, úgyhogy Fourbin kapitány feladta a reményt, hogy legyőzheti őket anélkül, hogy megcsáklyázná a hajót, ezért előkészületeket tétetett erre. Alighogy kiadta a parancsot a megcsáklyázásra, Seignor Caraccioli és Misson elsőkként [ugrottak] a [mór] fedélzetre, de az elkeseredett mórok visszaverték őket és bajtársaikat. Caraccioli lövést kapott a lábába, és a hajóorvoshoz vitték. A megcsáklyázás másodszorra sikerült a *Victoire*-nak, a mórok pedig oly eltökélten védték fedélzetüket, hogy elborították őket bajtársaik és ellenfeleik holttetemei. Amikor Misson egyiküket égő gyufával pillantotta meg, amint leugrik a fedélzeti nyíláson, kitalálta szándékát, gyors döntéssel utána vetette magát, elérte szablyájával, és leszúrta, épp amikor a lőport fel akarta gyújtani. A *Victoire* több embert küldött át a fedélzetre, s ekkor a mohamedánok belátták helyzetük kilátástalanságát. A fedélzetről visszavonultak a kambúzába,[11] a fedélközbe és kajütjeikbe, néhányan pedig a raktárfedélzetre.[12] A franciák kegyelmet ajánlottak nekik,[13] és a foglyokat a *Victoire* fedélzetére vitték. Zsákmányuk szóra sem volt érdemes, de tizenöt keresztény rabszolgát kiszabadítottak. A hajót Leghorn kikötőjébe vontatták, és a foglyokkal együtt eladták.

[11] Defoe szövegében *Cook Room* áll. A nemzetközi hajósnyelvben a hajókonyha, élelmiszerraktár neve *camboose* (holl. *kombuis*) – a magyar tengerésznyelv is ezt követi.

[12] *Steerage:* nyitott félfedélzet.

[13] *Gave 'em Quarters.*

A törökök[14] a hajó elfoglalása során sok embert vesztettek, a franciák nem többet harmincötnél, de csak keveset a tűzpárbajban, mert a törökök abban a reményben, hogy manőverezésre képtelenné tehetik, majd elfoglalhatják a [francia] hajót, ágyúikkal az árbócokra és a vitorlázatra céloztak. Rövidre szabott útjának ideje múltán a *Victoire* visszatért Marseille-be, ahonnan Misson társaitól megválva szüleihez látogatott, akiknek a kapitány igen kedvező beszámolót küldött bátorságáról s viselkedéséről. Jó egy hónapig maradt otthon, amikor kapitánya megírta, hogy hajóját La Rochelle-be rendelték, ahonnan néhány kereskedelmi hajóval Nyugat-India[15] felé vitorláznak. Ez igen kedvére volt Missonnak és Seignor Caraciollinak, s nyomban Marseille-be indultak. A város katonailag jól védett, négy plébániatemploma van, s lakóinak számát 120 000-re becsülik. Kikötője az egyik legbiztonságosabb a Földközi-tengeren, s általában a francia galleonok[16] anyakikötőjéül szolgál.

A várost La Rochelle-nek tartva hagyták el, ahol a *Victoire* dokkba állt, mert a kereskedelmi hajók még messze nem voltak útra készek. Misson, akinek nem volt kedvére ily sokáig tétlenkedni, azt javasolta barátjának, hogy inkább keressék fel a *Triumph* fedélzetét, mely úton volt az Angol Csatorna[17] felé, amire az olasz készséggel ráállt.

A Guernsey-sziget és Start Point[18] között a Balladine kapitány parancsnoksága alatt vitorlázó *Mayflower*rel találkoztak, egy tizennyolc ágyús kereskedelmi hajóval, mely dús rakományával tartott haza Jamaicából. Az angolok kapitánya bátran védekezett, és oly sokáig védte hajóját, hogy a franciáknak nem sikerült valamely kikötőbe vontatni,[19] ezért beérték az áthozható pénzzel és a legértékesebb tárgyakkal. Minthogy a hajóba több víz jutott, mint amennyit a pumpák el tudtak volna távolítani, az angolok elhagyták a fedélzetet, végignézték, amint hajójuk nem egészen egy óra alatt elsüllyed. Monsieur le Blanc, a francia kapitány rendkívül előzékenyen fogadta Balladine kapitányt, s nem hagyta, hogy őt vagy legénységét kifosszák. *Mert*, mondta, *ezt csak a gyávák érdemlik meg; bátor férfiakkal a hozzájuk hasonló testvérekként kell bánjanak, még ha ellenfelek is; és csak gyávákra jellemző bosszú volna rosszul bánni egy nemes emberrel, aki kötelességét teljesíti.* Parancsba adta, hogy a foglyok megtarthatják hajósládáikat, s amikor emberei közül néhányan emiatt morgolódtak, emlékeztette őket az uralkodó nagylelkűségére, akit szolgálnak. Hiszen nem kalózok ők, vagy rablók, s bátor férfiakként olyan példát kell mutatniuk ellenfeleiknek, melyet azok szívesen követnek. Úgy kell bánniuk foglyaikkal, amilyen bánásmódot maguknak kívánnának.

Felvitorláztak a La Manche csatornán Beachy Headig, visszafelé pedig három, egyenként ötvenágyús hajóval találkoztak, amelyek üldözni kezdték a *Triumph*ot. Minthogy azonban utóbbi kitűnő vitorlás volt, három és fél órás vadászat után[20] lerázták őket, s már jó úton voltak Lands-End felé. Itt nyolc napon át hajóztak, azután megkerülték Cape Cornwallt, felhajóztak a csatornán Bristoltól Nash Point közelébe, és kifosztottak egy kis hajót, mely Barbadosból jött. További útjukon észak felé üldözőbe vettek egy este észrevett hajót, de az éjszaka folyamán elvesztették. Ezután a *Triumph* Milford felé vette az irányt, s amikor a távolban egy vitorlát fedeztek fel,

[14] Ti. a mórok.

[15] Az északi Atlanti-óceán és a Karib-tenger közrefogta szigetcsoportok: a Nagy- és a Kis-Antillák, a Bahama-szigetek és a Turks- és Caicos-szigetek. A Nyugat-India elnevezés a Bahamákat elérő Kolombusz feltevéséből ered, aki az Indiába vezető nyugati utat vélte megtalálni.

[16] *Galeón* (sp.): Eredetileg háromárbócos spanyol hadihajótípus, melyet a XVI. és XVII. században minden hajózó nemzet átvett és továbbfejlesztett. A XVIII. században már inkább csak a nyugat-indiai utakon használt, felfegyverzett, négyfedélzetes, nagy spanyol kereskedelmi hajókat nevezték így – ahogy a magyar tengerésznyelvben is. Jellemzője a hajóorr előreugró platformja volt a hajót díszítő faragott faszoborral.

[17] Defoe természetesen English Channelként említi a La Manche csatornát – ahogyan a magyar tengerésznyelv is.

[18] Guernsey a La Manche csatorna legnagyobb szigete. Start Point (Dél-Devon): a Csatornába nyúló földnyelv/félsziget csücske Plymouth-tól délkeletre.

[19] Ti. annyira megsérült a harcban.

[20] Defoe-nál: *in seven Glasses:* hétszer megfordított 30 perces tengerész homokóra = három és fél óra. Navigációs célokra, relatív idő mérésére használták. A félperces homokóra pedig a sebesség mérésére szolgált. Utóbbihoz a vízbe dobott úszó után a tengerész *log*ról egységnyi idő (fél perc) alatt letekeredő kötél egyenlő távolságra elhelyezett csomóinak számát adták meg. E távolság elvben 47 láb 3 hüvelyk = 15,43 méter volt, vagyis a tengeri mérföld – az egy óra alatt megtett távolság (1,852 km) – 1/120-ad része; ténylegesen a matróz kezének súrlódását beszámítva 14,4 méterre kötötték a csomókat.

a kapitány megpróbálta [e vitorlást] elvágni a parttól, ám ez nem sikerült neki. Bár gyorsan utána eredtek, ez a hajó biztonságosan partot ért; kétségkívül elfoglalták volna, ha tovább tart az üldözése.

Balladine kapitány távcsövet ragadott, és kijelentette, hogy a *Port Royal*t pillantotta meg, azt a Bristolból való hajót, amely Jamaicából vele együtt és kíséretében a *Charles*-szal futott ki a tengerre. [A *Triumph* tengerészei] ezután visszafordultak saját partjaik felé, hogy zsákmányukat Brestben eladják, ahol saját kívánságára Balladine kapitányt is kitették. Monsieur le Blanc búcsúzóul negyven Lajos-arannyal ajándékozta meg, amivel gondoskodhat magáról, s legénységét szintén távozni engedte.

A kikötő bejáratánál a *Triumph* egy sziklára futott, ami azonban nem okozott kárt benne. Ez a Goulet nevű bejárat a víz alatt jobbra és balra meghúzódó sok szikla miatt veszélyes, jóllehet maga a kikötő Franciaország legjobbjaként ismert. A kikötői öböl torkolatát egy erős bástya védi, a város jól erődített, és további védelmére egy igazán hatalmas citadella szolgál. Az angolok 1694-ben megkísérelték a város ostromát, de sikertelenek maradtak, elvesztve tábornokukat és számtalan emberüket. Innen a *Triumph* visszatért La Rochelle-be, majd egy hónap múltán önkénteseink, akik átmentek a *Victoire* fedélzetére, kihajóztak Martinique és Guadeloupe felé. Útjuk közben semmi olyannal nem találkoztak, ami említésre érdemes volna.

Megjegyezném, hogy Seignor Caracciolli, ki éppoly becsvágyó, mint amennyire vallástalan volt, Missonból ekkora már igazi deistát faragott, s meggyőzte arról, hogy a vallások nem egyebek emberi politikánál. Elé tárta, hogy a mózesi törvények csak azt írják le, ami az ember fennmaradása és kormányzása szempontjából szükséges. *Így például,* mondta, *az afrikai négerek sohasem hallottak a körülmetélés intézményéről, melyről azt állítják, hogy az Isten és ember közötti szövetség jele, és mégis körülmetélik gyermekeiket, mégpedig kétségkívül ugyanazon okokból, melyekből a zsidók és a déli tájakon élő más népek is teszik, mivel az előbőr elhasznált anyagokat zár közre, aminek halálos következménye lehet.* Röviden: végigvette az összes

zsidó, keresztény és mohamedán ceremóniát, és meggyőzte Missont, hogy ezek – mint sokuk abszurditásából ez látszik is – mindennek inkább tekinthetők, mint Isten inspirálta emberek művének; hogy Mózes a teremtéstörténet elbeszélése során ismeretesen hibákat vétett, s hogy a *Ó-* és az *Újszövetség* csodái nem egyeztethetők össze az ésszel. Elmagyarázta, hogy Isten azzal áldott meg bennünket, hogy gondoskodjunk jelen- és jövőbeli boldogságunkról, s hamis mindaz, ami ellentmond ennek, dacára minden, akadémikus különbségtételnek azon dolgok között, amelyek ellentmondanak az emberi értelemnek, és amelyek kivonják magukat az alól.[21] A logika arra tanít bennünket, hogy kell legyen minden dolgoknak egy első oka, egy *Ens Entium,*[22] amit mi Istennek nevezünk, s értelmünkhöz közel álló a gondolat, hogy ez időtlen, és minden hibátlan dolgok okaként végtelenül hibátlan kell legyen. Ha így van, akkor semmilyen szenvedély nem hajthatja, s éppoly kevésé adhatja át magát a szeretetnek, mint a gyűlöletnek. Örökkévalón ugyanolyan kell maradjon, s nem tehet ma meggondolatlanul olyasmit, amit holnap megbánna. Tökéletesen boldognak kell lennie, ezért időtlen lelki nyugalmának állapotához semmi sem fűződhet hozzá. És bár jólesne imádkoznunk hozzá, hódolatunk éppoly kevéssé fokozhatná boldogságát, mint amennyire bűneink csökkenthetnék azt.

Felhozott érvei azonban túl hosszasak és túlságosan veszedelmesek voltak ahhoz, hogy ismertethetnénk azokat. S minthogy nagy furfangossággal voltak megkonstruálva, ártalmára lehetnek az olyan gyönge embereknek, akik hibás voltukat nem képesek fölismerni. Az ilyen olvasók még tulajdon vonzalmaikra ismerhetnének bennük, és boldogan leraknák a keresztény vallás igáját, mely kényelmetlen féket vet szenvedélyeiknek. Nem vennék a fáradságot, hogy alapjaikig átgondolják őket, hanem kedvtelve örvendeznének, hogy felmentést találtak lelkiismeretüknek. Minthogy az eljövendő létet illetően

[21] Az értelmetlen és az értelem fölötti dolgok teológiai megkülönböztetésének spinozista elutasításáról van szó.

[22] A legfőbb létező (a létezők léte).

nem rejtette véka alá véleményét, s ez sérthetné a keresztény vallást, mindezt néhány szóban kívánom összefoglalni.

Az értelem bennünk található képességét nevezzük, mondta, *léleknek. Hogy azonban ez a lélek micsoda, azt nem tudjuk megmondani. Meghalhat a testtel, vagy túlélheti azt. Én azt hiszem, halhatatlan. Azt azonban fogas kérdés volna megválaszolnom, hogy ez vajon az értelem parancsa vagy csupán neveltetésem előítélete. Amennyiben halhatatlan, az isteni lény megnyilvánulása kell legyen, s ezért, amint elválik a testtől, vissza kell térnie első elvéhez, már ha nem vált tisztátalanná. Csakhogy értelmem azt mondja: ha elidegenedett első princípiumától, ami az istenség, akkor mindama pokol, amit az ember kitalált, képtelen oly kínokat tartogatni, mint amelyeket* [maga] *ez a büntetés jelent.*

S mert efféle előadásait magánbeszélgetésekben az egész legénységnek megtartotta, számos híve gyűlt köré, akik új prófétát láttak benne, ki azért támadt fel, hogy megreformálja a vallás tévedéseit. S minthogy közülük sokan La Rochelle-ből valók voltak, és ezért a kálvinizmus befolyása alatt álltak, csak annál készségesebben fogadták tanait. Amikor észlelte a vallásról kifejtett érvei hatását, a kormányzatnak támadt, és bemutatta, hogy minden ember szabadnak született, és hogy az élethez szükséges javakra éppoly joga van, mint a levegőre a lélegzetvételhez. Ezt kétségbe vonni annyit jelentene, mint az istenséget kegyetlenségben és igazságtalanságban tenni részessé, hiszen így azért küldené az embert a világba, hogy ínségben pergesse életét, s még a legszükségesebbeket is nyomorultul nélkülözze. Annak az ember és ember közötti hatalmas különbségnek, hogy egyikük luxusban dőzsöl, a másik pedig gyötrelmes szükségtől szenved, az oka egyfelől csakis a kapzsiság és becsvágy, másfelől a gyáva behódolás. Eredetileg csupán egy természetes, atyai kormányzás létezett; minden apa családja feje, elöljárója, monarchája volt, s a vele szembeni engedelmesség éppoly méltányos volt, mint amilyen könnyű, mert az apát gyöngéd együttérzés fűzte gyermekeihez. Csakhogy lépésről lépésre befészkelte magát a becsvágy, s az erősebb család nekiesett a gyengébbnek, és szolgává igázta. Így megerősödve alávetette a harmadikat is, s minden hódítással

növelte hatalmát. Ez a monarchia alapja. Minthogy a hatalommal a dölyf is felduzzad, az ember magának tulajdonította Isten teremtményei fölötti ama előjogát, hogy elvegye életüket. Ám ez a privilégium senkit nem illet meg, még saját életét illetően sem. Mert ahogyan az ember nem saját döntéséből jön a világra, úgy itt kell időznie mindaddig, míg napjai száma be nem telik, amint azt teremtője számára kiszabta. A háborúban okozott halál belefér a természettörvénybe, mert saját életünk megőrzését szolgálja. Egyetlen bűn sem válik azonban bocsánatossá, ha a háború nem saját természetes jogunkért folyik, nevezetesen egy akkora darabnyi földért, amely elegendő ahhoz, hogy eltartson bennünket.

E témákról gyakran beszélt, Missonnal pedig nemritkán tanácskozott arról, mit is tartsanak ők minderről. Egyikük sem volt kevésbé karakán és elszánt a másiknál. Caraccioli és Misson eközben kitűnő tengerészekké értek, és remekül kiismerték magukat a hajó körüli tennivalókban. Caraccioli igen sok társuknak tartott előadást a fentiekről, és azt tapasztalta, hogy készségesen hallgatták őt.

Ezután egy olyan baleset történt, amely jó alkalmat kínált Caracciolinak arra, hogy megvalósítsa terveit, ő pedig üstökön ragadta a lehetőséget. Martinique-ból indultak útnak, amikor összefutottak a *Winchelsee*-vel, egy negyvenágyús angol hadihajóval, melynek parancsnoka Jones kapitány volt. Mindkét hajó kereste a harcot, s az eredmény igen heves összecsapás lett. Az első össztűz megölte a *Victoire* kapitányát, a másodkapitányt és három tisztet, őket csak a *Master*[23] élte túl, aki alighanem kapitulált volna. Ám Misson kardot ragadott, és megparancsolta Caracciolinak, hogy vegye át az első tiszt helyét. Feltüzelve a legénységet, három órán át vezette a harcot,

[23] A kapitány halála után a vezetést átvevő tisztet Defoe *Master*nek nevezi. A *Master* Észak-Európa kereskedelmi hajóin eredetileg a hajó *tengerészeti* vezetője volt. Segítőit angolul *Mates*nek nevezték. Amikor a korábban védtelen hajókra *katonai* kíséret került, e katonák parancsnoka volt a *Captain,* akinek saját tisztjei, katonái voltak. Összecsapás esetén a *Captain* vette át a hajó irányítását. Idővel a *Master* végleg alárendelődött a *Captain*nek, s embereivel már csak a vitorlákkal és a navigálással kapcsolatos teendőkért felelt. Azért, hogy kiemeljék a kettős, katonai és nautikai funkciót, a XVIII. századtól a kisebb katonai hajók parancsnokát *Master and Commander* címmel illették.

mígnem egy baleset következtében felrobbant a *Winchelsee,* s Franklin hadnagyot leszámítva senki sem maradt életben. Őt a francia csónakok fogták ki, két nappal később halt meg. Míg ez a kézirat kezembe nem került, senki nem tudta, hogyan veszett oda a *Winchelsee.*[24] A hajóorr Antiguanál vetődött partra, s mert néhány nappal korábban nagy vihar dühöngött, úgy gondolták, hogy ebben a viharban tört össze. Az összecsapás után Caraccioli Missonhoz lépett, kapitányként üdvözölte, s tudni akarta, hogy vajon csak átmenetileg vette át a parancsnokságot, vagy tartósan vezetni kíván. Mert ezt ezen órán kellene eldöntenie, hiszen Martinique-ba visszatérve már túl késő lesz. Arra kell számítania, hogy a hajót, mellyel harcolt, s melyet megmentett, valaki másnak fogják átadni, s örülhet, ha egyáltalán tisztté léptetik elő. Caraccioli azonban, [mondta,] nem hiszi, hogy Missonnak akár ekkora igazságosságban is része lenne. Szerencséje immár saját kezében van, s megragadhatja vagy elengedheti azt. Ha az utóbbi mellett dönt, nem számíthat arra, hogy Fortuna valaha ismét ilyen szabad döntés elé állítja. Alaposan végig kell gondolnia helyzetét: jó családból való fiatalabb fiúként semmivel sem bír, ami a megélhetését biztosítaná. Sok éven át családja költségére kellene élnie, míg azt remélhetné, hogy valamire viszi a világban. S még egy jelentős különbséget kell megfontolnia: parancsolni akar, vagy parancsokat kapni. A hajóval talpa alatt, s a bátor legénységgel parancsnoksága alatt egész Európával dacolhat, élvezheti mindazt, amire a szíve vágyik, a déli tengerek urává lehet, és jogosan üzenhet hadat az egész világnak, hiszen elrabolták tőle szabadságát, melyre a természettörvény szerint jogot formálhatna. Idővel oly naggyá válhatna, amilyen Nagy Sándor volt a perzsák szemében. S miközben minden hódítással növelné erejét, minden nappal erősödne ügyének jogossága, mert akinek hatalma van, annak mindig igaza is van. IV. Henrik és VII. Henrik eredményesen küzdhetett volna az angol koronával, de

[24] Manuel Shornhorn megjegyzi, hogy a 36 ágyús *Winchelsea* William Jones kapitány alatt konvojban hajózott a Leewards-szigeteknél 1707 augusztusában, amikor odaveszett egy hurrikánban Antigua és St. Kitts között. (Shornhorn: i. m. 684. o.) Defoe itt más magyarázatot ad a hajó eltűnésére.

hatalmuk nem ért fel amazéval. Mohamed néhány tevehajcsárral alapította meg az Oszmán Birodalmat, Dareiosz pedig alig hat vagy hét kísérővel szerezte meg a Perzsa Birodalmat.

Egyszóval, oly sokat beszélt, hogy Misson elhatározta, követi tanácsát. A fedélzetre hívta az embereket, és kijelentette nekik, hogy közülük sokan, vele együtt egy szabad élet mellett döntöttek, és nagy megtiszteltetésben részesítették, amikor vezetőjükké tették. Nem áll szándékában egyiküket sem kényszeríteni, s ezzel olyan hibát elkövetni, amit mások szemére vet. Ha ezért néhányan elutasítanák, hogy vele együtt keressék szerencséjüket – amelyből, ígéri, mindannyian egyformán kell részesedjenek –, akkor ezt most mondják meg, és partra teszi majd őket egy olyan helyen, ahonnan kényelmesen hazatérhetnek. Amint szavait befejezte, egy emberként kiáltották: *Vive le capitain Misson et son Lieutenant le savant Caraccioli!* – Isten óvja Misson kapitányt és tudós tisztjét, Caracciolit. Misson megköszönte a megtiszteltetést, amelyben részesítették, és megígérte, hogy a ráruházott hatalmat kizárólag a közösség javára használja. S minthogy megvan a bátorságuk ahhoz, hogy szabadságukat megvédjék, reményét fejezte ki, hogy azt együttesen meg is őrzik, és támogatják őt mindazon dolgokban, amelyek mindannyiuk hasznára látszanak lenni. Ő barátjuk és társuk lesz, és soha nem fogja bevetni hatalmát, vagy magát egyébnek, mint bajtársuknak tekinteni, hacsak a szükség erre nem kényszeríti.

Másodszor is azt kiáltották, hogy *Vive le capitain!* Ezután arra kérte őket, válasszák ki az altiszteket, és ruházzák fel őket felhatalmazással, hogy tanácskozzanak és döntsenek mindarról, ami közös érdekük. Kötelezzék magukat esküvel arra, hogy követni fogják, amit a tisztek és ő eldöntenek. Ezzel készséggel egyetértettek. A kiképző altisztet[25] második tisztté választották, Jean Besace-t harmadik tisztté. S a *Boatswain,*

[25] Defoe a *School-Master* kifejezést használja, mely a kiképző altiszt elnevezése volt. Az ő feladata volt, hogy az újoncokat írásra, számolásra, navigációra és más szükséges ismeretekre tanítsa. (Helge Meves a *School-Mastert* a német *„Bootsmann"*-nak, a *Boatswain* német nevének felelteti meg, mondván, az angol *School-Master* igazából a *Scull-Master* – evezőmester – kifejezés téves javításából született elnevezés, amellyel az evezős csónak kormányosát jelölik, s amely fela-

egy Matthieu le Tondu nevű fedélzetmester, valamint egy ágyúmester lett képviselőjük a Tanácsban.

E választást megszavazták, s hogy mindennek meglegyen a rendje, s minden általános egyetértésben történjen, a kapitányi kajütbe hívták őket, hol is azzal a kérdéssel szembesültek, milyen irányba haladjanak mostantól. A kapitány a spanyol partokat javasolta, mert ott várható a leginkább gazdag zsákmány. Ebben mindannyian egyetértettek. A *Boatswain* azt kérdezte, milyen lobogó alatt harcoljanak, s a maga részéről a feketét ajánlotta, mert az váltja ki a legnagyobb rémületet. Caraccioli azonban ellenkezett: nem kalózok ők, hanem az Isten és a természet által nekik ajándékozott szabadságot választott férfiak; semmi más szabálynak nem fogják alávetni magukat, mint annak, amely mindannyiuk javát szolgálja. Elöljáróiknak akkor tartoznak engedelmességgel, ha ezek ismerik tisztségük kötelességeit, és aszerint cselekednek; ha buzgó őrei az emberi jogoknak és szabadságoknak; ha azon fáradoznak, hogy igazságosság uralkodjon; ha ellenszegülnek a gazdagoknak és hatalmasoknak, amint ezek megkísérelnék a gyöngék elnyomását; ha nem tűrik, hogy az egyik oldalon egyesek saját vagy elődeik rablásaiból mérhetetlenül meggazdagodjanak, miközben másokat, akik gazfickók, könyörtelen hitelezők vagy egyéb csapások áldozataivá váltak, nyomorba taszítanak. A jó uralkodó pártatlanul ítél,

datot e kor tengeri hajóin többnyire a *Boatswain* látott el. Ennek azonban ellentmond [1.] egyrészt Defoe nagy jártassága a hajózási kérdésekben – nem látszik indokoltnak, miért használt volna „félreértett" fogalmat; [2.] másrészt a XVIII. században a Royal Navy tengerészei számára kiadott, hivatalos *The Ship-Master's Assistant and Owner's Manual,* amelynek általam ismert 9. kiadása [1801] 38. oldalán külön alfejezetben tárgyalja a *School-Master* kiképzői feladatait. A hajó tisztségeit a kézikönyv ekképpen sorolja fel: *The captain and comander, The lieutenant, The master, The boatswain and master-sailmaker, The gunner, armourer and gunsmith, The carpenter, The purser, The surgeon, The master-at-arms and corporal, The schoolmaster, The cook.* Ugyanígy külön tisztségként említi őket az Admiralitás zsoldtáblázata is. Vagyis a *Boatswain* és a kiképző, a *School-Master* két igencsak különböző tisztség. Kisebb hajókon, utóbbi híján nyilván a *Boatswain* taníthatta az újoncokat, csakhogy a *Victoire* 40 ágyúállásos, vagyis a már tekintélyesebb 5. hajóosztályba sorolt hajó volt, és [3.] Defoe szövege máshol is külön nevezi meg a kiképzőt [School-Master], a *Boatswaint* és a *Quarter-Mastert*, amikor felsorolja a Tanács tagjait.) De Meves talán a *School-Master* egy másik előfordulása alapján gondol a *Boatswain*re (ld. 86. jegyzet). A *Boatswain* tisztségéről ld. a 114. jegyzetet.

és nem enged meg különbségtételt az emberek között, csakis tetteik és teljesítményeik szerint. Ahelyett, hogy kicsapongó életével terhére lenne az embereknek, az irántuk viselt gond és védelmezésük igazi atyjukká kell tegye, s minden dologban ugyanazon és oly pártatlan igazságossággal kell eljárnia, akár a szülőknek. Ha azonban egy uralkodó, ki az emberek szolgája kell legyen, valami különbnek képzeli magát, amiért e méltóságot viseli, s azt hiszi, hogy napjait pompában és luxusban töltheti, alattvalóira pedig úgy tekint le, mint a rabszolgákra, kik csupán az ő hasznára és szórakoztatására teremtettek; s ha ezért mohósága és zsarnoksága őket s ügyeiket valaki másra hagyja, akit kegyencévé tett; ha egy ilyen kormányzati formából nem származik egyéb, mint elnyomás, szegénység és az élet minden nyomorúsága; ha eltékozolja az emberek életét és vagyonát, csak hogy becsvágyát kielégítse vagy hogy valami szomszéd herceg céljait támogassa, hogy az majd ellenszolgáltatásként az ő hadait erősítse, amennyiben alattvalói velük született jogaik védelmében fellázadnak ellene; vagy ha egy kegyence vakmerő és meggondolatlan tanácsát követve szükségtelen háborúkat enged szabadjára, majd szembesülve a megfontolatlanul és önkényesen szerzett, túlerőben levő ellenséggel, kivérezteti népét (amint ezt most, mint mindenki tudja, éppen Franciaország teszi, Jakab királyt támogatva, hogy azután az ő fiát válasszák [uralkodóvá]);[26] ha önérdekből tudatosan elhanyagolja az emberek kereskedelmi tevékenységét, s eltűri hajóik kirablását, mialatt hadiflottája tétlenül vesztegel a kikötőben; s ha az ellenség nemcsak a kereskedelmüket zilálja szét, hanem partvidékeiket is felprédálja – akkor nemes szívű és erős lélek az, aki lerázza ezt az igát. S ha e rossz dolgokért jóvátételt nem kapunk, búcsút kell vennünk ettől a nyomorúságtól, melynek a gyöngébb lelkek magukat alávetik, s gúnyt kell űznünk a zsarnokságból. *Ilyen férfiak vagyunk. És ha a világ hadat üzen nekünk, mint ahogy azt tapasztalatból fel*

[26] XIV. Lajos francia király (1638–1715) támogatta II. Jakab (1633–1701) kísérleteit, hogy visszaszerezze trónját, illetve, hogy fiát, James Francis Edward Stuartot (1688–1766) angol királlyá koronázzák.

kell tennünk,[27] *akkor a természeti törvény nemcsak a magunk védelmére jogosít fel bennünket, hanem a támadásra is. Minthogy cselekedeteink nem ugyanazon alapulnak, mint a kalózok tettei, akik céltalanul és alapelvek nélkül élnek, színüket megvetéssel kell elutasítanunk. A mi ügyünk bátor, igazságos, ártatlan és tiszteletre méltó – a szabadság ügye. Ezért tehát egy fehér zászló mellett szólok, rajta Libertassal, a szabadság istennőjével, s ha elfogadjátok, e mottóval: A Deo a Libertate – Istenért és a szabadságért. Legyen ez becsületességünk és elszántságunk jele.*

A kabin ajtaját nyitva hagyták, s a vászon válaszfalat felgöngyölítették. A kormányfedélzet tele volt figyelmesen hallgató emberekkel, akik ezután azt kiáltották: *Szabadság, szabadság! Szabad emberek vagyunk. Éljen soká a bátor Misson kapitány és nemes hadnagya, Caraccioli!* Amint a rövid tanácskozás véget ért, az összecsapásban meghalt kapitány, tisztjei és a többiek minden holmiját a fedélzetre vitték, és leltárba vették. A pénzt a kincsesládába tették, a hajóács pedig egy lakatot készített, s a tanács minden tagjának egy-egy hozzá való kulcsot. Misson elmagyarázta nekik, hogy ez mindannyiuké, s az egyes ember mohósága nem sértheti a közös tulajdont.

Amint Fourbin kapitány aranyát a ládába helyezték, az emberek egyhangúan azt kiáltották, hogy: *Betartjuk, álljon ez a kapitány rendelkezésére, hogy megjutalmazhassa vele tisztjeit és az egyszerű matrózokat!*[28] Misson megköszönte nekik, az aranyat visszavitték a nagy kamrába, a ládát pedig a parancsnak megfelelően lezárták. Misson emellett megparancsolta hadnagyának és a többi tisztnek, hogy derítsék ki, a legénységből kinek van sürgősen új ruhára szüksége, s hogy igazságosan osszák el az elhunytak tengerészkabátjait – amit az egész le-

[27] A kalózok már Cicero szerint sem számítottak katonai ellenfélnek, pusztán közellenséget láttak bennük: *communis hostes omnimus* (Marcus Tullius Cicero: *De officiis,* 44, III. 107.) A királyi kalózlevéllel ellátott privatérek azonban épp ebben különböztek tőlük. Bár hajójuk kalózhajónak számított, elfogásukkor őket magukat hadifoglyoknak kellett tekinteni. Csakhogy Misson és Caraccioli kinyilvánították függetlenségüket, s bár nem kalózokként, hanem szabadságharcosokként tekintettek magukra, tisztában voltak azzal, hogy ettől kezdve a tengeri jog szerint egyszerű tengeri rablók.

[28] *Fore-Mast Men:* az árbóc előtt álló egyszerű tengerészek.

génység egyetértéssel és tapssal fogadott. Minthogy a sebesülteken kívül mindenki a fedélzeten tartózkodott, Misson felmászott a felső fedélzet[29] korlátjára, és a legénységhez fordulva elmondta, egyhangúan döntötték el, hogy magukhoz ragadják és megvédik szabadságukat, melyet hataloméhes emberek vettek el tőlük, és hogy egyetlen elfogulatlan bíró sem ítélhetné meg e döntést másként, mint hogy az igazságos és bátor elhatározás. Ezért kötelességének érzi, hogy testvéri szeretetet javasoljon egymás iránt. Véget kell vetni minden magánvitának és összezördülésnek, s minden tekintetben egyetértésben és harmóniában kell élniük. Levetették magukról a zsarnokság igáját, melynek rémségei iránti megvetésüket tettükkel mutatták ki, s ezért azt reméli, hogy közülük senki sem követi a zsarnokság példáját, és nem fordul szembe az igazságossággal. Mert ha elbukik az egyenlőség, annak nyomor, zűrzavar és kölcsönös bizalmatlanság a következménye, miképpen apály jön a dagályra. Figyelmeztette őket, hogy emlékezzenek a legfőbb lényre, kinek csodálatát tanácsolja az értelem és a hála, és akivel összhangban élni legsajátabb érdekeink ösztönöznek bennünket, hiszen a biztos oldalon kell állnunk, elismerve a halál utáni élet lehetőségét. Megérti, ha olyan férfiak, akik rabszolgának születtek, s ekként nőttek fel, ami megtörte az élethez kellő bátorságukat, s akik képtelenek nagylelkűen gondolkodni, és nem ismervén velük született jogaikat és a szabadság édes örömét, láncaik csörgésére táncolnak – ők adják a glóbusz lakóinak többségét –, ha tehát az ilyen emberek kalózoknak bélyegzik e nemes lelkű legénységet, és érdemnek tartják, ha segíthetnek elpusztításukban. Ezért az önfenntartás kényszere, s nem valami gonosz szándék parancsolja, hogy hadat üzenjenek mindazoknak, akik megtagadják tőlük a kikötőkbe való behajózást, s nem teszik el nyomban fegyvereiket, és nem adják meg számukra mindazt, amire életükhöz szükségük van; különösen áll ez minden európai hajóra és bárkára, amelyek a legengesztelhetetlenebb ellenségeiknek

[29] *Upon deck, aft deck, quarterdeck:* felső fedélzet, kb. a mai „parancsnoki híd" kifejezésnek felel meg. A hajó tatján megemelt fedélzeti szint, ahol a tisztek tartózkodtak, a reggeli imádság és a parancsok felolvasásának helye.

számítanak. *És ezért,* mondta, *ezennel hadat üzenek nekik, nektek pedig, társaim, egyidejűleg azt tanácsolom, hogy foglyaitokat humánus és nagyvonalú bánásmódban részesítsétek, mert ez annál inkább tűnik majd a nemes lélek megnyilvánulásának, minél kevésbé számíthatunk ugyanilyen fogadtatásra, ha valamely szerencsétlenség vagy – ami valószínűbb – saját egyet nem értésünk vagy hiányzó bátorságunk kiszolgáltatna önkényüknek.*

Ezután megszámláltatta a legénységet, s a fedélzeten kétszáz munkaképes férfi, valamint harmincöt beteg vagy sebesült volt. A számlálásnál a férfiak esküt tettek. Mikor mindezt így elrendezték, irányt vettek a spanyol Nyugat-indiai-szigetek[30] felé, de úgy döntöttek, hogy útközben egy hétig vagy tíz napig a jamaicai Szelek-Átjárójában hajóznak,[31] mert a legtöbb olyan kereskedelmi hajó, mely jó vitorlás és nem konvojban halad, Anglia felé ezt az útvonalat választja rövidítésként.

St. Christopher előtt megszerezték egy angol szlupot[32] csónakjaival, melyet a szélcsend foglyul ejtett. Elvettek tőlük néhány *puncheon* rumot[33] és fél tucat *hogshead* cukrot[34] (a hajó egy új-angliai szlup volt útban Boston felé); s anélkül, hogy bármi erőszakot alkalmaztak volna a legénységgel szemben, vagy elrabolták volna személyes holmijaikat, elhagyták a hajót. A szlup kapitánya, Thomas Butler később hangsúlyozta, hogy soha még olyan tisztességes ellenféllel nem találkozott, mint amilyen az a francia hadihajó volt, mely egy nappal azután támadta meg, hogy elhagyta St. Christophert. Útjuk hátralevő részén, míg céljukat el nem érték, már nem találkoztak további zsákmánnyal, de három nap múlva egy szlupba fu-

30 Vagyis a Karib-tengeri-szigetek felé.

31 Winward-Passage/Paso de los Vientos: tegerszoros a Nyugat-indiai-szigeteken, Kuba és Hispaniola – Guantánamo és Haiti – között.

32 *Sloop:* ma egyárbócos kishajót értenek rajta, hátul nagyvitorlával, elöl egyetlen orrvitorlával, de egykor a Bermuda-szlup a kalózok és kereskedők kedvelt, mozgékony, két-három árbócos kis (hadi)hajója volt.

33 *Puncheon:* régi angol űrmérték, tkp. bizonyos méretű hordó, melynek űrtartalma azonban régiónként és a benne tárolt ital szerint is eltérő volt. A rumhoz használt 1 *puncheon* = 1 1/3 *bogshead* = 2 *tierce* = 84 *gallon* = 168 *pottle* = 336 *quart* = 672 *pint.*

34 *Hogshead: A* holland *oxhoofd* (ökörfej) mértékegységből származik, s az angol „*oxhead*"-ből romlott. 1 *hogshead (oxhoofd, oxhoft)* űrtartalma régiónként és tartalmaként 148 és 288 liter közötti eltérést mutatott.

tottak, mely arra szemtelenedett, hogy üldözőbe vegye őket. Misson kapitányban felvetődött a kérdés, vajon mit akar tőlük az övékénél kisebb hajó. Egyik embere, aki jól ismerte a Nyugat-Indiai szigeteket és az itteni vizeket, elmondta, hogy ezek jamaicai kalózok, s nem lepi meg, hogy ütközetre készek. *Tudom,* mondta, *hogy e fickók miképp járnak el, s tíz az egyhez arányban mernék fogadni arra, hogy e hitvány csirkefogók, ahogy azok emlegetik őket, akik nem ismerik a jamaicai kalózokat, még gondot okoznak majd neked. Mindjárt lenyugvóban a Nap, s meglátod, amint* [e hajó] *felfedezi tűzerődet, igyekszik ágyúid lőtávolán kívül maradni, míg el nem jön az éjféli őrségváltás ideje. Akkor majd megkísérli megcsáklyázni a hajód, remélve, hogy így hatalmába kerítheti. Ezért, kapitány, ha megengedsz egy tanácsot, oszd ki mindenkinek a kézifegyvereket, s tizenkét órakor hagyd szokás szerint megkondítani a hajóharangot, akár még hangosabban is, mint máskor, mintha az őr nyugovóra térne, váltótársa pedig sietősen, kapkodva foglalná el helyét. Biztos vagyok benne, hogy embereit csáklyázásra küldi majd.* E férfiú tanácsát helyénvalónak találták, és eszerint cselekedtek. A szlup úgy tett, ahogy várták, mert amint elég közel ért, hogy felderítse a *Victoire* erejét, az pedig felvonta a francia lobogót, megfordult a széllel. A *Victoire* pedig üldözőbe vette egy darabon, de annak reménye nélkül, hogy utolérhetné. A szlup oly jól futott a széllel, hogy még összes vitorláját sem kellett felvonnia, s a *Victoire* hamarosan így is lemaradt. Alkonyatkor a franciák szem elől vesztették, ám éjjel tizenegy óra körül észrevették, amint széloldalukon hajózik,[35] ami megerősítette a matróz ama számítását, hogy meg fogja kísérelni a csáklyázást, s így is történt, pontosan a színlelt őrségváltáskor. Minthogy gyakorlatilag szélcsend uralkodott, a [támadók a *Victoire*] orrárbócának derékszárához rögzítették [a szlupot], és a fedélzetére küldték embereiket. Amikor ezek lemásztak a fedélzeti nyíláson, a *Victoire* legénysége már várta, s hangtalanul legyűrte és megkötözte őket. Eközben egyetlen kalóz sem vesztette életét, és csak néhányan sérültek meg, a franciáknak csak egy sebesültjük volt.

35 Széloldal: a hajó szél felőli oldala. A túlsó a szél alatti oldal.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 3

Amint a *Victoire* a szlup legénységének nagy részét foglyul ejtette, átmentek, hogy immár ők foglalják el az idegen hajót. Mikor a kalózok megsejtették, hogy csel áldozataivá váltak, megpróbálták elvágni magukat foglyul ejtőjüktől és elszakadni tőle. Az angolok[36] saját csapdájukba gabalyodtak. A foglyokat biztonságos őrizet alá vették, ám a kapitány figyelmeztette embereit, ne árulják el, milyen misszióban járnak, még ha ezzel talán néhány foglyot átállásra késztethetnének is.

A következő reggelen Misson úr magához hívatta a kalózok kapitányát, és elmondta neki, hogy bátor férfiúnak tartja, amiért egy *Victoire* méretű hajót támadott meg, ezért olyan bánásmódban lesz része, amilyent a hozzá hasonló foglalkozásúak ritkán szánnak foglyaiknak. Megkérdezte, mióta van tengeren, hogy hívják, s mit visz a fedélzetén. A vesztes elmondta, hogy alig hagyta el a kikötőt, s a *Victoire* volt az első vitorlás, amit megpillantott. Egyébként pedig nincs több mondanivalója. Neve Harry Ramsey, a fedélzeten pedig ócska ruha, lőpor, ágyúgolyók és egy fél *anker*[37] rum található. Ramsey-t a fegyverkamrába parancsolták, és összehívták a fentebb leírt tanácsot, amihez feltekerték a nagy kamra elválasztó ponyváját. Amikor a tanács döntésre jutott, behívták a kalózok kapitányát, s Misson kapitány elmondta neki, hogy visszaadják szlupját, embereivel együtt szabadon bocsátják, s nem fosztják ki őket, személyes holmijaikat sem veszik el, csupán – elővigyázatosságból – kézifegyvereiket és lőszerüket, amennyiben becsületszavát adja neki, és emberei is megesküsznek, hogy a következő hat hónapban tartózkodnak a kalózkodástól. Egy hétig még őrizetben tartják, azután szabadon engedik őket.

Ramsey, akinek szlupja még új volt, nem számított ekkora nagylelkűségre, és megköszönte azt Missonnak. Megígérte, hogy hűen betartja a feltételt, amire emberei is megesküdtek, noha egy pillanatig sem gondoltak esküjük betartására. Amikor az idő eljött, legénységével együtt szlupjára bocsátották. A fedélzeti korlátról Ramsey muníciót kért Monsieur Missontól, hogy tisztelgő lövést adhasson le, de Misson azt felelte, hogy fölösleges ekkora felhajtás, és semmi egyéb ellenszolgáltatást nem vár, mint hogy Ramsey tartsa be a szavát, amit az meg is tett. Néhány embere azonban jobbnak látta, ha esküje puszta szó marad.

Búcsúzásképpen a szlup legénysége háromszoros üdvözletet jelzett, amire Misson udvariasságból egy ízben válaszolt, a szlup pedig még háromszor üdvözölte őket, mielőtt Jamaica felé vette volna útját, melynek keleti végénél azután a *Dianá*val találkozott, amely tanácsukra visszafordult.

A *Victoire* most már Cartagena[38] felé vette az irányt, melynek kikötője előtt néhány napig portyáztak, ám tekintve, hogy semmit sem találtak a tengeren, Porto Bello felé kormányoztak. Útközben két kalózlevéllel[39] ellátott holland kereskedelmi hajóval találkoztak, melyek épp a part felől jöttek. Az egyik húsz, a másik huszonnégy ágyút hordott fedélzetén. Misson mindkettőt megtámadta, ők pedig nagy elszántsággal és bátorsággal védekeztek. Mivel a hajók teljes személyzettel [vitorláztak], nem merte megcsáklyázni őket, mert attól tartott, hogy az egyik hajóval szembeni ilyen manőver során a másik őt magát csáklyázhatná meg. Fegyverzetét tekintve a *Victoire* fölényben volt a hollandokkal szemben, még ha ezek ketten voltak is; s minthogy rakomány volt fedélzetükön, inkább arra törekedtek, hogy megszabaduljanak helyzetükből. Ezért teljes sebességgel haladva harcoltak, és igyekeztek egymás közelében maradni.

Több mint hat órán át tartott a csata, ezután nyakasságukon feldühödve és attól tartva, hogy – akár véletlenül is – ledönthetik az egyik árbócát vagy csúcsárbócát, és így megmenekül-

[36] Vagyis a jamaicai kalózok.

[37] Észak-európai űrmérték, kb. 40 liter.

[38] Kolumbiai kikötőváros.

[39] *Letter of Mart* (*Letter of Marque* vagy *Privateer Account*): a kor gyakorlata szerinti állami felhatalmazás kalózkodásra, vagyis ellenséges hajók megtámadására és elfoglalására. A *Privateer* (*„Privat-Man-of-War"*) a kalózlevéllel ellátott hadihajót (*„Man-of-War Ship"*) és magát az állami felhatalmazású magánkalózt is jelentette. Bár működésük ellenségeik szemében kalózkodásnak számított, az elfogott legénység tagjait nem kalózoknak, hanem hivatásos tengerészeknek kellett (illett) tekinteni. (A spanyolok nem respektálták e különbséget.) Az 1856-os párizsi Tengerjogi Deklaráció vetett véget az engedélyezett tengeri rablásnak.

nek, Misson úgy döntött, hogy elsüllyeszti a nagyobbik hajót. Ezért megparancsolta embereinek, hogy minden fegyverüket irányítsák a hajótörzsre, és tüzeljenek, amint a közelébe érnek. Parancsát pontosan teljesítették, és a mondott pillanatban teljes össztüzet[40] bocsátottak a holland hajóra, ami tátongó lyukat ütött az orrán, úgyhogy nyomban a tenger fenekére süllyedt, és magával vitte a fedélzetén tartózkodó összes embert.

Következő lépésként Misson a hajó orrárbócának derékszárához állította fel embereit, a vakvitorla[41] rúdját bevonták, és világossá tette, hogy meg akarja csáklyázni a második hajót. Ezt látva a hollandok, akiknek tagjait még megülte bajtársaik balsorsának rémülete, céltalannak tartották a további ellenállást, és megadták magukat. Misson tisztességesen bánt velük, noha dühítette tizenhárom embere halála. Emellett kilencen megsebesültek, s közülük hatan meghaltak. A fedélzeten nagy mennyiségű aranyat és ezüstöt, csipkét, selyembrokátot, selyemharisnyát, kelmetekercset, mindenféle színű kendőt és osnabrücki [kendőt] találtak.[42]

Tanácskozást tartottak, és úgy döntöttek, hogy Misson Cartagenában Fourbin neve alatt adja el a zsákmányt és tegye partja foglyait. Ezért keleti irányba hajóztak, és Fort Boca Chica és a város között vetettek horgonyt, minthogy nem találták bölcsnek befutni magába a kikötőbe. Legénység ült a partra szálló bárkába, Caraccioli pedig a *Winchelsea*-vel folytatott harc során elesett első tiszt, D'Aubigny neve alatt és az ő nevére szóló engedéllyel a zsebében szállt partra, hogy a kormányzónak egy Fourbin aláírásával ellátott,[43] Misson által gondosan hamisított levelet adjon át. A levél arról szólt, engedéllyel bír arra, hogy három hónapon át [ellenséges hajókra vadászva] cirkáljon, s amikor megtudta, hogy az angolok veszélyeztetik a partokat, utánuk eredt, miközben két holland hajóba futott, melyek közül az egyiket elsüllyesztette, a másikat kifosztotta. Minthogy az engedély határideje már majdnem lejárt, tiszteletteljesen arra kéri őexcellenciáját, hogy küldjön kereskedőket fedélzetére, hogy azok átvegyék tőle a holland hajót és rakományát, amelyről holland számlával is rendelkezik. Don Joseph de la Zerda, az akkori kormányzó a legteljesebb udvariassággal fogadta a hadnagyot (aki partraszállása után visszaküldte a bárkát), s hajlandó volt arra, hogy átvegye területére a foglyokat, és eleget tegyen a kérésnek. Ajándékként friss ellátmányt és élelmet készíttetett össze, és kereskedőkért küldetett, akik készek voltak a fedélzetre menni, s megalkudni a hajóról és az árukról. Ezek így is tettek, s összesen ötvenkétezer ezüsttallért fizettek.[44] Másnap partra küldték a foglyokat. Egy értékes selyembrokát kelmét visszatartottak, és ajándékként elküldték a kormányzónak, a friss élelmiszert pedig a fedélzetre vitték, és még vásároltak is. A számlát a kereskedők állták, minthogy a hajót és az árukat már átadták nekik, és a *Victoire* másnap a reggeli szürkületben vitorlát bontott.

Csodálkozhatnánk, hogyan jöhetett létre egy efféle üzlet, de emlékezhet az olvasó, hogy az árukat holland számlával adták el, melynek eredetiségét a kereskedő megerősítette. Egyébként pedig utalnék arra, hogy a *Victoire* esetében arról a francia hadihajóról volt szó, amelyért Wager admirális utasítására a *Kingston* átfésülte a tengereket, hogy azután később

40 *Broadside:* valamennyi ágyú a hajó egyik oldaláról leadott együttes tüzelése. Ez nagyobb hatásfokú volt, mint az ágyúk egymást követő tüze, és füst sem akadályozta a tüzéreket a célzásban. Egyik súlyos hátránya volt azonban, hogy a különböző ágyúkat nem lehetett ugyanolyan gyorsan tűzkész állapotba helyezni, ezért leghatásosabb az előkészített első össztűz volt, a másik problémát a támadó hajót érő óriási rázkódás jelentette. A *broadside*-tűzhöz célszerű volt szélirányba *(windward)*, ill. szélelőnybe állni *(weather gage)*, tehát úgy, hogy a szél a támadó vitorláit fújja, vagyis a hajó ne széllel szembe, vagy azt túlzottan oldalról kapva vagy szélárnyékban *(leeward)* haladjon – így jobban tudott manőverezni.

41 Az orrárbóc-derékszár keresztvitorlája.

42 Osnabrückben kenderből készített, nyers kendő, melyet 1345 óta ólomplombával hitelesítettek, ami által márkás árunak számított.

43 Értve ezalatt, hogy természetesen Fourbin aláírása is hamis volt.

44 Defoe a *pieces of eight* pénzmegjelölést használja a spanyol *pesos de ocho* (röviden *peso*) nyomán. Az első „világpénz", a spanyol escudo erdetileg nyolc realest ért. (Ezüst „tallért" először cseh földön vertek a XVI. században, nevét az ezüstbánya helyéről kapta, így lett *„Joachimstaler"*, később egyszerűen *„Taler"*-ként, vagyis tallérként terjedt el.) Minthogy a világszerte használt holland ezüsttallér (melyre oroszlán képét verték, így lett *„leeuwendaalder"*, de mert az oroszlán eléggé kutyául nézett ki, angolul *„dog dollar"*-nak hívták) és a nyolc reales értékű spanyol érme méretben és értékben hasonló volt, tallér, angolosan „dollár" alatt mindkettőt értették. Az ezüsttallért az Újvilágban gyakran félbe vagy negyedrészekre törték, s a negyedrészt is félbe, a tallér nyolcadrészére *(bit)*.

azt a hamis hírt közölje, miszerint egy másik, hetven ágyúval felszerelt hajó kíséretében a Fokok[45] között cirkál. Erre Wager a *Severn*t küldte a *Kingston* támogatására, ami hamarosan csaknem fatális következményekkel járó döntésnek bizonyult. Mert e két angol hadihajó, Trevor[46] és Pudnor[47] kapitányok parancsnoksága alatt, éjjel egymás útját keresztezte, és ellenségnek vélték egymást. A *Kingston* emberei nem láthattak jól, ami az ügyeletes figyelő tiszt hanyagságának tudható be, s csak akkor pillantották meg a *Severn*t, mikor az már a közvetlen közelükben volt. Teljes sebességgel jött szélárnyék felől, komplett harckészültségben, a legutolsó cafatnyi felvonható vitorláját is kibontva. Ez annyira megzavarta a *Kingston* legénységét, hogy nem válaszoltak a *Severn* üdvözlő lövéseire, mert senki nem vette észre a köszöntést. A [lövések] a *Kingston* tatja alatt húztak el, miközben a *Severn* kapitánya, Pudnor megparancsolta, hogy adjanak le egy utolsó üdvlövést, s ha arra sem érkezik válasz, minden ágyúból tüzeljenek. A *Kingston* fedélzetének lármája kicsit alábbhagyott, és Trevor kapitány, aki a felső fedélzeten[48] állt, és trombitával köszöntötte a *Severn*t, szerencsére észrevette a jeladást, és azt felelve, hogy ő a *Kingston* parancsnoka, a másik hajó neve után érdeklődött, amivel nagy bajt hárított el. A két hajó egy ideig együtt cirkált, mivel azonban senkivel sem találkoztak, akire küldetésük ráillett volna, visszatértek Jamaicára, ahogyan én is a magam tárgyára. Elnézést kérek ezért a – szerintem szükséges – kitérőért.

Don Joseph de la Zerda levélben közölte a kapitánnyal, hogy éppen egy hetvenágyús galleon,[49] a *St. Joseph* állomásozik Porto Bello kikötőjében, és szívesen biztosítana számára kíséretet, amíg elhagyja a parti vizeket. Nyolc-tíz napon belül Havannába hajózik, s ha az időbe még belefér, futárt küld hozzájuk. A fedélzetén arany- és ezüsthordókat szállít – nyolcszázezer spanyol ezüsttallér értékben. Misson visszaírta, hogy alighanem eltűrik, ha néhány nappal túllépi engedélyének idejét, s hogy a Gyöngy-szigetek[50] és a Garcia a Dios-fok[51] előtt cirkál majd, a galleonnak pedig a következő jelet fogja adni: egy fehér vitorla az előárbócon, bevont orrvitorla, egy lövés szél felőli oldalról s kettő szélárnyék felől, amire a galleonnak úgy kell válaszolnia, hogy felveszi a *Victoire* irányát, az előárbócra háromszor felhúzza a vitorlát, és ugyanennyi lövést ad le szélárnyékos oldalról. Don Joseph, aki igen elégedett volt ezzel a beleegyezéssel, csónakot küldött a *St. Joseph* értesítésére, az azonban Cartagena kormányzójának várakozása ellenére már két napja kifutott a tengerre. E hírt a visszatérő csónak hozta el Misson kapitánynak, mely a távolból észrevette a *Victoire*-t. Erre úgy döntöttek, hogy a *St. Joseph* után erednek, és ezért Havanna felé kormányozták [a hajót], de valamely okból nem érték utol azt.

Elmulasztottam Olvasómnak megemlíteni, hogy a holland hajó fedélzetén tizennégy francia hugenotta is volt, akiket Misson elzárva tartott mindaddig, míg a hajó tengerre nem futott. Most előhívatta őket, és felajánlotta nekik, hogy csatlakozhatnak embereihez. Azt mondta, a döntést teljesen rájuk bízza, mert nem akar kényszerrel rekrutált embereket,[52] és ha mindegyikük, vagy akár csak egy is közülük visszautasítja ajánlatát, akkor vagy rendelkezésükre bocsátja az első alkalmasnak látszó hajót, mely útjukba kerül, vagy kiteszi őket egy lakatlan parton. Ezért arra kéri őket, hogy hagyjanak maguknak két nap gondolkodási időt, mielőtt válaszolnának. Bátorításukra pedig minden embert a fedélzetre hívott, és kijelentette, hogy bárkinek, aki megbánta volna a választott életet, kifizeti jogos részesedését, és Havanna közelében, vagy egy más, alkalmas helyen kiteszi őket. De a legénységből senki nem élt az ajánlattal, és a tizennégy fogoly egyhangúan úgy döntött, hogy csatlakozik hozzájuk. E döntéshez kétségkívül

[45] A Jóreménység foka és a Horn-fok között.
[46] Tudor Trevor 1708. január és 1709. október között volt a *Kingston* kapitánya.
[47] Humphrey Pudnor 1706. januártól 1712. októberig volt a *Severn* kapitánya.
[48] *Poop deck: quarterdeck,* a hátsó felépítmény teteje, parancsnoki fedélzet, ld. 29. jegyzet.
[49] Ld. 16. jegyzet.
[50] Archipiélago de las Perlas / Islas de las Perlas – 183 szigetből álló csoport a Panamai-öböl keleti részén. (Meves kommentárja a Venezuela partjai előtti Isla Margaritával azonosítja.)
[51] Földnyelv Közép-Amerika keleti partján, Nicaragua és Honduras mai határán.
[52] Főképp angol kikötőkben kényszerítettek ifjakat hajós szolgálatra.

nagyban hozzájárult a *St. Joseph*től remélt gazdag zsákmány, és az övéik által részükre biztosított szabadság.

Az öböl torkolatánál egy nagy kereskedelmi hajót fedeztek fel, mely Jamaicából Londonba tartott, s megállították. Húsz ágyúval rendelkezett, de csak harminckét ember volt a fedélzetén, ezért nem csoda, hogy nem mutatott ellenállást – emellett súlyosan megterhelte cukorrakománya. Monsieur Misson minden muníciójukat elvette, úgy négyezer spanyol tallért, néhány *puncheon*[53] rumot és tíz *hogshead*[54] cukrot, és minden további kár okozása nélkül megengedte, hogy folytassák útjukat. A zsákmány legértékesebb részét az emberek jelentették, mert tíz francia foglyot akartak Európába szállítani, s közülük kettőnek, egy asztalosnak és inasának igencsak hasznát vették a fedélzeten. Bordeaux-ból valók voltak, onnan kísérték el útjára a *Pomechatraine*-t, amelyet Petit Guavus[55] előtt a *Maremaid* foglalt el elkeseredett harc után, melyben negyven emberüket elvesztették. A franciák azonban úgy vélték, hogy a *Maremaid* egyedül nem tudta volna megszerezni a hajójukat, mert ugyan négy ágyúval kevesebbel bírtak, de ezt a különbséget könnyen kiegyenlítette, hogy harminc emberrel több volt a fedélzetükön. Épp ellenkezőleg. Ha a *Guernsey* nem jött volna a segítségére, ők csáklyázták volna meg és vontatták volna magukkal a *Maremaid*et. E férfiak készségesen rendelték magukat Misson kapitány parancsnoksága alá.

Elfogásukkor csontig kifosztották őket, s engedélyt kértek arra, hogy ezért bosszút állhassanak. A kapitány azonban vonakodott megengedni ezt, és inkább közölte a zsákmányolt hajó kapitányával, hogy mivel ő és legénysége Misson védelme alatt állnak, méltányosnak tartja, hogy a franciák ruhákat kapjanak.[56] Erre az idegen kapitány saját készletét vette elő, emberei pedig előhozták a maguk hajóládáit, és örülhettek, hogy holmijuk felét átadhatták.

[53] Ld. 33. jegyzet.
[54] Ld. 34. jegyzet.
[55] Petit Goave kikötő Haitin.
[56] A ruházat ekkoriban a mainál sokkal nagyobb értéket képviselt, különösen a tengeren. A jó ruházat egyben az önbecsülés és méltóság jele is volt. Azzal, hogy Misson a kirabolt, ruhátlan vagy megalázó rongyokba burkolt tengerészeket kifosztóik készletéből ruháztatta fel, egyben elejét vette a bosszú vezette fosztogatásnak.

Noha Misson hajója francia hadihajóként lépett fel,[57] nagyvonalúsága, mellyel útjára engedte a zsákmányolt hajót, sejtetni engedte az angoloknak az igazságot. Mert a hajó és rakománya haszontalan volt azok számára, akik kalózkodással foglalkoztak.

Amikor elvesztették annak reményét, hogy megtalálhatják a *St. Joseph*et,[58] Kuba partjai előtt kezdtek cirkálni, s mert a *Victoire* korhadásnak indult, egy szárazföld övezte öbölbe tértek a sziget északkeleti csúcsán, ahol a hajót csónakostul, ágyústul partra vonták. Csak a hajógerincet nem tudták teljesen kiszabadítani, de erőlködtek s fáradoztak ezen, amennyire bírtak. Sokan közülük most bánták meg, hogy elengedték a zsákmányt, mert szétbonthatták volna a másik hajót a *Victoire* javítására.

Amint rendbe rakták a hajót, mindent visszavittek a fedélzetre, és megtanácskozták milyen irányba induljanak útnak. E kérdésben megoszlott a Tanács véleménye. A kapitány és Caraccioli az afrikai, a többiek az új-angliai partok felé akartak vitorlázni, mert úgy vélték, a hajó korhadt, és nem bírná ki a hosszú utat. Amennyiben pedig gonosz szelekkel vagy rossz időjárással lenne dolguk, élelmiszerkészletük is szűkössé válna. S minthogy nincsenek messze Virginia, Maryland, Pennsylvania, New York vagy Új-Anglia[59] partjaitól, elfoghatnának olyan hajókat, amelyek élelmiszert szállítanak a szigetekre, s így elláthatnák magukat kenyérrel, liszttel és más szükséges dolgokkal. Leltárt vettek fel a készletről, s amikor ebből kiderült, hogy négy hónapra való élelmük van raktáron, Misson kapitány minden férfit a fedélzetre hívott, s feltárta előt-

[57] Defoe a *Man of War* kifejezést használja, ami a nagy tűzerejű hadihajók angol elnevezése volt XVI–XIX. században. Az eredetileg *man-of-war ship*ből rövidült, *man-o'-war*, vagy egyszerűen *man* néven is említett hajókat így megkülönböztették az angolban nőneműnek számító többi hajótól.
[58] A 64 ágyús spanyol *St. Joseph* hadihajót Wager admirális pusztította el 1708 májusában.
[59] Az egyik első angol gyarmat, a mai Egyesült Államok északkeleti régiója a Massachusetts-öböl körül.

tük, hogy a Tanács az útirányt illetően nincs egy véleményen. Ezért helyesnek tartja, a kérdést az egész legénység szavazására bocsátani. A maga részéről azt javasolja, hogy Guinea partjai felé kormányozzanak, ahol gazdag zsákmányra lehet számítani, ha pedig várakozásaikban itt csalódniuk kellene, megígéri a többiek kívánságának teljesítését, amennyiben kelet-indiai hajókat támadnak majd meg. Hiszen aligha kell nekik külön mondania, hogy a[z Afrika felé] kifutó [hajók] Európát minden pénzétől megszabadítják, amit csak Amerikából kiszedtek.[60] Ezután elmondta mindazon ellenvetéseket, amelyet javaslata ellen felhoztak, s mindenkit arra kért, adja elő véleményét, és szavazzon arról, mit tart valamennyiük számára a legjobbnak. Senkitől nem fogja rossz néven venni, ha elutasítja javaslatát, mert ő nem privát érdekeit követi. A többség véleménye a kapitány javaslatával esett egybe, és Guinea partjai felé vették az irányt. Útközben semmi említésre méltó nem történt.

Mikor elérték az Aranypartot,[61] ágyúikat a *Nieuwstadt*ra irányozták, egy Blaes kapitány parancsnoksága alatt álló, Amszterdamból való, tizennyolc ágyús hajóra, mely két és fél órán át harcolt megmenekülésééért. E hajót megtartották maguknak, negyven saját emberüket küldték a fedélzetére, az összes foglyot pedig a *Victoire*-ra vitték, ahol negyvenhármat számláltak össze. Amszterdamot ötvenhat fős legénységgel hagyták el, heten azonban meghaltak az összecsapásban, hatot pedig betegségek és balesetek következtében vesztettek el: egyiküket a tengerbe fúlt, egy másikat cápa nyelt el, amikor szélcsendben a tengerbe esett.

A *Nieuwstadt* fedélzetén néhány aranyrúd volt 2000 font sterling értékben, továbbá néhány rabszolga, szám szerint tizenhét, mert csak most kezdtek el kereskedni. A rabszolgák a *Victoire* legénységét erősítették, mert a kapitány megparancsolta, hogy öltözzenek fel a holland tengerészek ruháiból, saját embereinek pedig kijelentette, hogy az isteni igazságosság szemében soha nem lehet helyénvaló saját fajtánkkal pénzért kereskedni, és egyetlen embernek sincs hatalma egy másik szabadsága felett. Habár olyanok adtak el embereket barmokként, akik azt állították magukról, hogy náluk magasabb tudással bírnak az istenségről, de ezzel csak azt bizonyították be, hogy vallásuk nem egyéb színlelésnél, s hogy a barbároktól csak nevükben különböznek, mert gyakorlatuk semmivel sem humánusabb azokénál. A maga részéről – s reméli, hogy minden bátor társa érzései nevében szól – nem azért vonta ki nyakát a szolgaság nyomasztó igájából, és állt ki saját szabadságáért, hogy most másokat tegyen szolgává. E férfiak különböznek ugyan az európaiaktól bőrük színében, szokásaikban és vallási rítusaikban, de éppoly teremtményei ugyanazon mindenható lénynek, és éppolyan értelemmel rendelkeznek. Ezért azt kívánja, hogy kezeljék őket szabad emberekként (mert a rabszolgaságnak még a nevét is ki akarta tiltani soraikból). Szét kell osztani őket a legénységi asztalok között,[62] hogy gyorsabban tanulják meg a nyelvet, értsék meg kötelezettségeiket, s jobban és elszántabban legyenek képesek szabadságuk megvédésére, mellyel igazságosságuk és emberségük folytán bírnak.

A kapitány beszédét általános taps fogadta, és a hajó fölött az összegyűltek éljenzése visszhangzott: *Vive le Capitain Misson!* Éljen soká Misson kapitány! A négereket egyenként elosztották a franciák kajütjeibe, s ők gesztusokkal fejezték ki, hogy nagyon is jól megértették, és hálásak azért, hogy megszabadították őket láncaiktól. Minthogy a hajó most már erősen korhadt, és nehezen haladt a vízen, felhajóztak a Lagoa-folyón,[63] ahol a *Victoire*-t partra vonták, és azokat a palánkokat, amelyeket leginkább elleptek a férgek, újakra cserélték.

[60] Hiszen ezek a hajók komoly értékeket vittek magukkal, hogy kereskedhessenek (pl. rabszolgákat vásároljanak).

[61] Nyugat-Afrika egy partszakaszát – nagyjából a mai Ghána partját – nevezték így. Ahogy Elefántcsontpart, ez az elnevezés is a gyarmatosítók számára ott preferált árura utal.

[62] A *Messes* az egy asztalnál (a legénység számára ezek az ütegfedélzet mennyezetéről az ágyúk közé kötélen lelógatott deszkák voltak) étkezők négy-hatfős társaságai. A tisztek külön – a *wardroom*ban – étkeztek.

[63] Pontosan be nem azonosított, lagúnává (portugálul: *Lagoa*) szélesedő torkolat lehet.

Ezután hátrahagyták[64] a zsákmányolt hajót, és déli irányban vágtak a tengernek; a part közelében maradtak, de semmivel nem találkoztak. A *Victoire* fedélzetén egész idő alatt ügyeltek egymás tiszteletére és a jó modorra, ám a holland foglyok példája mindinkább átkozódásra és ivásra csábította a legénység többi tagját, ami szemet szúrt a kapitánynak. Úgy gondolta, hogy ezt az erkölcstelenséget csírájában kell elfojtani. Ezért minden franciát és hollandot a fedélzetre szólított, s az utóbbiakhoz fordult. Arra kérte kapitányukat, aki kitűnően beszélt franciául, hogy fordítsa le szavait azok számára, akik nem értenék. Elmondta, mielőtt az a szerencsétlenség érte, hogy fedélzetére vette őket, sohasem gyötörték fülét a Nagy Teremtő nevének mocskolásával, azóta azonban megrökönyödéssel tapasztalta, hogy saját emberei is ebbe a bűnbe estek, ami sem haszonnal, sem örömmel nem jár, de mindannyiukra súlyos baj származhat belőle. Ha igaz elképzeléseik lennének e fenséges lényről, sohasem ejtenék ki nevét, inkább az ő tisztaságáról és saját romlottságukról elmélkednének. Társaságunk könnyen befolyásolhat bennünket, amint azt a spanyol mondás is tartja: *Költöztess össze egy remetét egy tolvajjal, s a tolvajból remete, a remetéből pedig tolvaj lesz.* Hajóján e mondást megerősítve látja, mert a társaitól hallott átkokat és szitkozódásokat semmi másra nem tudja visszavezetni, mint a hollandok visszataszító példájára. S ez nem is az egyetlen bűn, amit meghonosítottak, mert mielőtt a fedélzetre jöttek volna, emberei férfiak voltak. Most azonban állatias viselkedésük alapján úgy látja, hogy barmokká alacsonyodtak, midőn elitták azt a képességet, mely az embert az állattól megkülönbözteti: az értelmet. Minthogy abban a megtiszteltetésben van része, hogy a parancsnokuk, nem nézheti tétlenül és aggodalom nélkül, amint ezen undorító bűnökben fetrengenek, hiszen atyai vonzalom fűzi őt hozzájuk. Így hát önmagának kellene szemrehányást tenni a közjó elhanyagolásáért, ha nem figyelmeztetné őket, s pozíciója arra kötelezi, hogy ügyeljen a közösség érdekeire. Kötelessége közölni velük, amit gondol: A hollandok céltalan életre csábítják, hogy rászedjék őket. S minthogy bátor társairól biztosan tudja, hogy az ész vezeti őket, tudatja a hollandokkal, hogy az elsőt közülük, akit mocskos szitokkal a száján vagy pálinkával a kezében ér, figyelmeztető példaképpen honfitársai előtt korbácsoltatja végig a fedélzeten, és vesszőfutásra ítéli. Barátait, társait, gyermekeit pedig – kiknek megtisztelő módon parancsnoka – arra kéri, engedjenek némi időt a többieknek annak megfontolására, s maguk is gondolják végig azt, hogy mily kevéssé szórakoztató s milyen sok veszély származhat abból, ha ellenségeik bűneit utánozzák. A maguk számára pedig törvényeket hozhatnak azzal szemben, ami elvágja őket az élet forrásától, és így megfoszthatja őket az Ő védelmétől.

[64] Tkp. felfordították.

Szinte el se tudjuk képzelni, miképpen hatott e beszéd mindkét nemzetségű férfiakra. A hollandok féltek a büntetéstől, a franciák pedig jó kapitányuk szemrehányásaitól, akiről soha nem beszéltek e jelző nélkül. Angola partjai előtt egy második holland hajóval találkoztak, melynek rakománya selyemből, nyersgyapjúból, lenvászonból, csipkéből, borból, pálinkából, olajból, fűszerekből és szerszámokból állt. A kiszemelt zsákmány üldözőbe vette és megtámadta őket, ám amikor a *Victoire* hajójukhoz csapódott, feladták a harcot. Ami igencsak jól jött, s munkát adott a fedélzeti szabóknak, mert az egész személyzetnek sürgősen szüksége volt új ruhákra. Minden felhasználhatótól megszabadították a hajót, majd elsüllyesztették.

A kapitány most már kilencven foglyot őrzött fedélzetén, s azt javasolta, hogy hagyják rájuk a következő zsákmányhajót, amire útjukhoz szükségük lesz, azután bocsássák el őket. Ezzel a többiek egyetértettek, s minden muníciót a *Victoire* fedélzetére hordtak, a foglyoknak a legközelebbi holland parti településig tartó útra elegendő élelmet adtak, Misson pedig összehívta őket, elmondta tervét, és megkérdezte, hogy vajon van-e köztük, aki osztozni akar az ő sorsában. Tizenegy holland átállt hozzá, közöttük két vitorlakészítő, egy fegyverkovács, egy asztalos, kiknek jó hasznát vehették a fedélzeten. A többieket elengedte, akiket igen meglepett az a rend, nyugalom és emberség, mellyel ezen újdonsült kalózok körében találkoztak.

Elérték immár a Soldina-öblöt,[65] úgy tízórányira északra az Asztal-öböltől.[66] Minthogy erre a tenger és az idő barátságos volt, és mert a fedélzet áruit a helybeliekkel el tudták cserélni, s így bőségben volt a hal és az élelem, úgy döntöttek, hogy egy darabig most itt nyújtózkodnak. Az öböl előtt állva, egy nagy hajóra lettek figyelmesek, mely nyomban felvonta vitorláit és az angol lobogót. A *Victoire* rendbe szedte magát, felvonta a francia lobogót, s heves csata vette kezdetét. Az új angol hajót negyvenágyúsra építették, de csak harminckét ágyú volt a fedélzetén és kilencvenfős személyzet. Misson elrendelte a megcsáklyázását, és friss, pihent embereit egymás után küldte a fedélzetére, arra kényszerítve az angolokat, hogy heves harc után a fedélzet alá vonuljanak vissza, átengedve a hajót a franciáknak. Ők pedig jó bánásmódot ígértek nekik, s ebben nem tettek kivételt senkivel sem.

Néhány bála angol nyerspamutot találtak a fedélzeten, és úgy 60 000 angol font sterlinget koronában, továbbá spanyol tallérokat. Az angol kapitányt megölték a harcban, akárcsak tizennégy emberét. A franciák tizenkét embert veszítettek, amit nem csekély megaláztatásnak éreztek, de ez nem provokálta őket arra, hogy durván bánjanak foglyaikkal. Misson kapitány sajnálta a parancsnok halálát, akit a parton temettetett el. S minthogy egyik embere kőfaragó volt, egy sírkövet tétetett a hant fölé, melyen e szavak álltak: *Icy gist un brave Anglois* – itt fekszik egy bátor angol. Temetésekor Misson háromszoros tiszteletlövést rendelt el ötven kézifegyverből, és elsüttetett egy percágyút.[67]

Az angolokra, megtudva, kiknek kezébe kerültek, hatott Misson kapitány embersége, és három napon belül harmincan kérték közülük, hogy csatlakozhassanak hozzájuk. Ő pedig felvette őket, de nyomban értésükre adta, hogy ne számítsanak féktelen és erkölcstelen életre. Legénységét szétosztotta a két hajón, Caracciolit a zsákmány kapitányává tette, s tiszteket

[65] Saldanha-Bay.

[66] Table Bay, a fokvárosi Table Mountain lábánál található – téves magyar neve „Tábla-öböl".

[67] Ez a főképp ceremoniális célra használt ágyú nevét rövid töltési idejéről kapta.

állított mellé, kiket nyilvánosan választottak meg. A tizenhét néger már kezdett kicsit érteni franciául, és hasznossá tették magukat a fedélzeten, egy hónapon belül pedig a tisztek kivételével minden angol átállt hozzájuk.

Most tehát két hajója volt, elszánt férfiakkal jól ellátva. Körülhajózták a Jóreménység fokát, és elérték Madagaszkár déli szélét. Egy angol elmesélte Misson kapitánynak, hogy az európai hajók úton Suratba gyakran megállnak a Johanna-szigeten. Erre ő a fedélzetre hívta Caraccioli kapitányt, és egyetértettek abban, hogy e sziget előtt fognak cirkálni. Ezért elhajóztak Madagaszkártól nyugatra, a Diego-öböl előtt. Félúton az öböl és a Johanna-sziget között a Kelet-indiai Társaság egy angol hajójával találkoztak, amely azonnal segélyhívó jeleket adott, amint észrevette Missont és zsákmányolt hajóját. Látták, hogy a hajó egy váratlan lék miatt éppen süllyedőben volt, s minden embert felvettek a fedélzetre. A rakományból azonban csak alig valamit tudtak megmenteni, mielőtt a hajó elsüllyedt. Az angolok, akik ily csodálatos módon menekültek meg a pusztulástól, azt kívánták, hogy Johannán tegyék őket partra, ahol, azt remélték, hamarosan találnak majd egy holland vagy egy angol hajót, és addig ott jól ellennének.

Megérkeztek Johannára, ahol az uralkodónő és testvére barátságosan fogadta őket, egyrészt az angolok, másrészt a tűzerejük miatt, mellyel a királynő fivére, aki a kormányzati ügyekért felelt, mit sem tudott szembeszegezni. Azt remélte, hogy majd támogatni fogják Mohilla királyával szemben, aki látogatásával fenyegetett.

Mohilla bizonyos értelemben Johanna szomszédos szigete, tőle észak-északnyugatra.[68] Caraccioli elmagyarázta Missonnak, hogy előnyük származhatna abból, ha elmélyítenék a két monarchia közötti szakadékot, és amennyiben támogatást

[68] Mindkét sziget az Afrika és Madagaszkár között található, vulkáni eredetű Komori-szigetek (Comore) közé tartozik. Johanna mai neve Anjouan, korábban Hinzuannak, illetve Zuaninak is nevezték. Mohilla (Mohéli) a Komori-szigetek három fő szigete (Anjouan, Grande Comore, Mohéli) közül a legkisebb. Johanna népessége indonéz és polinéz eredetű, míg Mohilláé főképp afrikai, arab és madagaszkári.

nyújtana Johannának, mindkettő fölött uralkodhatna, mert a johannaiak védelmezőjükként keresnék kegyeit, a másik oldal pedig megpróbálná megszerezni barátságát. Így ő ügyelhetne a kettejük közötti erőegyensúlyra. Követte tehát tanácsát, s felajánlotta a királynőnek barátságát és támogatását, amit az el is fogadott.

El kell mondanom az Olvasónak, hogy e sziget sok lakója angolul beszél, s hogy Misson tolmácsai és legénységének angoljai a tudomásukra hozták, hogy noha a kapitány nem angol, ám barátjuk és szövetségesük, és a johannaiak barátja és testvére is, tekintve, hogy azok minden nemzetnél többre becsülik az angolokat. A királynő minden szükségessel ellátta őket, Misson pedig feleségül vette húgát, ahogyan Caraccioli is fivérének lányát. E fivér fegyverarzenálja eddig nem állott egyébből, mint két rozsdás flintából és három pisztolyból. Neki harminc puskát, ugyanennyi pisztolyt, két hordó lőport és négy hordó puskagolyót ajándékozott.

Több férfi is feleséget választott magának, ők megkapták részüket a zsákmányból, amit nyomban ki is fizettek nekik, mert ezek az emberek azt tervezték, hogy letelepednek a szigeten. S mert nem voltak többen tíznél, e veszteséget bőven pótolta az a harminc ember, akiket megmentettek a pusztulástól.

Miközben idejüket ama különféle szórakozásokkal múlatták, melyeket a vidék kínált, például vadásztak, ünnepségeken és a sziget belsejébe tett expedíciókon vettek részt, Mohilla királya támadásra indult, ami riadókészültségbe hozta az egész szigetet. Misson azt tanácsolta a királynő fivérének, hogy engedje őket akadálytalanul előrenyomulni a sziget szívéig, ő pedig azon lesz, hogy elvágja a betolakodók visszavonulásának útját. A herceg azonban azt felelte, hogy amennyiben követné e tanácsot, az ellenség jóvátehetetlen károkat okozna neki és alattvalóinak, hiszen elpusztítaná a kókuszültetvényeket, ezért meg kell fékeznie előrenyomulását. E válasz után Misson minden olyan angolnak feltette a kérdést, aki nem az ő parancsnoksága alatt állt, vajon készek-e közös vendéglátójuk ellenségét visszaverni, s miután mindegyikük egyetértett ebben, felfegyverezte és saját emberei közé osztotta be őket.

Nagyjából ugyanennyi johannai állt Caraccioli és a királynő testvére parancsnoksága alatt. Minden csónakot felfegyvereztek, és Misson személyesen utazott a sziget nyugati részébe, oda, ahol a mohillaiak megindították támadásukat. A szárazföldön haladó csoport könnyedén megállította és szétverte a támadókat, akik nagy megdöbbenéssel vették észre, hogy Misson csónakjai elvágták visszavonulásukat. A johannaiak, akiket provokáltak, oly haragra gerjedtek, hogy nem akartak foglyokat ejteni, és ha Misson és Caraccioli közbe nem lépnek, a háromszáz támadóból egyetlen lélek sem maradt volna életben. Embereik száztíz foglyot ejtettek, és vittek hajóikra. Ezeket Misson biztonságban Mohillába küldte azzal, a királynak szóló üzenettel, hogy békét kell kötnie barátjával és szövetségesével, Johanna királynőjével. E fejedelem azonban, akit kevéssé hatott meg az előzékenység, mely életükkel ajándékozta meg embereit, azt válaszoltatta, hogy senkitől sem fogad el előírásokat, és maga tudja legjobban, mikor van itt az idő háborúra vagy békére. Idegen tanácsot nem kért, és nincs is rá szüksége. Misson, aki tudomásul vette e választ, úgy döntött, hogy a harcot az ellenség földjére viszi. Száz johannait vett a fedélzetére, és Mohilla felé indult. Amint megjelentek hajói, a tengerpartot emberek lepték el, hogy visszaverjenek egy esetleges partraszállást, de a nagy ágyúk gyorsan szétrobbantották e felvonulást, és védelmük alatt partra szálltak a johannaiak, s ugyanannyian az angolok és a franciák is. Nagyjából hétszáz mohillai állt velük szemben, akik megpróbálták elzárni előttük az utat, de nyilaik nem sokra mentek Misson puskáival szemben. Az első sortűz nagy vérontással járt, húsz gránát becsapódása pedig menekülésre késztette a mohillaiakat. Az európaiak és a johannaiak ezután ellenállás nélkül, együtt meneteltek a fővárosba, amelyet porrá és hamuvá tettek, a johannaiak pedig az összes kókuszültetvényt letörték, amivel gyorsan végeztek, úgyhogy már estefelé visszatértek a hajókhoz, és tengerre szálltak.

Johannára érkezésükkor a királynő nagy ünnepséget rendezett, és dicsérte vendégei, barátai és szövetségesei bátorságát és szolgálatait. A ünneplés négy napon át tartott, s ennek vé-

gén a királynő fivére azt javasolta Missonnak, hogy induljanak új támadásra, amelyben ő személyesen is részt venne, s amelynek révén kétségkívül leigázhatnák a mohillaiakat. Ez azonban nem találkozott Misson terveivel, aki állandó tábort akart berendezni Madagaszkár északnyugati részén, s ebből a szempontból előnyösnek találta a két sziget viszálykodását, ahhoz viszont egyáltalán nem fűződött érdeke, hogy egyikük alávesse a másikat. Mert ameddig a konfliktus tart, és erőik nagyjából egyformák, mindkét fél nyilvánvalóan azon lesz, hogy körülhízelegje őt. Ezért azt felelte, hogy meg kell gondolniuk a lehetséges következményeket, hiszen csalatkozhatnak reményeikben, s a hódítás nehezebb lehet, mint elképzelték. Mohilla királya most résen van, és nemcsak elsáncolja majd magát, hanem gyakori csetepatékkal is nyugtalanítani fogja őket, melyek során elkerülhetetlenül elveszíthetik jó pár emberüket. Ha pedig veszteségek árán visszavágnának, ez csak felbátorítaná a mohillaiakat, és a johannaiak tántoríthatatlan ellenségeivé tenné őket. Ezáltal a herceg mindazon előnyét elveszítené, melyek jegyében most békét kínálhatna, miután kétszer legyőzték őket. Misson nem állhat örökké mellette, s várható, hogy amint visszavonul, Mohilla királya véres bosszút áll nemrég elszenvedett veszteségeiért. A királynő teljesen egyetértett Misson helyzetmegítélésével. Mialatt e tanácskozás lejátszódott, négy mohillai követ érkezett, hogy békeajánlatot nyújtsanak át. Mivel a johannaiakat győzelemittas hangulatban találták, egyikük a következő szavakkal emelkedett szólásra: *Ó johannaiak, ne vonjátok le friss győzelmetekből azt az elhamarkodott következtetést, hogy a szerencse ezután mindig rátok mosolyog. Az európaiak nem védelmeznek benneteket örökké, a segítségük nélkül pedig meglehet, hogy most olyan békére van szükségetek, mely nem egészen elégít ki benneteket. Gondoljátok meg: a Nap felkel, eléri legmagasabb pontját, s nem marad ott, hanem leszáll a következő pillanatban. Elmélkedjetek a földi élet szakadatlan változásának e példájáról. S minél nagyobb a dicsőségetek, annál közelebb a bukásotok. Minden, amit látunk, arra tanít, hogy a világban nincsen állandóság, hanem a természet állandó mozgásban van. A homok fölött partra csapó tenger előtt is ott a határ, melyet át nem léphet, s*

amint eléri azt, rendre visszahúzódik a mélységes mélybe. Minden növény, minden bokor, fa és saját testünk is e leckére tanít: semmi sem tartós, és semmire sem számíthatunk. Az idő észrevétlen elmúlik, egyik Nap követi a másikat, s változást hoz. A mai csillagzat az európaiaktól megerősítve s a győzelemtől szárnyalón talál benneteket, mi pedig, akik megszoktuk, hogy legyőzünk titeket, békét kérve jövünk hozzátok. De meglehet, a holnapi Nap mai támogatóitok nélkül érkezik, s akkor a johannaiak jöhetnek hozzánk békét kérni. Ezért nem mondhatjuk meg, mit hoz a holnap, és nem volna okos dolog, bizonytalan remények alapján elszalasztani azt az előnyt, amit a minden bölcs ember által becsült béke jelent.

Így szólva a követek visszavonultak, a királynő parancsára pedig megvendégelték őket. Miután a Tanács megvitatta a dolgot, ismét előhívták őket, és a királynő közölte velük, hogy jó barátaik, az európaiak és a Tanács javaslatára készek békét kötni, amitől azt remélik, hogy elfeledteti minden korábbi seb emlékét. El kell azonban ismerniük, hogy ők kezdték a háborút, és semmi esetre sem ő, a királynő a támadó. Ő csupán saját, a mohillaiak által gyakran megtámadott birodalmát védelmezte, s a szomszédos sziget partjait a legutóbbi napokig soha nem zaklatták. Amennyiben valóban arra törekszenek, hogy barátságban éljenek együtt, túszul kell küldeniük a király két gyermekét és a főnemesség tíz tagját, s ezzel – ha nekik úgy tetszik – [a követek] hazatérhetnek; mert ez az egyetlen feltétel, amely mellett lemondanak arról, hogy teljesen kihasználják a számukra most kínálkozó kedvező helyzetet.

A követek hazatértek a hírrel, és körülbelül tíz nap múlva – amint a két hajó megjelent partjaiknál – azt a választ küldték, hogy a király egyetért a közölt feltételekkel, el fogja küldeni a túszokat, és minden ellenségeskedés beszüntetését kívánja. Egyidejűleg arra kéri a hajók parancsnokait, szálljanak partra. A fedélzeten lévő johannaiak ellenezték ezen ajánlat elfogadását, de Misson és Caraccioli nem éreztek félelmet, és átkeltek – csónakjaik embereit viszont felfegyverezték. A király a barátság számos jelével fogadta és egy tamarinduszfa alatt vendégelte meg őket. Amikor azonban elbúcsúztak volna tőle, és visszatértek volna csónakjaikhoz, legalább száz mohillai vette

körül őket, kik nagy dühvel törtek rájuk, és az első nyílzáporral mindkét kapitányt megsebesítették, a csónak őket kísérő nyolcfős személyzetéből pedig négyet megöltek. Az európaiak erre pisztolyaikkal meglehetős ügyességgel tüzelni kezdtek, majd tengerészkardot rántottak. De mindeme bátorságuk nem sokat segített volna rajtuk, ha pisztolylövéseik nem riasztották volna többi barátjukat, akik most segítségükre sietve puskát ragadtak, és míg a többiek verekedtek, megközelítették a sokadalmat. A támadók hátába leadott első sortüzükkel tizenkettőt terítettek le a homokba. Amint a hajókról meghallották a tüzelést, nyomban személyzettel jól ellátott jollékat[69] és kísérőcsónakokat küldtek oda. Noha a csónakok legénységének tüzelése némileg mérsékelte a szigetlakók bátorságát, a harcot még nem tekintették elvesztettnek, s egyikük elkereseredetten Caracciolira vetette magát, és egy hosszú késsel mély sebet ejtett az oldalán. E vakmerőségért azonban életével fizetett, mert a legénység egyik tagja széthasította a koponyáját. Ekkor értek partot a jollék és a kísérőcsónakok, [matrózaik] követték a lármát, és megerősítve társaik sorait, megfutamították az árulókat, s biztonságba helyezték halottaikat és sebesültjeiket. Az árulás következtében az európaiak hét embert vesztettek, akiket a helyszínen vertek agyon, nyolc sebesültjük közül pedig csak hat épült fel.

A legénység elhatározta, hogy másnap bosszút áll tisztjeiért és bajtársaiért, és ismét partra akartak szállni, amikor két kenuban két ember tűnt fel, akik azt állították, hogy ők tervezték el ezt a csapdát, a király tudta nélkül. A király azért küldte őket, hogy e galádságért elnyerjék jogos büntetésüket. A fedélzeten tartózkodó johannaiakat kérték tolmácsolásra, s ők mindezt hallva azt mondták, hogy a király alighanem pusztán feláldozza ezeket az embereket, elbeszélésüknek azonban nem szabad hitelt adni, mert egészen biztosan a király maga áll az európaiak legyilkolásának kísérlete mögött. A legjobb az volna, ha a csónakokon érkező mohillaiakat megölnék, s így tennének a foglyokkal is. Vissza kellene térniük Johannára, több

[69] A jolle tőkesúly nélküli, evezős vagy vitorlás kishajó.

emberüket összegyűjteni, és nem hagyni békét az árulóknak. Misson azonban minden ilyen erőszakos intézkedés ellen volt, elutasította a kegyetlenséget, és úgy vélte, hogy a véres megtorlás, hacsak nem a szükség parancsolja, kicsinyes és gyáva lélekre vallana. Ezért visszaküldte az embereket kenuikba azzal, hogy közöljék királyukkal, bocsánatkérése akkor volna hihető, ha estig elküldené a megegyezés szerinti túszokat. Ha azonban ezt nem tenné, Misson őt tekinti az életére törő alantas merénylet felelősének.

A kenuk elmentek, azonban semmiféle hírrel nem tértek vissza, erre megkérte a johannaiakat, közöljék a foglyokkal, hogy másnap reggel partra teszik őket. Tudatniuk kell királyukkal, hogy ő, Misson, nem a király hóhéra, hogy megölje azokat, akiket az elítélt. Azt azonban a király meg fogja tapasztalni, mit jelent, ha Misson bosszút áll. Amikor a foglyokról leoldozták kötelékeiket, azok a lábai elé vetették magukat, és könyörögtek, ne küldje a partra őket. Ott egészen biztosan megölnék őket, mert bűnük éppen abban áll, hogy az ellen a barbár tett ellen szóltak, amit épp az ő nyakukba varrnak.[70]

Másnap a két hajó ágyúinak fedezete mellett kétszáz ember szállt partra, de megállapították, hogy az elővigyázatosság, mellyel a hajókat a part közelébe hozták, fölöslegesnek bizonyult: egyetlen lélek sem jött szembe velük. Két óra járásnyira behatoltak a szárazföld belsejébe, amikor egy csoport embert fedeztek fel, akik egy bokor mögül jöttek elő. Caraccioli hadnagya, aki a jobbszárny ötven emberét vezényelte, megállapította, hogy művészien álcázott csapdákkal vannak körülvéve, melyeknek néhány embere áldozatul is esett. Ezért megállást parancsolt embereinek, s azt, hogy a mohillaiak további üldözése helyett kis lépésekkel vonuljanak vissza, így őket csalva a csapdákba. Minthogy egyetlen további ellenség sem állt útjukba, visszavonultak ugyanazon az úton, amelyen jöttek, csónakjaikba szálltak, és visszatértek a hajókhoz. Úgy döntöttek, hogy erősítéssel jönnek vissza, és egyszerre különböző

[70] Nem egészen világos, miként vethették Misson lábai elé magukat, ha előzőleg már kenuikban visszaküldte őket Mohillára.

irányokból támadják majd meg a szigetet. Kikérdezték a foglyokat a sziget terepviszonyairól, s hogy milyen a talaj északon. Ők pedig azt válaszolták, hogy arrafelé mocsaras, és az a legveszélyesebb hely a támadásra, mert ott a legkülönfélébb veszélyek fenyegetésének volnának kitéve.

A hajók visszatértek Johannára, ahol a két kapitány és a többi sebesült sérüléseit a legnagyobb gyöngédséggel és gondossággal látták el. Hat hétig nyomták az ágyat, mígnem ismét fedélzetre tudtak lépni, de egyikük sem akarta elhagyni hajóját. A johannai feleségek oly gondoskodást mutattak, amit az európaiak nem tételeztek fel róluk, sőt az egyik sebesült és sérüléseibe belehalt tengerész felesége sóbálvánnyá meredve állt holtteste mellett, átölelte, és kérte, hadd vigye a szárazföldre, hogy ott megmoshassa és eltemethesse. Egy tolmács és némileg kevert európai nyelvek segítségével arra kérte meghalt férje barátait, hogy másnap vegyenek tőle búcsút.

Ezért sokan közülük a szárazföldre léptek, s magukkal vitték [társuk] részesedését, amelyet a kapitány átírt az özvegyére. Ő, amikor meglátta a pénzt, elmosolyodott, és megkérdezte, hogy mindezt neki szánták-e. Amikor megerősítették ezt, így szólt: *S mi haszna e fényes szemétnek? Ha visszavásárolhatnám vele férjem életét, és visszahívhatnám a sírból, örömmel elfogadnám, mivel azonban ez nem elég ahhoz, hogy visszacsábítsam őt e világra, mire sem használhatom. Csináljatok vele, amit akartok.* Ezután arra kérte őket, tartsanak vele, hogy országa szokása szerint elvégezhesse férje testén a végső balzsamozást, s így ne haraggal távozzon. Csak éppen nem maradhat velük a temetés tanújaként, mert sietnie kell, hisz új nász várja. Ezek az utóbbi szavai zavarba hozták az európaiakat, mert oly kevésé illettek beszéde kezdetéhez. Mégis követték, s egy platánerdőbe vezette őket, ahol a fák árnyékában a holttest körül összegyűlt sok johannaival találkoztak. A test virágokkal borítva feküdt a földön. Ő pedig átölelt minden jelenlevőt, s azután az európaiakat is, majd e ceremónia után keserű átkokkal illette a mohillaiakat, akik tőrbe csalva elsötétítették férje szemét, és süketté tették a gyengédségei iránt. Ő volt az első szerelme, s neki ajándékozta

egész szívét és szüzességét. Azután előnyös tulajdonságainak dicséretére tért, s a kisgyermekek örömének, a szüzek szerelmének, az öregek barátjának és az ifjaktól csodáltnak nevezte őt; erős és szép volt, akár egy cédrus, bátor, mint egy bika, gyöngéd, akár egy őzgida, és szeretetreméltó, mint egy teknős. E beszéd végén, mely igen hasonlított arra, melyet egykor a rómaiaknál tartott a pódiumon az elhalt legközelebbi rokona, férje mellé feküdt, és átölelte őt. Ezután felült, egy bajonettel mély sebet ejtett a bal melle alatt, és holtan zuhant halott férjére.

Az európaiak mélyen megrendültek a lány gyöngédségétől és elszántságától, hisz arcvonásai alapján nem lehetett több tizenhét évesnél. S most éppoly nagyon csodálták, amennyire korábban titokban megvetették, amikor a hamarosan rá váró új nászról beszélt. Hisz e bejelentés értelme akkor rejtve volt előttük.

Miután eltemették a férfit és feleségét, visszatértek a fedélzetre, és elbeszélték a történteket. A kapitányok feleségei – Misson és az övéi a *Bijoux* fedélzetén voltak, így nevezték el a zsákmányolt hajót felépítése és aranyozott díszei után – a legkevésbé sem voltak meglepve, Caraccioli asszonya pedig csak annyit mondott, hogy a lány nemes családból származhatott, mert csakis a nemesi familiák élvezik azt az előjogot, hogy követhetik házastársukat. Ha ezt elmulasztanák, a tenger halainak vetnék őket, s tisztában lennének azzal, hogy lelkük mindaddig nem lel nyugalmat, míg egyetlen hal is él az őket felfalók közül. Misson megkérdezte, vajon ők ugyanezt tennék-e, ha közülük halna meg valaki. *Semmi áron nem hoznánk szégyent családunkra azzal,* felelték az asszonyaik, *hogy férjünk iránti gyöngéd gondoskodásunk elmaradna az általatok annyira megcsodálttól.*

Ahogy felépültek, Misson Zanzibár partjai előtti portyázásra tett javaslatot, s amikor ezt elfogadták, ő és Caraccioli búcsút vettek a királynőtől és fivérétől. Azt tervezték, hogy feleségeiket hátrahagyják a szigeten, de azok semmiképpen sem akartak beleegyezni az elválásba. Hiába utalt távollétük rövidségére, az asszonyok azt felelték, hogy a portyázás Mohillánál is messzebb viszi őket, s ők már attól az elválástól is szenvedtek,

annál hosszabbat pedig nem viselnének el. Ha nem engedik meg nekik, hogy útjukon társaik lehessenek, akkor ne számítsanak arra, hogy visszatértükkor – miként tervezik – még találkozhatnak.

Egyszóval nem tehettek mást, beleegyeztek ebbe, de elmagyarázták nekik, hogy ellenségeik martalékává válnának, ha a legénység többi tagjának asszonyai is ragaszkodnának ahhoz, hogy példájukat kövessék. Feleségeik azonban azt felelték, hogy a királynő ezt meg fogja akadályozni azzal, hogy a fedélzeten tartózkodó többi asszonyt a partra rendeli. Aki e parancsot ki is adta, ők pedig a Mozambik-folyó[71] felé vették az irányt. Kereken tíz nappal azután, hogy Johannát elhagyták, tizenöt óra járásnyira a folyótól keletre egy negyvenágyús portugál hajóval találkoztak, amellyel a hajnali szürkülettől délután két óráig tartó ütközetbe bocsátkoztak. Ekkor elesett annak kapitánya, és sok embere meghalt, úgyhogy a hajó megadta magát. Gazdag zsákmánynak bizonyult, mert fedélzetén 250 000 angol font értékű aranyport szállított. A két asszony a csata egész ideje alatt végig a fedélzeten maradt, és sem a maguk, sem férjeik életét tekintve a legkisebb félelmet sem mutatták. Ez az összecsapás harminc emberükbe került, Caracciolinak pedig a jobb lábába. De különösen az angolok szenvedtek nagy veszteségeket, mert az elesettek közül húsz az ő nemzetükhöz tartozott. A portugálok kétszer ennyi embert veszítettek. Caraccioli sebesülése miatt vissza kellett térniük Johannára, ahol a sérülteket a legnagyobb körültekintéssel látták el, és bár huszonheten voltak, egyikük sem halt bele sebeibe.

Caraccioli két hónapig őrizte az ágyat, de Misson, aki úgy látta, hogy már a gyógyulás útjára lépett, magához vett minden olyan férfit, aki a *Bijoux*-n nélkülözhető volt úgy, hogy az védhető maradjon, és miután tíz portugál ágyút a saját hajójára szerelt, kifutott a tengerre. Mindeddig csak harminc ágyú volt a fedélzetén, de negyven ágyúállás. Túlment Madagaszkáron, annak északi partjaitól a legészakibb pontig vitorlázott, ahol megfordult, és Diégo Suarez fölött egy öbölbe kormányozta [hajóját]. Ebben az öbölben tízórányi járásra[72] fölfelé hajózott, és felfedezte, hogy balra[73] nagy és biztos kikötő s bőséges édesvíz kínálkozik. Itt horgonyt vetettek, partra szálltak, megszemlélték a termőföld minőségét, s látták, hogy az kövér, a levegő egészséges, a talaj pedig sík. [Misson] azt mondta embereinek, hogy kitűnően védett pontra leltek, és elhatározta, hogy e földön egy kis várost alapít és erődít meg, hajóknak való dokkokat épít, s hogy itt megtalálták azt a helyet, amelyet sajátjuknak mondhatnak. Ha pedig egyszer életkoruk vagy sebesüléseik nem engedik már számukra a kemény tengerészéletet, itt élvezhetik majd munkájuk gyümölcseit, s békében szállhatnak sírba. De nem lát hozzá mindehhez, míg az egész legénység egyetértését nem bírja. Ám ha erről őt biztosítanák, amint reméli is, hiszen terve nyilvánvalóan közös érdekük szerint való, nem tartaná tanácsosnak mindjárt e munkához fogni, mert a bennszülöttek távollétükben lerombolhatják, amit létrehoznak. Minthogy azonban egyéb dolguk nincsen, ha osztják véleményét, elkezdhetnék a fák kivágását, feldolgozását és előkészítését, hogy amint társaikkal visszatérnek, nekiláthassanak egy erőd építésének.

Mindannyian üdvözölték a kapitány javaslatát, és tíz nap alatt százötven nagy fát vágtak ki és munkáltak meg durván, anélkül, hogy sziget lakói megzavarták volna őket, vagy akár egyetlen is mutatkozott volna közülük. A fákat a part mentén vágták ki, hogy ne kelljen terheket szállítaniuk, ami sok időbe került volna. Hazautaztak, és beszámoltak társaiknak a látottakról és cselekedeteikről, valamint a kapitány döntéséről, amit valamennyien helyeseltek.

[71] A Mozambik és Madagaszkár közötti tengerszoros.

[72] *1 league* = 3 mérföld = 4828,032 m (egyórányi gyaloglással megtehető távolság).

[73] *On the Larboard-Side:* A hajónak az az oldala, ahol berakodják a szállítmányt (az egykori *laddeboard* szóból). Később egyszerűen a hajó bal oldalát jelentette. Szinte minden európai tengerésznyelvben megfelel ennek a némileg különbözőképpen írt, de hasonlón ejtett *backboard* elnevezés, ami a hajó kikötői oldalát jelenti. Az ellentétes (jobb) oldal neve *starboard.*

Misson kapitány közölte a királynővel, hogy miután mellé állt a Mohilla-szigettel vívott háborúban, és továbbra is segítségére lehet, nincs kétsége afelől, támogatni fogja abban, hogy letelepedjen Madagaszkár partján, és rendelkezésére bocsát háromszáz embert, akik segítenek majd az építkezésben. A királynő azt felelte, hogy mit sem tehet a Tanács egyetértése nélkül, s össze fogja hívni az előkelőket, arra számítva, hogy semmi kifogást nem emelnek majd helyénvaló kérésükkel szemben, hiszen tisztában vannak velük szembeni kötelezettségükkel. Egybehívták tehát a tanácsot, és ismertették Misson igényét, mire a legöregebbek egyike elmondta, sem azt nem tartja célszerűnek, hogy eleget tegyenek az elvárásnak, sem azt nem véli veszélytelennek, hogy elutasítsák azt. Ha segítenének nekik, egy olyan hatalom felemelkedésében vennének részt, amely rájuk nézve is veszélyessé válhat, hiszen túl közel fekszik hozzájuk. És ezek a férfiak, akik nemrég megvédték őket, hamarosan, amint érdekükben áll, szolgáikká tehetnék őket. Másfelől nagy károkkal járhatna rájuk nézve, ha nem egyeznének bele mindebbe. Két rossz közül kell tehát választaniuk, hiszen semmi jót nem tud felfedezni abban, ha Johannához ennyire közel telepednének le. Egy másikuk azonban ellene vetette, hogy sokaknak közülük johannai felesége van, s hogy ezért a letelepedésük utáni első időkben aligha válnának ellenségeikké, hiszen a barátság hasznukra lehetne. S gyermekeiktől, a következő generációtól sem kell tartaniuk, hiszen ezek félig az ő vérükből valók lennének. Éppen ezért biztosak lehetnek abban, hogy ha teljesítik kérésüket, szövetségeseik és védelmezőik lesznek Mohilla királyával szemben, ezért azt javasolja, teljesítsék igényüket.

Hosszas megvitatás után, melynek során minden hátrányt és előnyt kimerítően számba vettek, úgy döntöttek, hogy a kívánt számú embert azzal a feltétellel adják meg, hogy négy telehold után visszaküldik őket, szövetséget kötnek velük, és hogy Mohilla ellen hadba vonulnak. Amikor ebben megegyeztek, még ott maradtak addig, míg Caraccioli teljesen felépült, s azután negyvenfőnyi francia és angol és tizenöt főnyi portugál legénységgel a portugál hajóra szálltak. Vitorlát bontottak, és elérték ama helyet, melyet Misson településükként

szemelt ki, s melyet *Libertalia* névre keresztelt. Embereinek a *liberi* nevet adta, ekképp téve ígéretet arra, hogy a franciák, angolok, hollandok, afrikaiak s. í. t. különböző elnevezéseit eltörli a világból.

Először egy a kikötő minden oldala felé irányuló erőd építésébe kezdtek, amiből egy nyolcszögletű forma jött létre. Amikor ezzel elkészültek, a létesítményt felszerelték a portugál hajó negyven ágyújával, az erőd minden szögletébe egy-egy tíz ágyúból álló üteget telepítettek, és ezek, valamint hajóik védelme alatt nekiláttak házak és raktárak építésének. A portugál hajót leszerelték, vitorláit és kötélzetét gondosan elraktározták. Mialatt városuk építésével foglalkoztak, egy csoport, mely vadászatra pár mérföldre gyakran eltávolodott a településtől, elhatározta, hogy tovább nyomul a szárazföld belsejébe. E férfiak társaiktól jó négy óra járásnyira építették fel kunyhóikat, és onnan vándoroltak mélyebbre, kelet-délkeleti irányba öt óra járásnyira, ahol egy íjjal, nyíllal és lándzsával felfegyverkezett feketével találkoztak. Barátságosan köszöntötték, és meggyőzték, adja fel félelmét, s tartson velük. Társaikhoz vitték, és három napon át nagy szívélyességgel látták vendégül. Ezután visszavitték annak a helynek a közelébe, ahol találkoztak, ajándékul pedig egy skarlátvörös kendőt és egy fejszét adtak neki. Úgy tűnt, nagyon örül az ajándékoknak, s láthatóan elégedetten távozott.

A vadászok feltételezték, hogy nem messze egy falunak kell lennie. Mivel megfigyelték, hogy [a bennszülött] a Napra nézett, és azután egyenesen déli irányba vette útját, ők is ugyanezt az égtájat követték, s egy domb tetejéről meglehetősen nagy települést fedeztek fel, ahová lementek. Az ottani férfiak azon fegyvereikkel jöttek elébük, melyeket már leírtunk: íjakkal, nyilakkal és dárdákkal, minthogy azonban a fehérek csak két emberüket küldték előre ajándékfejszékkel és -kendőkkel, hozzájuk is csak a falu négy lakója lépett. Sajnos nem értették egymást, de azzal, hogy a Napra mutattak, egyik ujjukat fölfelé tartották, s a csoportból egy férfit előreküldtek, aki aztán visszatért hozzájuk, és azzal, hogy megmutatták körülmetéltségüket, s ujjal az égre mutattak,

értésükre adták, hogy csak egy isten van, ki elküldte prófétáját. Ebből, valamint körülmetéltségükből arra következtettek, hogy mohamedánokról van szó. Az ajándékokat főnökükhöz vitték, aki barátságosan látszott fogadni azokat, és jelbeszéddel meghívta a fehéreket falujukba. Ők azonban, emlékezve a mohillaiak árulására, jelekkel értésükre adták, hogy inkább hozzák oda az élelmet, ahol most vannak.

E kalandorok történetéről bővebbet máshol mondok el.[74]

[74] A II. könyv második fejezetében, mely itt következik.

TEW KAPITÁNYRÓL ÉS EMBEREIRŐL[75]

Mielőtt e kalóz kalandjaiba vezetném az olvasót, el kell mondanom az okokat, amelyek arra késztetnek, hogy tovább kövessem Misson kapitány életét.

Amikor Tew kapitány birtokomban levő feljegyzéseit olvastam, felfedeztem, hogy összeállt Missonnal. Így tehát, ha be akarom mutatni Tew életét, ismétlésbe kellene bocsátkoznom, vagy le kellene írnom Tew-nek Misson életében játszott szerepét, s ez ellentmondana egyébként követett szándékomnak, hogy egyenként mutassam be a nevezetes kalózok történetét. Márpedig Tew merészségben kétségkívül nem maradt el senkitől, és megérdemli tettei külön bemutatását.

Mégis, mielőtt e kalóz életét ecsetelném, követni fogom Missonét egészen addig a pontig, amikor a két parancsnok egymásra talált.

Midőn a feketék látták, hogy a jövevények miként gondoskodnak védelmükről, főtt rizst és szárnyasokat kínáltak nekik, majd miután csillapították éhségüket, a főnök jelekkel értésükre adta, hogy ráismer bennük azokra, akik a négert hajójukhoz vitték, s elküldetett a fejszéért és a kendőért, amelyet neki ajándékoztak. Eközben épp visszaérkezett a néger a vadászatból, és roppant boldognak látszott, hogy újra találkoztak. A főnök értésükre adta, hogy visszatérhetnek, s tíz, szárnyasokkal és fiatal állatokkal megrakott néger lépett hozzájuk. Jelezte, hogy vigyék őket az ajándékokkal együtt hajóikra.

Nagyon barátságosan váltak el, abban a reményben, hogy e bennszülöttekkel jó kapcsolatban maradnak. Minden házuk takarosan volt megépítve és összecsapolva, ám alapok nélkül, úgy, hogy egy fél tucat férfi egyik helyről a másikra tudta szállítani őket, s így olykor egy egész falu lehet mozgásban.

[75] E rész Defoe *A General History of the Pyrates* című könyve II. kötetének második fejezete. Id. kiad. 419–439. o.

Európában igen különös és meglepő volna az ekképp vándorló házak látványa. Az ajándékokkal és a négerekkel visszatérő vadászokat nagy örömmel fogadták, s a négereket nemcsak gondoskodással vették körül, hanem kendőkkel, vasakkal, kondérokkal és rummal, valamint egy főnöküknek ajándékképen küldött tengerészszablyával is telepakolták.

Háromnapi ott-tartózkodásuk alatt a négerek megszemlélték és megcsodálták az erődöt és a növekvő város építését, melyen mindenki buzgón dolgozott, beleértve a foglyokat is.

Minthogy Monsieur Misson a szárazföld felől nem számított veszélyre, hiszen erődjét, noha az csak fából épült, kielégítő védelemnek tartotta új kolóniája számára, magához vett *százhúsz férfit, és másodszorra is útnak indult* Zanzibár felé, s Quiloa előtt üldözőbe vett egy nagy hajót, amely az útjába került. Ez azonban túl nagy kihívásnak bizonyult a *Victoire* számára, amely összetűzést kezdeményezett, és alig négy óra alatt[76] sok emberét elveszítette. Amikor Misson belátta, hogy inkább [az] ő [hajójá]t foglalják el, mintsem hogy zsákmányt ejthetnének, tisztjei tanácsára hallgatva megkísérelte a menekülést a portugálok elől, akiknek fedélzetén ötven ágyú s háromszáz ember volt. Kísérlete azonban félresikerült, mert a portugál hajó éppoly kiváló volt, mint a *Victoire,* parancsnoka pedig elszánt és bátor férfi, aki, mikor látta, hogy a *Victoire* menekülne, megcsáklyáztatta. Ám a támadás számos emberébe került. Misson legénysége nem volt hozzászokva, hogy megcsáklyázzák őket, és azt a lehetőséget sem becsülték sokra, hogy fogolyként kelljen kegyelemért könyörögniük. Ezért aztán oly elkeseredetten harcoltak, hogy nemcsak a saját fedélzetüket hódították vissza, hanem néhányuk a portugálokat is visszaszorította, úgy, hogy azok átugráltak a maguk hajójára. Misson ezt látva azt remélte, hogy a szükségből előnyt kovácsolhat, és azt ordította: *Elle est à nous, à l'abordage!* – Ez a miénk, megrohanni a fedélzetet! Így azután sok férfi követte a keveseket, míg alig maradtak néhányan a [saját] fedélzeten a hajó manőverezésére. Misson látta emberei elszántságát, és egy csáklyázókampón átlendült a portugálokhoz, miközben azt kiáltotta: *La mort ou la victoire!* – Halál vagy győzelem! Mikor a portugálok, akik tulajdonképpen már győztesnek tekintették magukat, látták, hogy az ellenség nemcsak támadó előörsüket verte vissza, hanem elszántan meg is csáklyázta őket, tisztjeik parancsa ellenére elkezdtek visszavonulni a fedélzetről. Misson és a kapitány összetalálkoztak, amint az utóbbi megkísérelte, hogy feltartóztassa embereit. Egyforma bátorsággal sújtottak le tengerészszablyájukkal, ám Misson a nyakán találta el ellenfelét, aki lezuhant a fedélzeti nyíláson, s ez a harc végét jelentette. Mert amint a portugálok látták kapitányuk elestét, eldobták fegyvereiket, és kegyelmet kértek, amit el is nyertek. Kivétel nélkül minden foglyot a fedélközbe zártak, és biztosították a lőportárat. Mission harmincöt embert hagyott a zsákmány fedélzetén, és útnak indult Libertalia felé.

Ez volt a legdrágább zsákmány, amit valaha ejtett – hatvanöt emberével fizetett érte. A zsákmányolt hajó aranyban gazdag volt, és majdnem *200 000 font sterling* volt a fedélzetén, mert saját rakománya mellett a part közelében elsüllyedt kísérő hajójáét is szállította, amelynek százhúsz fős személyzetéből százat megmentett. A többiek életükkel fizettek a kísérletért, hogy úszva érjenek partot. Ha legyőzték volna félelmüket, és ott maradtak volna [süllyedő hajójuknál], egyetlen lélek sem veszett volna oda, mert az apály szárazra vetette volna hajójukat. Ez volt az oka, hogy a zsákmány oly jól el volt látva legénységgel, és oly félelmetes ellenfélnek bizonyult.

Amikor már Madagaszkártól látótávolságra kerültek, egy szlupot vettek észre, amely feléjük tartott, és amint lőtávolba került, fekete lobogót vont fel. Szél felőli oldaláról egy lövést adott le. Misson ezt egy szél alatti oldalról leadott lövéssel viszonozta, és leeresztette a csónakját, amelyet a szlup észrevett, és felkészült a fogadására. Misson hadnagya a fedélzetre lépett, és Tew kapitány,[77] aki a [kis hajó] parancsnoka volt, a legnagyobb udvariassággal fogadta. A hadnagy rö-

[76] Defoe-nál: *Eight Glasses:* nyolcszor megfordított 30 perces tengerész-homokóra = négy óra. Ld. 20. jegyzet.

[77] Thomas Tew, „The Rhode Island Pirate", alighanem Rhode Islandon született, talán 1649-ben, más forrás szerint szüleivel az angliai Maidfordból vándorolt Új Angliába. Amikor első portyája után visszatért Amerikába, ő és családja jó barát-

viden elbeszélte kalandjaikat, beszámolt új településükről, és igen barátságosan áthívta őt Misson kapitány fedélzetére. Tew kijelentette, hogy nem kísérheti el legénységének egyetértése nélkül. Misson eközben üdvözölte a szlupot, s meghívta a kapitányt a fedélzetre, hozzáfűzve, hogy hadnagya túszként maradhatna ott, arra az esetre, ha kicsit is bizalmatlanok volnának vele szemben. Amire azonban semmi okuk, hiszen hajóinak ereje olyannyira fölülmúlja az övékét, hogy nem szorulna semmi cselfogásra. Ez meggyőzte a szlup fedélzetének legénységét, s azt javasolták kapitányuknak, kísérje el a hadnagyot, akit nem kívántak visszatartani, hogy ezzel is bizonyítsák új barátaikkal szembeni bizalmukat.

Olvasóm meglepődhet, hogyan merészelhetett egy magányos szlup két oly hatalmas hajóba belekötni, amilyen a *Victoire* és zsákmánya volt. De csillapodni fog csodálkozása, ha megismerkedik a következőkkel.

Tew kapitány, miután a pompás fogadtatásban volt része a *Victoire* fedélzetén, igen elégedetten tért vissza a szlupra, beszámolt tapasztalatairól, s minthogy emberei egyetértettek vele, megparancsolta, hogy csatlakozzanak Misson útjához, akinek települését mindannyian fel akarták keresni.

Most elválok tőlük, hogy elbeszélhessem Tew kapitány történetét.

Monsieur Richier, a Bermudák kormányzója kalózlevéllel látta el a George Dew és Thomas Tew kapitányok parancsnoksága alá tartozó két szlupot. Azt a feladatot kapták, hogy az afrikai Gambia folyó felé induljanak, s ott a Royal African Company meghatalmazottjának tanácsával és segítségével megkíséreljék e parton a Gorée-ban található francia manufaktúra elfoglalását.[78]

ságba került New York királyi kormányzójával, Benjamin Fetcherrel. Második útján halt meg 1695 szeptemberében, amikor Henry Averi, Joseph Faro, Thomas Wake, William May és Richard Want kalózkapitányokkal a Báb el-Mandeb-szorosban megtámadták a nagymogul hajóit.

[78] Defoe-nál Goorie szerepel. Meves szerint ez elírás lehet, s alighanem a Szenegál partjaihoz közeli Gorée szigetről van szó, amely a rabszolga-kereskedelem nagy átrakóhelye volt, s ezért a gyarmati hatalmak közötti állandó harc célpontja: a XVII. és XIX. század között hol portugál, hol francia, holland vagy angol fennhatóság alatt állt.

A nevezett parancsnokok a kormányzó parancsaival és útmutatásaival elhagyták Bermudákat, és egy darabig egymás közelében maradtak. Ám egy heves vihar eltörte Dew árbócát, s így elváltak útjaik.

Amikor Tew kísérőjétől elszakadva találta magát, elérkezettnek látta az alkalmat, hogy egy merész lépéssel saját kezébe vegye jövőjét, ezért mindenkit a fedélzetre szólított, és a következő szavakat intézte hozzájuk.

Mindannyian tudnak a feladatról, amellyel a kormányzó megbízta őket: a francia manufaktúra elfoglalásáról s lerombolásáról. Ő maga készen áll e megbízatás elvállalására, jóllehet az ellentmond meggyőződésének – de hát ezért fizetik. A maga részéről azonban az expedíciót igen nagy ostobaságnak tartja. S amennyiben sikerrel járnának, az mit sem használna a köznek, pusztán magánemberek egy csoportjának, akiktől a legénység nem számíthatna jutalomra bátorságáért. A vállalkozásban veszélyeken kívül nem lát semmi egyebet, s a legkisebb esélyt sem bármi zsákmányra. Nem hiszi, hogy bármely férfi pusztán a harc kedvéért kívánna harcolni, s nem sokan kockáztatnák életüket anélkül, hogy maguknak vagy a köznek ettől bármi előnyt remélhetnének. Ám ez esetben egyikre sincs kilátás. Ezért az a véleménye, hogy át kellene gondolniuk, miképpen javíthatnának helyzetükön, s ha beleegyeznek, ő azon lenne, hogy oly irányvonalat válasszanak, mely a kellemetességek és a bőség ölébe vezeti őket, amelyben azután életük hátralevő napjait eltölthetik. Egyetlen merész lépés elegendő volna ehhez, s akkor nem csupán veszélyek nélkül, hanem jó hírnévvel is térhetnének haza. A legénység látta, hogy a döntésükre vár, s egyhangúan kiáltották: *Aranylánc vagy falláb – melletted állunk!*

Amint ezt hallotta, felszólította őket, hogy válasszanak fedélzetmestert, akivel megtanácskozhatja a közjót, s így is tettek. El kell magyaráznom az olvasónak, hogy a nyugat-indiai kalóz- és zsákmányszerző hajók fedélzetén a fedélzetmester[79]

[79] *Quarter-Master:* e katonai és tengerészeti rangot van, aki a német *Quartiermeister* (szállásmester) kifejezésre vezeti vissza, amely a hadseregben a logisztikáért felelős vezérkari tisztet jelölte. Az angol tengerészetben és általában a ten-

véleménye oly sokat ért, mint a török muftiké; a kapitány semmit sem tehetett meg a fedélzetmester beleegyezése nélkül. Azt mondhatjuk, hogy a fedélzetmester a római néptribun szerény megfelelője volt, neki volt gondja a legénység dolgaira.

Tew tehát ahelyett, hogy Gambia felé folytatta volna útját, a Jóreménység foka felé vette az irányt, melyet körülvitorlázott, hogy azután a Babel Mandel-szoros[80] felé kormányozzon, amelyen át a Vörös-tengerhez értek, és egy Indiából Arábiába tartó nagy hajóval találkoztak. Gazdagon meg volt rakva, s minthogy e part a tengeri rablóktól biztonságosnak számított, további öt, roppant dúsan megpakolt hajó követte, melyek fedélzetén a tengerészeken kívül háromszáz katona is volt.

Amint Tew felfedezte a hajót, azt mondta embereinek, hogy betellett szerencséjük, s nem lesz nehezükre azt birtokba is venni. Mert abból indul ki, hogy a fedélzetén ugyan sok ember és nagyszámú ágyú található, két igencsak szükséges dolognak azonban híján van: a tudásnak és a bátorságnak. S valóban így is volt, mert megcsáklyázta és zsákmányul ejtette a hajót, mégpedig veszteség nélkül, minthogy mindegyik védője inkább arra ügyelt, hogy baja ne essék, mint arra, hogy javaik védelmére keljen.

Amikor a kalózok felprédálták a zsákmányt, arany, ezüst és ékszerek után kutatva számtalan bála kendőt dobtak tengerbe a fedélzetről. S miután magukhoz ragadták mindazt, ami használhatónak tűnt, s lőporral is felszerelkeztek – amelynek egy részét a tengerbe vetették, mert sokkal több volt, mint amennyit észszerűen fel tudtak halmozni –, otthagyták a hajót, és szétosztottak fejenként 3000 font sterlinget.

gerésznyelvben a XV. századtól jelenik meg, s valószínűbb, hogy eredete inkább a *„master of the quarterdeck"* jelentésen alapul. Vagyis a *quarterdeck* – a parancsnoki fedélzet – mesterét, de ténylegesen a teljes nem tiszti állományú fedélzeti legénység főnökét jelöli. A kalózhajókon a többi hajóhoz képest sokkal nagyobb – a többi tisztnél magasabb – rangot jelentett: a fedélzetmester gyakran vétójoggal bírt, s mintegy a kapitány ellensúlyát képezte, akinek halála esetén átvehette annak szerepét. Általában mindkettejüket a legénység választotta. Gyakran a fedélzetmester vezette – a *quarterdeck*ről – a megtámadott hajók megcsáklyázását és lerohanását, és ő felelt a fegyelemért is.

80 *Báb el-Mandeb* – A Könnyek Kapuja (vagy a Siralom Kapuja): a Vörös-tenger és az Indiai-óceán közötti veszélyes tengerszoros.

E sikertől felbátorítva, Tew kapitány azt javasolta, hogy induljanak ama többi öt hajó vadászatára, melyekről a zsákmányolt hajón szerzett tudomást. Mikor azonban a fedélzetmester e tervet megvétózta, kénytelen volt Madagaszkár felé venni az irányt.

Minthogy a fedélzetmester e szigetet az élethez szükséges minden feltételben bővelkedőnek találta, a levegőt egészségesnek, a talajt termékenynek és a tengert pedig halban dúsnak, azt javasolta, telepedjenek itt le. Ám a legénységből csupán huszonhárman értettek vele egyet. A többiek Tew kapitánnyal tartottak, aki az új telepeseknek kifizette a zsákmányból járó részüket, s vissza akart térni Amerikába, amit később meg is tett. Amikor azonban felfedezték a *Victoire*-t és zsákmányát, arra a gondolatra jutott, hogy e két hajó révén még gazdagabban térhetne haza, ezért döntött úgy, hogy felveszi velük a kapcsolatot, amint az föntebb leírtam.

Tew és emberei úgy döntöttek, hogy meglátogatják Misson kolóniáját, s meg is érkeztek vele oda, nem kevéssé elcsodálkozva, amint erődítéseit megpillantották.

Amint elhajóztak az első erőd előtt, kilenc ágyúlövéssel köszöntötték, melyre ugyanannyi lövés volt a válasz. Amikor lehorgonyoztak, minden fogolynak megengedték, hogy partra szálljanak. Olyan kegy volt ez, amelyben – tekintve, hogy Missonnak kevés embere volt a településen – csak kettes-hármas csoportokban részesítették őket.

Az örömöt, amit az ily pompás zsákmány megpillantása [a szárazföldön] kiváltott, jócskán lehűtötte, amikor megtudták, milyen drága árat fizettek érte bajtársaik. A szlup hozta erősítés némileg kiegyenlítette a veszteséget. Tew kapitányt Caraccioli és a többiek nagy tisztelettel fogadták, mert csodálattal tekintettek bátorságára, mellyel zsákmányára szert tett, és később Misson üldözésébe fogott. Meghívták a tisztek tanácsába, melyet nyomban összehívtak, hogy eldöntsék, mit tegyenek a foglyokkal. Számuk az újakkal százhúszra emelkedett, úgyhogy most majdnem olyan sokan voltak, mint Misson emberei, még ha Tew hetven embert magával hozott is. Úgy döntöttek, hogy a korábban foglyul

ejtett angoloktól és portugáloktól elkülönítve tartják őket, és elhitetik velük, hogy a gyarmatosok egy nagy hatalmú bennszülött herceggel állnak barátságban. Választás elé kívánták állítani őket, hogy vagy segítenek a kolónia felépítésében, vagy – amennyiben megtagadnák az együttműködést – fogolyként az ország belsejébe küldik őket. Hetvenhárman csatlakoztak a gyarmatosokhoz, a többiek pedig kérték, hogy valamiképpen vegyék hasznukat, s ne küldjék őket a szárazföld belsejébe. Száztizenhetet egy dokk építéséhez osztottak be, amelyet jó fél mérföldre a kikötői torkolattól hoztak létre, s a foglyoknak halálbüntetés terhe mellett megtiltották a számukra kijelölt határ átlépését, nehogy felismerjék saját erejüket, és lázadjanak. Az olvasónak tudnia kell, hogy veszteségeik nagysága és a *Victoire* érkezésekor magukkal hozott portugálok száma csak Misson emberei előtt volt ismert, s ez azt eredményezte, hogy az átállók száma megnőtt. Emellett a Johanna szigetéről valók jól fel voltak fegyverezve, és fegyelmezettek is voltak, a *Bijoux* pedig őrhajóként ott horgonyzott készenlétben, ahol a legutóbb foglyul ejtetteket munkára fogták. Miközben gondoskodtak külső és belső biztonságukról, nem feledkeztek meg ellátásukról is gondoskodni, nagy területeket szántottak föl, és ott elvetették azokat az indiai és európai gabonaféléket, amelyeket a zsákmányolt hajó fedélzetén találtak. Ezalatt Caraciolli, aki a meggyőzés művészetének mestere volt, sok portugált, ki nem látta esélyét a hazatérésnek, rávett, hogy csatlakozzon hozzájuk. Misson, aki nem viselte el a tétlen életet, eközben már szívesen indult volna új útra, de a foglyok felkelésétől tartva, nem merte meggyöngíteni a telepet azzal, hogy az ott hasznavehető férfiakat magával viszi a tengerre. Ezért azt javasolta, hogy hagyják a foglyokra a zsákmányolt hajót, és engedjék el őket. Caraccioli és Tew ellenezték ezt, hiszen így kiderülne rejtekhelyük, és az európaiak, akiknek településeik voltak a kontinens partja mentén, hamarosan megtámadnák őket, még mielőtt képesek volnának megvédeni magukat. Misson azt válaszolta, hogy nem élhet örökké olyan emberektől körülvéve, akikben nem bízik, és jobb egyszer meghalni, mint

örökké halálfélelemben élni. Itt az idő a Johannáról valókat hazaküldeni, hajó nélkül pedig nem tudnak útra kelni. Éppúgy tart attól, hogy egy legénységgel hiányosan ellátott hajót indítson útjára, mint attól, hogy elegendő férfival keljen útra, amíg ilyen sok foglyuk van. Ezért elkerülhetetlen elküldeni vagy pallos alá vetni őket. De ilyen barbárság árán nem akarja megváltani biztonságát. Ezután összegyűjtötték a foglyokat, és egy-két szóban elmagyarázta nekik, hogy tisztában van a következményekkel, amelyeket fejére idéz, ha szabadon bocsátja őket. Arra számít, hogy megtámadják, amint menedékhelyük ismertté válik. Amennyiben megöleti mindannyiukat, lehetősége van egy bizonytalan kimenetelű háborút elkerülni. Embersége azonban tiltja az ilyen kegyetlen gondolatot, s kapcsolata a bennszülöttekkel, úgy reméli, lehetővé teszi, hogy visszaverje támadóit. Ám mindegyiküktől elvárja, hogy megesküdjenek, nem fordulnak ellene. Ezután mindenkit kikérdezett élete körülményeiről, s arról, mit veszített el. Minden veszteségért kárpótolta őket, s saját embereinek meghagyta, hogy mindezt az ő részéből vonják le. A foglyoknak pedig azt mondta, hogy az elnyomók, nem pedig az elnyomottak ellen folytat háborút. A foglyokat lenyűgözték a nagyvonalúság és emberség e jelei, és azt kívánták neki, soha ne legyen része oly bánásmódban, mely méltatlan volna ahhoz, aki akár veszni is hagyhatta volna őket. A hajót ellátták Zanzibár partjaiig elegendő élelmiszerrel, fedélzetére vitték összes ágyúját és a hozzá tartozó muníciót, akárcsak az összes pótvitorlát és vásznat. Ennek utána mindüket a hajóra parancsolták, és százharmincheten eltávoztak, a legszebb szavakkal méltatva ellenfelük viselkedését.

Ez idő alatt mit sem hallottak a bennszülöttekről, s a vadászok sem találkoztak össze velük kalandozásaik során, ezért Misson arra gyanakodott, hogy tartottak szomszédságától, és távolabb költöztették táborukat. Amikor azonban a Johannáról való emberek útnak induláshoz készülődtek, úgy ötven néger érkezett, akik mintegy száz fekete marhát, húsz megkötözött négert és huszonöt fekete nőt hajtottak magukkal. A marhákat és a foglyokat rumra, baltákra, kendőkre és üvegy-

gyöngyökre cserélték, amelyekből néhány *hogshead*nyire[81] Angola partjainál tettek szert. A Missonhoz tartozó négereket ekkor feleségekkel házasították ki. A bennszülöttekről jóságosan gondoskodtak, s a rabszolgáknak tanúsítványokat adtak arról, hogy szabaddá tették őket. Nyomban ruhákat kaptak,[82] és ugyanannyi fehér gondoskodó felügyelete alá elosztva minden lehetséges jellel értésükre adták, hogy ők a rabszolgaság ellenségei. A bennszülöttek tíz napig maradtak, ami késleltette a johannaiak indulását. Amint azonban [a bennszülöttek] eltávoztak, a *Bijoux* Caraciolli hadnagyának parancsnoksága alatt száz emberrel elvitorlázott. Ő elnézésüket kérte, amiért a megígértnél egy hónappal tovább ott tartották őket, s nem térhettek nyomban vissza, minthogy csak két hajó állt a rendelkezésükre. A portugál hajót leszerelték, és lakóhajóvá[83] alakították át, s Misson csoportjának az a tíz embere, aki Johannán telepedett le, kérte, hogy hazatérhessen. Őket asszonyaikkal – kikből fejenként kettőre vagy háromra is szert tettek – és gyermekeikkel Libertaliára vitték. A *Bijoux* még két további utat is megtett, hogy hazavigye a többi johannait is.

Misson ezután kijavíttatta a *Bijoux*-t, és parancsnokságát Tew kapitányra bízta azzal, hogy hajózzon Guinea partjai felé, és a gyarmatot rabszolgahajók elfoglalásával erősítse. Ő maga és Caracioli a dokkbeli munkálatoknak szentelték idejüket. Tew-re kétszáz embert bízott, akik közül negyvenen voltak portugálok, harmincheten négerek – közülük tizenheten kitűnő tengerészek –, harmincan angolok, a többiek pedig franciák. Útközben Tew senkivel sem találkozott, míg a Jóreménység fokáig nem ért, ahol felvette a harcot egy tizennyolc ágyúval felfegyverzett holland *galleon*nal, mely a kelet-indiai kereskedelemben vett részt, s némi ellenállás után elfoglalta. Eközben csupán egyetlen emberét veszítette el. Angola partjai

[81] Ld. 34. jegyzet.

[82] Elfogásukkor a rabszolgákat megfosztották ruháiktól, egyrészt hogy eladják azokat, másrészt hogy megnehezítsék szökésüket, s végül hogy megtörjék az így megalázott emberek ellenálló szellemét.

[83] Defoe *Hulk*ot említ, ami eredetileg egy késő középkori hajótípus volt, de ekkoriban már állóhajókat neveztek így.

előtt egy angol hadihajóra[84] csapott le, mely kétszáznegyven rabszolgát szállított – férfiakat, nőket és gyermekeket. A négerek, kiket korábban ezen a parton ejtettek foglyul, több rokonukra ismertek a rabszolgák között, akiknek elbeszélték sorsuk szerencsés és váratlan fordulatát, midőn a nagy kapitány (mert így nevezték Missont) emberségből megszabadította őket láncaiktól, rabszolgákból szabad emberekké tette őket, és megosztotta velük gazdagságát. Ugyanez a jó sors juttatta őket is a kezére, mert Misson még a rabszolgaság nevétől is undorodik. Tew követte parancsait, és minthogy jól ismerte politikáját, miután afrikai matrózai biztosították arról, hogy az új foglyok nem fognak fellázadni, és tisztában vannak azzal, mekkora a szerencséjük, hogy az ő kezére jutottak, megparancsolta, hogy vegyék le láncaikat és bilincseiket. Mindeme zsákmánnyal elégedetten hazaindult Libertalia felé, ahová különösebb események nélkül meg is érkezett. Elfelejtettem azonban megemlíteni olvasómnak, hogy holland foglyait – azon a kilencen kívül, aki csatlakozott hozzá – úgy harminc mérföldre északra a Foktól, a Soldinia-öbölben partra tette. Éppen ott, ahol Misson kapitány az angol parancsnokot eltemette. A zsákmányolt holland hajó fedélzetén nagy mennyiségű angol koronát[85] találtak, amit a közös kincsek között helyeztek el, tekintve, hogy körükben, ahol minden közös tulajdonban volt, és egyikük tulajdonát a másikétól nem választotta el fal, a pénz nem bírt értékkel. A rabszolgák, kiket ezen a legutóbbi úton szabadítottak fel, nekiláttak a dokk befejezésének, s szabad emberekként bántak velük. Tisztában voltak társadalmi helyzetük változásával, és ezért roppant szorgalmasnak és lojálisnak bizonyultak. Minden négy [volt rabszolgával] egy fehér vagy egy már régóta velük levő néger dolgozott együtt, és gyakori ismétléssel és földijeik tolmácsolásának segítségével megtanították őket azokra a francia szavakra, amelyekre munkájukhoz szükség volt. Misson megparancsolta, hogy egy

[84] *„English Man"* – ld. 57. jegyzet.

[85] 1 angol korona 5 shillinget (60 pennyt illetve negyed fontot) ért. A korona VI. Eduárd régensségekor 28,546 gramm ezüstöt tartalmazott.

vízfolyásnál építsenek két nyolcvantonnás szlupot, melyeket hajónként a holland zsákmányból származó nyolc-nyolc ágyúval szerelt fel. Ezeket hamar elkészítették, s nem csupán jó formájú hajóknak bizonyultak, hanem gyors vitorlásoknak is. E szlupok tisztjeit sorsolással választották ki, minthogy első feladatuk csak abban állt, hogy egy térképet készítsenek a partról és a Madagaszkár szigete körüli homokpadokról, valamint a sekély és nagy vízmélységű helyekről. Ezért a *School Master*ekre[86] ruházták egy-egy ilyen szlup parancsnokságát. A többieket Tew kérte el és kapta meg. Minden bárkát ötven fehér és ötven fekete tengerészből álló legénységgel láttak el. A sziget körüli út nagyon hasznos volt, mert az Angolából való, nemrég kiszabadított négerek fogalmat alkothattak arról, hogyan kell hajóval manőverezni. S igencsak igyekeztek úgy a francia nyelv elsajátításában, mint abban, hogy hasznossá tegyék magukat. E szlupoknak, melyek egyikét *Childhood*nak, a másikát *Liberty*-nek keresztelték; négy hónapra volt szükségük az expedícióhoz. Eközben néhány bennszülött elkezdte gyakrabban látogatni a települést, s mindinkább egy – a Misson embereitől hallott többi európai nyelvvel kevert – némileg tört franciát beszéltek.[87] Hat bennszülött család pedig letelepedett közöttük, ami az új kolónia építői számára nagyon is hasznosnak bizonyult, mert földijeiknek igen kedvezően számoltak be a rendről és egységről, mely a telepesek között uralkodott. Amikor visszatértek a szlupok, és elkészültek a part térképei, Caracciolinak kedve támadt egy hajóútra. Azt javasolta, látogassák meg a szomszéd szigetet, és a Mascarenák[88] és a környező szigetek felé kifutott a tengerre. Legénységét felerészben négerekből állította össze. Egy zsákmányolt holland hajóval tért vissza, amelyet az előbb említett sziget előtt kaparintott meg, ahol a hollandok épp egy gyarmatot készültek alapítani. S mivel e hajó minden olyan lehetséges áruval meg volt rakva, amely egy település felépítéséhez szükséges,

[86] Ld. a 25. jegyzetet.

[87] A beszámoló tkp. egy új gyarmati nyelv keletkezését írja le.

[88] A Madagaszkártól mintegy 900 kilométerre keletre, az Indiai-óceánban található, Mauritiusból, Rodriguesből és Réunionból álló szigetcsoport portugál neve.

nagyobb értéknek bizonyult, mintha kincsekkel lett volna tele. Minthogy a négerek hasznos munkásokká váltak, Misson – akit felbátorított Tew sikere – egy északra tartó út mellett döntött. Minden feketét beosztott a két hajóra, melyek közül az egyik parancsnoka Tew kapitány lett, s ötszáz emberrel útnak indultak. Arabia Felix[89] partjainál a nagymogul egyik hajójával találkoztak, amely úton volt Zidon[90] felé, s fedélzetén Mekkába tartó zarándokokat vitt. A mór személyzettel együtt ezerhatszáz lelket számláltak. A hajó száztíz ágyúval rendelkezett, de csak gyöngén tudta védeni magát, mert a sok rakomány és a számos utas akadályozta ebben. A két kalandor nem tartotta helyénvalónak, hogy tűz alá vegyék, ezért amint elérték, megcsáklyázták. A mórok abban a pillanatban kis kaliberű fegyvereikből vadul, ám összevissza tüzelni kezdtek, legalábbis erre kell gondolnunk, tekintve, hogy egyetlen golyójuk sem talált, majd elmenekültek a fedélzetről.

Az embervesztség nélkül megszerzett hajó új uraiként megtanácskozták, mit tegyenek a zsákmánnyal és a foglyokkal, s úgy döntöttek, hogy Ain és Aden[91] között partra teszik őket. Csakhogy a legénység – főleg a nőtlenek – nőket akartak, s azután Libertalia felé vitorlázni. Az ágyúk hasznukra lehettek, s amennyiben a hajót elengedik vagy elsüllyesztik, esetleg tetemes zsákmánytól esnek el, melyet a mórok a fedélzeteken vagy a ballaszt alatt rejthettek el.

E döntés szerint cselekedtek, és száz tizenkét és tizennyolc év közötti lányt, kik szüleiket zarándokútjukra akarták elkísérni, elhurcoltak a fedélzetről. A foglyok égre törő panaszkiáltásai úgy hatottak Missonra, hogy azon volt, engedjék őket el, de minden embere ellenezte ezt. Madagaszkár felé vették az irányt, és kétszáz embert áttettek a zsákmányolt hajóra, amely igen nehéz vitorlásnak bizonyult, és nagyban lassította útjukat. Guarde Fin Foka[92] előtt vad vihar érte el őket, mely majd-

[89] Jemen római neve.

[90] 647 óta Mekka kereskedő- és kikötővárosa a Vörös-tenger partján – a mai Dzsidda Szaud-Arábiában.

[91] Jemeni városok.

[92] Guardafui: Szomáliának az Ádeni-öbölbe nyúló, északkeleti csücske.

nem Irmanos szigetéig[93] sodorta hajóikat. Mivel azonban a szél jócskán északról fújt, szerencsére elkerülték e veszélyt. Noha a vihar dühe alábbhagyott, tizenkét napig mégis oly erővel süvített, hogy csak reffelt vitorlákkal[94] tudtak hajózni. Útközben kifürkésztek egy vitorlást, de a rossz idő nem tette lehetővé a támadást. Röviden szólva, a zsákmányolt hajóval együtt minden további esemény nélkül elérték Libertaliát, ám értéket egyáltalán nem tudták fölbecsülni, mert az nagy mennyiségű gyémánttal, gazdag selymekkel, nyersselyemmel, fűszerekkel, szőnyegekkel és vert, valamint hordóarannyal volt megrakva. Kötélzetét, ácsolt farészeit a csapszegekkel, kötélszemekkel, láncokkal és más fémrészekkel együtt összegyűjtötték, ágyúit pedig a kikötő két pontján sorban felállították. Ezzel erődítményeik oly erőssé váltak, hogy semmi veszélytől nem kellett többé tartaniuk, akárhány támadó hajó vonult volna is vizeikre. Időközben egy jókora területet kiirtottak, beültettek és bekerítettek, és legelőt mértek ki, melyen a bennszülöttektől vásárolt háromszáz marhát tartották.

A dokk immár elkészült, a *Victoire* pedig elöregedett, és hosszú útra alkalmatlanná vált. Kiváltképp a vihar tépázta meg, s meglazította palánkjait, ezért aztán szétszedték és újra összerakták, a nevét pedig megtartotta. Ezt követően felvitorlázták, ellátták élelemmel, és így újra tengerképes lett. Guinea partja felé kellett kihajóznia, hogy több négert hozzon, mint amennyien a kiküldött szlupok egyikén a kikötőbe érkeztek – inkább azért, hogy kiképezzék őket, mintsem hogy zsákmányt ejtsenek. [Ám] azt a hírt hozta, hogy az öbölben öt nagy hajó vette üldözőbe. Ezek egyenesen a kikötő felé tartottak. Felépítésük alapján ítélve alighanem portugálok lehettek, s hajónként ötven ágyúval és teljes legénységgel voltak ellátva. Mindez valóságnak bizonyult. Riadót hirdettek, az erődöket és a védműveket legénységgel töltötték föl, s mindenki fegyveréhez sietett. Misson száz fegyelmezett néger felett vette át

[93] Irmano-szigetek volt a portugál neve annak a Hét Fivérnek is nevezett, lakatlan vulkáni eredetű szigetcsoportnak, amelyet ma Sawabi-szigeteknek hívnak.
[94] Csökkentett vitorlafelülettel.

a parancsnokságot (akik minden reggel a *Victoire* fedélzetéről való francia őrmester vezetése mellett gyakorlatoztak), hogy mindig azon a helyen lehessen, ahol a legnagyobb támogatásra van szükség. Tew parancsnokolt valamennyi angol felett. Éppen soraikat rendezték, amikor a hajók látótávolságba kerültek, és portugál lobogó alatt a kikötőnek tartottak. Őket mindkét erődből meleg fogadtatásban részesítették, de ez nem tartóztatta föl a hajókat, még ha egyikük oldalra dőlve haladt is. Befutottak a kikötőbe, s azt hitték, elérték céljukat, ám ott az erődök és az ágyúütegek, a hajók s a szlupok részéről oly tüzesen üdvözölték őket, hogy kettő közülük azonnal elsüllyedt és sok ember vízbe fúlt, míg néhányan a többi hajón tudtak menedéket találni.

A portugálok nem számítottak ilyen erős védművekre, hanem úgy tervezték, hogy az erődítéseken túljutva, nehézségek nélkül partra teszik embereiket, és felszámolják a kalózfészket. Most már belátták tévedésüket, és nem merték leengedni csónakjaikat. Azt viszont helyesen tették, hogy még az ár-apály váltás előtt támadtak. Midőn látták támadásuk meghiúsulását, és felfogták oly sok emberük elvesztését, a széllel tartottak, és az apály segítségével gyorsabban igyekeztek ki az öbölből, mint ahogy bejöttek. Két elsüllyedt hajójukat hátrahagyták a kikötőben. Ily olcsón azonban nem úszhatták meg a dolgot, s amint az erődtől tűztávolságon kívülre értek, Misson a hajókra és a szlupokra küldte embereit, üldözőbe vette a portugálokat, és az öböl torkolatában megkezdte a harcot. A portugálok nagy bátorsággal védekeztek, és egyik hajójuk kétszer is visszavetette a libertaliaiakat, amikor azok megkíséreltek a szlupokról megcsáklyázni. Két portugál hajó, melyek szorult helyzetben érezték magukat, visszavonuló harcba fogtak, és megmenekültek, eközben hátrahagyva a harmadikat, amelyik egyedül védte magát, ahogy tudta. A *Bijoux* és a *Victoire* látták, hogy a portugálok vissza akarnak vonulni, s mivel tudták, hogy nem számíthatnak gazdag zsákmányra, feladták üldözésüket, és a harmadik hajóra vetették magukat, amely mindaddig védekezett, míg fedélzetét bokáig vér nem borította, s a legtöbb ember meg nem halt. Minthogy a kapitány belátta, hogy minden ellenál-

lás haszontalan, és hogy kísérői az egyenlőtlen harcban pácban hagyták, kegyelmet kért, amit ő és emberei nagy jóindulattal meg is kaptak. A zsákmány nagy mennyiségű golyót és lőport jelentett, s amúgy sem számítottak semmi értékesre a hajón. Egyetlen fogollyal sem tettek kivételt, s Misson, Caraccioli és Tew asztalukhoz hívták a tiszteket, ahol is nagy tisztelettel bántak velük, és nagyon dicsérték a csatában bizonyított bátorságukat. Sajnálatos módon a fedélzeten két olyan foglyot is találtak, akiket korábban ők engedtek szabadon, s akik megesküdtek, hogy soha nem fordulnak ellenük. Ezeket vasra verték, és tettükért nyilvánosan bíróság elé állították. A portugál tisztek jelenlétében a tanúk felismerték bennük az elengedett foglyokat. Egy-egy erőd csúcsára akasztásra ítélték őket. A kivégzéseket másnap reggel hajtották végre a portugál káplán közreműködésével, aki mellettük állt, meggyóntatta őket, és bűnbocsánatot osztott. Ez volt a kalózokkal folytatott csata, ami körül a *Gazeta de Lisboa*[95] oly nagy hűhót keltett, s ezek azok a férfiak, akiket az angolok tudatlanságukban Avery[96] embereinek tartottak, aki, amint azt itt, Londonban a tudtunkra adták, harminckét hadihajóval rendelkezett, s királyi

[95] Az 1715-ben indult, első portugál újság.

[96] Kalandjai Defoe műve első könyvének első fejezetében olvashatók. A Henry Every néven 1653-ban Plymuthban született kalóz, Jack vagy John Averyként, és Benjamin Bridgemanként is hallatott magáról. A kortársak „The Arch Pirate" és „The King of Pirates" néven, társai „Long Ben"-ként emlegették. Ifjan talán részt vett a Royal Navy kötelékében 1671-ben az algíri kalóztámaszpont bombázásában, mások szerint bukanír (fr. *boucanier,* ang. *buccaneer:* eredetileg a kóbor marhákra vadászó, a spanyolok által Hispaniola szigetéről Tortuga szigetére űzött franciák, később az e partokon kalózlevéllel zsákmányolásra áttért privatérek neve) volt Közép-Amerikában, vagy egy kereskedelmi hajó kapitánya a Campechei-öbölben, vagy 1691–1692 között kalóz Vörös Kezű Nicholls kapitány hajóján, de lehet, hogy Bermuda kormányzójának megbízásából – majd a Bahamákon engedély nélkül – rabszolga-kereskedelemmel foglalkozott. 1694-től biztosan a *II. Carlos* nevű spanyol csempészvadász hajó altisztje volt, s La Coruña közelében az elmaradt zsold miatt lázadó tengerészek élére állt, és kapitányuk lett, a hajót pedig *Fancy*-ra keresztelte át. Legendáját az angol és francia hajók elleni sikeres kalózkodás után 1695-ös akciója alapozta meg, amikor is a Vörös-tengeren a Báb el-Mandeb-szorosban, Perim szigetének öblében lesben álló hat kalózhajóval megtámadták az indiai nagymogul mekkai zarándoklatból hazatérő flottájának *Fateh Mohammed* 60 000 fontnyi és *Gang-i-Sawai* nevű, mintegy 600 000 fontnyi (ma 89,6 millió fontot érő) kinccsel – arannyal, ezüsttel, drágakövekkel, a nagymogulnak szánt, rubintokkal ékesített nyereggel stb. megrakott hajóit. Ez volt minden idők legnagyobb kalózzsákmánya. A kegyetlen harc során a *Gang-i-Sawai* 600

rangra és címre tartott igényt – oly téves vélekedés ez, amelyről már az első kötetben szóltam.

Minthogy a kivégzés ellentmondani látszott a vezetők elveinek, Caraccioli megbeszélést tartott, ahol előadta, hogy nem lehet olyan szabályt megfogalmazni, amely ne engedne meg kivételt. Mindannyian tudják, milyen érzékeny a parancsnok, Monsieur Misson, ha vérontásról van szó, s hogy hitelvei közé tartozik, hogy senki nem bírhat hatalommal egy másik ember élete fölött, egyedül Isten, aki azt nekünk ajándékozta. S mégis, az önfenntartás néha abszolút elkerülhetetlenné teszi, hogy akár hidegvérrel elvegyünk egy másik életet, különösen, ha kötelességét megszegő, nyílt ellenségről van szó. Az igazságos háborúban, a szabadság védelmében – melyet oly nagyszerűen megőriztek – kiontott vérről nem is szükséges szót ejteni, azt viszont helyesnek tartja, ha elmondja e bűnözők kivégzésének okait, s tettük aljasságát is. Libertalia lakóitól nem csupán életüket nyerték el, hanem szabadságukat is, és mindent visszaadtak nekik, amire csak igényt formáltak. Így azután még nagyobb a hálátlanságuk, ha az általuk megtapasztalt nagyvonalúsághoz mérjük azt. Misson kapitány és ő maga még arra is készek voltak, hogy tetteiket és hálátlanságuk bűneit megússzák testi fenyítéssel, s meghagyják életüket. De bátor barátjuk és társuk, az angol parancsnokló kapitány, Tew előadott érvei a hasonló további bűnöktől elriasztó példás büntetés mellett oly cáfolhatatlanok voltak, hogy saját érdekeik ellenségeinek kellene lenniük, ha nem követték volna tanácsát. Közösségük életét többre kell becsülni, mint e nyílt és bizonyított ellenségeikét, akik nem hagynának fel azzal, hogy romlásukra törjenek. S minthogy jól ismerik a települést, a pusztulás halálos eszközeivé válhatnának, ha újra szabadon engednék őket, amivel egyszer már visszaéltek. Elismeri, hogy [kezdetben] szembeszállt Tew kapitány

utasa és 500 muskétása meghalt, de belehalt sérülésébe a támadásban részt vevő Tew kapitány is. Every később új néven élt vagyonából, amelyet eladva talán becsapták, talán nem. Írországban, vagy Skóciában, vagy Walesben, vagy egy trópusi szigeten halt meg 1696 után. Számos irodalmi mű ihletője, ő a főhőse Defoe *The King of Pirates,* és szereplője *Singleton kapitány* című könyvének.

igazságfelfogásával, s hajlott a kegyelemre, mindaddig, míg hálátlanságuk a maga teljes sötétségében bizonyossá nem vált, ám ezután már önmaguk elleni irgalmatlanságnak tartotta, ha e gonosztevőkkel szemben újra elnézést tanúsítanának. Abszolút szükséghelyzet kényszerítette tehát, hogy alapelvei ellenére cselekedjen, de világosan ki kell mondani, hogy ezen emberek halálának okai ők maguk, s nem Libertalia lakói. Ezen a ponton a gyűlés kimondta, hogy *„vérük saját lelkükön szárad, s maguk keresték halálukat"*, az akasztás pedig még túlságosan is jó büntetés számukra. Caraccioli befejezte beszédét, s mindannyian elégedetten újra magán- vagy közös ügyeik felé fordultak.

Misson csapatának franciái és Tew angoljai között némi konfliktus támadt. Tew azt javasolta, hogy karddal döntsék el a vitát, Caraccioli azonban nagyon ellenezte ezt azzal, hogy egy ilyen döntés szükségképpen árt a közösségnek, mert a bátor férfiak eleste gyöngítené a kolóniát. Ezért arra kérte Tew-t, hogy emberei között élvezett tekintélyével avatkozzon közbe, amiképpen ő maga és Misson is meg fogják kísérelni, hogy saját embereiket kiegyező megállapodásra ösztönözzék. Ami pedig a jövőt illeti, ez az eset azt mutatja, hogy a közösség javára törvényeket kell hozni, és meg kell alapozni egy kormányzati formát. Mindkét pártot egybehívták, s Caraccioli elmagyarázta nekik, mennyire szükséges, hogy egymással egységben éljenek, hiszen az egész világ az ellenségük, s Tew közreműködésével az ügy mindkét párt megelégedésére rendezhető volna.

A következő napon az egész kolónia összegyűlt, és a három parancsnok egy olyan kormányzati formát javasolt, melyet tanácsos volt elfogadni, mert valamennyiük érdekében szükségesnek tűnt. Hiszen ha nincsenek megbízható törvények, a gyöngék mindig szenvednének, és minden rendetlenségbe torkollna. Az emberek szenvedélyei elvakítják igazságérzetüket, s folyton saját érdekeiket tolják előtérbe. Ezért a közöttük felmerülő véleménykülönbségek feloldását mérsékelt és pártatlan személyekre kell bízni, melyeket azután ők nyugodtan kivizsgálnak, és az ész és igazságosság szerint el tudnak dönteni. Legjobbnak egy olyan demokratikus kormányformát találtak, ahol az emberek maguk a törvények megalkotói és el-

bírálói. S ezért úgy kívánták, hogy a férfiak tízes csoportokat alkossanak, és minden ilyen csoport válasszon valakit maga közül, aki segít ennek a kormányzati formának a kialakításában és észszerű törvények kidolgozásában. A birtokukban levő kincseket és marhákat egyenlően kell elosztani, s a földdarabot, amit ki-ki magának bekerített, a jövőben az ő tulajdonának kell tekinteni, melyre senki más nem formálhat igényt, már amennyiben nem rendes vásárlással idegenítik el.

A javaslatot tapssal fogadták el, és még aznap tízes csoportokat hoztak létre, de a szövetség összejövetelét[97] elhalasztották addig, míg egy erre való házat nem építenek, amihez vígan neki is láttak, és kevesebb mint három hét alatt befejezték. Egy fakeretre építették, minthogy közülük sokan jól bántak a szekercével.

Amint a politikusok gyűlése összeült, Caraccioli komoly beszéddel nyitotta meg a tanácskozást, melyben a rendből születő előnyöket ecsetelte. Majd annak szükségességéről szólt, hogy a legfőbb hatalmat egy olyan férfiú kezébe tegyék le, akinek módjában áll a bátor és erényes tetteket úgy jutalmazni, a gonoszakat pedig úgy büntetni, ahogyan azt ama törvények előírják, amelyeket a szövetségnek majd meg kell hoznia. Ezek kell vezessék őt. Egy ilyen hatalom semmiképpen se szóljon élethosszíglan és ne legyen örökölhető, hanem három év után érjen véget, s a szövetség válasszon új vezetőt, vagy erősítse meg az illetőt újabb három évre. Ily módon mindig a legrátermettebb férfiak döntenének a közösség ügyeiben, s mivel hatalmuk időben korlátozott, egyikük sem merészelne visszaélni azzal. Ez a vezető viselje a *Lord Conservator* címet, s rendelkezzen a királyi hatalom minden jelvényével.

Mindezt *nemine contradicente*[98] el is döntötték, és Missont *Conservator*rá választották, aki így megkapta a hatalmat magas rangú tisztek és hasonlók kinevezésére, s akinek a *Legfőbb Excellenciás* címet szavazták meg.

[97] *The Meeting of the States.*
[98] Ellenszavazat nélkül.

Ezek után elfogadtak egy törvényt, mely szerint a szövetség évente legalább egyszer összeül, de gyakrabban is, ha a *Conservator* és a Tanács ezt a közösség érdekében szükségesnek látja; s semmi jelentős döntés nem születhet a szövetség döntése nélkül.

Egyszóval, első ülésük tíz napig tartott, és sok jó törvényt hoztak, melyeket beírtak az *Állam Könyvé*be, amit kinyomtattak és szétosztottak (mert soraikban néhány nyomdász és betűmetsző is akadt), a *Conservator* pedig befejezettnek nyilvánította az ülést.

A *Conservator* Tew kapitányt admirális[99] címmel tisztelte meg, Caraccioli pedig külügyminiszter[100] lett. A Tanácsot Misson a legrátermettebb férfiakból állította össze, tekintet nélkül bőrszínükre vagy nemzetiségükre. A különböző nyelvekből egy közös nyelvet hoztak létre. A kincseket s marhákat egyenlően osztották el, és mindenki nekilátott saját földterülete kijelölésének, vagy szomszédja segítségére volt ebben, ha az kérte.

Tew admirális azt ajánlotta, hogy hozzanak létre egy arzenált, és erősítsék meg tengeri haderejüket. Az első javaslattal annyiban egyetértettek, hogy amikor legközelebb összeül a szövetség, terjesszék azt [újra] elő, de a másodikat szükségtelennek találták, ameddig a kolónia lakói nem lesznek számosabban. Hiszen ha mind a tengerhajózással foglalkoznának, elhanyagolnák a település gondjait, aminek súlyos következményei lennének a növekvő kolóniára nézve.

Az admirális ezután azt javasolta, hogy hozzák el azokat az angolokat, akik korában a fedélzetmesterrel tartottak. A Tanács azonban elutasította ezt, arra hivatkozva, hogy elhagyták kapitányukat, ami lázadó temperamentumuk bizonyítéka, és másokat is megfertőzhetnének a nyugtalanság szellemével. Ha azonban mégis tudomást szereznek a településről, és ha azután őszintén kérik felvételüket, és elhagyják a fedélzetmestert, akkor kívánságukat az admirális kérésére különösen elő-

[99] Vagyis flottaparancsnok.
[100] *Secretary of State.*

zékenyen fogják fogadni, amennyiben rendes viselkedésükre becsületszavukat adják.

Az admirális azt kérte, hogy egy tengeri portyára vállalkozhasson. Azt reméli, mondta, hogy rátalál a kelet-indiai kereskedelem egyik-másik hajójára, és néhány önkéntest hozhat magával. Minthogy egy nemzet gazdagságát tagjainak száma adja, úgy véli, a kolóniának minden másnál nagyobb szüksége van férfiakra. A Jóreménység foka felé indul el, és nincs kétsége afelől, hogy útja haszonnal jár. Mivel onnan északra vitorlázik majd, saját embereit viszi magával.

A *Victoire*-t az admirális kívánsága szerint fölszerelték, és néhány nap múlva háromszáz emberrel a fedélzetén elvitorlázott. Az emberei által alapított település előtt horgonyt eresztett, az előárbócra felvonta az angol lobogót, és leadott egy lövést. Miután azonban egy ideig várt, és a szárazföldről semmilyen jel nem érkezett, partra szállt, majd visszaküldte a csónakot a hajóhoz. Nem sokkal azután, hogy csónakja kikötött, két korábbi embere jött hozzá, akiknek beszélt Misson településéről. Ezek meghívták őt az erdőbe, hogy vegye szemügyre az övékét, s hogy társaikkal a javasolt átköltözésről tanácskozhassanak. A kormányzó, vagyis a fedélzetmester nagyon barátságosan fogadta az admirálist, de közölte vele, hogy nem lát emberei számára semmi előnyt abban, ha mostani helyzetüket megváltoztatják, még ha a [Libertalia] gyarmatnak nagy hasznára volna is, ha annak erejéhez ilyen sok bátor fickó csatlakozna. Hiszen az élethez szükséges minden dolognak birtokában vannak, szabadok és függetlenek az egész világtól, és őrültség volna, ha magukat ismét alávetnék valamiféle kormányzatnak, még ha az szelíden gyakorolja is hatalmát. Őt társai három hónapra választották kormányzóvá, de hatalma csak kisebb, alkalmankénti véleménykülönbségek elsimítására terjed ki, s ezt pártatlanul gyakorolja, ameddig tisztében marad. Abban egyeztek meg, s ezt esküvel is megpecsételték, hogy követik az ideiglenes kormányzó utasításait, nehogy egyesek szeszélyes kedve megzavarja egységüket. Döntési felhatalmazása három hónap múltán másvalakire száll, akit sorsolással választanak ki. Aki egyszer már kormányzó volt, még egyszer nem vehet

részt a sorsolásban. E szabályozás révén egyszer mindenkit főparancsnokká neveznek ki, s ezzel elkerülik a választási harcokat és a szavazatokért folyó minden küzdelmet, melyekre mindenütt sor kerül, ahol csak választások vannak. Nem nyílik tér szakadásra és pártosodásra, ami biztosítja számukra a nyugalmat, mely elválaszthatatlan az egységtől, amelyben élnek. *Ha azonban* – folytatta – *Amerikába vagy Európába utazol, s ott bemutatod mindazon előnyöket, melyeket az angolok számára nyújthat, ha mi itt, országunk iránt érzett szeretetből gyarmatot alapítunk; s ha véget vetnek annak, hogy rossz hírű kalózokként szidalmazzanak bennünket, örömmel alávetjük magunkat annak, aki jogos kormányzatként ismer el bennünket. Az viszont nevetséges gondolat, hogy nálunk is nagyobb gazfickóknak rendeljük alá magunkat. S hogy tudd, mit kell mondanod erről, ha figyelsz tanácsomra, vidd magaddal néhány, papírra vetett gondolatomat, melyeket átadok neked.* Kunyhójába ment – mely jóllehet, a kormányzóé volt, nem érdemelte meg a ház nevet –, kihozott néhány papírt, és átadta neki.

Tew kapitány látta, hogy a fedélzetmester társaival egyetértésben szólt; elbúcsúzott, és visszatért hajójára.

Saját kajütjében azután a kapitány elolvasta a fedélzetmester írásait, melyeknek tartalmát – minthogy érdekelheti a kíváncsiakat – itt ismertetem:

Madagaszkár szigete az élet minden szükséges feltételét kínálja, s ami a levegő tisztaságát és a talaj termékenységét illeti, egyetlen más vidéktől sem marad el. Körülötte a tenger bőséges halban, erdei pedig szárnyasokban, és a föld ércbányákkal teli, melyekből nagyszerű vas nyerhető, amint azt a bennszülötteknél láttam, akik e fémből való fegyvereket hordanak. A hegyekben kétségkívül arany- és ezüstbányák találhatók.

A földben megterem a cukor, gyapot, indigó és amerikai gyarmataink egyéb növénye, mégpedig jóval alacsonyabb költséggel, miképp ezt összehasonlításom bemutatja, melyben egy barbadosi malom és minden ahhoz tartozó dolog építési költségeit azzal vetem össze, amibe mindez itt kerül.

Egy szélmalom felépítése Barbadoson 100 fontba kerül, mert minden anyagköltség és a munkaerő ára is igen magas. Itt azon-

ban ingyen lehet fához és kőhöz jutni, és csak a beszerzésükhöz szükséges munkát kell megfizetni. Ha vannak kézműveseink, és ha a nélkülözhetetlen vas- s rézárukat Európából hozatjuk, akkor igen csekély összegből létrehozható egy cukorfinomító.

Barbadoson fejenként 30, 40 vagy 50 fontért árulják a négereket, én pedig merem állítani, hogy Madagaszkáron egy négert európai áruértékben tíz shillingért be lehet szerezni, amióta egy öreg kabátot egy erős fickóra cseréltünk.

Az élelmiszerek Barbadoson igen drágák, itt azonban egy rabszolga élelmezése, ahogyan a magunké is, ingyenes. Ezért aztán itt többet is fog dolgozni, mint Barbadoson, ahol a magas élelmiszerárak miatt az éhségtől félholtan éli életét.

Igaz, az ökör hajtotta malmok Barbadoson kevesebbe kerülnek, de drágább a lovak és ökrök takarmányozása.

Folytassuk a további előnyökkel: A legkülönbözőbb gyógyhatású és színű fákat szállíthatjuk innen Európába, és itt nagy bőségben találhatók a finom munkákhoz való fafajták, mint a vasfa, a cédrus, a mahagóni és így tovább.

Jogszerű kormányzattal berendezett gyarmat esetén sok olyan gyarmatáru állítható itt elő, mint a selyem, gyapot et cetera, minthogy termesztésükre a talaj igen alkalmas.

A bennszülöttek nagyon barátságosak, vagy legalábbis nagyon barátságosnak látszanak, s oly nagy tömegben tartanak fekete marhákat, hogy egy pár térdnadrágot egy 800 fontot nyomó ökörre tudtunk cserélni velük.

Emellett egy itteni gyarmat a kalózok elleni bástyaként és védelemül is szolgálhatna, s ha a kelet-indiai kereskedelemben részt vevő hajóink erre járnának, itt friss és sózott élelmet vehetnének fel, s nem kényszerülnének arra, hogy útjaikra oly nagy készletet vigyenek magukkal, mint manapság. Emellett kereskedéseik során sok pénzt takaríthatnának meg az élelmiszer-beszerzéseken.

Tew kapitány este újra partra szállt, mert a Nyugatról fúvó szél alkalmatlan volt az útnak induláshoz. Megkérdezte a kormányzót, miképpen ismerte meg a bennszülötteket, s ő azt válaszolta, hogy vadászat közben találkoztak, és jól bánt velük. Egyikük a kunyhóikhoz invitálta őt. Minthogy egyedül volt, ők pedig hárman, azt tartotta a legjobbnak, ha látszólag

készségesen követi őket. Többek is elkísérték, akik a legjobb barátságban éltek közöttük. A kapitány némi rumot és pálinkát hozott a hajóról, és épp egy csésze puncsot ittak, amikor a derült égből váratlan vihar tört ki. Tew kapitány a partra rohant, és jelzést adott hajójának, hogy jöjjenek érte, de a tenger túlságosan hullámzott ahhoz, hogy csónakot eresszenek le. A vihar újult erővel támadott, és a *Victoire* két órán belül leszakadt kötelékeiről, a meredek part felé sodródott, és Tew kapitány szeme láttára teljes legénységével a tengerbe veszett.

A kapitány egykori társainál maradt, minthogy nem tudta, miként térhetne vissza Missonnal maradt barátaihoz. Szerencséjére közülük egyetlenegy sem tartózkodott a hajó fedélzetén. Három hónap múltán, amint tekintetükkel a tengert pásztázták, egy nagy hajót kémleltek ki, amelyet Tew a *Bijoux*-nak tartott. Ők azonban nem vettek tudomás a [parton] gyújtott tűzről. Mivel arra számított, hogy rövidesen visszatérnek útjukról, társaival minden este tüzet gyújtottak, és rendszeresen kimentek a partra. Úgy egy hónap múlva, amint egy kora reggelen a tengerhez értek, nagy meglepetésükre két szlupot fedeztek fel, melyek a parttól egy ágyúlövésnyire vetettek horgonyt. Alighogy észrevették őket, az egyikről egy kenut eresztettek vízre, mely feléjük tartott. Hat evezős ült benne, és egy kormányos.

Tew Misson kapitányra ismert benne, aki partra szállt, üdvözölte őt, és elmondta, hogy minden szerencséjük oda. Mert anélkül, hogy a legkisebb provokációra sor került volna, az éj közepén a bennszülöttek két nagy csoportban rájuk támadtak, és válogatás nélkül lemészároltak férfiakat, nőket és gyermekeket, még mielőtt azok védekezhettek volna. Caraccioli, aki a támadás során végül életét vesztette, és jómaga összehívhattak volna minden elérhető férfit, hogy visszavágjanak. De a számbeli fölényben levő támadókkal szemben minden ellenállás kilátástalan volt, s így inkább biztonságba helyezett nagy mennyiségű nyers gyémántot és arannyal teli hordót, és negyvenöt emberrel a szlupok fedélzetére mentek. A *Bijoux* épp úton volt a tengeren, s a gyarmat ráadásul azáltal is meggyöngült, hogy Tew sok embert magával vitt a *Victoire*-ra. Ez

tette oly vakmerővé a bennszülötteket, hogy támadjanak, ám hogy mi okból tették, azt elképzelni sem tudja. Tew erre elbeszélte az őt ért katasztrófát, s miután mindketten a balszerencse feletti mély részvétükről biztosították egymást, Tew azt javasolta, hogy vitorlázzanak Amerika felé, ahol Misson a birtokában levő kincsekkel ismeretlenül és kényelmesen töltheti el életét.

Misson azt felelte, hogy még nem tud dönteni, de meggondolja, hogy visszahajózzon-e Európába, és titokban meglátogassa családját, ha még élnek rokonai, s azután visszavonuljon a világtól.

A fedélzetmester, akivel együtt ettek, arra ösztökélte őket, hogy utazzanak Amerikába, és igyekezzenek engedélyt szerezni egy gyarmat létrehozására.

Tew azt mondta Missonnak, hogy az egyik szlupra és annyi emberre volna szüksége, amennyi önként vele tart, mert balszerencséje minden jövőbeli gyarmattal kapcsolatos gondolatot megkeserített számára. A megmentett kincseket mindenkinek egyenlően osztja el, ő maga pedig annyival is elégedett lesz, amennyi elegendő megélhetési költségei fedezetéül.

E válaszára négy férfi ajánlotta fel a fedélzetmester közösségéből, hogy elkíséri Tew kapitányt.

Délután felkeresték a két szlupot, és Misson feltette embereinek a kérdést, mire harmincan az egyik szlup fedélzetére mentek, jóllehet nehéz szívvel váltak el régi bajtársaiktól, tizenöten pedig Missonnal maradtak. A Tew-hoz csatlakozott négy emberrel harmincnégyre emelkedett legénységének létszáma. Jó egy hétig még reménykedtek abban, hogy a *Bijoux* visszatér a parthoz. Mivel azonban, nem tűnt fel, felhúzták vitorláikat, miután Misson elosztotta a kincset. Tew és barátai s kísérői azt remélték, hogy Guinea partjainál, amerre elindult, megtalálják a *Bijoux*-t.

Cape Infantes[101] előtt egy vihar érte őket utol, amelyben Misson szerencsétlen szlupja elsüllyedt, egyetlen puskalövés-

[101] Cape Infanta: João Infante, portugál felfedezőről elnevezett település Dél-Afrika Nyugati fok tartományában.

nyire csupán Tew kapitánytól, aki semmit sem tehetett megmentésükért.

Tew folytatta útját Amerika felé, és nehézségek nélkül érte el Rhode Islandet. Emberei szétszéledtek a szélrózsa minden irányába, Tew pedig a szlup értékének tizennégyszeresét utalta át a Bermudákon vezetett számlájára. Minthogy senki sem zaklatta kérdésekkel, zavartalanul élt. A Missonhoz tartozó franciák más utakra léptek: Egyikük [La] Rochelle-ben halt meg, s az ő papírjai közt találták meg azt a Misson kalandjait elbeszélő francia kéziratot, melyet egy velem levelezésben álló barátom juttatott el hozzám.

Tew élvezte a könnyű életet, anélkül, hogy bárki kérdéseket tett volna fel neki, s előnyben részesítette a békés visszavonultságot. Ám azok az emberei, akik a közelében laktak, és hamarosan felélték a részesedésüket, arra ösztökélték, hogy egy újabb útra vállalkozzon. Sokáig ellenállt kívánságuknak, azok azonban a zsákmányolható hatalmas gazdagságról szóló elbeszéléseikkel egy csomó elszánt fickót csábítottak magukhoz, s most már mind együtt kérték arra, hogy csak egyetlen útra legyen vezetőjük. Oly kitartó nyomást gyakoroltak rá, hogy végül nem tehetett mást, beleegyezett. Úgyhogy felkészítettek egy kis szlupot,[102] és egy tengerszoroson át benyomultak a Vörös-tengerre. Ott szembetalálkoztak a nagymogul egyik hajójával, s megtámadták azt.[103] Az összecsapás során egy lövés[104] széttépte Tew oldalát. Egy darabig még kezével összetartotta beleit. Amikor elesett, emberei oly sokkos állapotba kerültek, hogy minden további ellenállás nélkül ellenfelük kezére adták magukat.

102 A hajó neve *Amity* volt.
103 Ld. 96. jegyzet.
104 Tew a *Fateh Mahommed broadside* tüzelésének, vagyis össztüzének esett áldozatául.

ROBERTS, LOWTHER ÉS PHILLIPS KAPITÁNYOK KALÓZALKOTMÁNYAI

BARTHOLOMEW ROBERTS KAPITÁNY KALÓZALKOTMÁNYA[105]

Az alábbi összeállítás egybegyűjti a legfontosabb törvényeket, ahogyan ezek maguktól a kalózoktól ránk maradtak.

1) A meghozandó döntésekben minden férfinak egy szavazata van, és azonos igényt tarthat friss élelmiszerekre vagy erős likőrökre, függetlenül attól, mikor estek zsákmányul, s élvezheti azokat, amikor csak neki tetszik, hacsak az ínség (ami körükben cseppet sem szokatlan) *szükségessé nem teszi mindenki érdekében* [a porciók] *fejadagolását.*

105 E rész Defoe A *General History of the Pyrates* című könyve I. kötetének kilencedik fejezetében található. Id. kiad. 194–287. o. (id. rész: 211–212. o.) A fejezet Roberts kalandjainak leírása mellett embereinek peranyagát és Brazília leírását is magában foglalja. Bartholomew Roberts (eredetileg John Roberts, utóbb „Black Bart"-ként is emlegették – nem tévesztendő össze az 1680-ban született, hatalmas szakállú, bristoli „Blackbeard" kalózkapitánnyal, aki igazából Edward Tatch/Teach névre hallgatott, amíg fejét a Royal Navy kapitánya, Robert Maynard hajója orrára nem tűzte 1718-ban) a walesi Casnewydd Bachban született 1682-ben. Tizenhárom évesen lett tengerész. 1719-ben a *Princess* nevű vitorlást, melynek harmadik tisztje volt, elfoglalták a kalózok, és Robertset is csatlakozásra kényszerítették. Hat hét múlva Príncipe szigetén a portugálok tőrbe csalták a kormányzó foglyul ejtését tervező Howell Davis kalózkapitányt és embereit, s a legénység a kiváló navigátor Robertset választotta új kapitányává. Miután véres bosszút állt Príncipe szigetén, a kezdetben akarata ellenére tengeri rablóvá vált, rum helyett teát kedvelő kapitány korának leghíresebb kalóza lett, aki Brazília, a Karib-térség, Új-Fundland és Nyugat-Afrika partjainál 470 hajót foglalt el, olykor komplett flottákat, s többek között Trepassey, Basse Terra Road és Onidah kikötőit. Hajójának puszta látványára egész hajóhadak adták meg magukat. Az üldözésére kelt Barbados és Martinique szigeteinek lényegében hadat üzent. A kalózesküt 1719-ben fogalmazták meg a *Fortune* szlup fedélzetén, miután társhajójának kapitánya, az ír Walter Kennedy *(a sad Dog)* elvitorlázott a közös zsákmánnyal. 1722 februárjában a gaboni Cape Lopez előtt a Chaloner Ogle kapitány parancsnoksága alatt álló HMS *Swallow* megtámadta Roberts hajóit, Roberts a nyakán halálos sebesülést szenvedett. Legénysége órákig tovább küzdött, míg árbócuk el nem tört. A foglyul ejtettek egy részét Cape Coastban vagy Londonban a bíróság ítélete alapján kivégezték, a feketéket eladták rabszolgának, a többieket átvette a Royal African Company, vagy felmentették őket. Ogle-t lovaggá ütötték, admirálissá nevezték ki. Roberts egyike a Robert Louis Stevenson *Kincses szigeté*ben szereplő négy kalózkapitánynak.

2) *A zsákmány elosztásakor minden embert igazságosan és lajstrom szerint, sorjában kell a zsákmányolt hajó fedélzetére szólítani, mert (szabály szerint járó részesedésükön felül) ekkor kerülnek új ruhák is szétosztásra. Aki azonban a legénységet akár egyetlen dollár értékben is aranyban, ékszerben vagy pénzben becsapja, büntetésben részesül.* (Barbár szokás volt a gonosztevőt egy elhagyott, lakatlan fokon vagy egy szigeten partra tenni. Egy pisztolyt kapott, pár lövésnyi muníciót, egy teli palack vizet és egy másikat lőporral, hogy túléljen vagy éhen haljon.)[106] *Ha a lopás pusztán a legénység tagjai között történt, érjék be annyival, hogy a bűnös egyik fülét vagy az orrát levágják, s ne valamely lakatlan helyen tegyék ki, hanem ott, ahol biztosan nehézségek várnak rá.*

3) *Senki se játsszon pénzben kártyán vagy kockán.*

4) *A lámpák és gyertyák esténként nyolc órakor legyenek kioltva; aki ezután szükségét érzi az ivásnak, az nyílt fedélzeten tegye ezt.* (Roberts azt remélte, hogy ily módon megelőzi a kilengéseket. Ő maga nem ivott, be kellett azonban látnia, eredménytelennek bizonyult minden próbálkozása, hogy véget vessen legénysége kicsapongásainak.)

5) *A fegyvereket, pisztolyokat és tengerészszablyákat mindenkor tisztán és bevetésre készen kell tartani.* (Erre nagy gondot fordítottak, és versengtek fegyvereik szépségével és pompájával. Az árbócnál tartott árveréseken olykor harminc-negyven fontot is kifizettek egy pár pisztolyért. Ezeket harc közben egy színes szalaggal ávetették a vállukon, e fickókra jellegzetes módi szerint, melyben nagy tetszésüket lelték.)[107]

6) *Fiúk vagy nők nem tartozhatnak a legénységhez. Ha egy férfit rajtakapnak, amint a másik nemet elcsábítja, vagy egy nőt álöltözetben a fedélzetre hoz, halállal büntettetik.* (Ha tehát nők kerültek a kezükre, amint ez az Onslow esetében történt,[108]

106 *Marooning* volt e ritkán túlélt büntetés neve.

107 A kalózok kedvelték a színes, díszes öltözéket; Roberts maga is pompás ruhákat viselt, nyakában pedig a portugál király számára készített, gyémántokkal díszített, zsákmányolt keresztet hordta.

108 Az *Onslow* fregattot 1721 februárjában foglalták el Point Cestonnál, s megtartva azt, *Royal Fortune* névre keresztelték.

azonnal egy őr felügyelete alá helyezték őket, elkerülendő a csúfos következményeket, amelyek a megosztottság és a viszály ilyen veszélyes tárgyából származhattak. Hanem épp ebben volt az átok, mert azon rivalizáltak, ki álljon őrséget, s a győztes legtöbbször a legpimaszabb lett, aki a hölgy erényét védendő, senkit sem engedett mellé feküdni önmagán kívül.)

7) *Aki csata alatt a hajót vagy posztját elhagyja, halállal vagy lakatlan szigetre kitétellel büntettetik.*

8) *A fedélzeten senki nem ütheti meg a másikat, hanem minden vitát a parton kell lefolytatni, ha kell, karddal vagy pisztollyal.* (Mégpedig a következő módon: A hajó fedélzetmestere a szárazföldre kíséri a vitapartnereket – már amennyiben az általa szükségesnek vélt segítség ellenére sem tudnak megegyezni –, s néhány lépés távolságra, egymásnak háttal állítja az ellenfeleket. Parancsára megfordulnak, s haladéktalanul leadnak egy lövést – máskülönben kiütik kezükből a pisztolyt. Ha mindketten elhibázzák a célt, tengerészszablyával folytatják a harcot, és az győz, aki előbb ejt vérző sebet ellenfelén.)

9) *Senki sem beszélhet közös életmódjuk feladásáról, míg mindenki ezer fontra szert nem tett. Aki e cél elérése közben egy végtagját elveszíti, vagy akit a legénység szolgálatában nyomorékká vernek, jogot kap nyolcszáz dollárra a közös kincsből, s arányosan kevesebbre kisebb veszteségekért.*

10) *A kapitány és a fedélzetmester*[109] *két részt kap a zsákmányból, a Master, a Boatswain, és az ágyúmester másfelet, a többi tiszt pedig egy és egynegyedet.*

11) *A muzsikusok sabbatkor pihenhetnek,*[110] *míg a többi hat napon és éjen senkinek sincsenek különös előjogai.*

Megerősítették előttünk, hogy ez volt Roberts hajójának szabályzata, ám mivel a kalózok gondoskodtak arról, hogy az általuk aláírt és esküjükkel megpecsételt eredeti példányt tengerbe vessék, tér nyílik a spekulációkra. A további szabályok

109 *The Quarter-Master.*

110 E pont miatt egyesek úgy vélik, hogy Roberts szombatos volt.

túlságosan rémségesek voltak ahhoz, hogy olyan ember lelke elé táruljanak, aki nem volt kész részt venni gaztetteikben. Amit még tartalmazhattak, azok az új jövevények próbatételei voltak, akiket esküvel avattak be. Ezt a *Bibliá*ra tették le, melyet kizárólag e célból tartottak. Valamennyiüket a nagy tiszteletben álló Roberts úr jelenlétében vették föl. S amennyiben e törvényeket illetően bármi kétely merült fel, vagy vita támadt arról, hogy valamelyik fél megszegte-e azokat vagy sem, egy döntőbíróságot hívtak össze, hogy értelmezze a cikkelyeket, és az adott esetben ítéletet hozzon.[111]

111 Defoe megjegyzi, hogy ezek az alapelvek nagyon hasonlóak voltak más kalózhajókon is, és ezúttal is kitér a fedélzetmester és a kapitány közötti feladatmegosztásra. Előbbihez tartoztak a kisebb fegyelmi ügyek, utóbbinak ütközetek idején és a foglyok fölötti rendelkezés tekintetében korlátlan hatalma volt.

GEORGE LOWTHER KAPITÁNY KALÓZALKOTMÁNYA[112]

Amint a hajó a tengerre ért,[113] Lowther az egész legénységet a fedélzetre hívta, s tudomásukra hozta, miszerint az elképzelhető legnagyobb őrültség volna, ha visszatérnének Angliába, mert amit tettek, semmilyen ürüggyel nem volna igazolható, a törvény szemében a legsúlyosabb bűnnek számítana, és egyikük sem állhatna ellen oly hatalmas ellenségek támadásának, mint akikkel hazájukban számolniuk kellene. A maga részéről, mondta, el van szánva arra, hogy ne vállalja ezt a kockázatot, s ha javaslatát a többség nem támogatná, azt kívánja, hogy egy biztos helyen tegyék partra. Jó hajó van a birtokukban, melyen egy csapat bátor tengerész vitorlázik. Más sorsot ér-

112 E rész Defoe A *General History of the Pyrates* című könyve I. kötetének tizenkettedik fejezetében található. Id. kiad. 304–317. o. (id. rész: 307–308. o.)

113 1721. június 13-án. A rabszolga-kereskedelemben tevékenykedő Royal African Company hajójának neve *Gambia Castle* volt. Eredetileg Charles Russell kapitány parancsoksága alatt állt (Defoe szerint Lowther második – más források szerint első – tiszt volt), és Londonból indulva 1721 májusában érte el Afrikát, kikötve a James-szigeten. A hajó katonákat is vitt egy a társaság rabszolgagyűjtésében fontos szerepet játszó, a Gambia folyó partján álló település védelmére, parancsnokuk John Massey volt. Míg Russellt inkább a hosszas rabszolgagyűjtés foglalkoztatta, mint saját legénységének jóléte, a tétlen tengerészeket malária, dizentéria és skorbut gyötörte. Lowther az elégedetlen tengerészek pártjára állt, amiért a kapitány elrendelte megkorbácsolását. Ekkor azonban a matrózok az ő pártját fogták. Amikor pedig Massey úgy látta, hogy a gambiai erőd védhetetlen, s vissza akart térni Angliába, Lowtherrel úgy döntöttek, hogy a parton hagyva a hajó kapitányát, kihajóznak. Ezután a legénység az Angliába való visszatérés ellen szavazott, és Lowthert választotta kapitánnyá. Ekkor hozták az itt olvasható szabályokat. Massey később parti városok megtámadását javasolta, de Lowther és a többség ezt a kockázatos ötletet is elvetette; ezután elváltak útjaik. Lowther a továbbiakban Amerika partjainál, a Karib-tengeren, Honduras, Észak-Karolina, Új-Fundland térségében tevékenykedett, s kincsekről faggató, kegyetlen vallatási módszereiről volt nevezetes. Születése és 1721 előtti élete nem ismert. Kalózkodása 1723-ban ért véget, amikor Venezuela északi partjainál, egy Blanquilla nevű kis szigetnél (Island of Blanco) hajójukat partraszálláskor megtámadta Walter Moore kapitány *Eagle*-je. Sikerült a legénység több tagjával a szigetre menekülnie, ahol inkább végzett magával, mintsem fogságba kerüljön. Más híradások szerint azonban sikeresen elmenekült. Massey-t alighanem szintén 1723-ban akasztották fel Angliában kalózkodásért.

demelnek, mintsem éhezzenek vagy tűrjék, hogy rabszolgává tegyék őket. Ezért, amennyiben egyetértenek vele, szerencséjüket inkább a tengeren kellene keresniük, ahogyan ezt előttük más kalandorok is tették. Az egész legénység egyetértett vele, ezután feltörték a raktárakat, s orrától a tatjáig útra készítették a hajót; fekete lobogót vontak fel, és átkeresztelték hajójukat *Deliveryre*. Ötvenen voltak a fedélzeten, tizenhat ágyúval. S az alábbi rövid törvénycikkelyeket fogalmazták meg, melyeket mindannyian aláírtak, és betartását illetően megesküdtek a *Bibliára*.

George Lowther kapitány és társainak törvényei

1) A kapitánynak két zsákmányrészre van joga, a Masternek[114] *másfélre; a hajóorvosnak, a kormányosnak* [Mate], *az ágyúmesternek és a Boatswainnek fejenként egy és egynegyed részre.*

114 Meves kiadása a „kormányos"-nak felelteti meg a *Master*t, ez azonban az angoloknál ekkoriban jóval átfogóbb feladatkört viselőjét, a hajó navigációs és „műszaki" irányítóját jelentette – megkülönböztetve a hajón tartózkodó katonák és az egész hajó teljhatalmú parancsnokától, a kapitánytól (*Captain* – ld. 23. jegyzet). Kisebb hajókon ugyanaz a személy látta el a két feladatot *(Master and Commander);* a szlup kategóriájú hajókon 1747 után, a tisztán kereskedelmi hajókon pedig eleve, formálisan is ő az első ember, a „kapitány". A név latin eredete: *magister navis.* A még élő magyar tengerésznyelv a hajó parancsnokára a „barba" (eredetileg ol. „szakáll", ill. é-ol. „nagybácsi, idősebb, tapasztalt, tekintélyes férfi" – vö. Fábián Zsuzsanna: „A magyar tengerészszleng olasz eredetű elemeiről", in: Déri B. et al. (szerk.), *Per multos annos. Faluba Kálmán tanár úr 70. születésnapjára,* L'Harmattan, Budapest, 2011. 99–108. o. és Nagyszékely István: *Szavak a bullámok hátán,* Plimsoll, Budapest, 2012.) kifejezést használja. Nagyobb hadihajókon a *Captain* után rangban a *Lieutenant,* a hadnagy, vagyis az első tiszt, a *Chief Officer,* (ahol több hadnagy volt, a *First Lieutenant*) következett, ő csatában a kapitány mellett állt, sebesülése esetén átvette szerepét (ekkor neve: *Lieutenant-in-Command*), s őt követte a *Master.* A *Boatswain,* a hadnagy alá rendelt tiszt a hajó állapotának, felszerelésének legfőbb felügyelője, aki maga nem ad parancsot, s neve ellenére nem a csónakokkal van dolga. Rangban csak a *Master* után következett. *Quartermaster (Quarter-Master):* nagyobb hajókon (az első hat hajóosztályban, vagyis a 20–100 + ágyús hajókig) akár több ilyen altiszt is lehetett, a szlupokon ez egy ember posztja volt. Feladata egyrészt a *Master* segítése, másrészt a fedélzeti teendők (kötélzet, vitorlázat, horgonyok, idő- és sebességmérés) és a nem tiszti rangú tengerészek felügyelete. Ő a fedélzeti matrózok főnöke. A hivatalos rangsorban ez a beosztás jóval a *Boatswain* után következett. Bár nem tett le a tiszti vizsgát, néha „harmadik tisztnek" is nevezték. A magyar fordításban a „fedélzetmester"

2) Aki bűnösnek találtatik abban, hogy a kalózok[115] *hajójának fedélzetén vagy egy másik, általunk zsákmányolt hajón engedély nélkül fegyvert emel azért, hogy társára sújtson vagy rárontson, viselje azt a büntetést, amelyet a kapitány és a legénység többsége méltányosnak tart.*

kifejezést használom, noha a magyar tengerésznyelvben erre a beosztásra inkább a „sztromó" (ol. *nostro uomo* – „a mi emberünk"), illetve ugyanebben a jelentésben a „bócman" is használatos. (Utóbbi természetesen a *Boatswain*-ból származik.) A *Mate* a *Captain,* a *Lieutenant,* a *Master,* a *Quarter-Master* vagy bármely más tiszt, ill. altiszt segítőjét jelöli. Lehet maga is tiszt – ilyenek a *Master's Mates,* vagyis a hajó tengerész irányítójának tisztjei – vagy valamely magasabb beosztású személyhez rendelt, tapasztalt, de patent nélküli tengerész.

Egyes kalózhajókon a beosztások, rangok jelentősége és a *Captain–Lieutenant–Master–(Boatswain)–Quarter-Master* rangsor lényegesen módosulhatott, ami persze a hajó nagyságától is függött. Defoe több helyen kiemeli, hogy a kalózhajókon a kapitány után a legfontosabb tengerész – ha rangban és harci funkciójában nem is (hiszen abban őt, ha volt, az első tiszt, a hadnagy követte), de fedélzeti, gyakorlati szerepében – a fedélzetmester volt. Az állami hadihajók szigorú hierarchiáját, kasztrendszerét a kalózok minden forrás szerint elvetették, és az egyszerű legénységhez közel álló fedélzetmestert tekintették képviselőjüknek, aki mintegy ellensúlyt képezett a kapitánnyal (és tisztjeivel) szemben.

Míg Lowther és Phillipps zsákmányszabályzatában a kapitány után a *Master* következik, majd Lowthernél a hajóorvos, a *Mate* (feltehetően a *Masters' Mate,* ez esetben talán a „kormányos" feladatkört betöltő) és a *Boatswain,* Phillipsnél pedig a hajóács, *a Boatswain* és az ágyúmester (*Quarter-Master*t e két felsorolás nem említ), addig Robertsnél a *Quarter-Master* megelőzi a Navy rangsorában jóval magasabb rangú *Master*t és a *Boatswaint* is. Lehet, hogy Lowthernél és Phillipsnél a *Master* elnevezés alatt ezúttal a *Quarter-Master* értendő. Lowther szabályzatának 4. pontja ugyanis már *Quarter-Master*ről ír. Ha így van (bár Phillipsnél a *Master* után értelemezőn ott áll a *Navigator* tiszte is, ami inkább a hivatalos *Master,* mint a *Quarter-Master* posztra utal), akkor valóban mindhárom statútum előbbre sorolja a fedélzetmestert a *Boatswain*nál. Egyik itt idézett „alkotmány" sem említi a hadnagyi beosztást, amely azonban a Misson és Tew kapitány kalandjairól szóló fejezetekben fontos szereppel bír.

A „kormányos" feladatát idővel – a XIX. század elején már biztosan, legalábbis a „rendes" hajókon – a kormányos matróz, vagyis a *Boatswain* és a *Quarter-Master* alá rendelt, a közönségesnél nagyobb tudású (a későbbi időkben pedig kormányos vizsgát is letett) matróz végezte.

XVII–XVIII. századbeli források e tekintetben Defoe műve mellett: pl. a Royal Navy kézikönyve: *The Ship-Master's Assistant and Owner's Manual,* id. kiad.; a hamburgi „Convoyer" hadihajó 1690-ből fennmaradt zsoldlistája; az angol Admiralitás zsoldtáblázata (ennek egy későbbi változata in: Brian Lavery: *Nelsons' Navy,* Naval Institute Press, 1989. London); a „Hermione" francia fregatt listája (in: Rémi Monaque: *Les aventures de Louis-René de Latouche-Tréville, compagnon de La Fayette et commandant de l'Hermione,* SPM, Párizs, 2000.). Világosan – igaz, jóval később – definiálja a feladatokat W. H. Smith admirális tengerészeti szótára is: *The Sailor's Word-Book,* Blackie and Son, Paternoster Row, London, 1867.

115 A szövegben *Privateer* szerepel, de a magyar nyelv nemigen különbözteti meg a kalózt a privatértől.

3) *Aki csata közbeni gyávaságban találtatik bűnösnek, viselje azt a büntetést, amelyet a kapitány és a többség méltányosnak tart.*

4) *Ha a zsákmányolt hajó vagy hajók fedélzetén arany, ékszerek, ezüst vagy efféle akár egy tallér*[116] *értékben is található, és a megtaláló azt 24 órán belül nem adja le a fedélzetmesternek,*[117] *viselje azt a büntetést, amelyet a kapitány és a többség méltányosnak tart.*

5) *Aki bűnösnek találtatik abban, hogy pénzben játszott, vagy bárkit egy schilling értékben is becsapott, viselje azt a büntetést, amelyet a kapitány és a legénység többsége méltányosnak tart.*

6) *Akit az a balszerencse ér, hogy csatában elveszíti egy végtagját, kapjon százötven font sterlinget, s maradjon oly sokáig a legénység körében, ameddig csak akar.*

7) *A* [foglyoknak] *jó szállást kell adni, amennyiben ezt kérik.*

8) *Az, aki először felfedez egy vitorlát, kapja meg a hajón található legjobb pisztolyt vagy kézi tűzfegyvert.*

[116] A *Piece of Eight* – nyolc realest érő spanyol ezüsttallér (dollár), vagyis egy peso. Ld. 44. jegyzet.

[117] *The Quarter-Master.*

JOHN PHILLIPS KAPITÁNY KALÓZALKOTMÁNYA[118]

Első dolguk az volt, hogy tiszteket jelöljenek ki, egy regulát alkossanak és szabályozzák kis birodalmukat, elkerülendő a későbbi vitákat és csibészkedéseket. Így John Phillipset kapitánnyá, John Nuttot *Master*ré (vagy navigátorrá),[119] James Sparkot ágyúmesterré, Thomas Fernt hajóáccsá nevezzék ki, s William White volt az egyetlen magánszemély[120] a társulatban. Amint ezt elintézték, egyikük az alábbi szabályzatot jegyezte le (mely hozzánk szóban elbeszélve jutott el), és mindannyian egy csáklyázó bárdra[121] tették le esküjüket, mert *Bibliá*juk nem volt.

A *Reverenge* fedélzetén született cikkelyek:

1) *Minden férfinak követnie kell a barátságosan közölt parancsokat. A kapitány kapjon másfél porciót a zsákmányból, a Master,*[122] *a hajóács, a Boatswain és az ágyúmester mind egy-egy egész és egy-egy negyed porciót.*

[118] E rész Defoe A *General History of the Pyrates* című könyve I. kötetének tizenötödik fejezetében található. Id. kiad. 341–351. o. (id. rész: 342–343. o.) John Phillips, angol kalózkapitány Bristolból, Thomas Anstis alatt kezdte eleinte kényszerű tengeri rabló pályafutását, aki viszont korábban Bartholomew Roberts és Howell Davis kalózkapitányok alatt szolgált. Eredetileg hajóács volt egy Új-Fundland felé tartó kereskedelmi hajón, melyet 1721 áprilisában Anstis megtámadott. Egy évig volt a kalózok hajóácsa, de visszajutva Bristolba, látva társai bebörtönzését, nem volt maradása, s 1723 augusztusában mindössze négy cimborájával újra kalózkodásba fogott a *Revenge* szkúner fedélzetén. A Karib-tenger és Új-Anglia partjainál nyolc hónap alatt 34 hajót foglalt el. Végül egy Cape Sable (Nova Scotia) előtt zsákmányolt hajó foglyai lázadtak fel, és ölték meg három társával 1724 júniusában.

[119] *Master (or Navigator).*

[120] *The only private Man* – Itt: tiszti rang nélküli tengerész.

[121] A fokosra hasonlító, közepesen hosszú nyelű fegyver; a fej egyik oldala ívelt élű bárd (kb. 7–8 vagy 11–13 cm), a túloldal hosszú hegybe fut (kb. 7–9 cm). A mintegy 50–70 cm-es nyél hossza kétkezes használatot is lehetővé tett. A francia, spanyol és portugál bárdok hegyes vége íveltebb volt az angolokénál.

[122] Ld. 114. jegyzet.

2) Aki azzal fenyegetőzik, hogy kereket old, vagy aki eltitkol valamit a legénység elől, azt egy palack lőporral, egy palack vízzel, egy kézi tűzfegyverrel és lőszerrel partra kell tenni [egy lakatlan helyen].[123]

3) Ha valaki lop a közösségtől vagy akár egyetlen spanyol tallér[124] *tétben szerencsejátékban vesz részt, azt partra kell tenni, vagy agyon kell lőni.*

4) Ha egy másik kalózhajóval[125] *találkozunk, akkor az, aki a mi legénységünk jóváhagyása nélkül aláírja annak reguláját, viselje azt a büntetést, amelyet a kapitány és a legénység méltányosnak tart.*

5) Aki megüt egy másik [kalózt], *mindaddig, míg e szabályzat érvényben van, érezze a csupasz hátán Mózes törvényét (vagyis negyven korbácsütést mínusz egyet).*[126]

6) Aki ok nélkül elsüti fegyverét, vagy kémlelés közben pipáját fedél nélkül szívja, vagy egy ernyő nélküli, égő gyertyával mászkál, ugyanazt a büntetést kapja, mint amit az előző cikkely meghatározott.

7) Aki fegyverét nem tartja tisztán és bevetésre készen, vagy elhanyagolja feladatait, elveszti jogcímét a zsákmány őt illető porciójára, és emellett viselje azt a büntetést, amelyet a kapitány és a többség méltányosnak tart.

8) Aki összecsapásban elveszíti egy végtagját, kapjon négyszáz spanyol ezüsttallért;[127] *egy egész testrészért nyolcszázat.*

9) Ha bármikor is egy tisztességes nővel találkozunk, azt a férfit, aki akarata ellenére közeledik hozzá, büntesse azonnali halál.

---

123 *Marooning:* A XVII–XVIII. században, „a kalózkodás aranykorában" szokásos kegyetlen büntetés. Lassú kínhalált jelentett, hacsak a partra tettek a hátrahagyott fegyverrel öngyilkosságot nem követtek el. Az elfoglalt hajók haszontalannak ítélt személyzetét vagy utasait is sokszor ez a sors várta. A szerencsés túlélés elég ritka volt. A kalózok – így az ilyen büntetést kedvelő John Phillips vagy Bartholomew Roberts – olykor *Marooners*nek nevezték magukat. Ld. még 106. jegyzet.

124 A *Piece of Eight* – nyolc realest érő spanyol ezüsttallér (dollár), vagyis egy peso. Ld. 44. jegyzet.

125 Defoe-nál: *Marooner (that is, Pyrate).*

126 5 Móz. 25, 3.

127 400 egynyolcadot, 800 egynyolcadot.

JAKOB DE BUCQUOI

NEVEZETES KALANDOK AZ INDIÁBA TARTÓ TIZENHAT ÉVI ÚT SORÁN

(Részletek)

JACOB DE BUCQUOY,
Gebᵉ te Amstᵉ 26 Octbr 1693;
BUCQUOY des Zeemans Gids, in Wiskonst wel bedreeven
dier Waereelds kusten en zyn Reistocht heeft beschreeven.

A TENGERI RABLÓK KORMÁNYZATA, SZOKÁSAI ÉS ÉLETMÓDJA[1]

Képzeljünk el egy csomó léha, s a dologházból meglógott alakot, kik vakmerőn bármire kaphatók, kik minden emberségüket hátrahagyták szülőhazájukban, s akkor találó fogalmat alkothatunk e könnyelmű népségről.

Ha ezek az emberek csapatba akarnak verődni, először is egy kapitányt választanak, s egy fedélzetmestert.[2] A kapitány nem tartozik szolgálattal sem szárazföldön, sem összecsapásban. A fedélzetmester egyben az ő fiskálisa is; ő gondoskodik az útra való élelmiszerről, ő osztja el a zsákmányt, és ő szorít mindenkit a kötelességére. Őt követi rendszerint a *Bootsman,*[3] a pattantyús[4] és az altisztek. Úgy fest, mindnek hivatala szerint kell kötelezettségeinek utánajárnia. Ha felállt a kompánia, egymás között kalózalkotmányt hoznak, amely azután számukra *Corpus Iuris*-ként szolgál. Az abban foglalt cikkelyeket mindenkinek fölolvassák, majd aláírják azt, és megesküsznek

[1] *Aanmerkelyke ontmoetingen in de zestien jaarige reize naa de Indien,* Gedaan door Jakob de Bucquoi. Te Haarlem, by Jan Bosch, Boek- en Papierverkooper. MDCCXLIV., II. Hoofdstuk. *Vertrek naa Rio de la Goa met de Zeerovers. Kruissen voor Mozambique op het vertrekkende Portugeese Schip naa Goa. Oneenigheid onder de Roovers. Besluiten over te steeken op Madagascar, Komst aldaar. De Roveers scheiden van een, en vertrekken van daar. Algemeene Levensbeschryving en byzonderheden derzelven.* [Utazás Rio de la Goától a kalózokkal. Mozambik előtt lecsapnak a Goába tartó portugál hajóra. Vita a rablók között. Úgy döntenek, hogy Madagaszkár felé tartanak. Megérkezés oda. A rablók elválnak, és ismét tovább mennek. Életmódjuk és különös viszonyaik általános leírása.] De Rovers, hunne Regeering; Gewoonten en Levenswyze. (37–42. o.)

Meves német közreadása egy az 1757-es *második* holland kiadásból készült, 1771-ben megjelent német fordítás alapján készült, mely Christian Gottlob Hilscher munkája volt. A magyar fordítás az 1744-es *első* holland kiadást követi. (Ennek címlapján Jacob de Bucquoy neve a fenti módon áll.)

[2] Holl. *Quartiermeester.*

[3] A *Boatswain* holland elnevezése.

[4] A holland szövegben *Konstapel* (lat. *constabel*) szerepel, ami a régi tengerésznyelvben a hajótüzérség altisztjét jelölte. Magyarul ennek az ágyúmester vagy pattantyús beosztás felelne meg. Hozzá tartozott a hajó lőszer-, illetve fegyverkamrája és az élelmiszer-fejadagok tárolóhelye.

a *Bibliára*, miközben angol módra ráhelyezik két ujjukat. Ha valaki közülük [e regulát sértve] rosszul cselekszik, a fiskális[5] a törvény szerint rendelt büntetést kéri rá. Ezután előlép a delikvens, és kiválaszt hat férfit a csapatból; a törvényszék fölötte tizenkét bíróból áll. A fedélzetmester erre fölolvassa a vádlottnak az adott törvénycikkelyt, az pedig előadja védekezését. Amikor ez megtörtént, lelép; s ezután szokás szerint gyorsan ítéletet hirdetnek, a fedélzetmester pedig végrehajtja a büntetést.

Ebben a pontban mindig méltányosan járnak el. Ugyanis egészen pártatlanul hoznak ítéletet, s ennek során a természethez és az észhez[6] fordulnak tanácsért. A kalózalkotmány egyéb cikkelyeit nem követhetjük minden további nélkül, szó szerint. Közülük a legfontosabbak a következők.

1) Mindaz, ami a kompánián kívül áll, ellenségesnek számít; senkiben nem szabad bízni; másoktól erővel és csellel el kell rabolni, amije van; senki nem hagyható életben, aki védekezik, még tulajdon apád sem, hanem mindenkit le kell kaszabolni, ha a szükség úgy kívánja.

2) Egymáshoz az utolsó emberig hűnek kell maradni, és egymást segíteni kell. Aki e téren elmulasztja kötelességét, az büntetlenül főbe lőhető.

3) Támadás esetén mindenkinek a kijelölt posztján kell maradnia, és azt fővesztés terhe mellett el nem hagyhatja. A megcsáklyázásra eszerint kerül sor.

4) Egy hajó vagy egy erőd elfoglalása után mindenki rabolhat, amit tud, de mindent át kell adnia a fedélzetmesternek, senki semmit sem tarthat magánál, különben az árbóc előtt egy hajókötéldarabbal tanítják móresre, és elveszíti vagyonát, mely a kompániára száll.

5) Ha a zsákmányban nőszemélyek találhatók, őket érintetlenül kell hagyni, és az első alkalommal bárkával vagy csónakkal szárazföldre kell tenni. Ha azonban nincs a közelben szárazföld, úgy a tenger kegyelmére kell bízni őket.

[5] Vagyis a fedélzetmester.

[6] Bucquoi-nál a *reden* szó szerepel, ami „alap", „ok", „jogalap" jelentéssel bír. A *rede* jelentései közé tartozik az „ész", „értelem" is.

6) Aki egy ilyen nőszemélyt meggyaláz, halállal kell bűnhődjék. Mégpedig azért, hogy megelőzhető legyen minden zendülés és minden rendetlenség.

7) Ha valaki dezertál és elfogják, annak levágják orrát és füleit, és meztelenül kiteszik egy – általában lakatlan – szigetre.

8) Ha valaki megadta magát, akkor őt halálbüntetés terhe mellett tilos hidegvérrel megölni vagy megsebesíteni, csak amennyiben ellenállást tanúsít. Ám ezt a cikkelyt nem igazán pontosan követik, ha berúgnak.

9) Az elfoglalt hajókat vagy meg kell tartaniuk, vagy fel kell gyújtaniuk, vagy meg kell fúrniuk a hajó fenekét, és a legénységet a következő parton szárazföldre kell tenni.

10) Egyetlen foglyot sem szabad akarata ellenére felvenni vagy a csapatba lépésre kényszeríteni, aki viszont szabadon jelentkezik, az nem utasítható el.

11) Tilos egymás szidalmazása, vagy a vallásokról folytatott vita, vagy egymást utasítgatni. Nem szabad pénzben játszaniuk vagy bármit tenniük, ami civakodásra vagy viszályra gerjesztheti. Mindezekre különleges büntetések vonatkoznak.

Nagyjából ezek a legfőbb pontok. A legtöbb célja, hogy megőrizze a belső békét és az ellenséggel szembeni bátorságot. Minden rabló belátása szerint tartja magát ehhez a kalózalkotmányhoz.

Bármilyen előrelátóak is azonban, mégis előfordul olykor vita, különösen, amikor részegek. Ha ez túlságosan heves, és tettlegességig fajul, a sértett elégtételt követel, amit a fedélzetmester tudomására hoz. Ez pedig megkeresi a módját, hogy azt, amennyiben lehetséges, anyagai javakban adják meg. Ha ez így nem oldható meg, előszólítja az ellenlábast, s megkérdi, vajon szintén kész-e pontot tenni a vita végére. Erre mindig igen a válasz, s a fedélzetmester ezután azt kérdezi, golyót kívánnak-e váltani, vagy inkább szablyákkal csapnak össze. Ha kiválasztották az egyik módot, megkezdődik a párharc, mely addig tart, míg egyikük életét nem veszti. A győztes feje fölött meglengetnek egy lobogót, s a népség szabadnak nyilvánítja őt. Erre az összecsapásra a kapitány és a fedélzetmester jelenlétében kerül sor, akik kezükben tartják a szablyákat és a pisztolyokat.

E törvény mindenekelőtt az egységet mozdítja elő körükben. Ha valamelyikük a másikat engedély nélkül megsebesíti vagy megöli, vele is ugyanazt teszik, amit ellenfelével szemben elkövetett. Megeshet, hogy mindez tévedésből történik, miként az utunk során jelenlétemben különféle esetekben előfordult. Ilyenkor a tettest pénzbüntetésre ítélik.

Ha minden elő van készítve, kifutnak a tengerre. És csak ekkor határozzák meg az úticélt, ahová a hajó tart, hogy ekképpen senki mit se tudjon előre a tervükről, vagy titokban elszökve senki se fedhesse fel azt más népek előtt.

Mikor a nyílt tengeren vannak, mindenki egyből tudja a dolgát, és azonnal elvégzi munkáját, mégpedig sokkal módszeresebben, mint ahogyan azt valaha is hajóstársaságok vagy mások hajóin tapasztaltam. Többnyire tapasztalt emberekről van szó, akik nagyon is jól tudják, mit kell tenniük. Ezen túl azonosak az érdekeik, és meg is akarják mutatni, hogy e dolgokban jártasak, és hogy kötelességüket a kompánia javára látják el.

A fedélzeten napi időtöltésük a fegyverek tisztogatása és karbantartása. Folyamatosan gyakorolnak is velük. Az egyik helyen azt látni, hogy épp céltáblára lőnek golyóval, máshol fából való szablyákkal, tőrökkel vagy pisztolyokkal s.i.t. küzdenek. A muzsikusok pedig játszanak, és úgy élnek együtt, mint a hasonszőrű testvérek, békésen és vidáman.

Minden huszonnégy órában megterítenek, s ha valaki vásárolt valamit, és fazekába tartalékot kerített, nekiláthat, ám gyakran az éhség a konyhafőnök,[7] s többnyire az élelem hiányától szenvednek.

Ha megpillantanak egy vitorlát, nyomban vadászatra indulnak, és általában olyan lobogót vonnak föl, mint ami alatt a zsákmány hajózik. Amikor felszólították [a kiszemelt prédát], kiadják a parancsot: „lobogót bevonni!", s erre következik az ágyútűz. Haladéktalanul bevonják a lobogót, és felvonják a kalózlobogót, megmutatva, kicsodák is ők. S ez épp annyit

[7] *„Smalhans* [is] *keukenmeester"* = „Sovány Jancsi a szakács". A hollandban és a németben élő régi szólásmondás.

mond, mintha azt kiáltanák: „Nem adunk és nem kérünk kegyelmet". Ha azt látják, hogy ellenségük szintúgy lőporhoz és ólomhoz nyúl, nyomban megcsáklyázására törnek, s ezután már csak győzelem vagy halál lehetséges. Mert, mint mondják, ez a legbiztosabb és a legjobb módszer, hiszen, ha sokáig tart a tűzpárbaj, túl sok embert veszítenek, s egy elhibázott lövés a zsákmányt is elviheti. Amennyiben ezt megszerzik, felosztják a legénység közt, és végre egyszer jól megy soruk. Ha a hajó jobb, mint a sajátjuk, megtartják maguknak. Ha erre nem alkalmas, felgyújtják.

Amikor portyájuk véget ér, kiválasztanak egy gyűléshelyet, amely az Indiai-óceánon általában Madagaszkár. Ott helyben felosztják a zsákmányt, és nyomban újra fel is használják. Az elosztáshoz szokás szerint négy meghatalmazottat és bírót választanak maguk közül, hogy a fedélzetmester mindent igazságosan osszon fel, és mindenki megkapja az őt illető részt. Egy közmatróz egy főnek számít, a kapitány egy és egynegyednek, éppúgy a fő *Bootsman* és a fő ágyúmester,[8] valamint az első kormányos. A serdülők félnek számítanak, a fiatal kölykök negyednek. A fedélzetmester[9] porciója szempontjából szintén csak egy embernek számít, de fáradozásaiért mindenki némi ráadásban részesíti.

Nagyjából ez a náluk szokásban lévő életforma. S minthogy durva, sőt olykor az állatinál rosszabb életet élnek, úgy is halnak meg, akár a barmok. Az idő alatt, amelyet kedvem ellenére körükben kellett töltenem, soha nem láttam, hogy vallási kötelességeiknek eleget tettek volna. Úgy esznek és isznak, mint az állatok. Bár a *Bibliá*ra esküsznek, de soha nem néznek bele. Az egyetlen, ami messziről valami istentiszteletre emlékeztet, hogy vasárnap sohasem dolgoznak, hacsak a legnagyobb szükség ezt meg nem követeli. Ha meghal valaki, teteme fölött elénekelnek egy zsoltárt vagy magasztaló éneket, amit azonban inkább neveltetésükből visszamaradt megszokásból, mint istenfélelemből tesznek. Hálát adtam Isten-

[8] *Opperkonstapel.*
[9] *Quartiermeester.*

nek, amint ismét megszabadultam tőlük, s inkább kedvemre lett volna e szigeten meztelenül s minden nélkül, száműzöttként visszamaradni, és békében kivárni, miként döntött felőlem a Gondviselés, mint az ő módjukra, felhalmozott, rablott kincsekkel, bizonytalanul, szökevényként kóválygogni körbe a világban.

Amikor a kalózok eltűntek, a felfordulásnak is vége lett – a markotányosok, parasztok és asszonyszemélyek összepakoltak, és ott hagytak bennünket egyedül a parton, mert immár mire sem számíthattak tőlünk.

ALEXANDRE OLIVIER EXQUEMELIN

AZ AMERIKAI TENGERI RABLÓK

(Részletek)

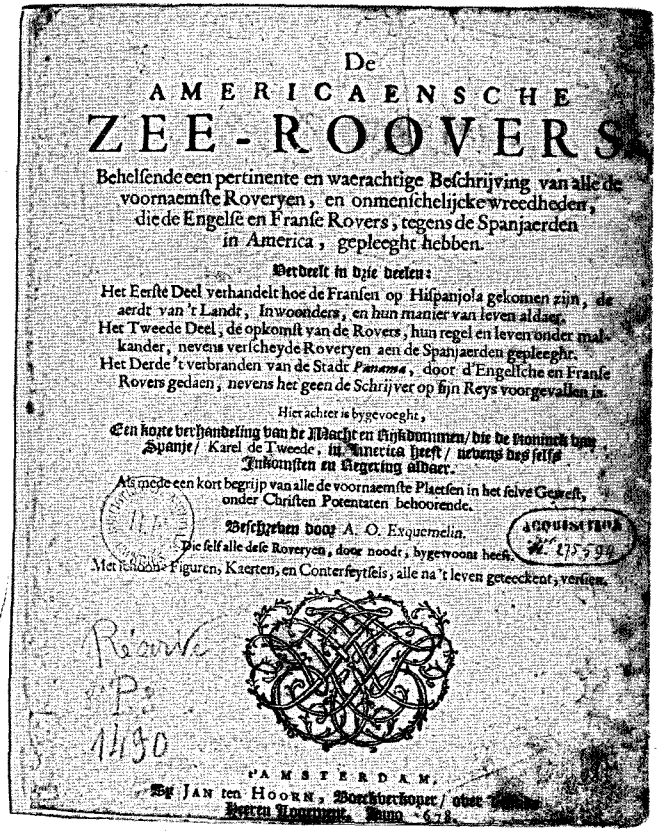

De
AMERICAENSCHE
ZEE-ROOVERS,
Behelsende een pertinente en waerachtige Beschrijving van alle de voornaemste Roveryen, en onmenschelijcke wreedheden, die de Engelse en Franse Rovers, tegens de Spanjaerden in America, gepleeght hebben.

Verdeelt in drie deelen:
Het Eerste Deel verhandelt hoe de Franssen op Hispanjola gekomen zijn, de aerdt van 't Landt, Inwoonders, en hun manier van leven aldaer.
Het Tweede Deel, de opkomst van de Rovers, hun regel en leven onder malkander, nevens verscheyde Roveryen aen de Spanjaerden gepleeght.
Het Derde 't verbranden van de Stadt *Panama*, door d'Engelsche en Franse Rovers gedaen, nevens het geen de Schrijver op sijn Reys voorgevallen is.

Hier achter is bygevoeght,
Een korte verhandeling van de Macht en Rijkdommen, die de Koningh van Spanje, Karel de Tweede, in America heeft, nevens des selfs Inkomsten en Regering aldaer.

Als mede een kort begrijp van alle de voornaemste Plaetsen in het selve Gewest, onder Christen Potentaten behoorende.

Beschreven door A. O. Exquemelin.

Die self alle dese Roveryen, door noodt, bygewoont heeft.

Met schoone Figuren, Kaerten, en Conterfeytsels, alle na 't leven geteeckent, verciert.

acquisitions
№ 475594

Rijnw
1130

TAMSTERDAM,
By Jan ten Hoorn, Boeckverkooper, over de Heeren Logement. Anno 1678.

MIKÉPPEN SZERELIK FEL HAJÓIKAT A TENGERI RABLÓK, ÉS MIKÉPPEN ÉLNEK EGYMÁS KÖZT[1]

Ahogy az imént elbeszéltem, e rablók jó áron felszerelik hajóikat a tengerre, mégpedig nehézségek nélkül. Amikor egy tengeri rabló tengerre szál, szól mindazoknak, akik vele tartanának, s ahogy mind elkészültek és együtt vannak, a hajóhoz mennek, s magukkal visznek minden szükséges fegyvert, lőport, ólmot és fojtásnak valót, amire csak szükségük van.[2] Amikor elhagyják a szárazföldet, megtanácskozzák egymással, merre induljanak élelemért. Élelmük azonban nem egyéb, mint hús, mert sem kenyérrel, sem más egyébbel nem bírnak, azon kívül, amit a spanyol hajókról zsákmányolnak: néha csak [vad]disznókkal táplálkoznak, olykor teknősbékahússal, melyet besóznak; néha a spanyol marhakarámokat prédálják fel, mert ott a spanyolok tucatnyi szelíd disznót is tartanak. Éjszaka érkeznek, kifürkészik a házat, amelyben a paraszt lakik, ágyában lepik meg, azután annyi disznót kell adnia nekik, amennyit követelnek, s ellenkezés nélkül, hacsak nem akarja, hogy nyomban könyörtelenül föllógassák. Amikor pedig ők maguk indulnak vadászni, a maguk fajtából visznek egy vadászt, akinek van néhány hajtókutyája, s minden vaddisznóból átadnak neki annyit, amennyit jónak látnak. [Majd]

[1] Alexandre Olivier Exquemelin: *De Americaensche Zee-Rovers,* Jan en Horn Boeckverkoper, Amszterdam, 1678. VII. Hooft-Stuck. *Hoe de zee-roovers hare scheepen toerusten, ende haer maniere van leven,* 34–36. o. Újabb kiadása: A.O. Exquemelin: *De Americaensche zee-roovers.* Met illustraties van Francis André. De Sikkel, Antwerpen–De Spieghel, Amszterdam, 1931.

Exquemelin igazán belülről ismerte a karibi kalózok szokásait, tekintve, hogy hajóorvosként maga is közéjük tartozott. Így a tengeri rablóként, majd jamaicai alkormányzóként is rettegett Henry Morgan legénységének is orvosa volt, s az ő tetteinek is krónikása lett. Morgan később néhány, személyét illető kisebb pontatlanságért – de nem lényegi tévedésekért – sikerrel perelte könyvét.

[2] A régi holland kifejezések értelmezéséért köszönetet mondunk Nicoline van der Sijs nyelvtörténész professzornak és Thomas Milonak.

egy részük vele megy, hogy segítsen besózni és füstölni [a húst]. A többiek a hajón maradnak, hogy teljesen felszereljék, gerincét megtisztítsák [a kagylóktól], kátránnyal tömítsék, és megtegyék még mindazt, amire szükség van. Amikor annyi húst besóztak, amennyiről úgy gondolják, hogy elegendő lesz, a hajóra viszik, és a ballaszttérben halmozzák fel, s azután naponta kétszer főznek belőle. Miután megfőtt a hús, lekanalazzák a fazék tetején úszó zsírt, és oly sok kis edénybe teszik, ahány húsdarab van, hogy abból tunkoljanak. Ekképpen intézik étkezésüket egy oly étekkel, mely gyakran jobban ízlik, mint a nagyurak asztalának delikát csemegéi. A kapitánynak sem lehet nagyobb [„jobb"] tányérja, mint a legutolsó embernek, vagy, ha ezt mégis észreveszik, akkor fogják a magukét, és kicserélik arra a kapitányét. Amikor felszerelték a hajót, és felvitték rá az élelmet, közös szavazattal eldöntik, hogy merre vegyék útjukat, és hol cirkáljanak, s egyben arról is megegyeznek – ezt *Chase partye*-nek nevezik –, hogy mennyi jár a kapitánynak a hajójáért, és mi jár neki magának. Általában az alábbi megállapodást kötik egymás közt.

Ha zsákmányra tesznek szert, akkor mindenekelőtt az egész [zsákmányolt] tőkéből levonják a vadászoknak járó pénzt, ami rendesen 200 ezüst tallér,[3] azután a hajót építő és felkészítő hajóácsét, akinek 100 vagy 150 ezüst tallért fizetnek, aszerint, ahogyan szerződtek, majd a seborvos pénzét, amit ő gyógyszerekre költött – 200-ról 250 ezüst tallérig –, aszerint, mekkora a hajó, továbbá a megnyomorítottak kárpótlását, akik egynémely testrészüket elvesztették, vagy [egyéb ilyenkor] adódó körülmények folytán nyomorodtak meg. Ők a következőképpen kerülnek kompenzálásra:

Egy jobb kézért 600 ezüst tallér vagy 6 rabszolga [jár].
Egy bal kézért 500 ezüst tallér vagy 5 rabszolga.
Egy jobb lábért 500 ezüst tallér vagy 5 rabszolga.
Egy bal lábért 400 ezüst tallér vagy 4 rabszolga.
Egy szemért 100 ezüst tallér vagy 1 rabszolga.

[3] *Piece of eight.*

Egy ujjért 100 ezüst tallér vagy 1 rabszolga.
Egy béna karért annyi jár, mintha levágták volna.
Egy belső sérülésért, amely folytán egy csövet kell a testbe vezetni, 500 ezüst tallér vagy 5 rabszolga jár.

Mindezt előre levonják a tőkéből, s utána a maradékot egyenlően osztják el, annyi részre, ahány férfi van a hajón. A kapitány négy vagy öt ember részét kapja hajója használatáért, néha éppenséggel többet, és két rész jár neki magának. A többit egyenlően osztják el: az ifjú legények a férfirész felét kapják. Az is gyakran megesik, hogy egy rossz, mihaszna tengerésztől levonnak valamennyit, és azt szétosztják a többiek között. Ha elfoglalnak egy hajót, eldöntik, hogy átadják-e azt a kapitánynak vagy sem. Abban az esetben, ha az elfoglalt hajó jobb, mint a sajátjuk, birtokba veszik azt, a másikat pedig felgyújtják. Valamely hajó elfoglalásakor senki sem fosztogathat vagy vehet magához onnan bármit is, hanem minden pénzt, ékszert, drágakövet és [más] javakat, amit csak zsákmányoltak, egyenlően osztanak el maguk között. Tehát egyikük sem élvezhet egyetlen pennyvel sem többet a többieknél. S hogy csalásra sor ne kerülhessen, mielőtt elosztják a javakat, mindenki köteles esküt tenni a *Bibliá*ra, hogy egyetlen shillinget sem tartott meg magának sem selyem, sem vászon, gyapjú, arany, ezüst, ékszerek, ruhák, fémek vagy más zsákmányolt dolog formájában. Ha pedig valakit hamis eskün kapnak, kíméletlenül előzik, s többé nem léphet közéjük. Igen hűségesek s figyelmesek egymáshoz, akinek pedig semmije sincs, annak a többiek nyomban segítenek, s kölcsön adnak neki mindaddig, míg fizetőképes nem lesz. Továbbá igazságot és jogot is szolgáltatnak egymás között, úgyhogy ha egyikük agyonver valakit, vagy orvul lelövi ellenlábasát, egy fához kötözik, és egy általa választott [társa] ugyanazzal a fegyverrel, amelyet ő használt, szintúgy lelövi. Ha azonban tisztességes férfiként ölte meg ellenfelét, vagyis időt adott arra, hogy megtöltse fegyverét, s nem hátulról, orgyilkos módjára ölt, akkor társai szabadnak tekintik – hiszen könnyen keverednek párbajba egymással.

Amikor elfoglalnak egy hajót, amint lehet, partra teszik a foglyokat, két vagy három ember kivételével, akiket megtartanak, hogy főzzenek nekik, és más olyan dolgokat is megtegyenek, amit maguknak nem akaródzik; s miután két vagy három évig maguknál tartották, ismét szabadon engedik őket. Azután gyakran egyik vagy másik szigetre mennek felfrissülni, mégpedig gyakran a Kubától délre fekvő szigetekre, a hajót partra vonják, kijavítják, s mindannyian a partra mennek, hogy felállítsák sátraikat, majd onnan indulnak kenuikkal rabolni, egyik [csapatuk] a másik után [...]

UTAK LIBERTALIÁBA

Kalózromantika és a hétköznapok

A kalózokról megrögzült képek arzenálja kimeríthetetlennek, ám meglepően állandónak tűnik.[1] Nincs sok különbség John Silver, a *Kincses sziget* Flint kapitányának fedélzetmestere, a *Peter Pan* Hook kapitánya vagy a *Blood kapitány* orvosa, Dr. Peter Blood és a *Karib-tenger kalózai*-nak Jack Sparrow kapitánya között, ahogyan a XVII–XVIII. századi kortárs beszámolók és a pompásan rendezett kalózfilmek álmai között sem. Ugyanazok a figurák, motívumok, szüzsék: szabad kalózélet a tengeren, egyenlőség a fedélzeten. Végtelen tengerek, veszedelmes viharok, egzotikus színhelyek. Hihetetlenül gazdag kincsek, mámoros ivászatok. Ágyúössztűz, elfoglalt hajók, ember ember elleni harca a fedélzeten és a szárazföldön, magányos szigeten partra tett foglyok, cimborák. Tomboló erőszak, féllábú, félszemű, kampókezű kalózok. Útitársuk papagáj vagy halálfejes majom, lobogójuk fekete. A vitorlát késével felülről végighasítva fedélzetre ereszkedő, finom urak leányaiért harcoló, bájaikat elnyerő kalózok képe. Becsület, árulás, testvériség és gátlástalanság. Ambivalens jellemű, vívódó, de egyben elszánt, vakmerő fickók...

A drámai bemutatások a kalózhétköznapokat kevésre becsülték, ezeket alig hagyományozták át.[2] A fullasztó összezártsá-

[1] A kalózromantikához: David Cordingly: *Under the Black Flag: The Romance and Reality of Life Among the Pirates,* Random House, New York, 1996.; Peter Kuckuck: „Über die Vorbildfunktion von Seeräubern. Piratengeschichten in Kinderbüchern", in: Hartmut Roder (szerk.): *Piraten. Die Herren der sieben Meere,* Edition Temmen, Bréma, 2000. 136–143. o.; Eugen Pfister: „»Wat did you say your occupation was? – I'm a grog swilling, foul-smelling pirate!« Das Piratenbild in »alten« und »neuen« Medien", in: Andreas Obenaus–Eugen Pfister–Birgit Tremmel (szerk.): *Schrecken der Händler und Herrscher,* Mandelbaum, Bécs, 2012. 248–269. o. További irodalom jelen írás *Blood kapitány és a filmvásznak Libertaliája* című alfejezetében.

[2] Forrásszövegek a tengerhajózás és a kalózkodás történetéhez: Eberhard Schmitt (szerk.): *Dokumente zur Geschichte der europäischen Expansion,* 9 k. Harassowitz, Wiesbaden, 2007.; Joel H. Baer: *British Piracy in the Golden Age. History and Interpretation 1660–1730.* 4 k. Pickering & Chatto, London, 2007. Realisztikus le-

got, a legénységi helyiségek perzselő hőségét, a hajóraktárban disznókkal, kecskékkel, libákkal és tyúkokkal összezárt vagy az ágyúfedélzeten a lőállások között mászó tengerészeket. A karbantartásához újra meg újra elengedhetetlenül elvégzendő hajó alatti gerinc- és palánktisztítást. A teljes kipakolást, a partra vontatást, a gerinc mindkét oldalának megtisztítását a kagylóktól, tengeri makkoktól, a fát rágó férgektől. A fedélzeten elköltött silány étket, a kevés és poshadt ivóvizet, a higiénia hiányát, amelynek állapota messze elmaradt a kor technológiai lehetőségeitől. A Hanza-városok koggjain már a XIV. századtól voltak árnyékszékek. Ám a kelet- és nyugat-indiai járatokról évszázadokkal később is elspórolták ezeket, s a legénység a fedélzetről a nyílt tengerbe végezte szükségét. A [c-vitamin hiány miatt pusztító] skorbutot eret vágva próbálták gyógyítani, a [fekélyek] nehézkes sebgyógyulását pedig vizelettel fertőtlenítve remélték gyorsítani, ám e betegség mégis gyakran – ahogy George Anson 1740 és 1744 közötti világkörüli útján is – a legénység háromnegyedét elvitte.[3] Ha újra elérték a szárazföldet, nemritkán uzsoraárak várták őket, különösen mindazért, amit az ember a tengeren leginkább nélkülözött. A Madagaszkár előtti St. Marie kalózszigetről fennmaradt beszámolók szerint például a portugál bort vagy rumot tizenötször–harmincszor drágában adták, mint Észak-Amerikában. A tengereken uralkodó könyörtelen életkörülményekre emlékeztet Gonzalo felkiáltása Shakespeare *Vihar*jában:

> Legyen meg, amit *odafönn* akarnak! De jobb szeretnék száraz halált halni.[4]

Mennyire hamisak az izgalmas szélsőségekről, törvényen, szabályon kívüli, idegen világról szóló sztereotípiák? A kalóztörténetek dramaturgiai keretei gyakran elég szűkösek. Középpontjukban általában a kapitány áll – hol gentleman, hol becstelen fickó –, az ő ellentmondó morális szempontok közötti egyensúlyozása a feszültség forrása. Ellenfele az államhatalom képviselője, ritkábban egy másik kalóz, vagy a tengeri világpiacért versengő vállalkozás, mint az angol Kelet-indiai Társaság a *Karib-tenger kalózai*ban. A kalózfilmek a főszereplőkre épülnek, a hősök vezette legénység azonban rendre figyelmen kívül marad, s ritkán mutatják be a kalózok testvéri közösségben élt életét is.

Pedig a kalózhajók legénysége igen színes összetételű volt, ahogy Sam Bellamy kapitány 1717-ben elsüllyedt *Whydah*-jáé is, melyről némileg alaposabb tudásunk van.[5] Néhány évtizede emelték ki a Karib-tengerből, s a kevés megmaradt kalózhajó egyikeként olyan információkkal szolgál a fedélzeti viszonyokról, amelyek a nagy elbeszélésekből többnyire hiányoznak. A hajó legénysége nemcsak angolokból, írekből, skótokból és walesiekből, valamint brit gyarmatosokból állt, hanem franciákból, hollandokból, spanyolokból, svédekből, afrikaiakból és bennszülött illetve bevándorolt amerikaiakból is. Csak a mi korunk színes nemzetköziségéhez mérhető e csapat összetétele, ami még indokoltabbá teszi pillantásunkat a kalózvilág társadalomtörténeti hátterére.

Európa a XVII. és XVIII. század fordulóján

A kalózok aranykora átkozott és ígéretes idő volt. A vén európai kontinens mozgásban volt, véres harcok, vakmerő gazdasági vállalkozások kovácsolták az újkor politikai és gazdasági rendjét, és söpörték végleg el a késő középkori struktúrák maradványait. A grandiózus rablókapitalizmus kora[6] volt ez, és az

írások olvashatók egyes kalózok újabb biográfiáiban, így pl.: Arne Bialuschewski: *Piratenleben. Die abenteuerlichen Fahrten des Seeräubers Richard Sievers,* Campus, Frankfurt–New York, 1997.

[3] Még a hétéves háborúban (1756–1763) is mintegy százezer brit tengerészt ölt meg a skorbut, miközben harci veszteségeik 1500 főre tehetők.

[4] William Shakspeare: „A vihar", I. felv. I. szín, in: uő: *Összes drámái,* Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1955. 818. o. (ford. Babits Mihály).

[5] Barry Clifford–Paul Perry: *The Black Ship: The Quest to Recover an English Pirate Ship and Its Lost Treasure,* Headline Book Publishing, London, 1999.

[6] Max Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie,* (1922), Mohr, Tübingen, 1980. 659. o.

úgynevezett eredeti tőkefelhalmozásé.[7] Kisajátították a korábban közösségi tulajdonban álló földeket, és gyarmatosították az újonnan felfedezett vidékeket, földrészeket. A hódítókkal gyakran misszionáriusok érkeztek – fegyverrel vagy kereszttel a kezükben.[8] Az Új Világ kizsákmányolására mandátumot nyert kereskedelmi társaságok zsoldosseregeket és hatalmas flottákat foglalkoztattak. A XVII. századi Európa egyetlen éve sem telt háború nélkül.

A régi világ átalakulásai és ellenforradalmai szülték meg az az Új Világot a régihez csatoló és annak alávető úttörőket és embereiket. Forradalmárok, látnokok és radikális felvilágosítók menekültek a vallási vagy politikai üldözés elől – radikális protestánsok a Dicsőséges Forradalom utáni Angliából 1688–1689-ben, francia parasztok a parasztfelkelések leverése után a XVII. század harmincas éveiben, hugenották az 1572-es Szent Bertalan-éj és az 1685-ös fontainebleau-i ediktum után, amely államvallássá emelte Franciaországban a katolicizmust, és betiltotta a protestantizmust. Zsidók menekültek a kereszténység Nyugatról minden égtáj felé, mert itt – eltérően az iszlám világtól – semmilyen világosan meghatározott jogi státusuk és érvényesíthető jogvédelmük nem volt.[9] Közvetlenül a mindenkori helyi politika jóindulatától függtek, szenvedésnek, üldözésnek, pogromoknak kiszolgáltatva. Mindig ellenségként kezelték, gazdaságilag kihasználták őket. Néhány politikailag radikális spinozista Johan de Witts 1672-beli meggyilkolása és Spinoza írásainak III. Orániai Vilmos általi 1674-es betiltása után elhagyta a viszonylag toleráns Németalföldet, hogy idegenben terjessze buzgón gondolatait. Csavargók, adósok és koldusok is a tengerre menekültek, hogy elkerüljék az Európában őket fenyegető büntetést és az adósok börtönét vagy a dologházat. S miután privatizálták az évszázadokon át közösségileg használt területeket, a vizeket, erdőket, mezőket, pusztákat vagy a falusi vadászati és gyűjtögetési jogokat, sok paraszt is istenhozzádot mondott a szilárd talajnak.

A paraszti ellenállás egész Európában feltámadt, ideértve az Oszmán Birodalom európai részét is. A XVII. században gyöngysorként húzódtak végig a többnyire vérbe fojtott helyi és regionális felkelések. Egyszerűbb volt a szárazföldről a veszélyes tengerekre menekülni, melyek a nyomorúság növekedésével mind kevésbé tűntek rémisztőnek. Az újonnan felfedezett Amerika reményekkel kecsegtetett, s oda a tengeren át vezetett az út.

A vonzó elbeszélések is mindinkább ígéretessé tették az óceánt. Ha korábban úgy tartották, hogy „a városi levegő szabaddá tesz", most a tengerek sós szele kínált szabad lélegzetet. A születő tömegsajtó révén terjedő s a színházakban bemutatott csodálatos életrajzok és útibeszámolók megismertették a kinyíló mobilitási lehetőségek globális játékterét.[10] Egy Gerakis alias Constatin Phaulkon nevű görög például a thaiföldi király befolyásos tanácsadója lett, míg ellenségei 1688-ban meg nem ölték.[11] Madagaszkárról Tom Similaho történetét lehetett hallani, aki egy angol kalóz és egy madagaszkári hercegnő fia volt, s később a helyi törzsek vezéreként eredményesen megvédte az északkeleti Betsimisaraka Királyságot a déli Tsikoa támadásával szemben, ami után 1715-ben királlyá emelték. Fia a megtisztelő Zanahry – „A Magas Istenség" – nevet nyerte el.[12] Ilyesféle kimagasló karrierek mellett a zsoldosok, misszionáriusok és kereskedők többé-kevésbé névtelennek megmaradó tömege állt.

[7] Karl Marx: „A tőke", I. k. 24. fej., „Az úgynevezett eredeti tőkefelhalmozás", in: *MEM*, 23. k. Kossuth, Budapest, 1967. 668–713. o.

[8] Karlheinz Deschner: *Kriminalgeschichte des Christentums*, 10 k. Rowolt, Reinbek, 1986-től, 9. k. 2008. 14. o.

[9] Gudrun Krämer: *Demokratie im Islam*, C. H. Beck, München, 2011. 125–146. o., kül. 135. o.; Thomas Bauer: *Die Kultur der Ambiguität. Eine andere Geschichte der Islam*, Verlag der Weltreligionen, Berlin, 2011. 353. o. skk.; Alexander Flores: *Zivilisation oder Barbarei. Der Islam im historischen Kontext*, Verlag der Weltreligionen, Berlin, 2011. 200. o. skk.

[10] Christoph Ehland: *Towards a New Order. Mobilität und Freiheit in der frühen Neuzeit zwischen Gesetz und Piraterie*, Paderborner Universitätsreden 14, Paderborn, 2012.

[11] Bernd Hausberger (szerk.): *Die Welt im 17. Jahrhundert. Globalgeschichte der Welt 1000–2000*, Mandelbaum, Wien, 2008. 22. o.

[12] Stephen Ellis: „Tom and Tokafo. The Betsimisaraka Kingdom and state in Madagascar 1715–1750", in: *Journal of African History*, 48. 2007. 439–455. o.

Az új transznacionális életutakkal és perspektívákkal globalizálódó fogyasztási minták is együtt jártak. Új igények és szükségletek találkoztak az új elérhetőségekkel és innovációkkal: 1675-ben szerelték föl először a zsebórák spirálrugós óraművét billegővel, ami lehetővé tette a hónapokig pontos időmeghatározást és a hosszúsági fokok precíz meghatározását. Tekintve, hogy a mechanikus órákat mindaddig naponta egy napóra szerint kellett beállítani, ami a tengeren nem volt megoldható, ez a találmány az újkor egyik legnagyobb navigációs kihívására válaszolt. Nem csoda, hogy státusz-szimbólumként és használati tárgyként hamar a tengerészek nélkülözhetetlen felszerelése lett. Az olyan, első pillantásra kevésbé funkcionális áruk is, amilyen a dohány, példátlan tempóban járták diadalútjukat a világban. A gyarmatosítók által exportált növényt a XVII. századtól kezdve nagy földterületeken termesztették. A világon legnagyobbakká az észak-amerikai Virginia és Maryland rabszolgaültetvényei váltak. Eltérően az órától, a kávétól és a teától vagy a csokoládétól, a dohány azon kevés tömegfogyasztási cikk közé tartozott, amelyet nem a hatalmasok élvezték előbb, s csak azután vették át őket az alávetett társadalmi rétegek. Mindenki dohányzott, fiatal és öreg, férfi és nő – csak a pipák és a származási ország vagy a szállítási útvonalak szerint eltérő dohány ára különbözött. Ezt a különböző országokban bevezetett (de az orvosi célra használt dohányra nem vonatkozó) ideiglenes dohányzási tilalom sem törte meg. A tilalmak a kereskedelmi mérleg import oldalát próbálták redukálni, illetve az alattvalókat megfegyelmezni. A büntetési szankciók országonként eltérően a pénzbüntetéstől és a kényszermunkától az orr vagy az ajkak felmetszéséig illetve a halálos ítéletig terjedtek.[13]

A hajók fedélzetén, ahol minden nemzet kitaszítottjai és menekültjei a nyelvek, vallások, kultúrák vagy a csalókának bizonyult álmok sokféle zűrzavarában találtak egymásra, minden reményüket vesztett menekültek is felbukkantak az

[13] Annerose Menninger: „Tabak, Kaffee, Tee und Schokolade in Wissenkulturen der Frühen Neuzeit", in: *zeitenblicke* 8.3., 2009.; Hasso Spoode: „Kulturgeschichte des Tabaks", in: Manfred V. Singer et al. (szerk.): *Alkohol und Tabak,* Thieme, Stuttgart, 2010. 13–25. o.

új észak-amerikai gyarmatokról. A *Függetlenségi nyilatkozat* előtt arrafelé nemcsak nagy rabszolgalázadásokra került sor, amilyenek az 1712-es és 1741-es New York-i vagy az 1739-es dél-karolinai lázadások voltak. A szegények Bacon-lázadásának nevezett felkelés során 1676-ban együtt léptek fel fehér gyarmatosok, rabszolgák és cselédek Virginia negyven uralkodó családja ellen, ami arra késztette Angliát, hogy a felkelés leverésére ezer katonát küldjön át az Atlanti-óceánon.[14]

Aki a kalózkarriert választotta, többnyire tengerészként korábban már bejárta a tengereket, és hajója elfoglalásakor önként állt át a támadók oldalára. A XVIII. század elején aktív kalózok harmada fekete volt, a legtöbben közülük uraiktól szökött rabszolgák vagy olyanok, akiket a tengeren szabadítottak ki.[15]

Sok út vezetett egy hajó fedélzetére. A tengerészek gyakran családi hagyományt követtek, vagy a „lélekkufárok"-nak nevezett ügynökök közvetítették őket részesedésért vagy adósságelengedés fejében. Végül már kényszertoborzásokkal csillapították a tengerészek iránti igényt, melynek során az angol haditengerészet megbízásából akaratuk ellenére verőbandák fogdosták össze az utcán az embereket, és vitték őket a hajókra.

A kereskedelmi hajókon a tengerészek még sokkal kevesebb jogi védelemben részesültek, mint a haditengerészetnél. A kapitány volt „a tengerészhez legközelebbi isten",[16] aki formáli-

[14] Howard Zinn: A *People's History of the United States,* Harper Collins, New York, 1980., német kiad.: *Eine Geschichte des amerikanischen Volkes,* Nikol, Hamburg, 2013. 29–80. o.

[15] A rabszolgaság és a kalózkodás kapcsolatához ld. Ken Kinkor: „Sklaven auf Piratenschiffen", in: Hartmut Roder (szerk.): *Piraten. Abenteuer oder Bedrohung,* Edition Temmen, Bréma, 2002. 96–110. o.; Arne Bialuschewski: „Pirates, Slaves, and the indigenous Population in Madagascar, c. 1690–1715." in: The International Journal of Africak Historical Studies 38. No. 3., 2005. 401–425. o.; Salvatore Bono: *Corsari nel Mediterraneo,* A. Mondadori, 1993.; Marcus Rediker: *The Slave Ship: A Human History. The missing link in the chain of American slavery,* Penguin, New York, 2008.; Michael Mann: *Sahibs, Sklaven und Soldaten. Geschichte des Menschenhandels rund um den Indischen Ozean,* Philipp von Zabern, Darmstadt–Mainz, 2012.

[16] Eberhard Schmitt (szerk.): *Dokumente zur Geschichte der europäischen Expansion. Indienfahrer 2. Seeleute und Leben an Bord im ersten Kolonialzeitalter (15.–18. Jahrhundert),* Harassowitz, Wiesbaden, 2007. 63. o.

san ugyan a jog és törvény hatalma alatt állt, cselekedeteiért azonban később a szárazföldön nemigen vonták felelősségre.[17] Négyből három szolgálatra kényszerített tengerész már az első két évben belehalt a matrózmunkába. Az egyszerű legénység vagy a matrózok serege és a kapitány között szinte feudális jellegű, mérhetetlen különbségek álltak fenn.[18] A nyomorúságos bér kifizetése körüli csalások napirenden voltak. A jól dokumentált angol kereskedelmi tengerészet iratai a XVIII. század első felében hatvan lázadásról számolnak be, amelyek fele sikeres volt, és egyharmaduk azzal járt, hogy a tengerészekből kalózok lettek. A haditengerészetben a szárazföldinél durvábban és rigorózusabban büntették a legkisebb kihágásokat is a „kilencfarkú macska" általi korbácsolással. Ehhez jöttek az elrettentést célzó kivégzések. Az 1652-es haditörvénykönyv 39 paragrafusából 25 rendel el halálbüntetést. A kortárs Samuel Johnson így foglalta ezt össze:

> Senki, aki elég ügyes ahhoz, hogy börtönbe kerüljön, nem áll tengerésznek, mert a hajó olyan, akár egy börtön, ahol még az a veszély is fenyegeti, hogy vízbe fúl.[19]

Az, hogy mihez kezdtek a későbbi kalózok e tapasztalataikkal, és milyen következtetéseket vontak le ezekből újonnan elnyert szabadságukat illetően, éppoly különböző volt, mint a fantáziadús kalózlobogók. A kalózokkal általában kapcsolatba hozott, fehér halálfejes, keresztbe tett csontokkal ékített fekete lobogó, a *Jolly Roger* a népszerű kultúra későbbi találmánya, s Walter Scott és Louis Stevenson regényei, valamint a XX. század kalózfilmjei horgonyozták le a kollektív emlékezetbe. Lord Byron *Kalóz*ában 1814-ben és James Fenimore Cooper 1828-ban írt *A vörös kalóz* című könyvében a tengeri rablók lobogója még vérvörös volt. Csak a karibi kalózkodás aranykora elmúltával vált a *Jolly Roger* mindinkább szabványszimbólummá. Korábban minden kapitánynak saját lobogója volt.[20] Vérző szívek utaltak az elszenvedett megaláztatásokra és az elszánt bosszúra. Fegyverek is kerülhettek a lobogókra: izzó ágyúgolyók, dárdák, csáklyázókések vagy egy szablyát tartó kar. Koponyák és egész csontvázak, melyek a halálra emlékeztettek, amellyel a kalózok együtt éltek, s amely jelképnek áldozataikat hajójuk harc nélküli átadására kellett ösztönöznie. A homokórák, melyek az idő mulandóságát és jó kihasználását egyaránt jelezték, éppígy a kalózok egykori ikonográfiájához tartoztak. E jelek háttere tetszés szerint lehetett fekete, vörös vagy akár zöld. A fekete a halált, a gyászt és a bűnt szimbolizálta – elrettentésül. A zöld a tavaszt, az életet, a reményt jelölte, a kereszténységben a feltámadást, általában pedig az iszlámot, minthogy úgy tartották, Mohamed többnyire e színbe öltözött. Egy vallásosan értelmezett világban az ellene való lázadás nyelve is vallási, legalábbis ameddig a vallás az elnyomottak kifejezési formája tud maradni. A vörös szín a kereszténységben a mártírok vérére utalt, de a bűnre is, és szenvedélyt, szeretetet, életet, zendülést és lázadást is hirdetett.[21] Libertalia lobogója ezzel szemben fehér, ami eleve alapvető szakítást jelez a szokásos kalózvállalkozások önértelmezésével. Ez a szín a kezdetet jelöli a vég helyett, az ártatanságot, a tisztaságot és az igazságot.

[17] I. m. 81. o.

[18] I. m. 73. o.

[19] Samuel Johnson, id. Marcus Rediker: „Libertalia", in: David Cordingly (szerk.): *Pirates: Terror on the High Seas from the Caribbean to the South China Sea (A Worldwide Illustrated History)*, Turner Publications Inc, Nashville, TN, 1996., németül: *Piraten. Furcht und Schrecken auf den Weltmeeren*, Vgs, Köln, 1997. 130. o.

[20] David Cordingly: *Under the Black Flag...*, id. kiad., németül: *Unter schwarzer Flagge. Legende und Wirklichkeit des Piratenlebens*, Sanssouci, Zürich, 1999, 115. o. skk.

[21] A színszimbolika értelmezéséhez ld: Hans Bächtold-Stäubli–Eduard von Hoffmann-Krayer (szerk.): *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* (1927–1942). Weltbild, Augsburg, 2005.; Dieter Harmening: *Wörterbuch des Aberglaubens*, Reclam, Stuttgart, (2) 2009. ; Eva Heller: *Wie Farben wirken: Farbpsychologie, Farbsymbolik, kreative Farbgestaltung*, Rowohlt, Reinbek, 2004.

Libertalia kezdetei

A mindenhol gyötrő szegénység, elnyomás és üldöztetés, a tengerek globális világa, az európai forradalmak előjelei és már megjelenő árnyai közepette és mindezek ellenére – ott áll Libertalia.

Misson és Caraccioli önkéntesek egyik első közös útján hajójuk olyan ütközetbe keveredik, melynek megvívására alkalmatlannak tűnik. A kapitány, a parancsnok és három tiszt halálos sebet kap, a harc közben vezetés nélkül maradt hajót a közös pusztulás fenyegeti. Misson megragadja a lehetőséget, s az első tisztté kinevezett Caracciolival győzelemre viszi a hajót. Immár ketten vezetik a legénységet. Vajon visszaadják-e a tulajdonosnak a birtokukba került hajót abban a reményben, hogy majd elvárható jutalomban részesülnek, s legjobb esetben egy jóindulatú kapitány alatt szolgálhatnak tovább? Vagy inkább üstökön kell-e ragadniuk az alkalmat, hogy megszerezve a hajót, saját kezükbe vegyék sorsukat? Caraccioli arra emlékeztet, hogy amennyiben az ember másokra bízza a sorsát, a világ minden tapasztalata a méltó jutalom elnyerése ellen szól – s úgy döntenek, hogy megmaradnak szerencsésen elnyert szabadságuknál.

Misson és Caraccioli előterjesztik első deklarációjukat, és a legénység szabad döntésére bízzák, csatlakoznak-e hozzájuk. Egyiküket sem akarja Misson erre kényszeríteni, s ezzel „magára venni ama igazságtalanság bűnét, amelyet másoknak felró". Nem akarnak visszatérni egy olyan társadalomba, ahol az uralmon levők

rabszolgaként tekintenek alattvalóikra,

s

kicsapongó életükkel az emberek terhére vannak,

ahol

mohóságuk és zsarnokoskodásuk [...] szükségtelen háborúkat enged szabadjára.
S ha e rossz dolgokért jóvátételt nem kapunk, búcsút kell vennünk ettől a nyomorúságtól

– mondja Caraccioli a legénységhez intézett beszédében.

Kalózok helyett *liberi*nek nevezik magukat, hiszen nem akarnak „cél és elvek nélkül" élni. Lobogójukat *Libertas* ékíti, a szabadság római istennője. Kezében jogar, fején „pileus",

filc fejfedő, az ókortól a tengerészek, halászok és kézművesek viselete. Rabszolgák csak felszabadításuk után hordhatták, s így ennek jelévé vált: Libertas nem pusztán az egyéni, hanem az általános politikai szabadság istennője. A *liberi*k ügye

bátor, igazságos, ártatlan és tiszteletre méltó – a szabadság ügye,

jelszavuk *„A Deo a Libertate"* – Istenért és a szabadságért. Így szól a kalózköztársaság prológusa.

Hajóikat *Childhood* és *Liberty* névre keresztelik. Az európai vallásháborúk korában ők a vallási elképzelések észen alapuló egyenrangúságából indulnak ki. Létfontosságú a javak közössége, ami

mindannyiuké, s az egyes ember mohósága nem sértheti a közös tulajdont.

A zsákmányt „közös kincs"-ként kezelik.

[K]örükben, ahol minden közös tulajdonban volt, és egyikük tulajdonát a másikétól nem választotta el fal, a pénz nem bírt értékkel.

Tiltják a rabszolgaságot, mert

nem azért vonták ki nyakukat a szolgaság nyomasztó igájából, és álltak ki saját szabadságáért, hogy most másokat tegyenek szolgává.

Ellenkezőleg, megtámadnak rabszolgaszállító hajókat, hogy kiszabadítsák a nyomorú helyzetűeket, és az elé a választás elé állítsák őket, hogy csatlakoznak hozzájuk, vagy a szabadság más útját járják. Azok, akik velük tartank, egyfajta beavatási szertartás során új öltözéket és a szabadságukat bizonyító jeleket kapnak, hogy visszaadják méltóságukat, s hogy ezzel egyenlőként az egyenlők között a lerázott elnyomás tapasztalatának kitüntető jegyét viseljék. A létszám növekedésével a kalózalkotmányok közvetlen demokráciájáról a képviseleti demokráciára térnek át, melynek döntései azonban mindig a népgyűlésen és annak határozatain alapulnak, mert

semmi jelentős döntés nem születhet a szövetség döntése nélkül.

A *liberi*k politikusokká lettek, s így is nevezték magukat. Alkotmányukat közösen dolgozták ki, egy népgyűlés tanácskozta

meg és fogadta el – férfiak és nők. Utóbbiak játszották az aktívabb szerepet. A világ minden tájáról valók – madagaszkáriak, szabaddá küzdött rabszolgák, kalózok, tengerészek, emigránsok – multietnikus kommunikációs zűrzavarából saját nyelvet fejlesztettek ki. Még az írott anyagok sokszorosítását szolgáló saját nyomdára is gondoltak. Helybeliekkel házasodtak, családot alapítottak, s a sziget északi részén létrehozták településüket. Eszméiket hosszú távon, folyamatosan növekedve s másokat ezen út során felszabadítva törekedtek megvalósítani, s nem pusztán a tengertől behatárolt hajó és a legénység összezártságának keretei között.

Radikálisabb demokráciát valósítottak meg, mint amilyet száz évvel később a francia forradalom vagy az amerikai követel majd, mely még 1776. július 4-i *Függetlenségi nyilatkozatá*ban is alkotmányos rangra emelte a rabszolgaságot, és magasztos szerepet tulajdonított az ültetvényes rabszolgatartásnak. S maga az 1789. augusztus 26-án kelt *Emberi és polgári jogok nyilatkozata* sem vonatkozott a rabszolgákra. Libertalia kiemelkedik a XVII–XVIII. század fordulójának korából, és megtöri annak konvencióit.

Kalózalkotmányok

A *liberi*k eszméinek eredetéről van, ami tudható, s van, amit csak feltételezhetünk. Az erre vonatkozó történeti források szűkösek. Ahogy a Robin Hood-féle hagyományos társadalmi banditák, úgy a kalózok is a gyakorlat emberei voltak, nem pedig egy új társadalom teoretikusai vagy prófétái. A dominánstól eltérő szubkultúrák létét a XX. századig többnyire elhallgatták.[22] A történelmet az uralkodók, a harcokban győztesek írták, s az elnyomottakról és kizsákmányoltakról említést sem tettek. Ami rendelkezésünkre áll, azok kortársi beszámolók és visszaemlékezések, törvényszéki jegyzőkönyvek a maguk specifikus és ritkán érdekeken felül álló szemléletével. A régészeti leletek, amilyen például Sam Bellamy *Whydah*-ja, ritkák. A kalóztestvériségekről nem maradt fenn sok anyag, s ez még inkább így van a közéjük tartozó egykori rabszolgák esetében.

Az egyes kalózok meggyőződései, értékfogalmai, erkölcsi elképzelései és vágyai bizonyára éppoly kiérleletlenek voltak, mint többi kortársukéi, s folyamatosan változtak. Néhányan korábbi uraikat utánozták, elvetve minden morális megfontolást, és immár csak az erősebb jogára hivatkoztak. A rendelkezésünkre álló híradások Henry Every 1695-ös támadásáról az indiai nagymogul zarándokhajója ellen semmi kétséget nem hagynak afelől, hogy a tengeri rablók két napon át fosztogatva és erőszakolva járták a hajó sötét fedélzeteit.[23] Volt, aki az elszenvedett megaláztatásokat hasonlóképp fizette vissza az uraknak, és az erősek terrorjára felelő gyengék terrorjának dialektikájába merült.[24]

A kalózok szörnytetteiről szóló jelentések azonban nem értékelhetők minden esetben autentikus tanúságokként. A kalózok, hatalmas ellenségeik és sokan azok közül is, akiknek ábrázolásukat köszönhetjük, egyaránt alaposan érdekeltek voltak abban, hogy e tetteket különösen elrettentőként mutassák be. A kor újság- és irodalmi riportjait annak figyelembevételével kell olvasnunk, hogy azokat a sajtótermékek kialakuló piacán kellett eladni. Piaci értéküket azzal lehetett növelni, ha rendkívül elborzasztó részletekkel dúsították őket. Minthogy a szerzőket oldalankénti honoráriummal fizették, egyik-másik kreatív elme bizonyára nem tartóztatta meg magát attól, hogy néhány véres fordulatot fűzzön a történetekhez. Mások projekciós felületként használták fel a kalózokat, hogy alakjukban az ember ama irracionális dimenzióit ábrázolják, amelyeket a felvilágosult ész igénye és a klasszicizmus elnyomott.

22 Ken Kinkor: *Sklaven auf Piratenschiffen,* id. kiad. 96. o.

23 Arne Bialuschewski: *Piratenleben,* id. kiad. 46. o.

24 Marcus Rediker: „The Pirate and the Gallows: An Atlantic Theater of Terror and Resistance", in: Jerry Bentley, Renate Bridenthal, Kären E. Wigen (szerk.): *Seascapes: Maritime Histories, Littoral Cultures, and Transoceanic Exchanges,* University of Hawaii Press, Honolulu, 2007. 239–250. o.

Megszületett a ponyvairodalom. Maguk a kalózok is szívesen meséltek szörnyűségeket, mert ezáltal hatalmukat ágyúik és harcosaik számát meghaladóra növelhették, és kegyetlennek mutatkozó gazfickókként megkönnyítették saját dolgukat. Ezzel érték el, hogy sok hajó félelemből már a kalózlobogó puszta felvonása után kapitulált, s így harc, halottak és sebesültek nélkül megszerezhették azokat. A kor uralmon levői éppígy érdekeltek voltak abban, hogy a kalózokat barbárokként ábrázolják. Ezzel elterelhették a figyelmet abszolutisztikus erőszakhatalmukról, s elködösíthették saját hatalmi viszonyaikat és legitimációs deficitjüket.

A politikai reflexió a hatalmi viszonyra való reflexióval kezdődik.[25] Ezért különösen érdekes a kérdés, milyen „kormányzati formát" adtak maguknak a kalózok, amint elűzték uraikat vagy elmenekültek előlük. Ránk maradt néhány, a tengeri együttélést szabályozó kalózalkotmány, regula és társadalmi rendelkezés.[26] Ezek léptek a „hajótekercseknek" nevezett fedélzeti szabályzatok helyébe, amelyek addig a legkisebb részletekig meghatározták a tengerészek életét. E könyvben egy Jacob de Bucquoy és három Daniel Defoe által feljegyzett kalózalkotmány olvasható. Hasonlóságuk meglepő, hiszen minden kapitány saját lobogója alatt vitorlázott. A kalózok azonban gyakran váltottak hajót, s éppúgy kapitánnyá választhatták őket valamelyiken, ahogyan korábban ők is kapitányt választottak. Ezen az úton szóban továbbadták az alapvető társadalmi berendezkedés szabályait, és kifejlesztették egy közös

[25] Raymond Geuss: *2008 Philosophy and Real Politics,* Princeton University Press, Princeton, 2008., németül: *Kritik der politischen Philosophie,* Hamburger Edition, Hamburg, 2011. 131. o.

[26] A kalózalkotmányokról ld. Heiner Treinen: „Parasitäre Anarchie. Die karibische Piraterie im 17. Jahrhundert", in: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 33, 1981. 73–93. o.; Renate Niemann: „Piratengesellschaften. Vorläufer der Demokratie oder Sodom und Gomorrha?", in: Hartmut Roder (szerk.): *Piraten. Abenteuer oder Bedrohung,* id. kiad. 66–75. o.; Colin Woodward: *The Republic of Pirates,* Harvest Book, New York, 2007; Chris Land: „Flying the black flag: Revolt, revolution and the social organization of piracy in the »golden age«", in: *Management & Organizational History* vol. 2 (2), 2007. 169–192. o.; Do or Die (kollektíva): „Gestern-Heute-Morgen: Piratenutopien, in: *Archipel* 187, 11/2010, (angolul: Brighton, 1999); Martin Parker: „Pirates, merchants and anarchists: Representation of international business", in: *Management & Organizational History,* vol. 4 (2), 2009. 167–185. o.

politikai kultúra kereteit.[27] Az alkotmányok utalnak politikai eszméik eredetére, és egyben kulcsot kínálnak Libertalia megértéséhez.

A kalózalkotmányokat közös egyetértésben fogalmazták, és minden aláíróra vagy azzal egyetértőre egyformán érvényesek voltak. Szakítottak a hajótekercsek zsarnokságával, megteremtették a kalózkodás gazdasági alapjait – a zsákmánynak tekinthető hajó felfedezéséért járó prémiumot éppúgy rögzítették, mint a fegyverek karbantartásának kötelezettségét. Tartalmazták a zsákmány felosztásának a legénység minden tagjára vonatkozó kulcsait, melyek szerint a kapitányt vezetői fáradozásaiért többnyire dupla részesedés illette meg. Idetartoztak a szociális és egészségpolitikai szabályozások, így például az élelemhez való jog, ami – akárcsak a hozzáférés mindahhoz, ami a hajón töltött élethez és a harchoz szükséges volt – a javak közösségén nyugodott. A harc közbeni sérülések és csonkolások esetére tartalékokat képeztek, melyeket betegség- és munkaképtelenségi biztosításként egy külön alapban gyűjtöttek. A szabályok ezenfelül megszabták a nőkkel való bánásmódot, reguláztak a fedélzeti szerencsejátékok és az alkoholfogyasztás kérdéseit.

Még figyelemreméltóbb azonban a választott vezetők jogainak rögzítése, és hatalmi jogosítványaik korlátozása. A kalózok legfőbb döntéshozó szerve a teljes gyűlés volt, amelyben mindenki egyenlő szavazati és választhatósági joggal bírt. A kapitányt, és a fedélzet mindennapi életéért felelős fedélzetmestert, valamint a többi vezetőt választották. Éppígy a teljes gyűlés szavazatán múlt a megválasztott útirány és harci cél, mint ahogy minden más olyan kérdés is, amely a hajó dolgát vagy valamely más jelentős közös érdeket érintett. Egyedül más hajók üldözése és harc idején rendelkezett a kapitány a vezető katonai parancsuralmi hatalmával. Mindenesetre később – egyfajta konstruktív bizalmatlansági indítvány által – ismét elmozdítható volt. Ha egy kisebbség nem tudta pozícióját a legénységen belül érvényesíteni, külön szabályok írták le a meg-

[27] A kalózok hálózatáról vö. Marcus Rediker: *Villains of All Nations: Atlantic Pirates in the Golden Age*, Beacon Press, Boston, 2004. 80. o.

állapodásból való kilépés módját, s hogy miképpen követhetik ezután saját céljaikat saját eszközeikkel. A kalózok demokratikus világához tartoztak ítélethozatali eljárásaik is, bár ezek ritkán maradtak ránk teljes terjedelmükben. Jacob Bucquoy beszámolójából az látszik, hogy a vádlott a tizenkét esküdt közül hatot maga választhatott ki.

Már az általános választójog is csodálatra méltó, hiszen az magában Európában is csak a XX. század második felében volt keresztülvihető: Nagy-Britanniában még 1948-ban is 500 000 polgárnak egynél több szavazata volt, mert a többiekénél nagyobb vagyonnal rendelkeztek. Svájcban a nők csak 1971 óta választhatnak és választhatók, miután a svájci férfiak egy népszavazáson ezt kétharmados többséggel megengedték nekik.[28]

Irodalmi előzmények és hatások. Álmok Seholsincsországról, egy jobb világra utaló jelek

A kalózköztársaság radikális demokrata alapvetése a javak közösségének eszméjével együtt messze kiemelkedik a XVII–XVIII. században uralkodó elképzelésekből. Mégis meríthettek különböző tradíciókból – az utópikus és államelméleti szövegektől a radikális felvilágosodás vitáin át az ellenállási mozgalmak gyakorlatáig.

[28] Domenico Losurdo: *Democrazia o bonapartismo. Trionfo e decadenza del suffragio universale,* Bollati Boringhieri, Torino, 1993.; Luciano Canfora: *La democrazia. Storia di un'ideologia,* Laterza, Bari, 2004. A fedélzeten és a kalózközösségekben a nőkre vonatkozó szabályok ellentmondásosak voltak. Roberts kapitány és a madagaszkári kolónia kötetünkben olvasható kalózalkotmányai nem engednek nőket a fedélzetre, Lowther és Phillips szabályai nem tartalmaznak ilyen tiltást. Mary Read és Anne Bonny férfiak által megválasztott kalózkapitányok voltak, ami a kereskedelmi vagy hadihajóknál elképzelhetetlen lett volna. Vö. Daniel Defoe: *General History of Pyrates,* (szerk.) Manuel Schonhorn, Dover Publications, Mineola, 1972, 1999. 153–166. o. Ez nem jelenti azt, hogy a kalózok körében a nők egyenjogúak lettek volna. A kalózközösségeknek főképp férfi tagjaik voltak, akiket a tradicionális nemi szerepek hatottak át. Libertaliában kiéleződik a nemek kérdése: egyrészt a nők általános választójoggal bírnak, és aktívan részt vesznek a politikai tanácskozásokon, másrészt a férfiak nőrablásáról is olvashatunk.

A XVII–XVIII. század az utópiák nagy korszaka volt. Egyedül Franciaországban évente legalább harminc fiktív útibeszámoló jelent meg.[29] Ezek minden társadalmi rétegben olvasókra találtak, mert kielégítették az egzotikum iránti igényt, és egyszersmind politikai tiszteletlenségről tanúskodtak. Irodalmi fikciókként, amilyen 1726-ban Jonathan Swift *Gulliver utazásai* című munkája volt, vagy kívánatos lehetőségként, mint Morus 1516-ban írt *Utópiája*, a más világokról szóló elbeszéléseikben az emberi együttélést illető új víziókat a fennállóval szembeni alapvető kritikával kapcsolták össze. E kor két költött utópiája, melyek, mint a legtöbb, Franciaországból származtak, közvetlenül vagy közvetve is inspirálhatta a kalózalkotmányokat.[30]

Simon Tyssot de Patot[31] 1714-ben *Jacques Massé utazásai és kalandjai* című munkájában egy Afrika déli részén vagy Madagaszkáron található államról ír. A lakóit meglátogató Massé beszámol a háborúk Európájáról, amit vendéglátói azzal a megjegyzéssel fogadnak, hogy kutyáik alighanem boldogabban élnek, mint az ottani emberek.[32] Csak az órásmesterek művészetére tekintenek irigységgel, és Massét és kísérőjét egy kicsiny s egy nagy óra elkészítésére kérik. A halálbüntetést azzal az indoklással törölték el, hogy nem az ember hatalmában áll elvenni Isten adományát.[33] A vendéglátók istene azonban különbözik az európaiak vallási elképzeléseitől, a teremtéstörténetet, ahogy a *Biblia* többi részét is, pusztán

[29] Werner Krauss: „Überblick über die französischen Utopien von Cyrano de Bergerac bis Etienne Cabet", (1962) in: *Das wissenschaftliche Werk,* Akademie-Aufbau, Berlin–Weimar, 1984. 1. k. 86.

[30] Richard Saage: *Utopische Profile,* 2. k. *Aufklärung und Absolutismus,* LIT, Münster, 2002. 225. o.

[31] Aubrey Rosenberg: „Introduction", in: Simon Tyssot de Patot: *Voyages et Avantures de Jaques Massé,* (szerk.) Aubrey Rosenberg, Universitas, Párizs, 1993. 5–30. o. (eredetileg: Jaques L'Aveugle, Bordeaux, 1710); Richard Saage: *Utopische Profile, 2. k. Aufklärung und Absolutismus,* id. kiad. 242–244. o.; Jonathan I. Israel: *Radical Enlightenment. Philosophy and the Making of Modernity 1650–1750,* OUP, Oxford, 2001. 594–597. o.; Simon Tyssot de Patot: *Voyages et Avantures de Jaques Massé,* id. kiad.

[32] Simon Tyssot de Patot: *Voyages et Avantures de Jaques Massé,* német kiad.: *Jacob Masséns Reisen in unbekannte Länder und merkwürdige Begebenheiten auf denselben von ihm selbst beschrieben,* (hamis kiadási helyszín és év:) Alexandria, 1799., (valójában 1737.) 224. o. sk.

[33] I. m. 140. o. sk.

allegóriának tekintik,[34] amit Masséval beszélgetve a kinyilatkoztatás-teológiával szembeni érvek sokaságával támasztanak alá. Igaz, hisznek egy istenségben, de egy olyanban, aki az ész által hozzáférhető; deisták, és egy természetes vallást követnek, amellyel egyetlen háború sem igazolható. Ebben az utópikus beszámolóban szinte explicit formában tükröződik a deizmus mint az újkor nagy vallástörténeti és vallásfilozófiai kritikájának nyitánya.[35] A deizmus korabeli teológus bírálóinak szemében ateizmusnak számított, és ekként is üldözték. A regényhős Jacques Massé az útibeszámoló elején oldalakon keresztül parafrazeálja Baruch Spinoza ekkoriban már betiltott filozófiai írásait. Tyssot de Patot kétnyelvűként nőtt föl Németalföldön, ahová hugenotta apja Franciaországból emigrált, és később Spinoza radikális felvilágosodást képviselő köréhez tartozott.[36]

Caraccioli államvallásokkal szembeni szarkasztikus kifakadásai, miképpen Misson halálbüntetést elutasító szavai ennek a Tyssot de Patot könyvében olvasható érvelésnek a nyomvonalán haladnak. Mindenesetetre ebből az utópiából, akárcsak a kor szinte valamennyi hasonló művéből, még nem hiányzik a bölcs és jóságos uralkodó alakja.

Egy ilyen uralkodó nélküli, sőt kormányzat nélküli társadalmat először Gabriel de Foigny[37] írt le *Jacques Sadeur kalandjai* című könyvében, mely 1676-ban jelent meg, és a meséktől övezett *Terra Australis* szolgált helyszínéül. Ausztráliát csak ezen utópiát követően térképezték fel, és csak száz évvel később tekintették kontinensnek, s Nagy-Britannia 1770-ben

[34] I. m. 160. o. sk.

[35] Ernst Troeltsch: „Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen" (1912), in: *Werke* 1. k. Mohr, Tübingen, 1923. 912. o. Winfried Schröder: „Der Deismus in der Philosophie der Neuzeit", in: uő: (szerk.): *Gestalten des Deismus in Europa,* Harassowitz, Wiesbaden, 2013. 7–28. o.

[36] Jonathan I. Israel: i. m.

[37] Richard Saage: „Anarchismus und Utopie. Zu Gabriel de Foignys Australien-Utopie", in: *Archiv für Kulturgeschichte,* 83. k., 2, 2001. 279–295. o.; ld. még: Richard Saage: *Utopische Profile,* 2. k. *Aufklärung und Absolutismus,* id. kiad. 35–53. o. és Thomas Schölderle: *Utopia und Utopie: Thomas Morus, die Geschichte der Utopie und die Kontroverse um ihren Begriff,* Nomos, Baden-Baden, 2011. 218–223. o. Gabriel de Foigny: *Les Avantures de Jacques Sadeur dans la decouverte et le Voiage de la Terre Australia,* Claude Barbin, Párizs, 1692.

gyarmatosította. A címszereplő úgymond 32 esztendőn át vendégeskedett arrafelé. Az ausztrálok számára Isten egyszerűen felfoghatatlan,[38] s már a vallásról való beszéd is bűnnek számít.[39] Javaikat közösen osztják el.[40] Szemükben az ember lényege mindenekelőtt szabadságában áll, ezért senkinek nem lehet alávetve, és semmi esetre sem foszthető meg szabadságától.[41] Leszámoltak a férfi nő fölötti zsarnokságával, minthogy minden ausztrál két nemmel rendelkezik, vagyis hermafroditák.[42] Minden fontos kérdésről közösen tanácskoznak, döntenek, és együtt foglalják írásba a lakóhely szerinti gyűlésen.[43]

Ez az első anarchista utópia – akárcsak szerzőjének élettörténete – olyan híres-hírhedt volt, hogy Pierre Bayle 1697-ben külön szócikket szentelt neki *Történeti és kritikai szótár*ában, s „a felvilágosodás bibliájának és fegyvertárának" nevezte.[44] Misson, akárcsak de Foigny, azzal érvel a rabszolgaság elleni harc mellett, hogy senki emberfia nem bírhat hatalommal mások szabadsága felett. A nemek egyenjogúsága és a radikálisan demokratikus szervezeti forma ugyancsak megtalálható Libertaliában.

Az irodalmi hagyomány sugalhatta Caraccioli és Misson nevét is. Roberto Caraccilo XV. századi itáliai lelkész volt, aki a maga korában gúnyosan bírálta a kardinálisokat és püspököket. Misson nevének előzménye lehet William Masson valóságos kalózkapitány valamint Tyssot de Patot fiktív hőse, Jacques Massé neve, s így utalhat az utóbbi figurára.[45] Egy bizonyos François Maximillien Misson pedig az 1704-ben megjelent *François Leguat utazásai és kalandjai* című munka[46] szer-

[38] Gabriel de Foigny: *Les Avantures de Jacques Sadeur...* id. kiad., németül: *Sehr curiöse Reise-Beschreibung durch das neu-entdeckte Südland durch Jaques Sadeur,* Johann Jacob Wincklern, Drezda, 1704. 160. o. sk.

[39] I. m. 149. o.

[40] I. m. 147. o.

[41] I. m. 144. o. sk.

[42] I. m. 109. o. skk.

[43] I. m. 190. o. sk.

[44] Pierre Bayle: *Dictionnaire historique et critique,* Leers, Rotterdam, 1697. 2. k., 987–990. o.

[45] Little Benerson: *The Buccaneer's Realm. Pirate Life on the Spanish Main 1674–1688,* Potomac Books, Washington D. C., 2007. 168. o.

[46] François Maximilien Misson: *Voyage et avantures de François Leguat, & de ses compagnons, en deux isles désertes des Indes orientales etc.,* Jean Louis de Lorme, Amszterdam, 1708.

zőjeként ismert, amely egy kálvinista utópikus társadalomkritikája,[47] és e mondattal kezdődik:

> A franciaországi vallási viták az ország elhagyására kényszerítettek [...], míg végül Hollandiába érkeztem.

A vázolt utópiák közös vonása, hogy polgáraiknak intézményesített képzési programon kell keresztülmenniük, hogy felkészülhessenek a társadalombeli életre. Valamennyi szenvedélyükön uralkodniuk kell, mindenkinek azonos célokat kell követnie és elégedettségben kell élnie, hiszen egyéni szükségletek szóba sem jönnek. E nyomasztóan harmonikus társadalmakban nincsenek konfliktusok, és fel sem merül, hogyan kellene ilyesmiket kezelni. A képzés nemcsak intézményesített, hanem totalizált is, és az utópista világgal be nem érőket kizáró eljárások egészítik ki. Mindkét Seholsincsországot természetes határok védik a bevándorlóktól. Az első itt felidézett utópiában a halálbüntetést bányában végzett kényszermunka váltja fel. Az „ausztrálok" pedig minden nem hermafroditaként világra jött újszülöttet megölnek.

Mindkét utópia lényegéhez tartozik azonban, hogy a beszámoló végén látogatóik elhagyják ezeket. Jacques Massé véletlenül rátalál a bejáratra, ahol bejutott e világba, és úgy dönt, hogy kilép belőle. Jacques Sadeur-t megvádolják, és üggyel-bajjal, kalandos úton, egy óriásmadár hátán menekül el Madagaszkárról. E befejezések nélkül nem volnának teljesek az ebeszélések, s ezek révén mindkét utópia egyben a felvilágosítói észambíciók önkritikájaként is olvasható.[48] Nemcsak azt mutatják meg, milyen más módon élhetnének együtt az emberek, hanem érzékennyé tesznek arra is, mi hiányzik e társadalmakból, mi az, amit az olvasónak magának kell hozzátennie egy jövőbeli jobb társadalomhoz, miután letette utópikus olvasmányát.

47 Richard Saage: *Utopische Profile,* id. kiad. 240. o.
48 Richard Saage: *Anarchismus und Utopie,* id. kiad. 295. o.

A kor számos államfilozófiai javaslata – eltérően a perifériális szubkultúrák eszméitől, amilyen a kalózoké is – nyomtatott formában volt olvasható, s az utópikus javaslatokkal ellentétben a kortársak szemében komoly gondolatoknak számítottak, amelyeket folyóiratokban ismertettek és tudós szalonokban vitattak meg. Hatásukat is másképp fejtették ki, s alkotmányjavaslatok részeivé váltak. Még ha a pornografikus regények, a pletykatörténetek vagy akár az útibeszámolók sokkal szélesebb közönséghez jutottak is el, és többen olvasták is azokat, mint bármely filozófiai értekezést,[49] különösen nagy hatása volt Thomas Hobbes *Leviathan*jának (1651), John Locke a Dicsőséges Forradalom Angliájában született *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról* című munkájának (1689) és Spinoza Hollandiában írt *Teológiai-politikai tanulmány*ának (1670).

A királyok a keresztény kultúrákban egészen az újkorig közvetlenül isten kegyelméből uralkodóknak számítottak, s ennélfogva a sérthetetlenség és a szentség jegyében állottak. Szentségtörés volt ezt az isteni rendet gyakorlatilag vagy elméletileg kétségbe vonni. A XVII. században azonban olyan elméletek születtek, amelyek kihúzták a talajt a hatalom, jog és erőszak isteni legitimációja alól. A vallásháborúktól elborzadt néhány filozófus felvetette a kérdést, miképpen volna elgondolható egy olyan békés emberi együttélés, amelynek nem szükséges teológiai forrásokból meríteni, hiszen legkésőbb a vallásszakadás óta ezek nem annyira a társadalmi harmónia, mint sokkal inkább a széthullás biztosítékainak bizonyultak. A szerződéselméletek egyfajta megoldást kínáltak: Nem isten legitimálja a királyt, hanem a nép legitimálja az államhatalmat, amelyre jóléte fejében átruházza jogait. Ám ha az államhatalom zsarnoksággá válik, a nép jogosult lesz az ellenállásra. Így szól

49 Martin Mulsow: *„Radikalaufklärung, moderate Aufklärung und die Dynamik der Moderne"* és Jonathan I. Israel: *„Radikalaufklärung: Entstehung und Bedeutung einer fundamentalen Idee"*, mindkettő in: uők (szerk.): *Radikalaufklärung,* Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2014. 210., 251. o.

Hobbes szerződéselmélete, melyet kiegészít Locke modern elmélete az ellenállás jogáról.[50]

Hobbes szerződéselméletét a *Leviathan*ban a *Bibliá*ra hivatkozva írja le:

> Ez megfelel a *Szentírás* törvényének: Amilyen viselkedést megkívánsz másoktól magad iránt, olyat tanúsíts mások iránt.[51]

Egy ilyesfajta szerződéshez nem volt szükség arra, hogy kézfogással, aláírással vagy pecséttel erősítsék meg. Azt értették alatta, hogy az abban foglalt szabályok kölcsönösen kötelezőek, mihelyst mindkét fél elfogadja azt, és megígérik egymásnak, hogy tetteikben és várakozásaikban annak tartalmához tartják magukat. A lelkiismereti kérdések magánügyek maradnak. A szabadság mindenre kiterjed, amit a törvények nem tiltanak. A törvényeknek minden polgár köteles engedelmeskedni, hiszen a törvényt megelőzően élvezett jogait – mintegy cserébe a szabadságáért és a kölcsönös sérthetetlenségért – már átadta. Hobbes javaslata idején persze még sehol sem létezett olyan állam, mely magát egy ilyen alkotmányra hivatkozva legitimálta volna, s amelyben az állam és a polgárok biztonsági igényei egybeestek volna.[52]

A kalózalkotmányok így az első gyakorlattá tett szerződéselméletek közé számítanak,[53] ahogyan korábban a svájci Rütli-eskü, vagy az amerikai „zarándokatyák" 1620-as, *Mayflower-szerződés*nek nevezett alkotmánya is,[54] amelyek a maguk

[50] John Locke: *Second Treatise of Government* (1690). Magyarul: John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról,* Gondolat, Budapest, 1986. IX., XI. fej.

[51] Thomas Hobbes: *Leviathan,* (szerk.) Richard Tuck, CUP, Cambridge, (2) 1996. Magyarul: *Leviatán,* Magyar Helikon, Budapest, 1970. 112. o. (ford. Vámos Pál); vö. még: XV., XXVI. fej. és Tob 4.15, Lk 6.31, Mt. 7.12. (Károlinál: „Amit akartok azért, hogy az emberek tiveletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal.")

[52] Richard Tuck: *Hobbes,* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1993.

[53] Ld. pl. Joachim Möller: „Defoes Piratenparadies Libertalia", *in*: *Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik,* 8.2, 1983. 129–144. o. és Peter Hayes: „Pirates, Privateers and the Contract Theories of Hobbes and Locke", in: *History of Political Thought,* XXIX. k., No. 3, Autumn 2008. 461–484. o.

[54] Nathaniel Philbrick: Mayflower: *Voyage, Community, War,* Viking Press, New York, 2006.

létrehozta törvények szerinti önkormányzatot hirdettek meg. Néhány szempontból azonban mégsem illenek e sorba. A szerződéselméletek szerint egy szerződés nem mondható fel, legfeljebb érvényét vesztheti, ha a szerződő felek nem tartják be. Még ha a kialkudott törvények igazságtalanok is, rendjük jogszerű, pusztán annálfogva, hogy rend.

John Locke hol az „élet, vagyon és szabadság biztosítását" adja meg rendkoncepciója céljaként,[55] hol kizárólag „a tulajdon védelmét és megőrzését".[56] Az utóbbi következtében az emberek eltérő politikai jogokkal bírnak, miként azt Locke munkanélküliséggel és rabszolgasággal kapcsolatos elképzelései is mutatják. A tulajdon egyenlőtlenül oszlik el az emberek között, amivel a szerződéselmélet keretei között mindannyian egyetértettek – állítja Locke.[57] Ebből az egyenlőtlen eloszlásból számára az ész egyenlőtlen eloszlása következik, amiből pedig az emberek jogos elvárásai közötti egyenlőtlenség. Aki nem gazdagította a társadalmat tulajdonnal, birtokkal vagy termőfölddel, az nem teljes értékű tagja annak. A választójog a népesség legkisebb, leggazdagabb, férfi részére korlátozódik.[58] Aki csak keze munkájából él, az pusztán a földesúr, a kereskedő vagy a mester tulajdonához járul hozzá,[59] s ezért nem kell sokkal több bért kapnia, mint ami megélhetéséhez nélkülözhetetlen.[60] A munkanélküliég Locke szemben jellembeli kérdés – ekképpen moralizál 1697-ben egy *A kereskedelem támogatására szolgáló királyi bizottság* számára írt

[55] John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról,* Gondolat, Budapest, 1986. IX. fej. § 123, XI. fej. § 131, § 137.

[56] I. m. XI. fej. § 138–140, XVI. fej. § 193. A tulajdon e kétféle fogalmának különbségéről ld. Macpherson, C. B.: *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke,* OUP, Oxford, 1962.; Hermann Klenner: „John Locke und der Formierungsprozess der politisch-juristischen Standardtheorie des Bürgertums" (1979), in: *Das wohlverstandene Interesse: Rechts- und Staatsphilosophie in der englischen Aufklärung,* Dinter, Köln, 1998. 97–130. o.

[57] John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról,* id. kiad. § 50.

[58] Macpherson,C. B.: i. m., németül: *Die politische Theorie des Besitzindividualismus,* Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1967. 250–268. o.

[59] John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról,* id. kiad. § 28.

[60] John Locke: *„An Essay on the poor Law"* (1697), in: *Political Essays,* (szerk.) Mark Goldie, CUP, Cambridge, 1997. 182–198. o.

szövegében –, és a szegények számára hajókon végzendő kényszermunkát, dologházakba zárást, verést és hároméves koruktól kényszer-istentiszteletekkel kombinált gyermekmunkát javasol.[61] Társadalmi tervezetének ellentmondásos kiinduló céljaiból adódik emellett a rabszolgasághoz való viszonya.[62] 1690-ben írt *Első értekezése a kormányzatról* azzal a gondolattal kezdődik, hogy a rabszolgaság oly nyomorúságos állapot, hogy felfoghatatlan, miképpen kelhetne védelmére egy angol és gentleman.[63] Az ugyanebben az évben kiadott *Második értekezés a kormányzatról* azonban ezzel szemben jogosnak tartja a hadifoglyok rabszolgává tételét.[64] Az 1669-ben írt *Carolina alkotmánytervezete* minden szabad férfi számára jogot formál néger rabszolgákra, köztük nőkre és gyermekekre is. A liberalizmus ősatyja ezt, akárcsak a férfiak esetében, bőrszínükkel, azaz rasszista alapon alapozza meg,[65] ami visszaköszön száz évvel később az USA alkotmányában. Szabadság, egyenlőség és tulajdon csak az árucsere keretei között uralkodik, s így csak azok számára, akik tulajdonuknak tekinthetik az árut.[66]

A szerződéselméleti gondolkodás azonban mégis megfosztja alapjaitól a monarchisztikus abszolút uralmat, amennyiben felveti az állami autoritás megalapozásának kérdését. Ezáltal különböző utak nyílnak meg, amelyek később az amerikai és a francia forradalom legitimálásához vezetnek. De Hobbes és Locke gondolatainak konkrét kifejtése során világossá válnak eltéréseik a kalózalkotmányokhoz képest. Utóbbiak a velük egyetértőket csak addig kötelezik, ameddig el nem érik az alapvetésben közösen kitűzött célt. Ilyen cél lehet a minden kalóz számára járó zsákmány bizonyos mennyisége vagy egy kitűzött úticél. De a kapitány még e cél eléréséig is csak azzal a feltétellel bír a kalózalkotmányban ráruházott hatalommal, hogy az egész legénység gyűlése leválthatja, vagy új célt jelölhet meg. A kalózok gyűlése

> csak azzal a feltétellel engedi őt kapitánnyá lenni, hogy ők is kapitányok lehetnek felette,[67]

miként azt a hatalmi viszonyokról Bartholomew Roberts alkotmánya kapcsán Daniel Defoe megjegyzi. Ez a döntéshozó testület a legénység minden tagját magában foglalta, akik a javak közössége és más szabályozások következtében minden tekintetben egyenlőek voltak.

Ellenállás és lázadás

A XVII. század említett sokféle ellenállási mozgalma[68] és a kalózok gyakorlata között néhány párhuzam adódik.[69] A közös tulajdonért, a választójogért és a rabszolgaság ellen folytatott harc az angol forradalom 1647-es *Putney-vitája* óta napirenden volt. Oliver Cromwell *New Model Army*-ja a legénység és a tisztek vallásosan fölfogott szövetségeként épült fel, és nem volt tekintettel a társadalmi rangsorra és származásra. A vallási és politikai radikalizmus serege volt.[70] A javak kö-

[61] I. m. Vö. még Rainer Specht: *John Locke,* C. H. Beck, München, 1989. 26. o.
[62] Domenico Losurdo: *Controstoria del liberalismo,* Laterza, Roma–Bari, 2005., németül: *Freiheit als Privileg. Eine Gegengeschichte des Liberalismus,* PapyRossa, Köln, 2010. 51–90. o.
[63] John Locke: „First Treatise of Government", (1690), in: *Two Treatises of Government,* (szerk.) Peter Laslett, CUP, Cambridge, 1994. 141–263. o. I, 1.
[64] John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról,* id. kiad. IX. fej. § 123, VII. fej. § 85.
[65] John Locke: „The Fundamental Constitution of Carolina", (1669), in: *Political Essays,* (szerk.) Mark Coldi, CUP, Cambridge, 2006. 160–181. o. § 107.
[66] Karl Marx: „A tőke", 1. k., 4. fej., „A pénz átváltozása tőkévé", in: *MEM,* 23. k. Kossuth, Budapest, . 141–167. o.
[67] Daniel Defoe: A *General History of the Pyrates,* id. kiad. 213. o.
[68] Eduard Bernstein: *Sozialismus und Demokratie in der englischen Revolution,* Dietz, Stuttgart, (3) 1922.; Christopher Hill: *The World Upside Down. Radical Ideas during the English Revolution,* (1972) Penguin, New York, 1991.; Peter Linebaugh–Marcus Rediker: *The Many-Headed Hydra: Sailors, Slaves, Commoners, and the Hidden History of the Revolutionary Atlantic,* Beacon Press, Boston, 2000.; német kiad.: *Die vielköpfige Hydra. Die verborgene Geschichte des revolutionären Atlantiks,* Assoziation A, Berlin, 2008. 82–189. o.
[69] Christopher Hill: „Radical Pirates?" (1984), in: uő: *The Collected Essays,* 3 k., *People and Ideas in 17th Century England,* Harvester Press, Brighton, 1986. 161–187. o.
[70] Ian Gentles: „The New Modell Army and the constitutional crisis of the Late 1640s", in: Philip Baker–Elliot Vernon (szerk.): *The Agreement of the People, the Levellers, and the constitutional crisis of the English Revolution,* Palgrave Macmillian, Houndmills, 2012. 140. o.

zösségének követelése Lukács apostol bibliai történetéből meríthette autoritását:

Mindannyian pedig, akik hivének, együtt valának, és mindenük köz vala.

A közösségi tulajdont és a javak közösségét ennélfogva nem követelésként, nem is eszményként fogalmazták meg, hanem a jeruzsálemi ősi közösség gyakorlataként írták le.[71] Ehhez kapcsolódtak azután mind többen, radikális protestánsok a Dicsőséges Forradalom miliőjéből – a kvékerek és a levellerek (az egyenlősítők), majd a diggerek. A közösségi tulajdonú erdők, mezők, parcellák bekerítése, a közös szántóföldek uralmon levők általi privatizálása[72] ellen szűzföldek felszántásával és bevetésével léptek föl. Vezérük és teoretikusuk, Gerrard Winstanley[73] még egy lépéssel tovább ment. Az egyenlősítők a törvény *előtti* egyenlőséget követelték, Winstanley a törvény *általi* egyenlőséget. Szinte minden vitairatában azért lépett fel, hogy az egész földterületet adják minden angol közös kincstárának tulajdonába.[74] Nemcsak a közösségi tulajdont védelmezte, hanem egy áruközösségért is síkra szállt, és ezt az elképzelést demokratikus meggondolásokkal és az egyház bírálatával kapcsolta össze. Az ő szemében Isten a mindent átfogó természettel vagy az emberi ésszel jelentett egyet. Az értelmes világ csak az ember saját műve lehet. A kívülről

[71] ApCsel 2.44. Werner de Boor a *Wuppertaler Studienbibel* (Brockhaus, Mannheim, 1973. Kommentár 71–78. o.) magyarázatában egyértelművé teszi, hogy itt nem pusztán közösségi tulajdonról van szó, hanem a javak közösségéről is.

[72] Karl Marx: „A tőke", I. k. 24. fej., „Az úgynevezett eredeti tőkefelhalmozás", in: *MEM,* 23. k. Kossuth, Budapest, 1967. 668–713. o.

[73] Hermann Klenner: „»Ich spreche im Namen aller Armen« oder: Die gute alte Sache der Kommunisten", in: *Gleichheit im Reiche der Freiheit. Sozialphilosophische Pamphlete und Traktate,* Reclam, Leipzig, 1983. 301–340. o.; Klaus Deppermann: *„Das freie Gemeinwesen der Wahren Gleichmacher. Gerrard Winstanley und die Landkommunen der Digger",* in: Hans-Jürgen Goertz (szerk.): *Alles gehört allen. Das Experiment der Gütergemeinschaft vom 16. Jahrhundert bis heute,* C. H. Beck, München, 1984. 71–91. o.; Francois Matheron: „Winstanley und die Digger. Konstituierende Multituden im 17. Jahrhundert", in: *Immaterielle Arbeit und imperiale Souveränität. Analysen und Diskussionen zum Empire,* Westfälisches Dampfboot, Münster, 2004. 92–116. o.

[74] Gerrard Winstanley: *The Complete Works of Gerrard Winstanley,* (szerk.): Thomas N. Corns–Ann Hughes–David Loewenstein, 2 k., OUP, Oxford, 2009. *Introduction,* 47. o.

jövő megváltás helyébe nála az ember önfelszabadítása lép.[75] Számára szabadság és egyenlőség összetartoztak, ami újdonság volt az utópikus társadalmi tervezetek történetében.[76] S így írhatott:

Sokan veszik szájukra a szabadságot, de csak kevesen cselekednek a szabadságért, s aki valóban így tesz, azokat elnyomják, kik csupán szájukkal vallják a szabadságot. [...] Igazi szabadság a szellem közösségében és a földi javak közösségében található.[77]

Mindez 1649-ben utópikusan hangzott, és hosszú időre feledésbe merült, mígnem a századforduló szocialista mozgalma korának messze legradikálisabb kommunistáját fedezte fel benne.[78]

A radikális felvilágosodástól a radikális demokráciáig

Az angol forradalom vitáival párhuzamosan, a később klasszikussá váló államtervezetekhez kapcsolódóan és azokat kiegészítve elképesztően gazdag és sokoldalú viták folytak a XVII. és a XVIII. század fordulóján. Nagyon sok európai gondolkodó elbizonytalanodott.[79] Az 1685-ös fontainebleau-i ediktum és a hugenották franciaországi kiűzése után újra fellángoltak a vallásháborúk, s velük Európa-szerte a vallási összecsapásoktól tartó félelmek. Az angol forradalom Winstanley, Hobbes

[75] Hermann Klenner: i. m. 333. o. skk.

[76] Thomas Schölderle: *Utopia und Utopie,* id. kiad. 215. o.

[77] Gerrard Winstanley: „A Watch-word to the City of London and the Armie", (1649) in: *The Complete Works of Gerrard Winstanley,* id. kiad. 2. k. 82. o.

[78] Eduard Bernstein levele Karl Kautskyhoz 1894. január 13-án, in: *Eduard Bernsteins Briefwechsel mit Karl Kautsky 1891–1895.* (bev., szerk.) Till Schelz-Brandenburg, Campus, Frankfurt am Main, 2011. 311. o.; Eduard Bernstein: „Kommunistische und demokratisch-sozialistische Strömungen während der englischen Revolution des 17. Jahrhunderts", in: Karl Kautsky: *Die Vorläufer des neueren Sozialismus,* 2. k. *Von Thomas More bis zum Vorabend der französischen Revolution,* Dietz, Stuttgart, 1895. 507–718. o., kibővítve: Eduard Bernstein: *Sozialismus und Demokratie in der englischen Revolution,* Dietz, Stuttgart, (2) 1908, (3) 1922. 155–176. o.

[79] Margaret C. Jacob: „Die Krise des europäischen Geistes. Ein erneuter Blick auf Paul Hazard", in: Jonathan I. Israel–Martin Mulsow (szerk.): *Radikalaufklärung,* id. kiad. 20–48. o.

és Locke, vagy az ezúttal közelebbről nem tárgyalt James Harrington vagy John Milton eszméiben olyan alternatív politikai utakat és konzekvenciákat mutatott fel, amelyek különbözőbbek nem is lehettek volna.[80]

A cenzúra mind erősebb üldözésére a radikális felvilágosítók azzal feleltek, hogy bizonyos szövegeket csak kéziratos formában köröztek. Ez ugyan lecsökkentette az olvasókört, cserébe azonban a felsőbbség iránti maradék tiszteletet is kihagyták szövegeikből, s olyan olvasókra leltek, akik másként olvasták írásaikat, többet beszéltek vagy írtak róluk leveleikben másoknak – pusztán azért, mert a tiltott gyümölcs édesebb.[81] Néhány ilyen szerző hírét azokon a feketepiaci árakon mérték, amelyeket a gyűjtők adtak cenzúrázatlan szövegeikért. A holland köztársaság kereskedelmi piacukként kínálkozott, mert itt viszonylag toleráns viszonyok uralkodtak, és mert benne az üldözött vallási reformerek – így a hugenották – nemcsak hazára leltek, hanem saját titkos irodalmuk kommunikációs hálózatát is kiépítették. A kéziratok mellett a kinyomtatott szövegek számára olyan retorikai technikákat fejlesztettek és finomítottak ki, melyek révén a tiltott gondolatok eljuthattak olvasóikhoz: az elrejtés és elhagyás, az utalás és félrevezetés technikáit, a sorok között olvasás,[82] a sokértelmű nyelv művészetét.[83] Az útibeszámolók emellett kedvelt irodalmi műfajnak számítottak, mert

[80] Christopher Hill: *The World Upside Down. Radical Ideas during the English Revolution,* id. kiad.; Hermann Klenner: *Das wohlverstandene Interesse. Rechts- und Staatsphilosophie in der englischen Aufklärung,* Dinter, Köln, 1998.

[81] [Friedrich Überweg:] *Grundriss der Geschichte der Philosophie. Die Philosophie des 17. Jahrhundert,* 1.1. k., (szerk.) Pierre Jean-Schobinger, Schwabe, Basel, 1998, § 5, *Haupttendenzen der clandestinen Philosophie,* 121. o. skk. és Antony McKenna: „Klandestine Philosophie", in: Jonathan I. Israel–Martin Mulsow (szerk.): *Radikalaufklärung,* id. kiad. 149–186. o.

[82] Leo Strauss: *Persecution and the Art of Writing,* Glencoe, Ill., The Free Press, 1952; magyarul: *Az üldöztetés és az írás művészete,* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1994.; Leo Strauss: *How to Study Spinoza's „Theologico-Political Treatise",* American Academy for Jewish Research, 17. k. (1947–1948), 69–131. o.; vö. Harald Bluhm: *Die Ordnung der Ordnung. Das politische Philosophieren von Leo Strauss,* Akademie, Berlin, 2002. 110–147. o.; Clemens Kaufmann: *Leo Strauss zur Einführung,* Junius, Hamburg, 1999. 137–166. o.

[83] Yirmiyahu Yovel: *Spinoza and other Heretics,* 2. k. *The Adventures of Immanence,* Princeton University Press, Princeton, 1991., német kiad.: *Spinoza. Das Abenteuer der Immanenz,* Steidl, Göttingen, 2012. 186–218. o.

a politikai és vallási cenzúrát kevésbé érdekelték a külföldről szóló híradások. Ezek a radikális felvilágosítók egyszerre támadták a királyokat és a püspököket, és egy sor olyan alapelvet dolgoztak ki, amelyek összességükben különböztek a mérsékelt felvilágosodástól. Ilyen volt a demokrácia, a faji és nemi egyenjogúság, a gondolkodás, a szólás, a sajtó szabadsága, az egyház befolyásának kiűzése a törvényhozásból és képzésből, az egyház és az állam teljes szétválasztása.[84] Simon Tyssot de Patot éppígy ehhez körhöz tartozott, ahogyan François Maximilien Misson és a Gabriel de Foignyt híressé tevő Pierre Bayle. E radikálisokkal összehasonlítva John Locke inkább a mérsékelt felvilágosítók közé számított.

A radikális felvilágosítók vitái Baruch Spinoza eszméihez és a körülötte kialakult körhöz kötődtek.[85] Spinoza marranó volt, azon nyugat-európai zsidók közé tartozott, akiket a XVI. század óta a vallások rettenetes kollíziói űztek el eredeti otthonukból. Ősei a muszlim uralom alatt álló spanyolföldön éltek, és az ottani egyetemek vallási toleranciájának és elvi nyitottságának köszönhetően – akárcsak a keresztények – hozzájárultak az akkori Európában a legszabadabb és leggazdagabb kultúrájú mór társadalom virágzásához.[86] A spanyol uralom visszatérése és a keresztény inkvizíció ténykedése nyomán ismét üldözték a zsidókat. A kereszténységre való áttérés vagy az ország elhagyásának választása elé állították őket. Az áttérőket viszont azzal vádolták, hogy csak látszólag vették föl az új vallást. Pogromok, kínzások, autodafénak nevezett vallási ítélőszékek kora jött el, a konvertitákat az inkvizícó nyilvános

[84] Jonathan I. Israel: A *Revolution of the Mind. Radical Enlightenment and the Intellectual Origins of Modern Democracy,* Princeton University Press, Princeton, 2010. VIII. o.; és Jonathan I. Israel–Martin Mulsow (szerk.): *Radikalaufklärung,* id. kiad. 7. o. skk.

[85] Yirmiyahu Yovel: *Spinoza,* id. kiad.; Jonathan I. Israel: *Radical Enlightenment. Philosophy and the Making of Modernity 1650–1750.,* id. kiad.

[86] Karlheinz Deschner: *Kriminalgeschichte des Christentums,* id. kiad. 7. k. 2002. 410. o.; Karen Armstrong: *The Battle for God: Fundamentalism in Judaism, Christianity and Islam,* HarperCollins, New York, 2000., német kiad.: *Im Kampf für Gott. Fundamentalismus in Christentum, Judentum und Islam,* Siedler, München, 2004. 27. o. sk.; Leon Poliakov: *Histoire de l'antisémitisme,* Calmann-Lévy, Hachette, Seuil, 1955-től; német kiad.: *Geschichte des Antisemitismus,* 8 k. Heintz, Worms, 1977-től, 3. k. *Religiöse und soziale Toleranz unter dem Islam,* 1979. 119–152. o.

népünnepélyek keretében ítélte el és végezte ki. Volt, aki javait hátrahagyva Portugáliába emigrált, míg örökösödés folytán az is spanyol kézre nem került. Ekkor újabb üldözési hullám vette kezdetét, s tovább menekültek északra, sokan Németalföldre. E marranók egyike volt a latinul író Spinoza, aki néhány más gondolkodóhoz hasonlóan több mint szkeptikus távolságot épített ki a kinyilatkoztatott vallásokkal szemben, és a sorok közötti írás művésze volt.[87]

1670-ben anonim, kitalált kiadót és kiadási helyszínt feltüntetve jelent meg Spinoza *Teológiai-filozófiai tanulmány*a, mely történetileg vizsgálja a bibliai szövegeket. Ennek egyik következtetése az lett, hogy Mózes öt könyvét nem írhatta le ő maga.[88] 1674-ben valláskritikája miatt Németalföldön betiltották a *Tractatus*t, s a katolikus egyház indexre tette. Caraccioli éppen e történeti kritikára támaszkodva támadja a korabeli egyházi dogmákat.

Spinoza a *Tractatus*ban a vallási előítéletek alapjainak kritikáját összekapcsolta a szuverén jogáról uralkodó felfogás bírálatával.[89] Ezek összefonódtak egymással, minthogy a monarchikus kormányzat a vallást olyannyira kiforgatta, hogy az emberek saját szolgaságukban vélték meglelni üdvösségük alapját. A vallásra hivatkozó uralkodók elvárták, hogy őket is szinte istenként tiszteljék. Úgy tartották, hogy babonák és előítéletek nélkül az embereket nyomorúságos életük és nagyon is emberi szenvedélyeik és késztetéseik lázongásra tüzelnék.[90] A vallási ürüggyel szított bőszüléseket és vallásháborúkat Spinoza a hit ugyanazon hatalompolitikai instrumentalizálására vezette vissza.[91]

87 Yirmiyahu Yovel: *Spinoza. Das Abenteuer der Immanenz,* id. német kiad. 1. rész: *Der Marrane der Vernunft,* 19–290. o.; Leon Poliakov: *Geschichte des Antisemitismus,* id. német kiad. 4. k. *Die Marranen im Schatten der Inquisition,* 1–97. o.

88 A tézisnek, hogy a mózesi törvényeket ember írta, első képviselői pl. Uriel da Costa (1585–1640), Isaac de La Peyrère (1596–1676) és Richard Simon (1638–1712).

89 Benedictus de Spinoza: *Tractatus theologico-politicus* (1670); magyarul: *Teológiai-politikai tanulmány,* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. Előszó, 11. o. skk. (ford. Szemere Samu).

90 Uo.

91 I. m. 12. o.

Azt az államot [...] amelynek békéje az alattvalók gyávaságától függ, akiket úgy vezetnek, mint a barmokat, hogy csak szolgálni tanuljanak, helyesebben pusztaságnak lehet nevezni, mintsem államnak.

– írja.[92] Bírálat alá kell vonni a politikai és vallási tekintélyeket, s egy másfajta kormányzat eltérő alapelveire van szükség. Úgy véli, a demokrácia erre a legjobb forma, s műve második részében a mellette felhozott érvekkel egészíti ki kritikáját. Szerződéseméletet képviselő elődeinek gondolatát, miszerint az embereknek az államra kell ruházniuk hatalmukat, hűvös szárazsággal hatalompolitikai naivitásnak nevezi. Semmi okát nem látja, hogy minden jog és korlátlan hatalom birtokosának szavára és ígéreteire hagyatkozzunk, aki számára az állam haszna kell legyen a legfőbb törvény.[93]

Spinoza szemében a demokrácia nem pusztán kormányzási mód, hanem politikai egyesülési folyamatok eredménye, olyan emberek osztatlan gyülekezete, akik közösen teljes joggal bírnak minden hatalmukban álló felett. Egy demokratikus államban

az ember nem úgy ruházza át természeti jogát másra, hogy neki azután ne legyen beleszólása, hanem azt az egész társadalom többségére ruházza, amelynek ő is egy része.[94]

A politikai rend tehát csak az emberek sokaságának különféle, egymásnak is ellentmondó érdekeiből keletkezik, akik ezeket demokratikus intézményeikbe építik be.

Minden ember része e sokaságnak – Spinoza elméleti megközelítése univerzalisztikus. Ám nála is vannak kizáró kritériumok.[95] Idegenek, mert ők más országok törvényei alá tartoznak, vagy olyanok akik bűncselekmény nyomán vagy elítélhető életmódjuk miatt elzüllöttek, nem számíttatnak a közösség alkotó részéhez. Miképpen nők és szolgák sem,

92 Benedictus de Spinoza: *Tractatus Politicus* (1677); magyarul: „Politikai tanulmány", in: uő: *Politikai tanulmány és levelezés,* Akadémiai Kiadó Budapest, 1957. V. 4. 39. o. (ford. Szemere Samu).

93 Benedictus de Spinoza: *Teológiai-politikai tanulmány,* id. kiad. XVI. 238. o.

94 I. m. 236. o.

95 Benedictus de Spinoza: *Politikai tanulmány,* id. kiad. XI. 3. 99. o. skk.

amit Spinoza azzal igyekszik megokolni, hogy nem saját joghatalmuk alatt állnak. Az angol polgárháború végén az alkotmányról folyó *Puney-vitá*ban is azzal érveltek, hogy ők

> mások akaratától függnek, és mások neheztelésétől tartanak.[96]

Hasonlóan érvelt Gerrard Winstanley,[97] aki legalábbis a férfiak egyikének alárendelt nő eszméjével szimpatizált.[98] Spinoza érveit itt nem tárgyalhatjuk.[99] Libertalia semmi ilyen korlátozást nem ismert.

Az emberek sokasága – Spinoza latinul *multitudo*t ír – anarchisztikus vonásokat visel, s az állam ezeken alapul.[100] Az, hogy minden polgár szavazata számít, hogy senki nem adja fel hatalmát, hanem megosztja, Spinoza szerint nem az elméletben, hanem a demokratikus intézményekért folytatott politikai harcban dől el. Így aztán idegen tőle de Foigny intézményellenessége, aki szerint bármilyen intézmény csak kiélezi a konfliktusokat, mert merevségével és erőszakával akadályozza a szabad egyesek kreativitásának kibontakozását.

A sokaság által elérni vágyott közjó nem abból származik, hogy minden egyes ember saját haszonszámításait és privátérdekeit követi, és ezt mindenki másról is felteszi, amint még Hobbes állította. Spinoza közjó-elképzelése azonban nem is egyenlősített kollektív jó. *Etiká*jában azt írja:

> Aki az erény útján jár, azt a jót, amelyet magának kíván, a többi embernek is fogja kívánni, mégpedig annál jobban, minél nagyobb benne Isten ismerete.[101]

96 A. S. S. Woodhouse (szerk.): *Puritanism and Liberty. Being the Army Debates (1647–49) from the Clarke Manuscripts with Supplementary Documents,* UCP, Chicago, 1951. 83. o.

97 Gerrard Winstanley: *„Law of Freedom"* (1652) in: *The Complete Works of Gerrard Winstanley,* id. kiad. 2. k. 318. o.

98 Gerrard Winstanley: *The Complete Works of Gerrard Winstanley,* id. kiad. *Introduction,* 47. o.

99 Martin Saar: *Die Immanenz der Macht. Politische Theorie nach Spinoza,* Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2013. 342–350. o., 71–77. o.

100 I. m. 355. o.

101 Benedictus de Spinoza: *Ethica ordine geometrico damonstrata* (1670), magyarul: *Etika,* Magyar Helikon, Budapest, 1968. 4. rész 37. tétel, 229. o. (ford. Szemere Samu).

Persze Spinoza számára Isten csak egy másik fogalom a mindent átfogó természetre. A jó megfelelő értelmezésére irányuló kérdése politikai értelemben a jó társadalmi rendre irányuló kérdéshez vezet. Válasz a politikai küzdelmekben születik.[102]

Hasonló demokráciakoncepciókat ekkoriban más németalföldi radikális felvilágosítók is megvitatnak és írásba foglalnak – először a politikai eszmék történetében. S Németalföld nagyhatalommá és tengeri hatalommá válásával e gondolatok világszerte utat találnak.

A kalózalkotmányokat a közvetlen demokrácia formáinak tekinthetjük – persze egzakt filológiai támpontok nélkül, óvatosan, hiszen a kalóztörvényeket nem első kézből ismerjük. Egyetlen eredeti példányuk sem maradt fenn, a rájuk való visszaemlékezések azonban megtalálhatók az olyan beszámolókban, amilyenek Defoe vagy Bucquoy szövegei és a bírósági jegyzőkönyvekben.[103] Ez a speciális szubkultúrák már említett jellegzetességére emlékeztet: a kalózok túlnyomó többsége sem igazán olvasni, sem nevénél többet leírni nem tudott. A radikális felvilágosodás vitái pedig olyan módon folytak, hogy azokból csak egy intellektuálisan felvértezett nyilvánosság tudott közvetlenül profitálni. S nem utolsó sorban: több generációnyi idő telt el az említett ellenállási mozgalmak, államelméleti viták, utópikus tervezetek és a kalózkodás XVIII. század eleji fénykora között. A kalózalkotmányok valószínűleg olyan más forrásokhoz és utakhoz is kapcsolódtak, amelyek mindeddig nem hozzáférhetőek vagy nem kutatottak.

102 Martin Saar: *Die Immanenz der Macht,* id. kiad. 341. o.

103 Az e könyvben olvasható kalózalkotmányok kiegészíthetők Edward Low kalózalkotmányának két további, nagyon tömör bemutatásával: „The Articles of Agreement between Capt. Low and his Company", in: *Tryals Of Thirty-Six Persons for Piracy,* Samuel Kneeland, Boston, 1723. és „The Articles of Capt. Edward Low and his Company", in: *New England. The Boston News-Letter.* Numb. 1019, 1.8.8. 1723, id.: Joel H. Baer: *British Piracy in the Golden Age. History and Interpretation 1660–1730,* Pickering & Chatto, 2007. 3. k. 191. o., 358. o.; és egy *bukanír*-regulával, amely eltérően a többi kalózalkotmánytól, a harcban elvesztett végtagokat rabszolgákkal kompenzálja: in: Alexandre Olivier Exquemelin: *De Americaensche Zee-Rovers,* Jan en Horn Boeckverkoper, Amszterdam, 1678. *VII. Hooft-Stuck. Hoe de zee-roovers hare scheepen toerusten, ende haer maniere van leven,* 34–36. o.

A fiktív útibeszámolók tökéletesen kialakult társadalmaival ellentétben, amelyek felkereshetők, s ismét elhagyhatók, az elbeszélés szerint Libertalia nem volt mindig ott, ahol a beszámolók említik. Nem is valamiféle államtervezetről van szó, mint Hobbes *Leviathan*ja esetében. E gyarmatból hiányzik az a tökéletesség, amely az utópiákat kitünteti. Velük szemben a Libertalia-legenda perfekcióban elmarad a lehetséges várakozásoktól, hiszen konfliktusok kialakulásának helyszíne. Olyan konfliktusoké, amelyek mentén az utópikus kalózköztársaságot és a demokratikus alkotmányokat illető bizonyos kérdések egyáltalán fölvetődnek, s amelyek az elbeszélés tulajdonképpeni feszültségívét képezik.

Útra kelve, de meg nem érkezve

A történet megjelenít egy olyan vitát, amely két áruló halálbüntetéséről szól, akik ellenséges hadihajókat hoztak a településre. Elbeszélésre kerül két *liberi* esete is, akik kivonulnak Libertalia településről, mert túl szűkösnek és túlságosan gondoskodónak tartják a kalózköztársaságot, és kijelentik, hogy

> az élethez szükséges minden dolognak birtokában vannak, szabadok és függetlenek az egész világtól, és örültség volna, ha magukat ismét alávetnék valamiféle kormányzatnak, még ha az szelíden gyakorolja is hatalmát.

Olvashatunk egy kollektív nőrablásról, amelyet a teljes gyűlés határoz el, s amellyel szemben Misson eredménytelenül próbál fellépni, mert „minden embere" szembefordult vele.

Ezek a konfliktusok klasszikus elbeszéléssé fűződnek, melynek kezdete, közepe és vége megfelel a probléma–harc–megoldás vagy a szenvedés–tiltakozás(lázadás)–menekülés hármas egységének. A tengerészek és a rabszolgák elmenekülnek a fedélzeti elnyomás alól, de ezzel nem válnak igazán szabaddá, mert ez idáig többnyire csak az uraiknak való engedelmeskedést tanulhatták meg, az ő utánzásukat, és csak egy rabszolgamentalitást alakíthattak ki.[104]

A külső szolgaságtól való megszabadulást belső emancipációnak kell követnie. A kolónia lakóinak egymás közötti konfliktusai úgy kerülnek bemutatásra, hogy ezek különböző kihívásokat tesznek világossá, és megteremtik a további fejlemények elbeszélésének keretét.

Ennyiben a Libertalia-elbeszélés ugyanúgy épül fel, mint az izraeliták kivonulástörténete Egyiptomból, az ószövetségi Exodus-történet. Mózes itt agyonüt egy egyiptomi felügyelőt, az izraeliták kiszabadítják magukat a fáraó rabszolgaságából, megkezdik hosszú menetelésüket a pusztában, törvényeket hoznak és javítanak azokon, miközben megtanulnak szabadon élni, hogy végül szövetséget kössenek, s azt a szabadság tapasztalatai alapján megújítsák. A Libertalia-elbeszélésben azért hathat a zsidók szabadulásnarratívája, mert az a megelőző évszázadokban a kulturális emlékezet egyik központi eleme volt.[105] Az egyes korok az Exodus toposzát mindenkori saját idejükre fordították le, így az *Ó- és az Újszövetség*ben újra és újra felidéződik, a korai keresztény[106] és zsidó[107] exegéták vagy a *Korán*[108, 109] folyamatosan újrainterpretálták.

104 Michael Walzer: *Exodus and Revolution, Basic Books, New York,* 1985., német kiad.: Rotbuch, Hamburg, 1988. 54. o. és Severino Croatto: *Liberación y libertad. Pautas hermenéuticas,* Mundo Nuevo, Buenos Aires, 1973.

105 Kerstin Schiffner: *Lukas liest Exodus. Eine Untersuchung zur Aufnahme erst-testamentlicher Befreiungsgeschichte im lukanischen Werk als Schrift-Lektüre,* Kohlhammer, Stuttgart, 2007. 20. o.

106 Theresia Heither: *Das Buch Exodus bei den Kirchenvätern.* Schriftauslegung 4, Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart, 2002., vö. még Marc H. Ellis.: *Toward a Jewish Theology of Liberation,* Orbis Books, Maryknoll, NY, német kiad.: *Zwischen Hoffnung und Verrat. Schritte auf dem Weg einer jüdischen Theologie der Befreiung,* Edition Exodus, Luzern, 1992. kül. 121–136. o., s ehhez Micha Brumlik: „Kritik des Ermächtigungsdenkens. Marc H. Ellis jüdische Theologie der Befreiung", in: *Babylon 5* (1989), 117–120. o.

107 Daniel Krochmalnik: *Das Buch Exodus im Judentum.* Schriftauslegung 3, Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart, 2000. 30. o. skk., 74. o. skk., vö még: Gustavo Gutiérrez: *Teología de la liberación,* Ediciones Sígueme, Salamanca, 1971.

108 Angelika Neuwirth: *Der Koran als Text der Spätantike. Ein europäischer Zugang,* Verlag der Weltreligionen, Berlin, 2010. 658., 653. o.; Farid Esack: „Unterwegs zu einer islamischen Befreiungstheologie", in: Klaus von Stosch–Muna Tatari: *Gott und Befreiung. Befreiungstheologische Konzepte im Islam und Christentum,* Schöningh, Paderborn, 2012. 19–42. o., Rachid Benzine: *Les Nouveaux Penseurs*

A történet a középkor óta a felsőbbség elleni lázadásra bátorította a különböző vallási mozgalmakat, legitimálta és a bűnös tettek fölébe emelte ezeket. Így Mózes erőszakos tettét az őr ellen az első politikai gyilkosságnak tekinthetjük,[110] mely levált a pusztán kriminális ölésről. A „héberek államáról" folyó viták akkoriban a holland köztársaságban is elevenek voltak.[111] Spinoza birkózott e témával, nem tartotta azonban célravezetőnek, hogy a *Szentírás*ban olvasható szövetségi állam felé keresse a megoldást, még ha a demokrácia fogalmával írta is le azt.[112] A népuralom reményként, ígéretként és felkelésre ösztönző impulzusként végigvonul az angol, az amerikai és a francia forradalmon.[113] Vonzereje összekapcsolódik a harcok hol felcsillanó, hol ténylegesen átélt – cseppet sem fiktív – felszabadulási tapasztalataival. Magának az Exodus-történetnek is van reális háttere. Szóban áthagyományozott emlékezeten nyugszik, az elviselhetetlen politikai berendezkedés ellen lázadó paraszti törzseknek a német parasztháborúra hasonlító, de annál összemérhetetlenül sikeresebb harcáról.[114]

E felszabadulástörténetben mindig újra felidéződik a rabszolgaság és az idegen országbeli vendégstátus egyenlőtlenségének tapasztalata. Az izraeliták egyiptomi megalázottságának totalitása *ex negativo* meghatároz minden jövőbeli felkelést: az abszolutisztikus vagy totális rendekkel szembeszegülve a szabadság csak az egyenlőséggel összekapcsolva érhető el. Pusztán a szabadság kivívása, ezt mutatja majd a francia

de l'Islam, Albin Michel, Párizs, 2004., Német kiad.: *Islam und Moderne. Die neuen Denker,* Verlag der Weltreligionen, Frankfurt am Main, 221–247. o.

109 Vö. *Korán,* 2. szúra 53, 87; 28. szúra 43.

110 Ernst Bloch: *Leipziger Vorlesungen zur Geschichte der Philosophie* (1952–1956), Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1985. 455. o.

111 Pina Totaro: „Der Theologisch-politische Traktat im Kontext seiner Zeit", in: Otfried Höffe (szerk.): *Baruch de Spinoza Theologisch-politischer Traktat.* Kooperativer Kommentar, Akademie, Berlin, 2014. 227–246. o.

112 Benedictus de Spinoza: *Teológiai-politikai tanulmány,* id. kiad. XVIII.; Yitzhak Y. Melamed.: „Spinoza's Respublica divina. The Rise, Fall, Virtues and Vices of the Hebrew Republic", in: Otfried Höffe (szerk.): *Baruch de Spinoza,* id. kiad. 195–210. o.

113 Michael Walzer: *Exodus und Revolution,* id. német kiad. 58., 14. o. skk.

114 Manfred Weippert: *Die Landnahme der israelitischen Stämme in der neueren wissenschaftlichen Diskussion,* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1967. 62. o. sk.

forradalom, a szabadság angol változatához vezet: az előjogok általi szabadsághoz. Az egyenlőséggel összefonódó szabadság – a francia változat – a demokratikus szabadság,[115] melyet újabban „egyenlő szabadságként" említenek.[116]

A felszabadítási elbeszélés érzékennyé tesz az igazságos közösség ügyének két alappillérét fenyegető veszélyekre, az alapjogokról való tudás kifejlesztésére ösztönöz, és legitimitást biztosít azok számára.[117] Azoknak a szemében, akik felszabadították magukat, és azokéban is, akik csak ezután szabadulnak. S azokkal szemben, akik felpanaszolják az önfelszabadítási folyamat mindenkori közbülső állapotát, és visszavágynak a szolgaság nyugalmába, akik – mint írva vagyon – mindenkor csak morgolódnak.

Az Exodus-elbeszélést nem a megszabadulás csodálatos aktusa, hanem a morális és politikai öntudat ébredése strukturálja.[118] A közös pusztai menetelés során gyakorlati tapasztalattá válik, hogy az önfelszabadítás csak közös tettként lehetséges.[119] A vándorlás annak tanulási folyamata, hogyan lehet kezelni a társadalmi és politikai konfliktusokat, és ezeket egy szabad és egyenlő társadalom létrehozása szolgálatába állítani. Egészében más kihívások ezek, mint a felvilágosító és nevelőprogramok elvárásai, amelyek célja csak „az ember kilábalása maga

115 Mona Ozouf: *„Freiheit", „Gleichheit"* in: François Furet–Mona Ozouf: *Kritisches Wörterbuch der Französischen Revolution,* Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1996. 2. k., 1103–1121. o. és 1136–1159. o.; Domenico Losurdo: *Controstoria del liberalismo,* Laterza, Róma–Bari, 2005. o.

116 Étienne Balibar: „»Menschenrechte« und »Bürgerrechte«. Zur modernen Dialektik von Freiheit und Gleichheit", in: Christoph Menke–Francesca Raimondi (szerk.): *Die Revolution der Menschenrechte.* Suhrkamp, Berlin, 2011. 279–305. o.; Étienne Balibar: *La proposition de l'égaliberté: essais politiques, 1989–2009,* Presses Universitaires de France, Párizs, 2010., vö. ehhez: Robin Celikates: „Die Demokratisierung der Demokratie. Étienne Balibar über die Dialektik von konstituierender und konstituierter Mach", in: Ulrich Bröcklin–Robert Feustel (szerk.): *Das Politische Denken,* Transcript, Bielefeld, 2010. 59–76. o.

117 Michael Kühnlein: „Freiheit als Exodus. Michael Walzers Beitrag zu einer Theorie des Vorpolitischen", in: *Deutsche Zeitschrift für Philosophie,* Sonderband 25, Akademie, Berlin, 2010. 382. o. skk.

118 Skadi Krause–Karsten Malowitz: *Michael Walzer zur Einführung,* Junius, Hamburg, 1998. 85. o.

119 Michael Kühnlein: *Freiheit als Exodus,* id. kiad. 375. o.

okozta kiskorúságából", az, hogy értelmünkkel „mások vezetése nélkül éljünk".[120]

Így olvasva az Exodus-elbeszélés a felszabadítás teológiája.[121] Ebben az esetben persze az Egyiptomra csapásokat, Mózesnek törvénytáblákat küldő és csodákat végbevivő Isten beavatkozása nélkül. S persze világosan pártos teológia: a szolgákká tetteké, nem az uraságoké.[122] Ez az értelmezés a mai zsidó, keresztény és muszlim felszabadításteológiákig nyúlik, hasonlóan Spinoza *Politikai tanulmány*ának felszabadítás stratégiájához:[123]

Az emberek nem születnek állampolgároknak, hanem válnak azokká.[124]

Liberi nem lehet valaki egymaga, csupán Libertaliában. Azzal, hogy egyszer megszabadultak, még nem lesznek szabadok, együtt kell azzá lenniük.

Libertalia mint színház

Az utolsó felvonás – az utópikus kalózköztársaság pusztulása – szétfeszíti az Exodus-elbeszélés kereteit, és a földi tökéletesség hiányát szimbolizálja. A bennszülöttek rátámadnak a településre amikor a *liberi*k két úton levő hajója messze eltávolodott attól. A meglepett és létszámban meggyengült *liberi*knek esélyük sincs, lemészárolják őket, kolóniájukat lerombolják. Amikor Misson egy francia barátja később meghal La Rochelle-ben,

120 Immanuel Kant: „Válasz a kérdésre: mi a felvilágosodás?", in: uő: *Történetfilozófiai írások,* Ictus, h. n., 1995–1997. 15. o. (ford. Vidrányi Katalin).

121 Frank Crüsemann: „Freiheit durch Erzählen von Freiheit. Zur Geschichte des Exodus-Motivs" (2000), in: Kanon und Sozialgeschichte. Beiträge zum Alten Testament, Gütersloher Verlagshaus, 2003. 193–209. o.; Erhard S. Gerstenberger: „Befreiungstheologien im Wandel. Das alttestamentliche Zeugnis und der Weg lateinamerikanischer Christen nach der »Wende«" (1994), in: Wolfram Kur et al. (szerk.): *Krisen und Umbrüche in der Geschichte des Christentum,* Festschrift für Martin Greschat, Gießen, 1994. 157–177. o.

122 Ernst Bloch: *„Atheismus im Christentum"* (1968), in: *Werke* 14., Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1985.

123 Ld. Martin Saar: *Die Immanenz der Macht,* id. kiad. 364. o. és Karl Reitter: *Prozesse der Befreiung. Spinoza und die Bedingungen der Befreiung,* Westfälisches Dampfboot, Münster, 2011. 270–320. o.

124 Benedictus de Spinoza: *Politikai tanulmány,* id. kiad. V. 2.

papírjai között találják meg a Libertalia-legenda kéziratát, mely így kerül a szerzőhöz – amint erről Defoe beszámol, hangsúlyozva történetének autentikusságát és pontosságát. A triumvirátusból Caraccioli hal meg elsőként. Misson hajója néhány menekülővel a fedélzetén viharban süllyed el – különös módon az ő halála bizonyosságának nincs tanúja. Harmadikuknak, Tew-nak zsákmánya révén sikerül a nyugodalmas élet, „anélkül, hogy kérdéseket tennének fel neki", ám később egy kalózvállalkozásban súlyosan megsebesül, s belső részeit kezében tartva hal meg. Vége. Függöny.

Vajon Libertalia pusztulása egyben a kalózköztársaság végét jelentette? A XVII–XVIII. században Madagaszkár volt az odatelepült kalózok hátországa és paradicsoma. Jó néhány tényleges kalóztársadalomról maradt fenn híradás.[125] E szigetet földrajzi adottságai és geopolitikai fekvése (az, hogy bár a kereskedelmi útvonalon fekszik, a nagyhatalmak számára mégis bevehetetlen volt) különösen alkalmassá tették arra, hogy a tengeri rablók menedék- és rejtekhelye legyen, ami egyben Libertaliának a bibliai felszabadítástörténettől való döntő különbözőségét jelzi.

A tengertől körülvett szigetre nem vezet út, legföljebb hajóútvonal. Ezért nem alkalmas az ígéret földjére tartó, felkelés–menetelés–megérkezés-szerkezetű felszabadítás-elbeszélések számára, akkor sem, ha egy Madagaszkár-féle sziget paradicsomi természetet kínál, partja pedig kikötésre és útnak indulásra igen alkalmas.

125 A madagaszkári kalózokról általában ld. Igor Moshejko: *Am Mast der Totenkopf. Piraterie im Indischen Ozean* (oroszul: 1977). Verlag das Neue Berlin, Berlin, 1981.; Karl-Heinz Kohl: „Travestie der Lebensformen oder kulturelle Konversion? Zur Geschichte kulturellen Überläufertum", in: Thomas Koebner–Gerhart Pickerodt (szerk.): *Die andere Welt. Studien zum Exotismus,* Athenäum, Frankfurt am Main, 1987. 88–120. o.; Andreas Blauert: „Zwischen literarischer Imagination und historiographischer Konkretion. Abenteurer und Piraten auf Madagaskar im 17. und 18. Jahrhundert", in: Andreas Blauert–Gerd Schwerhoff (szerk.): *Kriminalitätsgeschichte?,* UVK, Konstanz, 2000. 831–858. o.; Jan Rogozinski: *Honor among Thieves, Captain Kidd, Henry Every and the Pirate Democracy in the Indian Ocean,* Stackpole, Mechanicsburg, 2000.; Bettina von Briskorn: „Eine kurze Geschichte der Piraten auf Madagaskar", in: Hartmut Roder (szerk.): *Piraten. Abenteuer oder Bedrohung,* id. kiad. 76–95. o.

Ugyanakkor a szigetek viszonylag áttekinthetőek, olyan mikrokozmoszt képeznek, ahol minden mindennel összefügg, s legalább sejteni lehet, miképpen. Minden, ami ott történik, szinte szükségszerűen történetekké sűrűsödik, irodalmi anyaggá. A tér az őt meghatározó tartalmat és sajátos összefüggéseit az értelemképzés folyamán nyeri el. A benne lejátszódó dráma csak a jövő felé kibontakozó folyamatában él, abban a szenvedélyes feszültségben, ami előrevetíti a elkövetkezendőt, és a jövő felé tör.[126] A sziget *színházi szféra,* mely ellene feszül a felszabadítástörténet linearitásának. A szigetelbeszélések sajátja, hogy valóság és költészet egymástól el nem választható; egy zárt színpadtérben, izgatón feltüzelve vagy az emberi társadalmak mélységes elfajulását kijózanítóan feltárva fikcionalizálódik a realitás, s realizálódik a fikció. A szigetek zárt társadalmak. Rettenetes betegségek törhetnek ki, visszataszító szokások terjedhetnek el. Sokkal inkább lehet szörnyűségekre, kannibalizmusra és rémuralomra számítani, mint a kölcsönös segítség és a megvalósuló szabadelvű utópiák formáira.[127] Libertalia mindkét utóbbi képet kínálja.

A szigetköztársaságban szembeötlő a főszereplők különböző karaktere. Erényeik és korlátaik bemutatása megengedi, hogy megformálódhassanak egy demokratikus kultúra kihívásainak kérdései. Misson hatásának titka látnoki karizmája – az emberek lesik szavait, s amikor beszél, a jövő feladatai szinte már megoldottnak tűnnek. Caraccioli ezzel szemben a várható dolgok kritikusaként áll előttünk, és tapasztalatból szkeptikus az emberi tettek lehetőségeit illetően. Tew ritkán szól, ám elszántabban cselekszik, mint két társa, főképp akkor, amikor katonai tehetségre van szükség. Vitáik,

[126] Vö. Ernst Cassirer: „Mythischer, ästhetischer und theoretischer Raum" (1931), in: *Gesammelte Werke,* ECW 17. k., Meiner, Hamburg, 2004. 411–432. o., kül. 419., 425. o., és Volkmar Billig: *Inseln. Geschichte einer Faszination,* Matthes & Seitz Berlin, Berlin, 2010. 22. o.

[127] Judith Schalansky: *Atlas der abgelegenen Inseln. Fünfzig Inseln, auf denen ich nie war und niemals sein werde,* Mare, Hamburg, 2009; S. Fischer, Frankfurt a Main, 2011. Vö. Michel Foucault: *Andere Räume* (1967. március 14-i előadás), in: Karl-Heinz Barck–Peter Gente–Heidi Paris–Stefan Richter (szerk.): *Aisthesis. Wahrnehmung heute oder Perspektiven einer anderen Ästhetik,* Reclam, Lipcse, 1990. 34–46. o.

összetűzéseik, közös megoldásaik hajtják előre a kalózköztársaság fejlődését.

Misson látnokként sokkal kevésbé volna hatásos, ha egyszersmind a várható dolgok polemizáló kritikusaként mutatkozna, s ekképp ambivalencia társulna hozzá. Caracciolinak a püspökök és az egyház visszaélései ellen tartott beszédei nélkül aligha sikerülne meggyőznie a harcostársakat arról, hogy maguk mögött hagyják a világot, és mindent újrakezdjenek. Aki felháborodott az államvalláson, az nem sok kivetnivalót találhatott egy forradalom gondolatában.[128] Meggyőző beszédei azonban csak azáltal gyakorolhatnak oly nagy hatást, hogy ő maga tiszta és ártatlan marad. Másokra hagyja a döntéseket, s ezáltal védett a felvethető szemrehányástól, hogy kritikája pusztán saját egoista motívumainak leple volna. Mindketten profitálnak Tew személyéből, aki mintegy átveszi tőlük a piszkos munkát, amely azonban a közös demokratikus viták és döntések következtében mégsem piszkos munka többé, ami más fénybe álltja Tew-t, és megalapozza súlyát.

A karakterek állítólagos gyengeségei hordozzák Libertalia történetét. Egy tökéletes Missonnak nem volna szüksége Caracciolira, s Tew nélkül ők ketten aligha tudnák egyben tartani és növelni kalózköztársaságukat. E három ember csak azért találhat egymásra, mert Libertalia demokratikusan szerveződik. Együttműködésük ára a demokratikus döntéshozatal, mely szembekerülhet mindenkori individuális szándékaikkal. Libertalia színházi terében a feszültség a demokratikus fantázia feszültsége. Konfliktusaikban éleződik ki, és nem hagy alább. Számos utópia szűkkeblűnek mutatkozott a gyakorlati szükségletek kielégítésének kérdésében, s elbukott – Libertaliaban éppen a mindennapi, gyakorlati szükségletekről folytatott vita és az ezekről hozott döntések valósítják meg az utópiát.

[128] Fritz Mauthner: *Der Atheismus und seine Geschichte im Abendlande* (1920), 3. k. (szerk.) Ludger Lütkehaus, Alibri, Aschaffenburg, 2011. 356., 413. o.

Libertalia minden felismerhető ok, a szükségszerűség bármiféle gondolata nélkül, minden romantika vagy a gonosz színre lépése nélkül ér véget. Szerencsétlen véletlenről van szó, ahogyan Fortuna az egész történet útkereszteződései során mindig újra alkalmakat nyit meg és lehetőségeket zár be. Misson római útja a történet elején „a balsors kezdete"-ként kerül említésre. Egy „véletlen" révén, gyóntató atyjaként találkozik össze Caracciolival. Egyik első hajójuk vezető tengerészeinek halála „baleset", mely alkalmat kínál számukra, hogy maguk vezetőkké legyenek. A kalózköztársaság végén Misson megjegyzi, hogy a bennszülöttek támadásának „szerencsétlensége" elvette kedvét bármilyen jövőbeli település gondolatától, s éppígy „szerencsétlen"-ként említik Misson viharban elsüllyedt szlupját.

A véletlen mint Libertalia pusztulásának magyarázata ellentmond a történelmi magyarázatokkal szembeni olyan elvárásnak, melyet Hegel az *Előadások a világtörténelemről* bevezetőjében fogalmazott meg:

> a filozófiai szemléletnek nincs más szándéka, csak az, hogy eltávolítsa az esetlegest.[129]

A kortárs olvasó számára azonban Libertalia végének ilyen értelmezése nem volt szokatlan. Szerencse és szerencsétlenség elválaszthatatlan a tengeri utazástól, különösen az ismeretlen világokba vitorlázástól. A véletlen fordulatok ebben az időben kedvelt dramaturgiai eszközök voltak. A későbbi felvilágosodástól eltérően, a történelem menetét nem gondolták szabályszerűnek.[130] A véletlen szerepe a történelemben a korabeli beszélgetések visszatérő témája volt. A tapasztalatok és várakozások közötti világ értelmezésében a véletlen események lehetséges magyarázatnak számítottak.[131] A „szerencse forgandóságába és a körülmények váltakozásába" való beavatkozást Machiavelli emelte a politikai elmélet látókörébe.[132] Montaigne ebben az összefüggésben egy példával világítja meg, hogy a véletlenek,

> ahogy az öltözékek sem a saját hőjükkel melegítenek, hanem a mienkkel, amelyet csak kiköltenek és táplálnak, pusztán megtartanak és elraktároznak.[133]

Meglehet, a véletlen talán csak elnevezése annak, hogy Misson és Caraccioli kihasználják a kedvező körülményeket, mielőtt az alkalom elillan.

A korabeli s a mai olvasó számára a véletlen lehetőségének elfogadása lehetővé teszi a perspektívaváltást.[134] Libertalia nem szükségképpen bukott el. Nem túlerőben levő tengeri hatalmak győzték le, ahogy arra kezdetben Caraccioli figyelmezteti a legénységet, s az olvasót, amikor Cicero klasszikus szavait idézi arról, hogy a kalózok nem hadi ellenfelek, hanem „mindenki közös ellenségei".[135] Minden kalóz ellenségnek számított, törvényen kívül álltak, és így is kezelték őket; 1726 előtt – még két évvel a Libertalia-történet első megjelenése előtt is – látványos perekkel és azokat követő tömeges kivégzésekkel próbálták őket megsem-

129 Georg Wilhelm Friedrich Hegel: *Előadások a világtörténelem filozófiájáról*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 18. o. (ford. Szemere Samu).

130 Panajotis Kondylis: *Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus*, Klett, Stuttgart, 1981. 467. o. skk.

131 Reinhart Koselleck: „A véletlen, vagyis a hiányzó oki magyarázat a történetírásban", in: uő: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2003. 179–200. o.; Odo Marquard: „A véletlen apológiája", in: uő: *Az egyetemes történelem és más mesék*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2001. 319–342. o.

132 Niccolò Machiavelli: „A fejedelem", in: uő: *Művei*, Európa, Budapest, 1978. 1. k.

133 Montaigne: *Esszék* (1580), Jelenkor, Pécs, 2001. *Arról, hogy jó és rossz megítélése nagyrészt fogalmainkon múlik*, 1. k. 92. o. (ford. Csordás Gábor) [Pontosabban: Montaigne az idézett helyen a külső szerzeményekről – pl. vagyonról – ír, nem a véletlenről. – *A ford.*]

134 Arnd Hoffmann: *Zufall und Kontingenz in der Geschichtstheorie*. Klostermann, Frankfurt am Main, 2005. 73. o. skk.

135 Marcus Tullius Cicero: *De officiis* (44). III, 107., vö. Daniel Heller-Roazen: *The Enemy of All: Piracy and the Law of Nations*, Zoone Books, New York, 2009.; Michael Kempe: *Fluch der Weltmeere. Piraterie, Völkerrecht und internationale Beziehungen 1500–1900*, Campus, Frankfurt am Main, 2010.

misíteni.[136] Libertalia nem is bemutatott, de föl nem oldott belső konfliktusaiba bukott bele. Ennek megállapítása megfosztja alapjuktól azokat az interpretációkat, amelyek az utópikus kalózköztársaságot balsikerű kísérletként próbálják a ma már érdektelen történeti iratok közé süllyeszteni. Ez pedig független attól, vajon történetét valóságosan hitelesnek vagy fikcionálisan hihetőnek tekintjük.

Libertalia nem vallott kudarcot. Eszméi nem váltak érvénytelenné, elevenek. Mások újra felélesztheti, továbbvihetik, kiigazíthatják vagy megváltoztathatják azokat. Számukra a perspektívaváltás kiemeli a *liberi*k megválaszolatlan kérdéseinek jelentőségét.

Demokratikus eljárásukkal megakadályozták az egyesek vagy kevesek oligarchiája zsarnoki uralmához való vissza- vagy áttérést. A kalózköztársaság minden tagja ugyanazokkal a jogokkal vett részt az ügyekben – függetlenül hitétől, vallási vagy politikai nézeteitől, nemétől, fajtájától, nyelvétől, korábbi hazájától és származásától. A javak közösségének kialakított formája megakadályozta, hogy a gazdasági hatalom politikaivá váljon, s ezzel felborítsa mindenki politikai egyenlőségét.

A minden körülmények között értelmes döntést hozó népgyűlés feltételezése túlzón optimista, amelyben nem merül fel egy abszolutisztikus demokrácia veszélye. Ilyen kritikátlan optimizmus hangján szól Spinoza *Teológiai-politikai tanulmány*a:

> Mert szinte lehetetlen, hogy egy gyülekezet többsége, ha nagy gyülekezetről van szó, valamilyen képtelenségben állapodjék meg; s lehetetlen alapja és célja miatt is, mert ez [...] épp a vágy képtelenségeinek kikerülése, és az embereknek, amennyire csak lehet, az ész határai között [...] tartása, hogy egyetértésben és békében éljenek [...].[137]

Caraccioli ezzel szemben már a kalózköztársaság létrehozásakor óv attól, hogy

> az emberek szenvedélyei [...] vakká tegyék őket az igazságosságra.

Szkepszise megnyitja az utat a hatalommegosztásról és azon demokratikus intézmények további fejlesztéséről szóló vita

[136] Peter Earle: *The Pirate Wars,* Methuen, London, 2003.
[137] Benedictus de Spinoza: *Teológiai-politikai tanulmány,* id. kiad. XVIII. 234. o.

előtt, melyekben az összeütköző érdekek politikailag kihordhatóak. Utolsó, befejezetlen kéziratában, a *Politikai tanulmány*ban Spinoza is e kérdés és a demokratikus elképzelések továbbfejlesztésének feladata felé fordult. Az utópikus köztársaság bemutatott határai további támpontokkal szolgálnak: A patriarchális viszonyok begyökerezettségét, ideértve a meggyőződést, hogy a nők a férfiak tulajdonai, nehezebb legyűrni, mint a rabszolgaságot. Az elnyomás egzisztenciális tapasztalatát hordozók közül sem győzhető meg mindenki arról, hogy alárendelődjön a többségi döntéseknek. Tew érvelése a halálbüntetés mellett, mondván, példát kell statuálni, nem egyeztethető össze Misson elveivel. Ez azonban egyben felveti azt a kérdést is, hogyan lehetséges egy ilyen humánus társadalom létrejötte és további létezése háborús körülmények között, ellenségekkel körülvéve. Hogyan kell viselkedniük szomszédaikkal, akiknek társadalma más alapokon nyugszik, anélkül, hogy feladnák épp azokat a saját elveiket, amelyek világukat mai s jövőbeli tagjaik előtt legitimálják?

Ernst Bloch jegyezte meg, hogy tíz forradalom, ha jut ezer háborúra – olyan nehéz a felegyenesedett járás.[138] S még ott is, ahol ezek sikeresek voltak, általában inkább csak kicserélődtek, mint eltűntek az elnyomók. Az utópikus kalózköztársaságban azonban szó sincs sem az uralom és felügyelet rendjéről, sem valami harmonikus társadalomról. Libertalia konfliktusai olyan emberek konfliktusai, akik szakítottak a világgal, de akiket a szegénységről, az elnyomásról és az üldözésről szerzett tapasztalataik határoznak meg. Olyanok vitái, akik a felszabadítás útjára léptek, és maguk vették kezükbe életüket, közben tanulva a szabadságot és egyenlőséget, úton az Exodusból egy értelmes világ Genezise felé.

[138] Ernst Bloch: *Das Prinzip Hoffnung* (1955), Werke 5.2., Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1985. 551. o.

Források és recepciótörténet

Libertalia egyetlen történeti forrása némileg problematikus. Szerzősége, történelmi forrásának státusa vitatott, a szöveg formája pedig nem könnyíti meg a hozzáférést.

Defoe könyve, *A kalózok egyetemes története*[139] mégis a kalózkodás aranykora legtöbbet hivatkozott forrásainak egyike, s a XVIII. század óta meghatározza a tengeri rablókról kialakult képet. Az első kötet 1724. évi és a második kötet 1728-beli megjelenése óta számtalanszor újranyomták, lefordították. A két Libertalia-fejezet először a második kötet első két fejezeteként jelent meg.

„A kalózok egyetemes története"-nek szerzője

Mindkét rész Charles Johnson kapitány álnév alatt látott napvilágot. A művet a XX. század folyamán évtizedekig Daniel Defoe-nak tulajdonították, s a jelen fordítás alapjául szolgáló Manuel Schornhorn-féle kiadás alaposan meg is indokolja Defoe szerzőségét.[140] David Cordingly viszont újabb kutatások alapján kitart a címlapon szereplő Charles Johnson kapitány mellett.[141] Velük szemben a történész Arne Bialuschewski 1999-es publikációjában mindkét szerző lehetőségét kizárja, s egy németalföldi száműzetésbe vonult angol nyomdászt, Nathaniel Mistet tartja az első kötet írójának. Szerinte az e kötetből itt közölt kalózalkotmányok korabeli publikációk Mist általi átdolgozásai. A Libertalia-fejezeteket

139 Daniel Defoe: *A General History of Pyrates,* (szerk.) Manuel Schonhorn, id. kiad. [A magyar fordítás is ezt a kiadást követi. – *A ford.*]

140 I. m. „Introduction" xi–xiii. o. és „Postscript" 709–712. o. a vita összefoglalásával. A szerzőség kérdéséhez ld. legutóbb (de Bialuschewski alább említésre kerülő tanulmányára ki nem térőn): Jean-Michel Racault: „De l'aventure flibustiére à la piraterie littéraire: Defoe, Leguat, les deux Misson et al République utopique de Libertalia", in: Sylvie Requemora–Sophie Linon-Chipon (szerk.): *Les tyrans de la mer. Pirates, corsaires et flibustiers,* PU Paris-Sorbonne, Imago Mundi, Párizs, 2002. 243–264. o.

141 David Cordingly: *Under the Black Flag,* id. kiad., németül: *Unter schwarzer Flagge,* id. kiad.16. o. sk.

tartalmazó második kötet esetében azonban Mistet is kizárja a lehetséges szerzők köréből, és egy anonim írót feltételez, akitől az 1728-as kiadás átvette volna a Libertalia-történetet.[142] Mist ugyanis ebben az időben már továbbmenekült Franciaországba. Jeleztük e történet és a francia utópista, valamint a németalföldi radikális demokrata viták közötti rokonságot, s ebből a szempontból bizonyára érdemes volna ezt a szálat tovább kutatni.

Egyik interpretáció sem vitatja, hogy Defoe kalóztörténete erős hasonlóságot mutat újságírói munkáival, valamint a *Robinson Crusoe* (1719), a *Singleton kapitány* (1720) és *A kalózkirály* (1720) című regényeivel. De továbbra is vitatott, vajon abban a helyzetben volt-e Defoe, hogy megírhassa az említett nyitott kérdéseket felvető, politikailag kényes Libertalia-történetet, tehát hogy valóban ő volna-e ennek szerzője. A szerző pontosabb és általános konszenzusra számot tartható azonosítása további kutatásokra és egy kritikai kiadásra vár. Az itt közreadott szövegek a Schornhorn-féle angol alapkiadás hagyományos szerzőmegjelölését veszik át.

Libertalia – a valódi létezés és fikció határán

A szerzőség kérdése mellett sokáig azt is vitatták, valóban létezett-e Libertalia, vagy puszta fikció. Mára e kérdést megfelelően tisztázottnak tekinthetjük. Defoe beszámolójának elején így adja meg forrását:

> egy nagy véletlennek köszönhetően abban a szerencsében van részünk, hogy kezünkben tarthatunk egy francia kéziratot, amelyben [Misson kapitány] cselekedeteit ő maga beszéli el részletekben gazdagon.

Máig nem került elő olyan korabeli forrás, amely vitatná Libertalia létét, ezért mintegy negyven évvel ezelőttig a legtöbb olvasó Libertalia történeti realitásából indult ki. Így

142 Arne Bialuschewski: *Daniel Defoe, Nathaniel Mist und die Seeräuber. Eine Studie zur Verfasserschaft und Entstehungsgeschichte der General History of the Pyrates,* Dissertation, Kiel, 1999. 114. o. skk.

Carl Schmitt[143] és Igor Mosejko[144] is hitelesnek tekintette. Másfelől azonban *A kalózok egyetemes története* mellett nem bírunk más, Libertalia létét megerősítő híradással. Mindössze Libertalia egyik fontos figurájáról, Tew kapitányról tudunk egyet-mást. Ellentében Misson kapitánnyal és Seignor Caracciolival, akiket a szerző életrajzzal és motivációik leírásával mutat be, Tew-ról és származásáról keveset tudunk meg a könyvből. Csakhogy a maga idejében mindenki e kalózkapitányról beszélt. Ő hívta életre a „kalózkört",[145] miután a Karib-térségben akkor már több mint kétszáz éve gyakorolt tengeri rablás veszíteni kezdett jövedelmezőségéből. Azelőtt a spanyol hajók nagy és erősen őrzött konvojokban szállították Dél-Amerika elrabolt aranyát és ezüstjét; a közönséges kereskedelmi vitorlásokat könnyebb volt megkaparintani, de ez kevésbé volt kifizetődő. Az új kalózszövetség célpontjai a gazdagon megrakott és gyengén felfegyverzett arab és indiai kereskedelmi és kincsszállító hajók lettek. A kalózkör a passzát- és monszunszeleket kihasználva, Észak-Amerikától délkelet felé, az Atlanti-óceánon Madeiráig hajózott, majd Afrika nyugati partjai mentén a Jóreménység-fokáig, azután a keleti partot követve északra, Madagaszkár partjaiig. Nyáron a monszunszelekkel egészen a Vörös-tengerig vagy tovább, az Indiai-óceánig vitették magukat, hogy azután télen, hátukban a megforduló monszunszelekkel ismét visszavitorlázzanak.

Tew a kalózleveles tengeri rablásról áttért a licenc nélküli kalózkodásra, és többek között Henry Every-vel, az „őskalózzal", a „kalózkirállyal" hajózott együtt az Indiai-óceánon. Every némileg gyorsabb volt, amikor 1793 júliusában rajtaütött az indiai nagymogul *Gang-i Sawai* nevű zarándokhajóján.

143 Carl Schmitt: *Land und Meer. Eine weltgeschichtliche Betrachtung* (1942), Hohenheim, Köln-Lövenich, 1981. 42. o.

144 Igor Moshejko: *Am Mast der Totenkopf,* id. kiad. 226. o.

145 Egyfajta kalózszövetséget. Ld. ehhez: Jennifer G. Marx: „Die »Piratenrunde«" in: David Cordingly (szerk.): *From the Carribean to the South China Sea,* Turner Publishing, New York, 1996.; Arne Bialuschewski: *Piratenleben,* id. kiad. 19–52. o.; Michael Kempe: „Die Piratenrunde. Globalisierte Seeräuberei und transnationale Politik um 1700", in: Volker Grieb–Sabine Todt (szerk.) Sunje Prühlen (közr.): *Piraterie von der Antike bis zur Gegenwart,* Steiner, Stuttgart, 2013. 155–181. o.

Legénységének minden tagja 1000 fontnyi – más jelentések szerint 3000 fontnyi – zsákmányra tett szert, ami egy paraszt vagy napszámos évi jövedelmének hetvenszerese, egy angol ügyvéd évi keresetének tízszerese volt. A kalózkör legendássá lett, igazi aranyláz tört ki, s a történeti Tew néhány sikeres évet mondhatott magáénak, mielőtt elmosták nyomait a világtengerek. Schornhorn, a Defoe-kötet modern angol kiadója Tew életrajzi adatai és a róla szóló más beszámolók összevetésével kimutatta, hogy nem vehetett részt Libertalia történetében, s hogy Defoe egyszerűen azért építette be az elbeszélésbe, hogy általános ismertsége nagyobb szavahihetőséget kölcsönözzön könyvének. Ebből az következne, hogy a Libertalia-legenda puszta fikció.

Csakhogy a szövegben korabeli újsághíradások és Defoe említett regényeinek nyomai mutathatók ki. Ezeket egészítik ki a kor eszmei vitáiból és politikai harcaiból átvett elemek. Keverednek velük a szóbeli elbeszélések, kitalációk és utópikus vágyak. Ezt az irodalmi stílust mindenesetre Defoe teremtette meg a *Robinson Crusoe*-val. Az új regénytípust a skót tengerész, Alexander Selkirk megjelent élettörténete, börtönben raboskodó kalózokkal folytatott saját beszélgetései és olyan magányosan vállalkozó polgárok ideológiájának felhasználásával hozta létre, akik abból a szükségből, hogy mindenben magukra voltak utalva, önmaguk megsegítésének erényét kovácsolták. Az így elbeszélt történet a megbízható ténybeszámoló és a hitelesség olyan általános benyomását kelti, amely megkülönbözteti a fiktív kalandos útibeszámolóktól és az utópiáktól. A valószínűség elve mentén konstruált Libertalia-legenda, a kor más irodalmi szövegeihez hasonlóan,[146] hihető, *fiktíven autentikus* mű.[147]

146 Andreas Blauert: *Zwischen literarischer Imagination und historiographischer Konkretion,* id. kiad. 831–858. o., kül. 835. o.; Eberhard Kreutzer: „Die Entstehung des Romas in England", in: *Propyläen Geschichte der Literatur,* 4. k. Propyläen, Berlin, 1983. 211–236. o., kül. 212., 219. o. sk.

147 Ld. pl. Anselm Schlösser: „Einleitung", in: Alexander Smith: *Leben und Taten der berühmtesten Straßenräuber, Mörder und Spitzbuben* (angolul 1714), Kiepenheuer, Lipcse–Weimar, 1986. 12. o. sk.

Senki sem vitatja viszont Jacob de Bucquoy *Nevezetes kalandok az Indiába tartó tizenhat évi út során* című, 1744-ben írt útibeszámolójának szerzőségét és hitelességét. Aminek persze az is oka lehet, hogy mindeddig alig vettek tudomást róla, jóllehet egészen biztosan a kalóztársadalmakról ránk maradt legfigyelemreméltóbb beszámolók egyike.[148] Ez az útleírás nem a krimiirodalom folyamatosan bővülő piacára készült – mint például Daniel Defoe,[149] Alexander Smith[150] efféle munkái vagy épp *A kalózok általános története* –, s így nem is kellett az itt uralkodó elvárásoknak megfelelve hallatlan és rémisztő dolgokról beszámolnia. Nem is egy egykori kalózok visszaemlékezéseiről van szó – amilyenek Alexander Exquemelin[151] vagy William Dampier[152] művei –, amelyekben a szerzők önmagukat vitték színre, s önmaguknak emeltek történelmi emlékművet.

Jacob de Bucquoy földmérő volt, és térképész, világutazó, bejárta Dél-Afrikát, Madagaszkárt, Mozambikot, Goát, Batáviát és Sziámot, 1719-től a holland Kelet-indiai Társaság szolgálatában állt, és jól ismerte kora irodalmi, teológiai és filozófiai vitáit. A Spinoza körüli viták hatására nagyon is szkeptikusan vélekedett az emberek megismerő képességeiről. Nagy életbölcsességgel bírt.[153] Útibeszámolója, a *Nevezetes kalandok az Indiába tartó tizenhat évi út során* a különböző kultúrák különféle embereivel szerzett tapasztalatait, az állat- és növényvilágot és természetesen a új világok geográfiáját igyekezett dokumentálni. A magát soha előtérbe nem toló szerző azt azért megjegyzi az első oldalon, hogy semmi olyanról nem emlékezik meg, ami rossz fénybe állítaná munkaadóját.[154] Jelentésében szóba hozza Cervantest, Descartes-ot, Newtont és Spinozát, így cseppet sem meglepő, hogy kora alapvető kalózirodalmát is ismerte. Éppúgy hosszú részeket idéz Alexander Exquemelintől,[155] mint a *A kalózok általános történetéből*,[156] s e műveket kommentálja és ki is javítja ott, ahol szerinte a tárgy ezt megkívánja.[157] Emellett folyamatosan feldolgozza az új ismereteket és olvasmányélményeit, amelyeket beépít a javított második kiadásba. Ezt 1757-ben publikálja, az első változat másfélszeres terjedelmében.

Kivételt képez az 1720-as élményeire alapozott rész, *A tengeri rablók kormányzata, szokásai és életmódja* (a második kiadásban: *A madagaszkári tengeri rablók kormányzatának, szokásainak és életmódjának közelebbi leírása*), mert ez szinte változatlanul kerül át az új kiadásba. A második kiadás nem foglalkozik sem a Libertaliáról szóló egyetlen nyomtatásban olvasható forrással, sem az első kiadásra érkezett reakciókkal. Ez a mű *Második főrészé*ben éppenséggel feltűnést kerülve eldugott, az útibeszámoló keretelbeszélésébe ágyazott alfejezet mindenesetre nagyon is újat mond, és új megvilágításba állítja a máshonnan ismert dolgokat. A kalózok önkéntes társulásának elve és a vallásról szóló viták tilalma a Libertaliáról szóló Defoe-beszámolón kívül egyetlen említett más standardműben sem szerepel. A tárggyal foglalkozó kortárs szövegek csak ritkán tesznek

148 Andreas Blauert kivételével, aki munkájában (*Zwischen literarischer Imagination und historiographischer Konkretion,* id. kiad. 844–846. o.) részeket idéz az 1771-es német fordításból.

149 Defoe újságírói és egyéb nevezetes munkái mellett a *Captain Singleton* (1720) és a *The King of Pirates* (1720) regények szerzője is.

150 Alexander Smith: A *Complete History of the Lives and Robberies of the Most Notorious Highwaymen, Footpads, Shoplifts & Cheats* ... (1714).

151 Alexander O. Exquemelin: *De Americaensche Zee-Rovers* (1678), id. kiad.

152 William Dampier: A *New Voyage Round the World* (1697).

153 Ab van der Steur: „Portretten von de Haarlemse wizkundige/reiziger de Bucquoy", in: *Noord-Hollands Archief Nieuws,* Haarlem, Nr. 15, 2011. július, 26–29. o.

Jacob de Bucquoy: *Zestien jaarige reize naa de Indien. Vol a anmerkelyke ontmoetingen,* J. Bosch, Tweede Druk, Haerlem, 1757, német kiad.: Jacobs de Bucquoy, *Landmessers und Landchartenverfertigers in Diensten der ostindischen Compagnie, Sechzehenjährige Reise nach Indien.* Aus dem Holländischen nach der zweyten Ausgabe übersetzt, Christian Gottlob Hilscher, Lipcse, 1771.) [Helge Meves könyvében az 1757-es második kiadáson alapuló, 1771-es német fordítást használja, amelynek címlapján a Jacob de Bucquoy írásmód szerepel, így tanulmánya fordításában mi is így írjuk. A magyar kiadás az *első,* 1744-es holland kiadás szövegének fordítása: *A anmerkelyke ontmoetingen in de Zestien jaarige reize naa de Indien gedaan door Jakob de Bucquoi,* Jan Bosch, Haarlem. – *A ford.*]

154 Ld. Jacob de Bucquoy 1744-es előszava VII. o.

155 Meves a német fordítás 72. oldalára hivatkozik.

156 Meves a német fordítás 36. oldalára hivatkozik. [Bucquoy az első holland kiadás 26. oldalán említi először az Amszterdamban 1725-ben megjelent *Historie van de Engelsche Zeerovers* kötetet. – *A ford.*]

157 Jacob de Bucquoy: i. m., első holland kiad. 26., 31. o.

említést a belső béke nagyrabecsüléséről, a kalózok közösségi együttműködéséről és testvériségéről. Ahogyan sehol máshol nem olvashatunk a vádlott és a bíró által javasolt, egyenlő számú jelöltekből összeállított esküdtbíróságról sem.

Akárcsak a Defoe-könyv két Libertalia-fejezete, e szöveg is kitűnik a többi közül azzal, hogy éppúgy távol áll tőle az akkoriban uralkodó gyarmatosító szellem, mint az idegen világok és sokféle konfliktusaik bármiféle romantizáló bemutatása. Bucquoy azzal a gyakorlatias életbölcsességgel tárja fel világát, mely a szkeptikus szellemű, vallási és politikai kérdésekben toleráns világutazó sokoldalú tapasztalataiból fakadt. Nagyra becsüli a teremtmények sokféleségét, és tartózkodik minden dogmatikus ítélettől. Ezzel a nyitottságának köszönhetően ma is meglepő elfogulatlansággal és kíváncsisággal tekint a „vad" népekre, kultúrájukra és társadalmi formáikra. Oly korban, amikor a legtöbben csak fekete és fehér ember között látnak különbséget, így ír Afrika déli csücskének különböző törzsei sokféleségéről, mintegy Montaigne *A kannibálokról* szóló esszéjére[158] emlékeztetőn:

Az emberek életmódjuk, erkölcseik és szokásaik tekintetében oly eltérőek a Föld különböző tájain, hogy el sem hinnénk, ha nem tapasztalnánk. Külső alakjuk mindenütt ugyanaz, életformájuk azonban annyira különböző, hogy néhányan inkább állatias, mint emberi életet élnek. [...] Természetük szerint azonban nem olyan vadak, mint amilyennek leírják őket. Sokkal inkább jóindulatúak bárkivel szemben, minden érdek nélkül segítenek az idegennek, és még számos más jó tulajdonsággal bírnak.[159]

S miképpen Bucquoy szemében minden földi lény végső soron megmagyarázhatatlanul különböző, és talányos a különböző törzsek életmódja is, úgy az egyes emberek saját életüket illető döntései is kivonják magukat a szigorú morális megítélhetőség alól. Az itt közölt részt megelőző életrajzi beszámoló Taylor kalózkapitányról magyarázatot ad arra, miért lett tengeri rablóvá. Taylor eleinte hajóskapitányként szolgálta az angol koronát. Egy kormányváltás nyomán azonban

158 Montaigne: *Esszék*, id kiad. I. k. XXXI. *Az emberevőkről*, 263–277. o.
159 Az első holland kiadásban 21–22. o.

e becsületes ember kegyvesztett lett.

Ezután kereskedelmi hajósként próbált szerencsét, de karibi kalózok fogságába került, akik kényszerítették, hogy közéjük álljon. Az előtt a választás előtt állva, hogy megszökjön a kalózoktól és kegyvesztettként éljen tovább, vagy kalózként bosszút álljon az angol koronán, az utóbbi mellett döntött, s „a tolvajok kapitánya" lett.

Eltekintve foglalkozása mivoltától, minden olyan tulajdonság egyesült benne, amelyet egy tengerésztől, egy katonától vagy egy kapitánytól elvárhatunk.[160]

Így összegzi Bucquoy annak a kapitánynak jellemét, akinek egy darabig foglya volt. Nem menti fel Taylort, de a kalózkodást választó döntése az elbeszélés során respektálhatónak és megérthetőnek tűnik egy olyan kor viszonyai között, amelyben az önkény számít jognak, s amelyben rosszindulatú udvaroncok, rablótámadások, vagy az erdők, mezők, vizek, vadászati jogok privatizálása egyaránt tönkretehetnek életutakat, vagy éppen véget vethetnek nekik.[161]

E beszámoló forrásértékét épp az a szkeptikusan kíváncsi mód és a könyv világosan kimondott szándéka növeli, amellyel a szerző tárgyáról ír. Ám magyarázatra szorul a Taylor kapitányt hangsúlyosan bemutató és *A kalózok általános történetének* Libertalia-fejezetéről hallgató Bucquoy elhatárolódása a kalózoktól útikönyvének elején és végén. Feltehető, hogy a szöveg irodalmi maszkot visel, és a kor radikális felvilágosodásának vitáiban szokásos retorikai technikákat alkalmaz. Leo Strauss tanácsát követve azonban megpróbálhatunk a sorok között olvasni.[162] Spinozáról írva jegyzi meg, hogy

a jövendő filozófusok egy bizonyos köréhez szól, a nép füle hallatára. Oly módon beszél, hogy a nép nem érti, mire gondol. Ahhoz, hogy ezt elérje, ellentmondásosan fejezi ki magát: azokat, akik sértve érezhetnék

160 Meves a német fordítás 56–58. oldalára hivatkozik. Az idézett sorokat ld. ott: 58. o.
161 Taylor élettragédiája és jelleme jelenik meg többek között Rafael Sabatini 1922-es *Captain Blood*-jában, amelyet azután Michael Curtiz filmesített meg kongeniálisan 1935-ben Errol Flynn főszereplésével, s persze happy enddel.
162 Leo Strauss: i. m. 29. o.

magukat az eltérő hiten alapuló megjegyzéseitől, többé-kevésbé ortodox nyilatkozatokkal nyugtatja meg.[163]

A „jövendő filozófusokat" pedig a Bucquoy megbízóira utaló bevezető szavak emlékeztetik erre az olvasásmódra. Ez magyarázza meg azt is, miért jár el Bucquoy az említett módon a már megjelent Libertalia-beszámolókkal. A Charles Johnson (ál)név alatt 1724-ben megjelent *A kalózok általános története* már 1725-ben holland fordításban is olvasható volt. 1728-ban jelent meg a Libertalia-fejezeteket tartalmazó második kötettel kiegészített második angol kiadás. Bucquoy a maga könyvének első, 1744-es kiadásában nem a holland, hanem az első angol kiadást idézi. Útibeszámolójának második kiadásában, 1752-ben sem változtat ezen. Abban nincs meglepő, hogy a világutazó az angol szövegre hivatkozik. Tekintve azonban, hogy e kiadás igen elterjedt volt, és újságok utánnyomásai által is népszerűvé vált, nem lett volna feltétlenül szükséges a kötet számának megadása. Ő azonban ismételten megnevezi az első kötetet, utalva arra, hogy ahhoz nyilván egy második is tartozik, melyet az érdeklődőknek érdemes felütniük. A második kötet így kíváncsivá tett olvasójában felvetődik a kérdés, hogy Bucquoy vajon miért csak az első kötet információit korrigálja, javítja. A válasz kézenfekvőnek tűnhetett: A szerzőnek minden alapja megvolt arra, hogy korrigálja az első kötet ténybeli adatait, de semmi okát nem látta, hogy a második kötetbeli Libertalia-történetet a legendák világába száműzze, vagy akár bírálja a *liberik* politikai célkitűzéseit. Azáltal, hogy nem említi meg Libertaliát, megvédi magát a várható politikai üldözéstől és megbízói zaklatásától, akiknek érdekeik védelmét ígérte. Kétségtelen hallgatását a Libertalia-legendához fűzött jóindulatú kommentárként is értelmezhetjük. Vagy úgy látta, semmi sem mond ellent Libertalia létezésének, vagy úgy, hogy nagyon is sok szól mellette. Beszámolója mindenesetre Libertalia utópiájának XVIII. századi kényességére utal.

163 Leo Strauss: „How to Study Spinoza's Theologico-Political Treatise", in: *Jewish Philosophy an the Crisis of Modernity*, 1948. 181–233. o., német kiad.: „Anleitung zum Studium von Spinozas Theologisch-Politischem Traktat", in: Norbert Altwicker (szerk.): *Texte zur Geschichte des Spinozismus*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1971. 343. o.

Libertalia első értékelései

A kalózkodásról szóló elbeszélések az első, XVIII. századi publikáció óta megemlítik a Libertalia-legendát, tudományos reflexiója azonban 1984-ig hiányzott. Máig hiába keresnénk az utópiakutatás klasszikus tanulmányaiban, nem szerepel olyan bibliográfiákban sem, ahol megemlítik Defoe *Robinson Crusoe*-ját.[164] A radikális felvilágosodásról folytatott gazdag viták sem mélyültek eddig el ebben az anyagban. Annál figyelemreméltóbb két kivétel: a negyvenes évek elejéről Carl Schmitt német államjogász és a hetvenes évekből Igor Mosejko szovjet kutató.

Carl Schmitt későbbi partizánelméletének tenorjától meglehetősen eltérően, nagy elismeréssel ír „e csodálatra méltó kor színes alakjairól", és találóan ítéli meg tragédiájukat:

> hol felhasználták szolgálatukat, megbecsülve magas hivatalokba és lovagi rangra emelték, hol meg bukni hagyták, elfogták, felakasztották őket. Politikailag mindenesetre valami egészen mást jelentettek, mint a következő XVIII. század puszta kriminalitásba lesüllyedt tengeri rablói, akiket már csak egy naiv romantika dicsőít.[165]

Schmitt mély elismeréssel s a „pusztán bűnözők" fölött állóként méltatja

> a francia Misson kapitányt, aki 1720 táján Madagaszkáron a humanitás különös birodalmát igyekezett berendezni.[166]

Schmitt, aki nem lát nemzetközi jogi alapot a kalózkodás üldözésére, Missonra hivatkozva e saját felfogását teszi mar-

164 Gregory Claeys: *Modern British Utopias 1700–1850*. 8 k. 1997. Pickering & Chatto, London, 1997.; Richard Saage: *Utopische Profile*, 1–4. k., LIT, Münster, 2001-től; Andreas Heyer: *Sozialutopien der Neuzeit. Bibliographisches Handbuch*, 2 k., LIT, Münster, 2008/2009.

165 Carl Schmitt: *Das Meer gegen das Land* (1941). Idézés forrása: *Staat, Großraum, Nomos*, Duncker & Humblot, Berlin, 1995. 396. o.

166 Carl Schmitt: *Land und Meer*, id. kiad. 42. o. sk.; ld. még uő: *Staatliche Souveränität und freies Meer* (1941). Idézés forrása: *Staat, Großraum, Nomos*, id. kiad. 413. o.

kánsabbá. A téma ekkoriban ismét égetően aktuális volt: Nagy-Britannia az első világháború vége óta arra törekedett, hogy kalózkodásként tiltsák be a tengeralattjáró-háborút. Ez ellen lépett fel Carl Schmitt, s történelmi tanúságtevőként Alberico Gentili (1552–1608) itáliai jogászt idézte, arra a tézisére hivatkozva, hogy a tenger jogon kívüli terület. Csakhogy Gentili szövegében az idézett mondatrészt az követi, hogy a tengeren a nemzetközi jog lép érvénybe.[167] Az így bevezetett jogfelfogással azután Schmitt nem tud mit kezdeni a kalózok demokratikus eljárásaival. Misson „humanizmusának" szerfelett éleslátó, előítéletmentes és többször visszatérő méltatása különös elszigeteltségben áll érvelése környezetében.

Igor Mosejko, a szovjet kutatók nesztora arról írt, hogy

Libertaliában érdekes módon olvadnak egybe a reneszánsz utópikus elméletei a kezdődő XVIII. század forradalmi-egyenlősítő eszméivel,

és létrehozva

a Föld első olyan államát, amely a korai szocialista utópiák alapelveire alapult,[168]

az

a vele rokon rabló- és kozákközösségekhez hasonlóan utópikus-kommunisztikus eszmék forrása

lett.[169] Úgy vélte, azért nem merültek fel „veszélyes konfliktusok" a kalózok között, mert ők „hagyományosan választási demokráciához" szoktak. Figyelemreméltó ez az 1977-ben kinyomtatott érvelés, hiszen az Engels 1880-ban írt, *A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig* című munkájának nyomvonalán haladó szovjet utópiakutatás a demokratikus alkotmányokat mint „saját koruk fogságába zárt, polgári" jelenségeket becsülte le, ha egyáltalán diskurzus tárgyává tette őket.[170]

167 Michael Kempe: *Fluch der Weltmeere,* id. kiad. 35. o. skk., 363. o. skk.
168 Igor Moshejko: *Am Mast der Totenkopf,* id. kiad. 226. o.
169 I. m. 230. o.
170 Friedrich Engels: „A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig", in: *MEM,* 19. k. Kossuth, Budapest, 1969, 173–218. o.

Libertalia e két rövid jellemzése már felvázolta a nyolcvanas évek óta kibontakozó kalózkutatás fő témáit és konfliktusait. A kalózokra vagy bűnöző banditákként tekintettek, akik saját hasznukra és áldozataik kárára szakítanak a törvényekkel, vagy nemes indítékú, igazságos rablóknak tekintik őket, kik a törvényeket nem csupán a saját, hanem a mások javára szegik meg, afféle Robin Hoodokként.

Blood kapitány és a filmvásznak Libertaliája[171]

1935-ben került a mozikba Michael Curtiz [Kertész Mihály] *Captain Blood*ja Errol Flynn és Olivia de Havilland főszereplésével, a filmzenét Erich Wolfgang Korngold komponálta.[172] E klasszikus darab azért érdemel figyelmet, mert a kalózfilmek korszakát nyitotta meg Hollywoodban, máig meghatározva a műfajt, és jelzi a kalózokról alkotott képünket.

A történet röviden: Az 1688–1689-es Dicsőséges Forradalom előtti Angliában az ír orvos, Peter Blood a polgárháború egyik sérültjét kezeli. Orvosi kötelességének teljesítése lesz a végzete, mert a sebesült egy felkelő. Egy groteszk esküdtbírósági eljárásban a királyi korona elleni lázadásért halálra, majd kegyelemből rabszolgamunkára ítélik, mert a király egyik tanácsadója arra emlékeztet, hogy Jamaicában hiány van az olcsó munkaerőből. A Karib-tengeren egy lopott spanyol hajóval elmenekül a rabszolgaságból, és orvosból kalózkapi-

171 A témához ld. Jan Berg: „Der Beute-Gestus. Dokumentarische Exotik im Film", in: Thomas Koebner–Gerhart Pickerodt (szerk.): *Die andere Welt. Studien zum Exotismus,* Athenäum, Frankfurt am Main, 1987. 345–362. o.; Matthias Christen: *„Der Piratenfilm",* in: Bodo Traber–Hans J. Wulff (szerk.): *Filmgenres Abenteuerfilm,* Reclam, Stuttgart, 2004. 66–78. o.; Andrea Rennschmid: *Totenkopf und weiße Segel. Lexikon des klassischen Piratenfilms,* Weber Filmliteratur, Landshut, 2005.; Hans J. Wulff: „Der Abenteuerfilm zwischen Kolonialismus und Tourismus. Bemerkungen zu einem heterogenen Feld", in: *KulturPoetik* 8/2008.; Irene Zavarsky: *A Pirate's Life for me. Darstellungen von Freiheit und Unabhängigkeit im Piratenfilm im gesellschaftlichen Kontext der 30er bis 50er Jahre,* Dissertation, Universität Wien, 2009.; Johannes Marbach: „Piraterie in Literatur, Oper und Film", in: Volker Grieb–Sabine Todt (szerk.) Sunje Prühlen (közr.): *Piraterie von der Antike bis zur Gegenwart,* id. kiad. 271–292. o.
172 *Captain Blood,* Warner Brothers, 1935.

tánnyá lesz. A film végül egy feje tetejére állított, páratlan happy-enddel végződik: az angol király megkegyelmez neki és legénységének, az ír Blood hazafias angol szívvel legyőzi a francia támadókat egy tengeri csatában, és kinevezik Port Royal kormányzójává. S hogy minden igazán jól végződjön, ráadásképpen elnyeri egy rabszolgaültetvényes unokahúgának kezét, akit egy riválisa kalóz túszaként megváltott, hogy miután a hölgy őt korábban rabszolgaként megvásárolta, most maga ajándékozza meg szabadsággal a kisasszonyt. Ez a riválisa közönséges bűnöző kalóz, akivel szemben Blood annál igazságosabb megmentőként léphet színre. Bemutatásra kerül, ahogyan Blood kalózai megszervezik magukat, ahogy a teljes legénységi gyűléseken tanácskoznak és döntenek saját alkotmányukról, megegyeznek egy rokkant- és munkaképtelenségi biztosításról, vagy ahogyan bírósági tárgyalást tartanak.

Ez a kalózokról kialakult mai elképzelésekkel szemben különösen meglepő módon emelkedik ki a kalózfilmek aranykorából. Rafael Sabatini hasonló című, ma is olvasásra méltó regénye (1922) e megfilmesítésének társadalomképe éppoly realisztikus, mint a harmincas évek klasszikus gengszterfilmjeié, s éppúgy a Warner Brothers stúdiókban készült. A húszas évek gazdasági válságára válaszoló New Deal politikai kultúrájának gyermeke. Még nem jellemzi a későbbi kalózhősöknél gyakori egoista individualizmus. A Curtiz közvetítette kép alapján a legénység minden tagja, beleértve a kapitányt is, hozzájárul a közösséghez, amelyért társadalmi és politikai felelősséget visel.[173] 1936-ban hat Oscar-díjra jelölték a filmet, és bejárta világot – a náci Németország kivételével. A hidegháború idején éppígy elképzelhetetlen volt a kalózok ilyen ábrázolása. Amikor 1950-ben a német mozikba került, cenzúrázták Blood nemes indítékait, akárcsak a kalózok demokratikus eljárásait ábrázoló jeleneteket.

Először 1952-ben, a kiváló szereposztású *Against all Flags*ben vált közvetlenül is filmtémává Libertalia.[174] Errol Flynn egy

[173] Irene Zavarsky: A *Pirate's Life for me,* id. dissz. 112. o.

[174] *Against all Flags,* Universal, 1952.

brit tengerésztisztet játszik, akinek az a dolga, hogy állítólagos dezertőrnek álcázva bejusson Libertaliába, a kalózok bizalmába férkőzzön, és lerombolja támaszpontjukat. Fel- vagy fel nem szabadított rabszolgák, madagaszkárbeliek nem jelennek meg, a kalózköztársaság feljegyzésekből hagyományosan ismert képviselői nem bukkannak fel, eszméiket nem említik. Az Indiai-óceán jogos uraként a brit haditengerészetet látjuk. Libertalia ezzel szemben egy minden utópikus dimenziójától megfosztott, tetszőleges kalózfészek, amely zavarja a fennálló rendet és a szabad világkereskedelmet. A vele szembeni harc minden eszközt szentesít. A kém mint morálisan felsőbbrendű lény jelenik meg, ami inkább megfosztja a figurát minden feszültségtől, és többet mond el a hidegháború koráról, mint magáról a legendáról. 1967-ben Don Weiss készítette el *remake*-jét *The King's Pirate* címmel.

A *La bigorne, caporal de france,* Robert Darène gyarmatosítói szempontból készített, nem túl ismert filmjében a hódítók egy felsőbbrendű kultúra képviselői.[175] Ebből a filmből is teljesen kimarad a kalózok minden lázadó és libertárius vonása, pusztán létük kriminális alapjára redukálódnak. A történet kuliszszája egy madagaszkári kalózkolónia – Libertaliát nem említik. A forgatás helyszíne Ranters Bay, a Madagaszkár előtti Sainte Marie-sziget öble, ez azonban semmi jelentőséggel nem bír, noha a kalózoktól nyert neve a Dicsőséges Forradalom Angliájának egyik legradikálisabb protestáns mozgalmára utal. A szigetlakó nőkkel forgatott, az ötvenes évek végén egyébként tiltott, szabados jeleneteket a francia katolikus filmközpont azzal az indoklással engedte bemutatni, hogy azok megfelelnek az akkori francia gyarmat bennszülött kultúrájának. E filmben nem a brit tengeri hatalom (és nem is egy portugál flotta, amint az a Libertaliáról szóló híradásban szerepelt), hanem a francia király kommandóakciója hivatott megfékezni az általános kalózszörnyűséget Madagaszkáron.

A kalózkodás és a nemzetközi jog viszonya Madagaszkáron és a szigetet övező vizeken 1720 körül jóval bonyolultabb volt,

[175] *La bigorne, caporal de france,* E.D.I.C./Lux Film, 1958.

mint azt a film bemutatja.[176] Mivel Madagaszkárt akkoriban Franciaország még nem is gyarmatosította (erre 1896-ban került sor), így a két filmben ez nem szolgálhatna a nemzetközi jogba ütköző támadás legitimációjaként. Az a hivatkozás pedig, miszerint a kalózok zavarták volna a növekvő világkereskedelmet, ugyancsak a gyarmatosító ideológia komponense, s közgazdaságilag is kétséges. A zsákmánnyal kereskedő tengeri rablók aláásták a monopóliumokat, kartelleket, és az abszolutisztikus, ill. merkantilista uralmi rendszerek védővám-szabályozásait, s ezzel hozzájárultak a versenyárak kialakulásához.[177]

A kalózfilmek változatos története a műfaj számára alapvetően fontos mindenkori új technikai lehetőségek kihasználása mellett abból a módból is táplálkozik, ahogyan a kalózkodás politikai dimenziói és társadalmi okai az elbeszélésbe fonódnak, amit két újabb, még lezáratlan filmsorozat és további recepciók példáján láthatunk.

A kalózfilmek néhány évtizedes szélcsendje után gigantikus sikert hozott Gore Verbinski 2003 és 2011 között forgatott, folytatásos műve, a *Pirates of the Caribbean I–IV.* – többek között Johnny Depp szereplésével.[178] Itt-ott a cselekménybe illeszti a kalózok demokratikus szerveződését, s a nők és az egykori rabszolgák magától értetődő hellyel bírnak a kalóztestvériségekben.

A harmadik rész *(Pirates of the Caribbean: At World's End)* 2007-es nyitójelenetében egy olyan kalózhimnuszt énekelnek, amely a radikális kalózok néhány alapmotívumát szólaltatja meg:

> Jo-hó, tolvajok, koldusok, tartsatok össze, vonjátok fel magasra a lobogót, sohase mondjátok, hogy meghalunk [...], mienk a tenger [...].

Más jeleneteket is említhetnénk. A műfajban egyedülálló a XVIII. század eleji kalózüldözés bemutatása az első jelenetben. A gyarmatosító hatalom kormányzója az angol Kelet-indiai Kereskedelmi Társaság zászlaja alatt kihirdeti a rendkívüli állapotot és a haditörvénykezést. Hatályon kívül helyezik az ügyvédhez való jogot, a gyülekezési szabadságot, a *Habeas Corpust*,[179] és az elítélt kalózokkal való bármiféle kapcsolattal meggyanúsított nőket és gyerekeket is nyilvános perekben végzik ki.

2014-ben kezdődött a *Black Sails* című tv-sorozat sugárzása.[180] A fiktív történet húsz évvel *A kincses sziget*[181] cselekménye előtt játszódik, és azt beszéli el, hogyan rabolta össze a Robert Louis Stevenson regényében keresett és megtalált kincset Flint kapitány – vagyis *prequel*-ről van szó. Ez a sorozat kevésbé fantasztikus, mint *A Karib-tenger kalózai,* amely sokat kölcsönöz az újabb kelet-ázsiai kalózfilmekből, de a műfaj hagyományaiban szokásosnál több teret szán a mindennapi élet bemutatásának. A *Black Sails* Flint kapitánya titokban azt tervezi, hogy egy nagy zsákmány révén megalapítja a „tolvajok államát", ahol növényeket termeszt, marhát tenyészt, és kalózköztársaságát katonailag megvédi az angol és spanyol haditengerészettől. Bizalmasainak az állam jövendő polgárait illető, kétkedő megjegyzéseivel szemben eszméjének védelmére kel:

> Ezek a meghiúsult remények emberei. Ha visszaadod reményüket, annak csodálatos hatása lehet.

Libertalia az irodalomban és a zenében

Izgalmasak és rendkívül sokoldalúak a téma filmeken túli vitái. A beatköltő William S. Burroughs számára egész életre szóló inspirációt és kihívást jelentett a Libertalia-legenda. Először

176 Michael Kempe: *Die Piratenrunde,* id. kiad. 155–181. o.; Michael Kempe: *Fluch der Weltmeere,* id. kiad.

177 Franz Böni: *Piraterie und Marktwirtschaft. Beitrag der Piraterie im westlichen Mittelmeer zur Schaffung einer Marktwirtschaft und Entwicklung späterer Wettbewerbsbedingungen?,* UVK Universitätsverlag, Konstanz, 2008.

178 *Pirates of the Caribbean,* I–IV, Walt Disney Pictures, 2003.

179 A személyi szabadságot garantáló, angol eredetű jogelv, mely tiltja a törvényes vád, illetve bírói döntés nélküli fogva tartást. II. Károly foglalta törvénybe 1679-ben *(Habeas Corpus Act)*, de már a *Magna Carta* is tiltotta az önkényes letartóztatást. *(– A ford.)*

180 Neil Marshall, Sam Miller et. al.: *Black Sails,* Starz, 2014.

181 Robert Louis Stevenson: *Treasure Island,* 1881. Legutóbbi magyar ford.: Majtényi Zoltán, Könyvmolyképző, Szeged, 2007.

az 1973-ban kiadott *Port of Saints* lapjain[182] jelenik meg a *liberi*k kalóztestvérisége, majd 1982-ben, a *Cities of red nights* trilógia[183] első kötetében, ahol a Jules Verne-re emlékeztető, fantasztikus katonai képességek válnak a közösség erejének forrásává, hogy azután mégis alulmaradjanak ellenségeik fegyverkezésével szemben. Más perspektívából, de hasonlóképpen szabad ötletekkel összefonódva és a nagy mai kortársi vitákba ágyazva tűnik fel Libertalia a halála után, 1991-ben megjelent *Ghost of Chance*-ban.[184] Misson kapitány a természettel folytatott párbeszédben Madagaszkár ökológiai sokszínűségének és eredeti természetének védelmében száll szembe a bennszülöttek és a kalózok rablógazdálkodásával.

Libertalia inspirálta Hakim Beyt – eredeti nevén Peter Lamborn Wilsont – is. Szimpatizál az olyan történeti libertárius mozgalmakkal, amilyenek a kínai Tong-társaságok vagy a kalóztestvériségek, s magát is a muszlim misztikusok és eretnekek tradíciója folytatójának tartja – innen a választott álnév, aminek jelentése nagyjából: „tanult herceg". Ő adta ki 1991-ben a francia szituacionalisták és Bruce Sterling *cyberpunk*-eszméi által inspirált *T.A.Z. The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism* című könyvet.[185] Libertalia az ő szemében egy a földgolyót átfogó kalózutópiák információs hálózatán belül megteremtendő anarchisztikusan felszabadított zóna előképe.

1995-ben ezt követte a *Pirate Utopias. Moorish Corsaires & European Rengadoes,*[186] amelyben további kalózutópiákra terjesztette ki Libertalia-értelmezését, és az észak-afrikai (ma Marokkó fővárosának részét képező) Salé kalózköztársaságát elemzi. Spinoza származása kapcsán már említettem az Ibériai félszigeten végbement *reconquista* következményeit,

182 William S. Burroughs: *Port of Saints,* Covent Garden Press, London, 1973.
183 William S. Burroughs: *Cities of red nights,* Viking Press, 1981.
184 William S. Burroughs: *Ghost of Chance,* Whitney Museum of American Art, 1991.
185 Hakim Bey [Peter Lamborn Wilson]: *T.A.Z. The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism* Autonomedia, Brooklyn, New York, 1991.
186 Hakim Bey [Peter Lamborn Wilson]: *Pirate Utopias. Moorish Corsaires & European Renegadoes,* Autonomedia, Brooklyn, New York, 1995.

melyek elől ősei Portugálián keresztül Németalföldre menekültek. Más zsidók, muszlimok, de keresztények is Észak-Afrikában kerestek menedéket, ahol az utóbbiak közül sokan áttértek az iszlám vallásra, és ahol mindenfelől származó kalózokkal találkoztak. Ezek magukkal hozták demokratikus eljárásaikat, s együtt megalapították a saléi kalózköztársaságot, Libertalia XVII. századi előképét. Wilson azzal a kérdéssel zárja művét, hogy az önigazgatás formáival és a rabszolgasággal kapcsolatos felfogásuk alapján mennyiben sorolhatók a mór kalózok és az iszlámra áttért renegátok az amerikai alkotmány előfutárai közé.

Régi történetek újra elbeszélései általában erősen kötődnek az eredetihez, s kevés újat tesznek hozzá. Egy esetre azonban ez nem feltétlenül áll. A francia Thomas Narcejac filozófiai esszéket, krimiket, politikai regényeket írt, s olyan filmek alapjául szolgáló irodalmi műveket, amilyen például Henri-George *Celle qui n'était plus* (1955), Clouzot Étienne Périer *Meutre en 45 Tours* (1961), vagy Alfred Hitchcock *Vertigo* (1958) című alkotása. 1979-ben jelentette meg Robert de La Croix-val közösen Libertalia történetét újra elbeszélő regényét *Libertalia ou le pirate Dieu* címmel. Előszavában a kalózutópiát elemezve írja:

> Libertalia hirdeti meg Proudhon, Fourier és Marx elméleteinek megvalósítását.[187]

Eredetisége, véli, abban állt, hogy

> a tengert a felszabadítás eszközeként használta.[188]

Erica Jong *Fanny, Being the True History of the Adventures of Fanny Hackabout-Jones* című 1980-ban kiadott könyvében[189] szeretetreméltó csodabogárként rajzolja meg Misson kapitány

187 Az utópikus szocialista filozófus, Charles Fourier jóval Libertalia után, 1768-ban született, az anarchista és szocialista Pierre-Joseph Proudhon 1809-ben, Marx 1818-ban. *(– A ford.)*
188 Thomas Narcejac–Robert de la Croix: *Libertalia ou le pirate de Dieu,* Editions France-Empire, Párizs, 1979. 9. o.
189 Erica Jong: *Fanny, Being the True History of the Adventures of Fanny Hackabout-Jones,* New American Library, New York, 1980.

portréját, aki kissé túl intellektuális, és gondban van a nőkkel. A címszereplő hölgy vele találkozva tanulja meg magát emancipálni. Misson itt – miként a legtöbb irodalmi feldolgozásban – a *liberik* sztárjaként áll a középpontban, árnyékában pedig Caraccioli jobbfajta főtitkárként, Tew pedig külügy- és hadügyminiszterként.

Aligha van, aki jobban ismerné a madagaszkáriak nyelveit, hagyományos kultúráját és mítoszait, magát a régiót, mint Nasrin Siege. Rövid megszakításokkal 1983 óta élt Madagaszkáron, Etiópiában, Tanzániában és Zambiában, számos gyermekkönyvet írt, mesegyűjteményeket adott ki, és a *Segítség Afrikának* egyesület egyik alapítója lett. Elbeszélése nem távolodik el az eredeti beszámolóktól, de ott is tovább mesél, ahol a forrás szűkszavú, és e helyekre beépíti az afrikai kultúrákról szerzett tapasztalatait és tudását. *Die Piraten von Libertalia* című könyve[190] a legsikerültebb adaptáció, s nem pusztán a fiatal olvasók számára.

Éric Omond és Olivier Martin háromrészes képregénysorozata, a *Sang et encre* első két kötete, a *Corsaire* és a *Pirate* után 2002-ben a *Libertalia* című rész következett.[191] Néhány hajótörött valahol, az Indiai-óceán egy szigetén vetődik partra, és egy tutajt építenek, hogy megtalálják Libertaliát. Minthogy egyikük korábban lakója volt, fejükben e köztársaság egyenlőség- és igazságosság-ideálja jár. Csodával határos módon rálelnek Libertaliára, igaz, ott már csak a kolónia lepusztult romjait találják. Vajon a tulajdon körüli vita rombolta volna le a kalózköztársaságot? A kérdés megválaszolatlan marad, a kis csoport széthullik, s közülük néhányan sok év múlva újra találkoznak Franciaországban. Az egykori *deckboy* hajónaplójában örökítette meg emlékeit Libertaliáról, amelyeket Franciaországban kiegészít, de végül mégis a tengerbe veti feljegyzéseit. Libertalia-kézirata éppoly titokzatosan tűnik el, mint az, amelyet Daniel Defoe beszámolója elején annak alapjaként nevezett meg.

190 Nasrin Siege: *Die Piraten von Libertalia,* Berlin-Verlag, Berlin, 2009.
191 Éric Omond–Olivier Martin: *Sang & Encre, 3. Libertalia.* Productions Guy Delcourt, Collection Conquistador, 2002.

Két, az utóbbi időben megjelent zenei CD említhető még, alaposabb bemutatásuk nélkül. A *Braindead* nevű hamburgi punkzenekar 2013-ban adta ki *Libertalia* című CD-jét,[192] amellyel arra kívántak emlékeztetni, hogy az antikapitalista harc része az egyszerű emberek történetének: néhányan még a legsötétebb időkben, az afrikai és mindkét Amerika-beli gyarmati háborúk csúcspontján, a piacgazdaság nevében elkövetett népirtás korában is ellenállást tanúsítottak, s kiálltak egy osztály-, faji és nemi elnyomás nélküli, alternatív társadalmi modell mellett.

Néha a múlt egy pillanatához kapcsolódva lehet a jövő felé lépni

– indokolták e történelmi utalást.

A *Ja, Panik* együttes 2014-ben megjelentetett *Libertalia*-albumát[193] e mondattal kezdte:

Oda vágyom vissza, ahol a dolgok előrehaladnak.

Kísérő nyilatkozatukban azt kérdezik, milyen elvárásokat támaszt a kalózköztársaság a jövővel szemben:

Libertalia nem enklávé, nem a holnap sztárocskáinak próbaszínpada, nem ravasz fickók rafinált ötlete. Helyek felszabadítása százszor inkább felszabadít bennünket, mint bármely már eleve szabad hely. Libertalia nem valami kitaláció.

Újabb viták

A kalózok filmbeli, irodalmi, zenei vagy általános társadalmi megítélése jelzi a különböző, egymással ütköző perspektívák és értékelések kavargását. A különbségek nem annyira a tények, mint inkább azok mindenkori olvasóinak előzetes álláspontját tükrözik. Így van ez az újabb tudományos viták esetében is: az egyes kutatók oly előfeltevésekből indulnak

192 Braindead: *Libertalia,* Antikörper Export (Broken Silence), 2013.
193 Ja, Panik: *Libertatia,* Staatsakt–Roughtrade, 2014.

ki, melyek különbözőbbek aligha lehetnének, hogy azután a vizsgálat eredményeképpen ellentétes értékelésekre jussanak. Ezért mindenekelőtt a kalózokról folyó viták előfeltevéseit vesszük szemügyre, hogy ezek eredményeit megfelelően értékelhessük. Igyekszünk lehetőleg elkerülni, ha nem zárhatjuk is ki a félreértéseket.

A kalózok iránt érdeklődők előtt megnyíló első kérdések csoportja: Vajon a kalózkodás aranykora igazolható-e az ellenálláshoz és a lázongáshoz fűződő politikai joggal? Milyen feltételeknek kell egy politikai ellenprojektnek megfelelnie, milyen indítékokból milyen célokat kell követnie ahhoz, hogy érvényesnek tekinthető legyen rá e jog? S milyen eszközök vethetők be a megvalósításhoz, hogy a felhasznált eszközök ne fordítsák abszurditásba a motivációkat és célokat?

E kérdések akkor bírnak relevanciával, ha politikai szempontból kívánjuk vizsgálni a kalózokat, történelmi helyzetüket, és életformájukat. Ez annyiban problematikus, hogy így persze keveset mondhatunk az egyes kalózok meggyőződéseiről, értékeiről, morális elképzeléseiről és vágyairól. A hírnévre törekvő, csáklyázó tengeri rablókat nagy lépés választhatja el a politikai elméletektől, ám amint Libertalia és a kalózalkotmányok mutatják, az alapos elemzés mégsem különítheti el ezeket egymástól. És épp a tengeri élet brutalitása és nyers szűkössége miatt tartoznak ide az egyes elméletek lehetséges politikai következményeire irányuló kérdések.

Forradalmi események általában a szélsőséges rendzavarás formáját öltik. Eltérő motivációjú szereplők találkoznak, s a politikai konfliktus dinamikája során változnak a célokra vonatkozó elképzelések és az erőviszonyok. A forradalmi fejleményeket mindig hasonlóan sokszínű ellenforradalmi tendenciák kísérik. A forradalmárok olyan zsarnokokkal vagy túlerőben levő hadseregekkel állhatnak szemben, amelyek már demonstrálták, hogy szélsőséges erőszakra is készen állnak – például korábbi, kisebb lázadások leverése során. A forradalmárok vélhetik úgy, hogy elegendő egy majdan bekövetkező jövőre vagy egy messiásra utalniuk, s nélkülözhetik forradalmi tevékenységük politikai-morális tájékozódásának

kialakítását. Emellett a forradalmárok olyannyira belsővé is tehetik korábbi szolgalétüket, hogy el sem juthatnak azokhoz a kérdésekhez, amelyekkel minden forradalomnak szembe kell néznie. A forradalmak eleinte a hatalom minden erőszakos formáján túl akarnak lépni. Mégis háborúkból születnek, és akárcsak sok képviselőjüket, az erőszak kultúrája határozza meg őket, tapasztalataikon alapuló mércéik pedig ennek megfelelő előfeltevésekre épülnek. A probléma ilyen felvetése állt annak a nagy hatású tradíciónak középpontjában, amely éppen a forradalmak nehezen kalkulálható következményeire utalva, általában illegitimnek tartja azokat.

Persze egy forradalom elmaradása is vezethet nehezen kiszámítható következményekhez. Azért, hogy elterelje a figyelmet parázsló konfliktusokról, az uralmon levők külső háborúkat indíthatnak, vagy belső etnikai, vallási, faji konfliktusokat szíthatnak. A hatalom feltétlen megtartása politikájának legrégebbi eszközei közé tartoznak a bűnbakok – miként ezt Spinoza *Teológiai-politikai tanulmány*a is elemzi. Elméletalkotását is befolyásolta az a trauma, amelyet támogatójának, a németalföldi köztársaság első emberének, Jan de Wittnek a felhorgadt csőcselék általi meggyilkolása jelentett. Ennek hatása alatt vizsgálta a politikai konfliktusok lehetséges következményeit.

> Ha polgárok nem képesek vitáikat a közösség rendjének megőrzése mellett félretenni, akkor azok egyik formájukból pusztán a másikba fordulnak.[194]

Van tehát legalább egy gyakorlati ok arra, hogy még kitörésük előtt elgondolkodjanak a forradalmakon, hogy ezáltal a politikai konfliktusok kibontakozásuk során és után jobban kihordhatók legyenek, mint azelőtt – forradalmak persze mindig lesznek.

A kalózok pedig mindújra felforgató elemekként jelentek meg az idők folyamán. Máig tart a vita a makro- és mikrotör-

194 A mondat Spinoza *Politikai tanulmány*ából való (VI. 2. §), [az id. magyar kiadás fordítása azonban nem pontosan így hangzik: „Egyenetlenségek és lázadások (...) sohasem járnak azzal a következménnyel, hogy a polgárok megszüntetnék az államot (...), hanem csak az történik, hogy formáját megváltoztatják; tudniillik akkor, ha a viszályok nem simíthatók el az állam külső alakjának fenntartása mellett." – *A ford.*]

ténelemben elfoglalt helyükről és arról, hogy a hangsúly inkább a bűnöző vagy az igazságos rabló aspektusra kerüljön.[195] Alább röviden jelezzük az érdekesebb és nagyobb hatású interpertációkat. Ideáltipikus felosztásuk három típust különböztethet meg, világossá téve a Libertaliához vezető utakat.

A kalózok mint szociális lázadók

Az újabb kutatások általában Eric Hobsbawm „a szociális lázadó rablókról" kifejtett téziséhez kapcsolódnak.[196] Ezek szerint ők nem szerveződési formáikban, hanem motívumaikban és céljaikban különböznek a pusztán bűnöző rablóktól. Hobsbawm tézisei először 1959-ben jelentek meg, azután erősen kibővítve 1969-ben, s azóta állnak a diskurzusok előterében.

Nem mondhatni, hogy Hobsbawm e különbségtétele együtt született volna a marxista vagy anarchista kutatással. Marx így írt *A hegeli jogfilozófia bírálatához* kéziratában:

> A demokrácia tartalom és forma [...] A demokrácia minden alkotmány megoldott rejtvénye.[197]

Ez akár Spinoza *Teológiai-politikai tanulmány*ának frappáns összefoglalása is lehetett volna, de Marxnak nem volt javaslata arra, miképpen szerveződhetne meg ez a demokratikus folyamat, és nem hozta létre a demokratikus intézmények elméletét. Friedrich Engels *A tekintélyről* című 1873-as írásában

[195] E vitákhoz ld. David Cordingly (szerk.): *From the Carribean to the South China Sea,* id. kiad; Hartmut Roder (szerk.): *Piraten. Die Herren der Sieben Meere,* id. kiad.; Pennell, C. R. (szerk.): *Bandits at Sea: A Pirates Reader.* NYU, New York, 2001; Hartmut Roder (szerk.): *Piraten. Abenteuer oder Bedrohung,* id. kiad.; Hartmut Roder (szerk.): *Piraten oder Verbrecher auf See? 5000 Jahre ohne Ende,* inselzaubermedien, Bréma, 2010.; Andreas Obenaus–Eugen Pfister–Birgit Tremmel (szerk.): *Schrecken der Händler und Herrscher,* id. kiad.; Volker Grieb–Sabine Todt (szerk.), Sunje Prühlen (közr.): *Piraterie von der Antike bis zur Gegenwart,* id. kiad.

[196] Eric Hobsbawm: *Bandits* (1959). Weidenfeld & Nicolson, London, 2000. [A „társadalmi banditák"-ról vö. még uő: *Primitive Rebells,* Manchester University Press, Manchester, 1971., magyar kiad.: *Primitív Lázadók,* Kossuth, Budapest, 1974. – *A ford.*]

[197] Karl Marx: „A hegeli jogfilozófia kritikájához", in: *Karl Marx és Friedrich Engels Művei* (MEM), 1. k. Kossuth, Budapest, 1957. 201–336. o.

rövidre zárja Marx viszonyát a problémához. A jövő állama pusztán „adminisztratív funkciókat" kell magára vállaljon, írja az anarchistákkal való vita kapcsán. Az általa feltett kérdést, hogy vajon

> lehetséges-e szervezet tekintély nélkül,

a modern ipar korának három példájával válaszolja meg. Ezek: a gőzszövőgép, a vasút és a hajózás. A tekintélyről való lemondás a nagyiparban szerinte egyet jelentene a rokkához való visszatéréssel, ahogy a vasútnál is szükség van rá a balesetek megelőzéséhez.

> De sehol sem oly nyilvánvaló a tekintélynek, mégpedig a parancsoló tekintélynek szükségessége, mint a nyílt tengeren úszó hajón. A veszély pillanatában ott mindenkinek az élete attól függ, hogy alávetik-e magukat azonnal és föltétlenül egyetlen egyén akaratának.[198]

Az Engels által támadott anarchisták nem vádolhatók a hatalommal szembeni kritikátlansággal. Ám ők is csak jóval később nyúlnak a kalózdemokrácia kérdéséhez. A nagy anarchista összeállításokban – Max Nettlau *Geschichte der Anarchie* című művétől[199] Horst Stowasser 2007-ben kiadott *Anarchie!* kötetéig[200] – hiába keresnénk a kalózokról folytatott vitát. A legtöbb anarchista éppúgy elutasítja Libertalia képviseleti demokráciáját, akár a szerződéselméletek bármely formáját. Annál nagyobb becsben tartják a kalózalkotmányokban olvashatóhoz hasonló közvetlen demokrácia alakzatait. Bár az önszerveződés egyes formáival kapcsolatban van némi gyakorlati tapasztalatuk, de a demokratikus intézmények semmiféle elméletét nem hozták létre.

Christopher Hill 1984-ben írt *Radical Pirates?* című tanulmányában kifejezetten a tengeri rablókra alkalmazta Hobsbawm

[198] Friedrich Engels: „A tekintélyről", in: *MEM,* 18. k. Kossuth, Budapest, 1969. 290–293. o. id. mondat: 292. o., vö. még Raymond Geuss: *„Zwischen Athen und Rom. Eine begriffsgeschichtliche Fabel",* in: *Zeitschrift für Ideengeschichte. Autorität,* Heft IV/4, 2010. 23–40. o.

[199] Max Nettlau: *Geschichte der Anarchie* (1925-től) 4 k., Auvermann, Glashütten im Taunus, 1972-től.

[200] Horst Stowasser: *Anarchie! Idee, Geschichte, Perspektiven,* Nautilus, Hamburg, 2007.

tételét. Interpretációjában a disszidens mozgalmakat a Dicsőséges Forradalom kontextusában elemezte, s ezzel a demokratikus eljárásokra is figyelem irányult.[201] Néhány év múlva, az 1717-ben elsüllyedt *Whydah* nevű kalózhajó rekonstrukciója során felfedezték, hogy a legénység tagjai „Robin Hood emberei"-nek nevezték egymást.[202] Azóta e kutatási tradícióban a „radikális kalózokat" nem tekintik közönséges bűnöző tengeri rablóknak. Azért, hogy – szemben az abszolutisztikus társadalmakkal – hajóikon a szabadságról, egyenlőségről, testvériségről valamint az igazságosságról és a javak közös tulajdonlásáról kialakított elképzeléseik szerint élhessenek, gyakorlati társadalmi modelleket fejesztettek ki, melyekhez eszméiket saját tapasztalataikból és a XVII. század angol ellenállási mozgalmaiból merítették.

Az ilyen értelmezési módok mérföldkövei – időrendi sorendben – e kutatók nevéhez kapcsolódnak: Peter Lamborn Wilson, Marcus Rediker, Andreas Blauert,[203] Chris Land,[204] Rüdiger Haude[205]és Gabriel Kuhn.

A nemzetközileg legnagyobb hatású és néhány kérdésben újat hozó vitát Marcus Rediker kezdeményezte. Ő úgy látta, hogy a XVII. századot két összefonódó fejlemény határozta meg: a tengeri hatalmak önszerveződése felülről és a tengerészek önszerveződése alulról. A hajó tehát egyszerre a kapitalizmus motorja és az ellenállás színhelye. *Liberalia* című, 1966-ban írt esszéjét sok nyelvre lefordították, és a recepciótörténet egyik legnagyobb visszhangú szövege lett.[206] Szemében a kalózköztársaság

> az atlanti munkásosztály valódi hagyományainak, életmódjának és álmainak irodalmi lecsapódása.

2011-ben a *The Many-Headed Hydra: Sailors, Slaves, Commoners, and the Hidden History of the Revolutionary Atlantic* című, Peter Linebugh-val közösen írt könyvükben, azt rekonstruálták, hogyan cirkuláltak világszerte bizonyos gyakorlati harci és szerveződési formák.[207] Ezek alkalmazkodtak a különböző tengerészekhez, az éppen adott hely és fedélzet kihívásaihoz, s ekképpen folyamatosan továbbfejlődtek. *Villains of all Nations* című 2004-ben kiadott könyvében többek között a kalózok sokféle indítékának szerkezetét és céljaikat vizsgálja.[208]

A kalózok mint közönséges bűnözők

Könyvének utolsó kiadásához fűzött utószavában Hobsbawm a téziseit érő kritika öt visszatérő pontját és ennek irodalmát említi.[209] E bírálatok egyik típusa Rediker és a radikális kalózok tézisét képviselő iskola ellen is visszatért. David Cordingly[210] és

201 Christopher Hill: *The World Upside Down. Radical Ideas during the English Revolution,* id. kiad. és uő: *Radical Pirates?,* id. kiad.

202 Barry Clifford–Paul Perry: *The Black Ship: The Quest to Recover an English Pirate Ship and Its Lost Treasure,* id. kiad.

203 Andreas Blauert: *Zwischen literarischer Imagination und historiographischer Konkretion. Abenteurer und Piraten auf Madagaskar im 17. und 18. Jahrhundert,* id. kiad. 831–858. o.

204 Chris Land: *Flying the black flag: Revolt, revolution and the social organization of piracy in the „golden age",* id. kiad. 169–192. o.

205 Rüdiger Haude: „Frei-Beuter. Charakter und Herkunft piratischer Demokratie im frühen 18. Jahrhundert", in: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft,* 7–8/2008. 593–616. o.; Rüdiger Haude: „Zum Teufel mit dem König und allen höheren Mächten", in: Hartmut Roder (szerk.): *Piraten. Abenteuer oder Bedrohung,* id. kiad. 44–63. o.; Rüdiger Haude: „Rezension zu Gabriel Kuhn »Life Under the Jolly Roger«", in: *geschichte.transnational* és *H-Soz-u-Kult,* 1.10. 2010,; Rüdiger Haude: „Rezension zu Peter Linebaugh–Marcus Rediker »Die vielköpfige Hydra ...« und Peter Lamborn Wilson »Piraten, Anarchisten, Utopisten ...«", in: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft,* 7–8/2010. 663–665. o.; Rüdiger Haude: „Rezension zu Peter T. Leeson »The Invisible Hook«", in: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft,* 10/2009. 836–838. o.

206 Marcus Rediker: *Libertalia,* id. kiad.; német kiad: *Piraten. Furcht und Schrecken auf den Weltmeeren,* (szerk.) David Cordingly, Verlagsgesellschaft, Köln, 1997. 126–141. o.

207 Peter Linebaugh–Marcus Rediker: *The Many-Headed Hydra: Sailors, Slaves, Commoners, and the Hidden History of the Revolutionary Atlantic,* id. kiad.

208 Marcus Rediker: *Villains of All Nations: Atlantic Pirates in the Golden Age,* id. kiad. Vö. még: *Outlaws of the Atlantic: Sailors, Pirates, and Motley Crews in the Age of Sail,* Beacon Press, Boston, 2014. További műveit ld. a tanulmány 15., 19., 24., 27., 67., 206., 211. jegyzetében.

209 Ld. Eric Hobsbawm: *Bandits,* Weidenfeld & Nicolson, London, 2000; németül: *Die Banditen. Räuber als Sozialrebellen.* Hanser, München, 2007. 181–199. o.; ehhez vö. Wolfgang Seidenspinner: „Der Mythos vom Sozialbanditen", in: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht,* 49. 1998. 10. 686–701. o.

210 David Cordingly: *Under the Black Flag...* id. kiad., németül: *Unter schwarzer Flagge. Legende und Wirklichkeit des Piratenlebens,* id. kiad. 9. o.

Michael Kempe[211] nem tartja megalapozhatónak a társadalmi lázadók és a pusztán bűnöző rablók megkülönböztetését, illetve a kalózok körében nem látnak olyan egységes indítékokat és célokat, melyen egy ilyesfajta különbségtétel nyugodhatna. Ebből adódóan szemükben a kalózok közönséges bűnözők. Elismerik, hogy a kalózok demokratikus szerveződése a maga korában újnak és előremutatónak számított. Libertalia azonban az ő interpretációjuk szerint alárendelt szerepet játszik, tekintve, hogy az e fikcióra irányuló kutatás eredményei nem sokat tesznek hozzá a kalózok tényleges történelmi megítéléséhez.

„Az atlanti térség rejtett forradalmi történetét" állító Rediker nézetének kritikája módszertani kételyeket fogalmaz meg. Az olyan fogalmak, írják, mint a „tapasztalat", „áthagyományozás", „osztály" analitikusan tekintve pontatlanok, és a brit ipari kapitalizmust megelőző korszak megragadására időben és fejlődéstörténetileg vitathatók. Igaz, Rediker és néhány kritikusának kutatási érdeklődése eltér egymástól.

E két kalózkutató eredményei látszólag hasonlítanak más szerzőkéhez, akik azonban eltérő kutatási célokat követnek. Az emelkedett *piratológiá*ban amúgy is csak ideáltipikus megkülönböztetések lehetségesek. 2005-ben Peter Sloterdijk a globalizációról szóló filozófiai elméletének keretében nyúlt a kalózkodás témájához. Bár Sloterdijk kétségkívül nem kimondott kalózkutató, de *Theorie des Piraten* című írása oly radikálisan kiélezett, hogy nemzetközileg többet foglalkoztak vele és komolyabban vették, mint a kalózokról szóló szinte bármely más tanulmányt.[212] Az ő szemében a kalózok „anarcho-tengerészek", akiket „a polgárok menekülési álmaikban" egy „libertárius ellenvilágként" értenek félre. A romantikus félremagyarázásokkal szemben a kalózok rovására írja „az emberek között elkövethető (már-már) legszélsőségesebb szörnyűségeket". A kalózkodás

> az ateizmus első gyakorlati formája az állam nélküli területen, a fedélzeti lelkész nélküli hajón, túl az egyezményesen tiszteletben tartott zónákon, a törvényeken kívüli tengereken, egy tanúk nélküli térben, a morális űrben.

Carl Schmitt téves interpretációját követi a „törvényen kívüli tengerről" szóló elképzelése, s implicit módon feltételezi, hogy a XVII. és a XVIII. század a legtöbb ember számára az élet minden lehetőséget biztosította, a keresztény vallások pedig mindehhez használható erkölcsi-politikai alapzatot nyújtottak. Ilyen előfeltevések mellett fel sem vethető a kalózok demokratikus szerveződésének, az ellenálláshoz való jognak vagy akár egy forradalomnak a kérdése. A kalózok bestiális bűnözők, s minden más beállításuk kispolgári menekülési vagy romantikus társadalmi álmokat kerget.

E vitából azonban nem hagyható ki Cicero Ágoston által kiszínezett visszaemlékezésének felidézése:

> Az igazságosság megszüntetésével tehát mivé válnak az országok, ha nem hatalmas rablóbandákká? [...] Mindenestre találóan és helyesen válaszolt Nagy Sándornak egy elfogott kalóz. Ugyanis, amikor a király ezt az embert megkérdezte, hogy mi jogon nyugtalanítja a tengert, a kalóz teljes vakmerőséggel így szólt: Azon a jogon, amelyiken te a föld kerekségét nyugtalanítod. De mivel én ezt csekély számú hajóval viszem véghez, ezért rablónak neveznek, téged pedig hadvezérnek, mivel nagy hajóhaddal követed el ugyanazt."[213]

Kalózok mint alkotmányos anarchisták

Más nagyságrendet képvisel Peter T. Leeson, aki *The Invsible Hook: The Hidden Economics of Pirates* című 2009-es munkájában komolyan veszi a kalózok szerveződését és alkotmá-

211 Michael Kempe: *Rote Gesinnung unter schwarzer Flagge?* In: Roder Hartmut (szerk.): *Piraten oder Verbrecher auf See?,* id. kiad. 64–79. o.; Michael Kempe: „Unternehmer, Sozialrebell oder Libertin. Sammelrezension zu Daniel Heller-Roazen, Edward Kritzler, Gabriel Kuhn, Peter T. Leeson, Peter Linebaugh–Marcus Rediker und Benerson Little", in: *Neue Züricher Zeitung,* 2010. október 12.; Michael Kempe: *Fluch der Weltmeere,* id. kiad.; Michael Kempe: „Die Fortschreibung einer Legende. Manche Historiker halten Piraten für Sozialrebellen und Freiheitskämpfer", in: *Neue Züricher Zeitung,* 2009. június 29.

212 Peter Sloterdijk: *Im Weltinnenraum des Kapitals. Für eine philosophische Theorie der Globalisierung,* Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2005., ebben: *Die Theorie des Piraten.* 180–185. o. 2013-ig olasz, holland, spanyol, portugál, francia, angol, török, lengyel fordításai jelentek meg. Német recenziója pl. Dirk Kurbjuweit: „Wir Piraten. Der Kampf gegen einen romantischen Mythos", in: *Spiegel,* 2009/03. 130. o. sk.

213 Szent Ágoston: *Isten városáról,* IV. k. IV. fej., Kairosz, Budapest, 2005. 265–266. o. (ford. dr. Földváry Antal) Vö. Cicero: *De republica* III. 14.

TE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

nyait.[214] Friedrich August von Hayek, Ludwig von Mises és a chicagói Gary Becker tradíciójához híven, az emberi viselkedés formáit ennek a közgazdasági iskolának az eszközeivel és modelljeivel elemzi. Leeson kiindulópontja szerint az ember *homo oeconomicus:* arra törekszik, hogy maximalizálja a személyesen mérhető hasznát. A fenti iskolához tartozó kapitalizmuskutatóként a klasszikus és modern kalózkodás formáit olyan üzleti modellként elemezte, melynek szereplője a *piratus oeconomicus*.

E hagyomány meglehetősen világos elképzelésekkel bír a demokráciáról és annak szerveződési kritériumairól, s e tekintetben Locke meghatározását követi, miszerint annak célja „a tulajdon védelme és megőrzése".[215] Ludwig von Mises 1927-ben, *Der Liberalismus* című könyvében azt írja, hogy a liberális állam

> nem pusztán a különös tulajdon védelmére kell képes legyen, hanem oly berendezkedéssel kell rendelkeznie, hogy a fejlődés nyugodt, békés menetét soha ne zavarhassa polgárháború, forradalom vagy puccs.[216]

Friedrich August von Hayek a *The Constitution of Liberty* (1960) lapjain leszögezi:

> érdemes arra emlékeztetni, hogy Európa legrégibb és legeredményesebb demokráciájában, Svájcban a nők – nyilvánvalóan többségük egyetértésével – ki vannak zárva a választójogból,

és hogy

> jobb szolgálatot tenne a demokrácia eszméjének, ha az állami alkalmazottak és a köztámogatások elfogadói ki lennének zárva a választójogból.[217]

[214] Peter T. Leeson: *The Invisible Hook. The Hidden Economics of Pirates,* Princeton University Press, Princeton, 2009.
[215] Friedrich August von Hayek: *„Liberalismus", in: Handwörterbuch der Sozialwissenschaften,* G. Fischer, Stuttgart, 1959. 6. k., 591–596. o.
[216] Ludwig von Mises: *Der Liberalismus* (1927), Academia–Friedrich-Naumann-Stiftung, Klassiker der Freiheit 1, 4. kiad. 2006. 34. o. sk.
[217] Friedrich August von Hayek: *The Constitution of Liberty,* University of Chicago Press, Chicago, 1960., német kiad.: „Die Verfassung der Freiheit", in: uő: *Gesammelte Schriften,* Mohr, Tübingen, 1971. 3. k. 135. o.

E tradíció számára a kalózok eleve brutális, durva fickók. Leeson azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy az erőszak e gazdasági modellnek csupán utolsó érve volt. Aki egyszer felépítette és bevéste a nyers és tárgyalásra semmi szín alatt nem kész rabló képét, az többnyire harc és saját veszteség nélkül jutott zsákmányhoz. S valóban, a hajóágyúk össztüzének kalózfilmekből oly ismerős jeleneteit csak az ikonográfiai standard pompás képeinek kedvéért forgatták le. Igazából a kalózok inkább eltekintettek ettől, hiszen számításba véve az összköltséget, egy szétlőtt vagy elsüllyesztett hajó nem képezhetett volna zsákmányt, s a kölcsönös ágyútűzben megsérült saját hajójuk kijavítása a nyílt tengeren nem volt gyerekjáték.

Leeson sikerrel merít a futball-huligánokról és drogbandákról írt korábbi elemzéseiből. Az írott állami törvények vagy vallási konvenciók figyelmen kívül hagyása nem jelenti azt a kalózok számára, hogy teljesen szabályok nélkül szerveződnének. Leeson szerint a kereskedelmi hajókat azért szervezték meg oly despotikusan, mert a távoli szárazföldön tartózkodó tulajdonosok csak így tudták befolyásolni beruházásuk eredményességét, és jó okkal feltételezték, hogy a tengerészek lázongani fognak. Minden hatalmat megadtak a kapitányoknak, visszatartandó a legénységet attól, hogy lelépjenek a hajóval vagy az áruval. S a tulajdonosok érdekében, vagy mert maga is profitált belőle, az állam támogatta ezt az üzleti és menedzsmentmodellt, amikor a legkisebb kihágásokat is drasztikus büntetésekkel sújtotta. A kalózok viszont a saját üzleti modelljük esetében nem támaszkodhattak állami törvényekre vagy hatalomra. E körülmények között, mondja Leeson libertárius tézise, számukra a demokrácia volt a legjobb szerveződési forma. Ez motiválta a legénységet leginkább arra, hogy együtt küzdjenek. A fedélzeti együttműködésre való készség a hatalmi visszaélések csökkentésével arányosan erősödött. A zsákmányporciók közötti rendkívül kicsiny különbség mérsékelte az elosztási konfliktusokat. A kalózok munkaképtelenségi és sebesültbiztosításának köszönhetően mindenki teljes szívvel harcolt. Ezzel magyarázhatók olyan tettek, amelyekre más interpretációk rá sem látnak.

A társadalom olyan figuráinak képe, akik kizárólag a gazdaságilag mérhető haszon-maximalizálásra törekednek, a kalózok történetének ismeretében mindenesetre problematikus. Miért szabadított ki a kalózok egy része rabszolgákat, ha további eladásukkal haszonra tehettek volna szert? Miért utasították vissza sokan a gyarmatokon felkínált, kegyelemmel egybekötött jövedelmező állásokat? Miért nem reprodukálták a kalózok saját koruk megszokott uralmi formáit, miért választottak nőket kapitánnyá, miért váltak legendássá zsidó kalózok,[218] miért tolerálták a homoszexualitást? Miért nem törekedett egyetlen kalózkapitány sem etnikailag homogén legénység összeállítására, hogy ezáltal belső szervezetüket gazdaságilag hatékonyabbá tegyék, ahogyan általában a futballhuligánok vagy a drogbandák?

Garbiel Kuhn 2010-ben kiadott könyve, az *Unter dem Jolly Roger. Piraten im goldenen Zeitalter,* egy olyan interpretációval szolgál, amely Rediker, Leeson, Cordingly és Kempe megközelítéseivel szemben az egyes kérdéseket mikrotörténetileg, mindenkori kontextusokban vizsgálja.[219] Che Guevara vagy Mao Ce-tung gerillaháborúról szóló politikai elméleteinek, a törzsfőnöki intézmény etnológiai elemzéseinek és a kalózgazdálkodás különböző formáinak bevonása a vita új területeit nyitotta meg. Összességében fontosak és hasznosak a Hobsbawmot követő kalózkutatás olyan vakfoltjaira mutató kritikái, mint a nőkhöz, az afrikaiakhoz, a bennszülött kisebbségekhez való viszony, vagy a kalózok belső morálja és az ellenfélnek az uralkodó gyarmati politikával kulturálisan és gazdaságilag összefonódó erkölcsei közötti különbség. Mégis érdemes utalni arra, hogy már Christopher Hill említett, 1984-es esszéje is kérdőjellel zárul. Libertalia utópikus dimenziója Kuhn anarchista mércéje szerint nem lép túl Thomas

218 Edward Kritzler: *Jewish Pirates of the Caribbean. How a Generation of Swashbuckling Jews Carved Out an Empire in the New World in Their Quest for Treasure, Religious Freedom – and Revenge,* Doubleday, New York, 2008.

219 Gabriel Kuhn: *Unter dem Jolly Roger. Piraten im Goldenen Zeitalter,* Assoziation A, Berlin, 2011. 132–139. o.

More elgondolásain, és pusztán humanista változata Thomas Hobbes *Leviatán*jának. Sajnos nem tárgyalja a Libertalia ilyen karakterizálása és a demokratikus kalózalkotmányokat méltató sorai közötti feszültséget, ahogyan azt sem, miképpen lehet lokális, időben és létszámban korlátozott szerveződéseket fenntartani és megnyitni új tagok felvételére.

Helge Meves

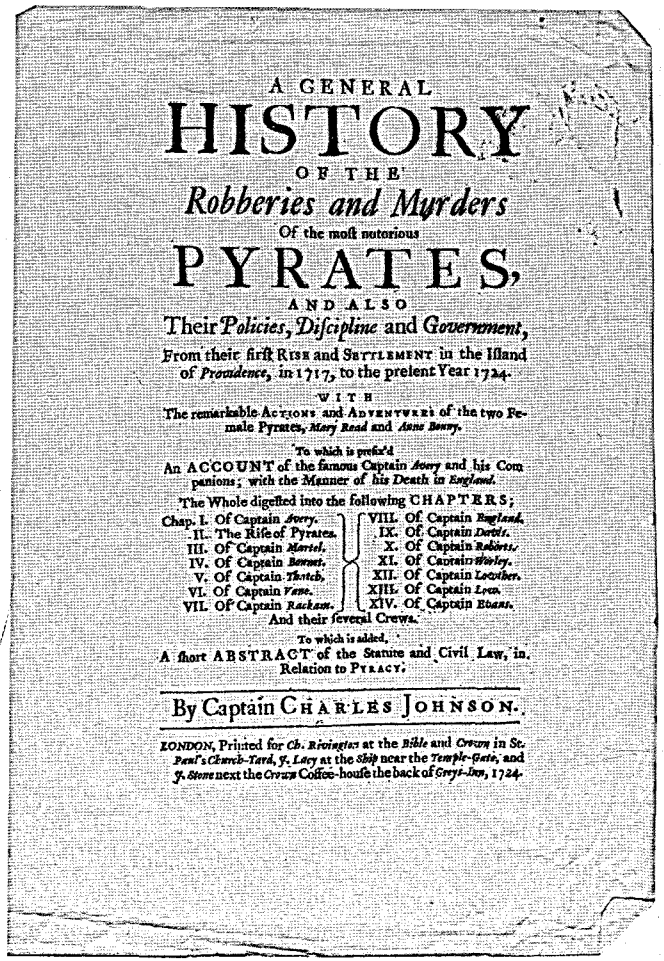

A GENERAL
HISTORY
OF THE
Robberies and Murders
Of the most notorious
PYRATES,
AND ALSO
Their *Policies, Discipline* and *Government*,
From their first RISE and SETTLEMENT in the Island of *Providence*, in 1717, to the present Year 1724.
WITH
The remarkable ACTIONS and ADVENTURES of the two Female Pyrates, *Mary Read* and *Anne Bonny*.
To which is prefix'd
An ACCOUNT of the famous Captain *Avery* and his Companions; with the Manner of his Death in *England*.
The Whole digested into the following CHAPTERS;
Chap. I. Of Captain *Avery*.
II. The Rise of Pyrates.
III. Of Captain *Martel*.
IV. Of Captain *Bowen*.
V. Of Captain *Thatch*.
VI. Of Captain *Vane*.
VII. Of Captain *Rackam*.
VIII. Of Captain *England*.
IX. Of Captain *Davis*.
X. Of Captain *Roberts*.
XI. Of Captain *Worley*.
XII. Of Captain *Lowther*.
XIII. Of Captain *Low*.
XIV. Of Captain *Evans*.
And their several Crews.
To which is added,
A short ABSTRACT of the Statute and Civil Law, in Relation to PYRACY.
By Captain CHARLES JOHNSON.
LONDON, Printed for *Ch. Rivington* at the *Bible* and *Crown* in St. *Paul's Church-Yard*, *J. Lacy* at the *Ship* near the *Temple-Gate*, and *J. Stone* next the *Crown* Coffee-house the back of *Grays-Inn*, 1724.

A JÓ KALÓZOK

TENGERI RABLÓKTÓL MARADTAK RÁNK AZ ÚJKOR ELSŐ DEMOKRATIKUS ALAPTÖRVÉNYEI?

A kalózkodásról, ha ezalatt a hajók tengeri megtámadását és kirablását értjük,[1] mintegy három és fél ezer éve szólnak híradások. Kezdettől gyakran bizonytalan a határ a szárazföldi hatalmak által támogatott kalózhajók és a tengerek független magánrablói között. A kalózkodás hosszú és színes történetében rengeteg változat jött létre a halászat, vadászat mellett mellékfoglalkozásként űzött tengeri rablástól kezdve, az ún. tengeri népek támadásain át, a városállamok, nagyhatalmak, gyarmatok és forradalmi struktúrák támogatta, szervezte vagy szisztematizálta, teljesen vagy részben hivatalos kalózkodásig, illetve az eredetileg valamilyen autoritás kalózlevelével operáló csoportok önállósodásáig, s akár saját társadalmi szerveződéseik létrehozásáig. Egyes hatalmak gyakran az eredetileg üldözendő, rablóknak tekintett csoportokkal szövetkeztek, máskor az általuk korábban ösztönzött, ám számukra kontraproduktívvá vált kalózok ellen fordultak. A kalózkodásnak mindenkor biztonságos szárazföldi bázisra és a zsákmányt felvevő saját vagy külső piacra is szüksége van, ezért nem működhet teljesen hátország nélkül. A (nem saját ösztönzésű) kalózakciók felszámolásában érdekelt államok és persze a fenyegetett tengerészek szemében viszont a kalózkodás – amennyiben az utóbbiak nem maguk válnak kalózzá – gyűlölt, piszkos tevékenység, közönséges rablás. A tengeri rablók, „minden nemzet gazfickói" minősítése az európai jogi hagyományban: *hostes humani generis,* „az emberi nem ellenségei".

[1] Ha tehát nem számítjuk ide pl. az Északi-tenger parvidékein hajókat hamis jelekkel zátonyokra csaló, a túlélő hajótörötteket kifosztó és vízbe fojtó bandákat.

Irodalmi és népszerű kulturális megítélésük mégis gyakran volt kedvező. Már Homérosz Odüsszeusza is szinte kérkedve beszéli el a kikón nép vagy az egyiptomiak elleni, balul sikerült tengeri támadásait, az utóbbi háromszáz év irodalma pedig következetes: a kalózok szinte sohasem pusztán rablók. Arról, hogy az emberéleteken átgázoló bűnözés felstilizálásai, a betyárokról, a vagány bankrablókról, a bátor kalózokról szóló romantikus mesék csak karosszékből szórakoztatók, a mai szomáliai kalózok áldozatai is tudnának mesélni. A kalóz alakja azonban különösen az utóbbi évtizedekben nemcsak a populáris filmekben,[2] rajzfilmekben, regényekben számít kifejezetten szexinek, hanem identitást jelző, függetlenségre, szabadságra utaló ikon vagy az ilyen asszociációkra építő marketinggiccs lett – a hatvanas években induló kalózrádióktól, a hamburgi FC St. Pauli focicsapat zászlajáig és a modern kalózpártokig, a *Pirate Bay* torrentoldaltól és a *Pirate* nevű hackerlaptól vagy pornóújságtól, a *Freibeuter* című legendás anarchista folyóirattól, a kalózékszereken és divatcikkeken, a punkdalokon át

[2] Rob Ossian weboldala több mint 300 népszerű kalózfilmet sorol fel. Ld. http://www.thepirateking.com/movies/index.htm

[3] Klaus (Klaas, Claas, Nicolao, Nikolaus, talán Johann) Störtebeker (1360–1401) a svéd király és a mecklenburgi hercegek kalózleveleivel a dánok, majd a – korábbi megbízói körébe tartozó – Hanza-városok hajóit fosztogató kalóz volt. Utóbbiak közös flottája kerítette azután kézre, Hamburgban vették fejét, s szögezték póznára. Miután a szenátus nem fogadta el ajánlatát, hogy aranylánccal veszi körbe a várost, állítólag meggyőzte a polgármestert, hogy annyi társának adjon kegyelmet, ahány előtt lefejezése után teste el tud lépdelni. A séta, mint mondják, sikerült, de hetvenhárom cimborája közül csak a tizenegyedikig tartott, mert a hóhér elgáncsolta. (Végül mindenesetre valamennyiüket lefejezték, magát a hóhért is.) Störtebeker – a plattdeutsch név hochdeutsch jelentése „Stürz den Becher", s ama szokására utal, hogy egy kortyra hörpintett fel egy (könyöknyi, vagyis négyliteres) korsó sört – a *Vitalienbrüder (fratres vitalienses)* kalóztestvériség vezetője volt. E kompánia az Északi- és a Balti-tenger vagányaiként a dánok blokádján áttörve élelemmel látta el Stockholmot, s olykor másokat is (talán innen nevük, *victualia* – élelem), megtámadta Bergent és más derék városokat. A gotlandi Visbyn és a kelet-fríz Marienhafén építették ki bázisukat. *Likedeeler*nek, (a zsákmányt) egyenlően elosztóknak is nevezték őket, mert – bár elszegényedett nemesek is voltak köztük – ellentétben a szigorúan hierarchizált rendi társadalommal, maguk között egyfajta szabadság, egyenlőség, testvériség uralkodott, a vezetők mellett legénységi tanács működött, ahol az egyszerű matróznak is volt szava. Lojalitás, kölcsönös segítség fűzte össze őket – akárcsak háromszáz évvel későbbi kollégáikat. Jelmondatuk: „Isten barátai, az egész világ ellenségei". Störtebeker alakja máig – mint rendesen – „a hatalmasok ellensége, a szegények barátja" legendákban él tovább. Évi rendezvények ünneplik Rügenben, Marienhafe és Verden városokban, szobra áll Hamburg, Marienhafe és Wismar kikötőiben, de hajókat, szállodákat, távcsövet, társasjátékokat, sört, sajtot, kenyeret, péksüteményt és rózsát is elneveztek róla.

[4] A tengernyi interpretációból számos nagy visszhangot kiváltó szöveg adatait találjuk Helge Meves utószavának jegyzeteiben. Az irodalom egyik legkomolyabb, reflektált, minden ideologikus feldolgozástól távolságot tartó, tömör feldolgozását ld. Manuel Schonhorn elő- és utószavában az *A General History of the Pyrates* 1999-es Dover-kiadásában. Edward Theophilus Fox 2013-as doktori disszertációja (*„Piratical Schemes and Contracts": Pirate Articles and their Society, 1660–1730*, Submitted by Edward Theophilus Fox to the University of Exeter as a thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Maritime History, in May 2013) sok forrást és újabb művet is megad bibliográfiájában, bár nem említ más, szerintem jelentős szövegeket, amilyen pl. Gabriel Kuhn 2010-ben megjelent könyve, a *Life Under the Jolly Roger*, amely egyébként szintén remek, kommentált, a filozófiai szálakra is kitérő irodalomjegyzékkel szolgál. A kalózokat társadalmi lázadóknak tekintő interpretációk általam ismert utalásai között nem emlékszem, hogy láttam volna egyik lehetséges inspirálójukként Herbert Marcuse könyvét, *Az egydimenziós embert*. A kapcsolódás indirekt, ám annál kínálkozóbb, hiszen Marcuse szerint a modern társadalmi elnyomás elleni lázadó potenciált a társadalom perifériáján, a fennálló rendbe nem integráltak körében, így a bűnözők (vagy a diákok) között érdemes keresni.

a Störtebekerről[3] elnevezett mai hajókig, sörig, operáig, musicalig, zenei ünnepi játékokig és színházi fesztiválig, a gyerekjáték *lego*-kalózhajókig és a társasjátékokig. (Ld. még: *How to Be a Pirate Girl?* weboldalak stb.) A legalitáson kívüli, periférián létező mikroközösségek kriminalisztikán túli, történeti, társadalomelméleti vizsgálata és szociológiai leírása ismeretesen gazdag kutatási terület.[4] A téma persze a legkülönbözőbb politikai nézetek projekciós felülete is.

Különösen gazdag, s nagy vitákat megnyitó a XVII–XVIII. század, „a kalózkodás aranykora" kalózközösségeiről szóló szakirodalom, amely – az egykori szövegek új kiadásai és a korabeli tengerhajózási, kereskedelmi, társadalomszociológiai viszonyokat feltáró-bemutató kutatások mellett – az utóbbi évtizedekben két fő értelmezési irányzat koordinátarendszerében bontakozott ki. A roppant invenciózus publikációk egyik csoportja saját ideológiával, szokásokkal, kultúrával, alternatív szociális struktúrával rendelkező társadalmi lázadókat lát a tengeri rablókban és csoportjaikban, olykor egyenesen a fennálló gazdasági-politikai-morális rend forradalmi opponenseinek tekinti őket, akik a kor nemzeti, vallási, faji, nemi

és társadalmi előítéleteivel leszámolva hozták létre a maguk idejében – és még sokáig – egyedülálló demokratikus reguláikat. A velük vitába szálló ellenoldal képviselői szinte minden ponton ellentmondanak ennek az általuk eltúlzottnak és anakronisztikusnak minősített forradalmi romantikus interpretációnak, azt hangsúlyozva, hogy a kalózok nem az eszmék hősei, hanem brutális bűnözők voltak, akiket mindenekelőtt az anyagi haszonszerzés vezetett, s akiknek szeme előtt egyáltalán nem a fennálló társadalmi rend felborítása, hanem – ha sajátos kerülőúton is – az abba való lehető legelőnyösebb módon való beilleszkedés lebegett. Valahol e két értelmezés között helyezkedik el a kalózkodás objektív gazdasági-politikai funkcióit vizsgáló megközelítés, amely egyrészt a brit birodalom (mindenekelőtt a spanyol gyarmatok rovására megvalósuló) kiépítésében, másrészt a kereskedelmi monopóliumok megtörésében, s ezzel – talán paradoxnak tűnő módon – épp a világméretű szabad kereskedelem kialakulásában játszott szerepére helyezi a hangsúlyt. Az egymással merőben szembenálló interpretációk szakadatlanul bővülő sora jelzi, hogy e jelenség a XXI. századi olvasónak is kihívás, s az értelmezéséért folyó küzdelem – mint mindig – rólunk, saját társadalomszemléletünkről szól.

Ami az e korból ránk maradt szövegeket illeti, ezek az egykori tengerészeti dokumentumok, állami és gyarmati igazgatási iratok, kalózperek során keletkezett bírósági jegyzőkönyvek, hivatalos kalózlevelek, vagy épp körözések, újságcikkek mellett egyrészt néhány kalóz (például Exqumelin) és egy kalózfogságba esett holland utazó (Bucquoi) visszaemlékezéseiből, másrészt a témában máig legismertebb és legnagyobb hatású korabeli publikáció, a – többnyire – Daniel Defoe-nak tulajdonított *General History of the Pyrates* fejezeteiből állnak. Az utóbbi könyvnek nemcsak szerzősége vitatott, hanem egyes részeinek hitelessége is. A feltevést, hogy Daniel Defoe volt a nagy tudású író, erősíti a tény, hogy évtizedeken keresztül szenvedélyesen kutatta a tengerészet és a kalózkodás kérdéseit, szinte minden elérhető forrást, híradást, dokumentumot, visszaemlékezést és periratot elolvasott, hosszan beszélgetett Angliában bebörtönzött kalózokkal. Mindezt a mű írója – sokszor szó szerinti dokumentumközlésként – beépítette munkájába. A szerző tájékozottsága e területen nemcsak saját korában volt páratlan, könyve máig a talán legfontosabb forrásműnek számít. A Charles Johnson kapitány álnév alatt megjelent, s nyomban újabb kiadásokat megélt két kötet azon részeit, ahol kalózperek bírósági iratait, a börtöninterjúkra és más, autentikusnak tűnő forrásokra épülő elbeszéléseket találjuk, nemigen éri kritika. Vitatottabb azonban a talán legérdekesebb rész hitelessége, a madagaszkári kalózköztársaságot, Libertaliát leíró két fejezet, mely Misson, Caraccioli és Tew kalandjairól számol be. Itt nem is az az értelmezőket megosztó kérdés, hogy éppen olyan módon hiteles szövegrészekről van-e szó, mint a többi fejezet esetében, hiszen sok okból nyilvánvalónak tűnik, hogy nem. Senki nem állítja, hogy valóban az adott időpontban az adott nevű kalózok lettek volna a madagaszkári kalóztelep létrehozói, vagy hogy az elbeszélés minden részlete dokumentálható volna. A kérdés inkább az, hogy e két fejezet vajon teljesen az írói fantázia szülötte, vagy jórészt reális alapokon áll, még ha a szerző több, egymással ténylegesen nem érintkező, valóságos elemet épített is össze az elbeszélés során. S ha itt teljesen fiktív szövegről volna szó, miért szerkesztette ezt egybe a kétségkívül hiteles, jól dokumentált fejezetekkel? Egyes értelmezők több szerző feltevésével igyekeztek megválaszolni e kérdést. Akik egyetlen szerző – így Defoe – mellett érvelnek – és nem utalják minden különösebb magyarázat nélkül a fantázia világába e részeket –, azok, ahogyan a könyv modern kiadója Schonhorn (vagy éppen a német szövegválogatást összeállító Meves) is, a faktuális meg nem felelések mellett Libertalia egyes elemeinek valóságos forrásaira mutatnak rá. A ténylegesen létezett madagaszkári kalózköztársaságra, a szereplők modelljéül szolgáló ismert figurákra, az egyes kalózregulák radikálisan új társadalmi felfogást tükröző elemeire. Schonhorn szerint különböző valódi források irodalmi kompilációjáról van szó, amelyet egyszersmind Defoe saját társadalompolitikai nézetei, kritikus meggondolásai is áthatnak. E nézetek jelennek meg a téma-

ról írt regényeiben is. Nem választotta el éles határ az általa kedvelt különböző műfajokban írt – történeti, szépirodalmi, újságírói – munkáinak gondolatait, ezek egymásra épültek. S bárhogy nevezzük is a kalózok társadalmát, a Libertalia-szerű kalózközösség valamilyen fokú realitása mellett szól Bucquoi visszaemlékezése is. Catharine Gallagher épp Defoe-t hozza fel példaként arra, hogy a XVII. század végén és a XVIII. század elején a hitelesnek számító szövegek esetében nem vált el egymástól élesen a mai fogalmaink szerinti ténybeszámoló és az allegorikus beszéd.[5] Amikor a magyar kiadás szövegeit közreadjuk, e vitákat pusztán megemlítve nem dolgunk állást foglalni sem a szerző személye, sem a faktuális hitelesség fokának kérdésében, s nem hisszük, hogy ezúttal a mai politikai-társadalmi kategóriák visszavetíthetőségét illetően kellene összemérnünk az érveket. E – minden regényes kiszínezéstől függetlenül – kétségkívül valóságos szövegekként is létezett kalózalkotmányokban számunkra az tűnik különösen figyelemre méltónak, hogy egyáltalán megszülettek, s ahogyan, amilyen társadalmi környezetben megfogalmazták őket.

Ezért túl azokon az egyébként történetileg természetesen releváns kérdéseken is, hogy például a kalózok mekkora részét tették ki a kor tengerészállományának, s hogy mennyire eltérő jellegű és motivációjú kalózközösségek jöttek létre a különböző tengereken, illetve, hogy hogyan változott egyes csoportjaik korabeli politikai–büntetőjogi megítélése, a mai olvasó számára talán a különböző kalózalkotmányok közötti hasonlóságok köre és jellege, valamint az egyes kalózköztársaságok újra és újra létrejövő bázisainak, településeinek berendezkedési sajátosságai a legérdekesebbek.

Az e tekintetben sem teljesen egységes szemléletű szakirodalom nagyjából az 1660-tól 1730-ig terjedő időszakot tekinti a kalózkodás aranykorának,[6] s ekkor minden etnikai és nemzeti színesség (franciák, hollandok, portugálok, rabszolgaságból szabadított afrikaiak) mellett is valószínűleg az angol nyelvű legénység képezte a kalózok többségét. Ezért valamennyire támpontot jelenthetnek a rájuk vonatkozó számítások. A brit flotta kapacitása a XVII. század derekán megháromszorozódott, s folyamatosan erősödött, hogy azután a XVIII. század során és a XIX. századra a világtengerek vitathatatlan ura legyen. 1703-ban a Royal Navy személyi állománya több mint 53 000 ember. 1716 és 1725 között, a spanyol örökösödési háború végével átmenetileg 13 000 főre csökkent a létszám, a brit kereskedelmi hajók legénységét pedig ebben az időben 38 000 és 45 000 fő közé teszik. Nagyjából ugyanekkor, 1719 és 1724 között mintegy 2 400 angol nyelvű kalóz (nem kevés közülük korábbi haditengerész) gyakorolhatta mesterségét.[7] Ugyanakkor például egyedül Bucquoi beszámolójában több száz fős – igaz, etnikailag tarka – kalózcsoportok szerepelnek. Marcus Rediker szerint ebben az időben összesen körülbelül 4 000 kalóz cirkálhatott a tengereken, egyszerre 20–25 hajóval.[8] Létszámuknál azonban ekkor minden jel szerint sokkal nagyobb volt a kereskedelemre, a politikára és általában a közgondolkodásra gyakorolt hatásuk. („A nyugati történelemben még soha nem uralt terrorral néhány ezer desperado ilyen nagy területet, illetve gyakorolt ilyen hatalmas és folyamatos befolyást a civilizált országok politikájára" – írják Nyugat-India történészei.[9] Az egykori kalózközösségek súlyára utal az 1718-

[5] Catharine Gallagher: „The Rise of Fictionality", in: Franco Moretti (szerk.): *The Novel,* 1. k. Princeton University Press, Princeton, 2006. 339. o.

[6] Bár van, aki csak az 1714 és 1722 közötti „arany évtized"-ről ír, vö. Angus Konstam: *History of Pirates*, The Lyons Press, New York, 1999. 96. o

[7] Vö. pl. Robert C. Ritchie: *Captain Kidd and the War against the Pirates,* Harvard University Press, Cambridge, MA–London, 1986. 234. o. David Cordingly szerint 1720 körül Észak-Amerika és karibi térség vizein kb. 1500–2000 kalóz serénykedett. Ld. uő: *Life Among the Pirates. The Romance and the Reality.* Little, Brown and Company, London, 1995. 234–235. o. Közülük Cordingly elemzése alapján 1715 és 1725 között a karibi tengeri rablók 35% volt angol, 25% amerikai, 20% „nyugat-indiai" eredetű, 10% skót és további 8% más nemzet fia: svéd. holland, francia és spanyol. (David Cordingly: „Introduction", in: Angus Konstam: *The History of Pirates,* The Lyons Press, New York, 1999. 9. o.) Arra, hogy ez az arány persze korábban másként festhetett, elég felidézni, hogy egyedül Tortuga francia kormányzója 1645-ben 1650 prostituáltat hozatott a sziget kalózainak kedvében járandó.

[8] Marcus Rediker: *Villains of all Nations. Atlantic Pirates in the Golden Age,* Verso, London–New York, 2004. 80. o.

[9] John H. Parry–Philipp M. Sherlock: A *Short History of the West Indies,* Macmillan, London–St. Martin's Press, New York, 1957. 93. o.

ban brit koronagyarmattá emelt Bahamák címerében álló jelmondat is: „*Expulsis Piratis – Restituta Commercia*" – „kalózok kiűzve – kereskedelem helyreállítva".)[10]

Tortugán már a XVII. század első felében is újra meg újra kalózbázisok alakultak ki (1640-ben itt született a *Partvidéki testvériség*), s azután hosszabb-rövidebb időre számos kalózbázis jött létre a Karib-tengeri szigeteken, a Bahamákon, Észak-Amerikában Ocracoke szigetén, vagy Afrikában Sierra Leone partjainál. Az újkor első deklaráltan kalóztelepülése azonban 1691-ben valóban Madagaszkáron, St. Mary szigetén (Île Sainte-Marie, ma Nosy Boraha) vert tanyát. Adam Baldridge, egykori kalóz alapította, hogy azután még kétszer újra helyreállítsa ugyanott – 1698 és 1708, illetve 1720 és 1722 között. James Plaintain, Abraham Samuel és más kalózok is létrehozták madagaszkári telepeiket, „királyságaikat". A Bucquoit fogva tartó kalózok is Madagaszkárra vonultak vissza.

Bár csak a *General History of the Pyrates* leírta Libertalia esetében olvashatunk a szabadság konzekvensen végiggondolt, megfogalmazott és megvalósított egész rendszeréről, a madagaszkári kalózköztársaság itt ismertetett berendezkedésének egyes, a bajtársi szolidaritást, vallási, nemzeti stb. sokszínűséget kifejező elemei – ha eltérő mértékben is – a többi kalózközösségben is fellelhetők. Már Exquemelin is arról ír, hogy egyes tengeri rablótestvériségek törekedtek belső játékszabályaik lehetőleg pontos kodifikálására. Bár az idealizáló értelmezések kritikája emlékeztet arra, hogy e regulák előzményei közé tartoztak a kereskedelmi hajók korábbi szerződései, s hasonlóságok mutathatók ki némely angol útonálló banda belső megállapodásaival is (persze éppenséggel megemlíthetők volnának az első brit telepesek *Mayflower Compact*-jának „igazságos és egyenlő törvényekről és [...] hivatalokról" szóló szavai is) – azért mégiscsak először kodifikáltak meghökkentően új elemeket. Különböző forrásokból – így Exquemelin, Bucquoi

10 Az 1722. utáni szisztematikussá váló leszámolások, sok száz kalóz elfogása és kivégzése, a betegségek okozta több száz fős veszteségek és a kegyelemmel élők letelepedése nyomán 1726 után alig kétszázan maradtak a tengereken.

beszámolóiban, a *General History* lapjain is – fennmaradtak és egymással összevethetők konkrét kalózregulák. A karibi *Partvidéki testvériség* szabályzatai egyes kutatók szerint a francia és brit protestáns hagyományban is gyökereznek. Törvényeiket *Chasse-Partie, Charter Party, Custom of the Coast* vagy *Jamaica Discipline* néven emlegették. Bucquoi szerint minden kalózbandának vagy társulásnak megvolt a maga törvénykönyve, alapító okmánya. A kalózokat társadalmi lázadóknak tekintő értelmezésekkel szemben egyébként erősen kritikus Edward Theophilius Fox tizennégy ilyen kalózalkotmányt mutat be és elemez – George Cusack, Nicholas Clough, William Kidd, Howell Davis, John Taylor,[11] Bartholomew Roberts, Thomas Anstis, George Lowther, Edward Low, John Philips[12] és John Gow kapitányok cikkelyeit.

Mai politikai vagy társadalomfilozófiai teóriák és fogalmak retrospektív bevetése nélkül is elgondolkodtató e szövegek és társadalmak puszta léte, tagadhatatlanul demokratikus és számos tekintetben liberális karaktere, s ugyanakkor eredendő pragmatizmusa. S bár egy Libertalia-jellegű demokratikus kalózközösség puszta lehetőségénél bizonyosan jóval több dokumentálható, már az is néhány ma magától értetődőnek tűnő elgondolásunk újraértékelését inspirálná, ha a kortársak – szerző és olvasói – csupán nagyon is lehetségesnek, realisztikusnak tartották volna létezését.

Igaz, ami az ismert kalózalkotmányok demokratikus, liberális karakterét illeti, a kritika minden bizonnyal okkal mutat rá a valóságos gyakorlat és az írott szövegek közötti eltérésekre, illetve egyes dokumentumokban az idealizáló értelmezéseknek ellentmondó elemekre. Bármilyen mély benyomást keltenek is az olvasóban a demokratikus kalózközösségekről szóló híradások, s a tengeri rablócsoportok gyakorlatias leszámolása a korukra jellemző hierarchikus, vallási, nemzeti, a bőrszínt illető stb. felfogásokkal, megalapozatlan volna általánosnak,

11 Bucquoi – akire Fox hivatkozik – műve első kiadásában George Teylorról, a másodikban George Tailorról ír.

12 A *General History*-ban: Phillips.

elvinek és feltétlenül összetartozónak tekinteni az egyenlőség egyes elemeit.

Nem tekinthetők általánosnak, hiszen a kalózok időben, térben, céljaikat és státuszukat tekintve sem alkottak egyetlen homogén közösséget, s e célok és státuszok maguk is változtak a külső körülmények (pl. a nagyhatalmak háborús, politikai vagy gazdasági érdekei) hatására.

Egyfelől létrejött ugyan az egymást respektáló különböző, egymással rendre érintkező kalózcsoportok között a – persze közös terület, gazdaság, intézmények stb. nélküli – „zsiványok köztársasága", másfelől természetesen a leírások nem egy egységes kalóztársadalomról szólnak, pusztán több, egymásra sok szempontból hasonlító, egymással érintkező, ám más tekintetben nagyon eltérő közösségről. A XVII–XVIII. századi kalózok körében nyilván más volt a motivációja és beállítottsága az állami kalózlevéllel portyázóknak, a saját szakállukra rabló, közönséges bűnözőknek és az igazságtalannak megélt körülmények elleni lázadókból lett kalózoknak – még ha sok közös vonásuk és egyes elemek keveredése első pillantásra talán össze is mossa csoportjaikat. Az egyik alapvető különbség, hogy míg a királyi megbízatású kalózhajókon sok minden megőrződött a hivatalosan elismert társadalmi és szolgálati hierarchiából, addig általában a „magánkalózok" első dolga volt e hierarchia többé-kevésbé radikális felborítása. Rediker említett műve a kalózkompániák kollektivista, anti-autoritárius és egalitárius jellegét emeli ki. A társadalmi szakadék felszámolásának gesztusát látványosan fejezte ki a legénységhez legközelebb álló altiszt, a fedélzetmester hajón belüli súlyának megnövelése és a kapitány mellé emelése. Az ő mindenkori erős összetartozását a fedélzeti matrózokkal a még élő magyar tengerésznyelvben is jelzi a „sztromó" elnevezés, amelynek eredete az olasz *nostro uomo* („a mi emberünk"). A tisztségek az egyes pozíciókra *választott* személyek „kalózszakmai" hozzáértésén alapultak, és egyáltalán nem voltak stabilak, hiszen a tengerészek gyakran új kapitányt, fedélzetmestert stb. választottak, és a kalózcsoportok szétválásakor vagy egyesülésekor rendre újraosztották a pozíciókat. Igaz, a külvilág több-

nyire csak a kapitányokat emlegette – akárcsak a Royal Navy flotta- vagy hajóparancsnokai esetében –, de a saját zsebre dolgozó kalózoknál egy-egy vezér rettegett neve egyrészt inkább pszichológiai hadviselés részét képezte, másrészt a korabeli közönséget kiszolgáló híradások szemléletét tükrözte. Habár a *General History* leírásai és a fejezetek címei szinte mindig a kompániára is utalnak (pl. *Of Captain Bartholomew Roberts and his Crew*), az első kiadás illusztrációi nem feltétlenül. Samuel Diener az olvasóközönség elvárásaival magyarázza, hogy a hírhedett kalózokat bemutató, kötetbeli metszetek legtöbbje nem társai körében, kollektív lázadóként, hanem individuális hősként ábrázolja Roberts, Avery vagy Morgan alakját.[13] Valójában pozíciójuk a legénység kezében volt. A kalózközösség folyamatos kontrollt gyakorolt a választott kapitány fölött. Az egyes kalózcsoportokban eltérően maradtak meg, tűntek el, vagy veszítettek jelentőségükből a korábbi rangok és beosztások. Misson vagy Tew kapitány hajóin megmaradt helyén az első tiszt, a hadnagy vagy akár a kiképzőtiszt – a *Scool-Master* – feladatköre. Lowther, Phillips és Roberts kalózregulái vagy Bucquoi feljegyzései nem említik őket, szerepel viszont ezekben a *Master,* a *Boatswain,* a hajóorvos és az ágyúmester – mindenesetre a fedélzetmester (a *Quarter-Master*) után. (A különböző rangok és beosztások strukturáltsága a királyi flottáknál a hadihajó nagyságától és tűzerejétől, a személyzet létszámától függött.[14] A Royal Navy ezek alapján hat hajóosz-

[13] Vö. pl. Samuel Diener: *„That which exists not": Collective and Individualistic Modes of Fictionality in the Works of Daniel Defoe and Captain Charles Johnson,* University of California, Berkeley, Library, 2015. https://escholarship.org/uc/item/6dn3x075. Pl. Henry Morgan portréja alatt ez áll: „Capt. Hen Morgan before Panama which he took from the Spaniards" – vagyis *aki* elhódította Panamát a spanyoloktól. De – jegyezhetjük meg – a Lowthert ábrázoló metszeten ott látjuk társait is, és e kép feliratában is szerepel, hogy „and his Company", ahogyan azért Avery képe alatt is utalnak a távolban alig látszó legénységre („& his Crew"). Diener egyébként szembeállítja a *General History* szerinte inkább kollektivisztikus szemléletét Defoe *regény*hőseinek radikális individualizmust képviselő figuráival.

[14] A Royal Navy zsoldlistája rangsorban a következő beosztásokat ismerte: *Captain, Lieutant, Master, Second master, Surgeon, Carpenter, Boatswain, Gunner, Purser, Master's mate, Assistant surgeon, Midshipman, Clerk, Schoolmaster, Armourer, Master at arms, Carpenter's mate, Caulker, Ropemaker, Quartermaster, Boatswain's mate, Sailmaker, Gunner's mate, Yeoman of the powder room, Armourer's mare, Corporal,*

tályba és kilenc további alsóbb kategóriába sorolta a fegyveres vízi járműveket. Utóbbi, kisebb hajókon belül a jelentősebbek voltak az itt közölt szövegben gyakran emlegetett, mozgékony szluppok.) Az eleve független vagy önállósuló kalózközösségek legfontosabb intézménye a tanács volt, amely megválasztotta a tisztségek betöltőit, újonnan alakult kalózcsapat esetében meghozta és írásba foglalta a kompánia alaptörvényeit, és amelynek tagjai ezt aláírva hűséget fogadtak egymásnak. Az ünnepélyes aktust lakomával, ivászattal és ágyúlövéssel pecsételték meg. Nem pusztán az egyenlőség fikciójáról van szó. A holland Bucquoi saját kalandjairól beszámolva – Defoe szövegét alátámasztó regulájuk ismertetésén kívül – egy kötetünkben nem közölt helyen leírja, milyen testvéri közösségben éltek a különböző származású kalózok.[15] Zenés mulatságuk

tökéletes rablóparti volt. Mind együtt ültek, és szépen puncsot ittak. Valamennyi nemzet fiait megtaláltam közöttük, még mórokat is. Testvérnek nevezték egymást [...]

Nem idealizált képet fest, beszámol a bennszülöttekkel vagy ellenállást mutató ellenfeleikkel szembeni brutalitásukról is. Hiszen a kalózok *egymás közötti* egyenlősége sokszor a legkevésbé sem terjedt ki a zsákmányolt rabszolgákra vagy más foglyul ejtett kívülállókra. Bár egyes hajók legénységének összetétele arra utal, hogy valóban kiszabadítottak és befogadtak rabszolgákat, akik ezután szabadságuk megőrzéséért is har-

Caulker's mate, Yeoman of the sheets, Coxswain, Quartermaster's mate, Captain of the forecatsle, Captain of the foretop, Captain of the maintop, Captain of the afteguard, Captain of the waist, Trumpeter, Sailmaker's mate, Quarter gunner, Carpenter's crew, Sailmaker's crew, Gunsmith, Steward, Cook, Stewarsd's mate, Chaplain, Midshipman ordinary, Volounter per order, Cook's mate, Coxswain's mate, Yeoman of the boatswain' store room, Ordinary seaman, Shifter, Swabber, Cooper, Able seaman, Captain's cook, Ordinary trompeter, Barber, Gunner's tailor, Landsmann, Boy 1st, 2nd, 3rd Class. Értelemszerűen más beosztások voltak, és egyes beosztásokat más létszámban töltöttek be egy 837 fős első osztályú hadihajón, mint egy 18 fős szkúneren.

15 Bár a mai kereskedelmi hajózás megörökölte a régi tengerész hierarchia számos elemét, s világosan elkülönül a tisztek, a gépház és a fedélzeti matrózok köre, ugyanakkor a teljes egymásrautaltság olyan, a hierarchián túli közösséget, szolidaritást és más hajók személyzetére is kiterjedő céhkollektivitást is létrehozott a – hajón belül is gyakran eltérő nemzetiségű – tengerészek között, amelynek a kalózok testvérisége is újkori előzményei közé tartozhat.

coltak új társaik oldalán, ők gyakran az alantasabb munkákat végezték, míg más kalózcsoportok nem haboztak eladni, vagy akár saját sérült társaik rendelkezésére bocsájtani a zsákmányolt hajókon elfogott rabszolgákat.[16] Alexandre Olivier Exquemelin, a hol Amszterdamban, hol a karibi kalózok körében praktizáló orvos nevezetes beszámolója az amerikai tengeri rablókról egyáltalán nem a szegények barátainak klubjaként írja le a kalóztársaságot. Közös döntéshozatalukról, a kapitány fölötti csoportkontrollról, a zsákmányelosztás és az üzemi baleseti biztosítás szabályozásáról írt oldalai ugyan egybehangzóak Defoe és Bucquoi későbbi kalózalkotmányaival, de leírja, hogy a karibi *bukanír*ektől nem volt idegen a rabszolgatartás és -kereskedés, fehér foglyaik egy részét is évekig szolgaként tartották maguknál (például szakácsként vagy a kellemetlen munkák elvégzésére), és rendszeresen alvó parasztokra támadtak, akiket kiraboltak, vagy szegény teknősbékahalászokat hurcoltak el családjuktól, hogy azok évekig nekik dolgozzanak. A közép-amerikai indiánokkal szembeni erőszakoskodásukról legalább annyi beszámoló szól, mint békés kontaktusaikról. (Ugyanakkor szívesen fogadtak be a kalózhajókra kiváló megfigyelő és halász moszkitó-indiánokat.) A nőkkel és más foglyokkal szemben gyakran olyan kegyetlenséget mutattak, amelyet nem lehet pusztán a nagyobb véráldozatot elkerülni igyekvő megfélemlítés kellékének tekinteni. (Igaz, egymás közötti büntetéseik is többnyire könyörtelenek voltak – egy olyan korban, amelyben a királyi haditengerészetek is brutális büntetőkódexeket alkalmaztak.) A vallási és nemzeti hovatartozást illető közömbösség elsősorban egy-egy kalózbandán belül volt feltétlen, s miközben szinte minden *bukanír* ellenségnek tekintette a spanyolokat, olykor egymásnak feszültek Tortuga a brit és francia kalózai is, Roberts kapitány pedig az íreket nem kedvelte. Francia katolikusok önálló kalózegységeket is képeztek. (Persze a kalózlobogó alatt vitorlázó hajókon valóban el kellett kerülni az ilyen konfliktusokat. Augustino

16 Az is előfordult, hogy egyszerűen rájuk gyújtották a hajót. Ld. Defoe: *A General History...*, id. kiad. 236. o.

Blanco, a Bahamák egyik – éppenséggel spanyol – kalóza például angol, skót, spanyol, portugál, mulatt és fekete tengerészekből álló legénységet vezetett.)[17]

Manuel Schonhorn, a *General History of the Pyrates* brilliáns tanulmányokat író kiadója, ahogy Gabriel Kuhn, egy szintén remek, szisztematikus elemzés szerzője is emlékeztet arra, hogy a valóságos kalózvilág egésze nem tekinthető a Caraccioli- és Misson-féle eszméktől vagy az itt közölt kalózalkotmányok szellemiségétől átitatottnak: a *tengeri rablók nem eszmékért, hanem zsákmányért küzdöttek. A* tengeri rablók többségét alighanem vagy maga a szabad és zabolázatlan élet, a zsákmány féktelen elmulatásának és a társadalmi hierarchiából és kötelékekből való kilépésnek az eufóriája motiválta, vagy éppen – némi speciális kitérővel – maguk is jómódú alattvalók szerettek volna lenni.[18]

Mert bármilyen szépen idézi is fel a többinél műveltebb Caraccioli vagy Misson kapitány a felvilágosodás kritikai és emancipatórikus gondolatait, s mert bár „őfelsége kalózai", vagyis az eredetileg királyi kalózlevéllel portyázó hajók tengerészei mellett a vallási üldözések elől menekülő protestáns, katolikus, zsidó „jobb családok" fiai közül is sokan álltak kalóznak, a tengeri rablók többsége mégsem a filozófiai írók, az akadémikusok vagy az irodalmi szalonok sztárjai, hanem elvadult *bukanír*ek, félanalfabéta matrózok, korábbi mesterlegények, kikötői csavargók, bűnözők, volt rabszolgák közül került ki.[19]

[17] Neville Williams: *Captains Outrageous. Seven Centuries of Piracy,* Barrie and Rockliff, London, 1961. 162. o. (idézi: Kuhn: i. m. 60. o.)

[18] Úgy tűnik, a *General History* szerzője egyáltalán nem tévesztette el az arányokat: a kalózok szabadságon és egyenlőségen alapuló közösségeiről szóló beszámolók a majd hétszáz oldalas, nagy műnek csupán kilenc-tíz százalékát teszik ki.

[19] Persze voltak tudós kalózok is. Az angol hidrográfus és zoológus William Dampier, kora talán legjobb navigátora kalózként hajózta körül többször a Földet, támadott meg spanyol településeket és útjába kerülő hajókat Dél- és Közép-Amerikától a Dél-kínai-tengerig, a Délkelet-Ázsiától Ausztráliáig és Új-Guineáig, Mexikótól Guamon át a Fülöp-szigetekig. Ő járt először a Galapagos-szigeteken. Eközben készült több mint 1250 oldalas feljegyzésein alapul 1697-ben megjelent híres könyve, az *A New Voyage around the World.* Dampier nemcsak kiemelkedő jelentőségű nautikai, topográfiai, etnográfiai, biológiai, hidrológiai és széláramlatokról szóló felfedezéseit adta közre, hanem rengeteg kalandjának megírása

Bucquoi idézi az egyébként grandiózus rablóakciókat vezető George (John?) Teylor (Taylor/Tailor) kalózkapitányt, aki

megvetette a tengeri rabló életet, s azt mondta, hogy az nem jó embereknek, hanem a csőcseléknek való.

Az „aranykori" kalózkompániák nagyon is gyakorlatias és viszonylagos demokráciájának és függetlenségének megítélése a választott perspektíva függvénye. Egyrészt csakis belső demokráciáról volt szó, amely ambíciójában sem terjedt túl a saját kalózközösség tagjain. Másrészt függetlenségről is pusztán a résztvevők nézőpontjából és csak egy-egy tekintetben beszélhetünk, hiszen tevékenységük ezer szálon fonódott össze a legális struktúrákkal, ott pedig ahol a viszonylagos függetlenség valóban az utóbbiak számára kontrollálhatatlan szabadsággá vált, gyorsan leszámoltak vele.

Mint utaltunk rá, e korban nem volt mindig éles határ a kalózok és a törvényes világ között. Pontosabban, ez a határ időnként és helyenként igencsak eltolódott. Igazán nehéz eldönteni, ki volt kalóz és ki nem – írja a *The Pirates' Who's Who* szerzője, Philip Gosse.[20] Nem csupán az állami kalózlevéllel rablók és a magánkalózok között nem volt könnyű mindig különbséget tenni (bár az utóbbiak büszkék voltak arra, hogy formálisan is a saját uraik), hanem a politikai és gazdasági helyzet függvényében is változtak a hivatalos tolerancia határai. Ami tegnap, háborús viszonyok között még megtűrt, sőt kívánatos volt, az a békekötéskor egyszerre bűnnek számított, és fordítva, korábbi akasztófajelöltek válhattak egyszerre

mellett a kapitánysága alatt szolgáló és 1704-ben partra tett Alexander Selkirk tengerész történetét is, amely Defoe *Robinson Crusoe*-jának mintájául szolgált. Állt bíróság előtt, tudósként bemutatták az angol királynőnek is, növénygyűjteménye az oxfordi *Sherardian Herbarium* része. Darwin az ő, az állatok speciális alkalmazkodásáról írt, roppant gazdag feljegyzéseiből indult ki galapagosi útján, Alexander von Humboldt szerint térképeihez nem sokat lehet hozzáfűzni, Cook és Nelson a tengerhajózási ismeretei előtt hajolt meg. Jules Verne A *Föld felfedezése* című könyvében a tengerek XVII. századi királyának nevezi. E kalóz nevét két tengerszoros, egy nagy új-zélandi hegy, egy sziget és egy ausztrál város, valamint egy aszteroida viseli.

[20] Philip Gosse: *The Pirates' Who's Who: Giving Particulars of the Lives & Deaths of the Pirates & Buccaneers,* Dulau and Company, London 1924. 14. o.

tisztes üzletemberekké, derék hazafiakká. A kalózok kikötői, gyarmati kereskedőkkel és tisztviselőkkel üzleteltek – akárcsak egykor, a XIV. század északi-tengeri kalózai Hamburg és Bréma polgáraival – (nélkülük nem sok értelme lett volna a rajtaütéseknek), s időnként a tengeri kereskedelem gazdaságilag is komolyan számításba vett szereplői voltak. Holland *privatér*ek biztosították egy időre Németalföld számára a Karib-tenger kereskedelmének ellenőrzését. Egyes kalózhajókat magánemberek finanszíroztak, akár részvénytársasági formában is – zsákmányrészesedés fejében. De a londoni és a párizsi udvar is sokáig elégedetten támogatta Jamaica és Tortuga aktív összefonódását a spanyolok rovására folytatott kalózkodással. A hírhedett karibi kalózkapitány, Henry Morgan épp londoni börtönében várta perét, amikor a király akasztás helyett lovaggá ütötte, és kinevezte Jamaica alkormányzójává (igaz, ekkor pont a kalózkodás letörésének feladatával). Peter Earl szerint éppenséggel „kulcsszerepet játszott a brit birodalom gazdasági és katonai felemelkedésében".[21] A tudós kalóz William Dampiert Anna királynő is fogadta, s az egész (tudományos) világ csodálta – talán csak az angol admiralitás törvényszéki jogászait leszámítva. John Taylor, aki egy darabig a legendás tengeri rabló, Edward England tisztje volt, majd Madagaszkár partjainál a kalóztörténelem legnagyobb zsákmányát kaparintotta meg (egy portugál hajóról „átvett" egymillió akkori font sterlinget érő arany, gyémánt és templomi kincsek formájában), élete alkonyán Panama parti őrségének kapitánya lett, más hírek szerint az angol kalózokra vadászó spanyol *Armada de Barlovento* szolgálatába állt. 1718-tól a Bahamák brit kormányzója szintén korábbi kalóz, Woodes Rogers lett.[22] Tew kapitány, aki Rhode Islandre hazatérve

[21] Ld. pl. Peter Earle a *Terra X* dokumentációsorozat „Tauchfahrt in die Vergangenheit – Sir Henry Morgan – Pirat im Auftrag seiner Majestät" című részében. (ZDF, 2004. szeptember 14.) Ld. még uő: *Pirate wars*, Methuen, London, 2003.

[22] Ő talált rá 1709-ben, föld körüli útján véletlenül az egyébként lakatlan Juan Fernández-szigeten (ma Robinson Crusoe-sziget) Alexander Selkirkre, Defoe Robinsonjának modelljére, akit 1704-ben még Dampier hajójáról tettek partra. Rogers navigátora ekkor épp Dampier volt. Rogers is megírta 1712-ben A *Voyage Around the World* címmel megjelent emlékirataiban Selkirk történetét.

zsákmányával állítólag a szegényeket is segítette, New York kormányzójának[23] barátságát élvezte, mielőtt utolsó rablóútjára indult. Christopher Condent kapitány gazdag kereskedőként vonult vissza Saint-Maloban. A kalózok vagyona folyamatosan visszaáramlott a legális gyarmati kereskedelembe, és a piszkos pénz fellendítette egy-egy város gazdaságát. Az „aranykor" kalóztevékenysége a gyarmatosító európai hatalmak rivalizálásának és világkereskedelmi ambícióinak kontextusában értelmezhető, annak speciális része.

Ami az államok kalózkodás elleni fellépését illeti, azt – amikor arra hatékonyan sor került – aligha egyfajta szociális lázadás elfojtása motiválta (vagy az, hogy az államok vezetői „ezzel elterelhették a figyelmet abszolutisztikus erőszakhatalmukról és [...] legitimációs deficitjükről"),[24] hanem a támogatott kalózkodás korábbi politikai és gazdasági hasznának leértékelődése, és az, hogy egyre inkább a tengereket lehetőleg maradéktalanul, szisztematikusan és folyamatosan behálózó világkereskedelem kiszámíthatóságát zavaró, kontrollálhatatlan és immár kiiktatható elemnek minősült. A XVIII. század középső harmadának abszolút monarchiái természetesen nem érthetők meg az illegitim és erőszakos zsarnokság vádjai felől, hiszen olyan, mind modernebb államok voltak, amelyek egyre inkább a racionális központi igazgatás és az erőszakmonopólium kiépítésében látták funkciójukat. Ami a szárazföldön az ezerféle helyi és rendi privilégium visszaszorítását jelentette, az a tengereken is a kontroll igényével, a tengeri hajózás és kereskedelem szabályozásával, s a század végére az állami kalózlevelek intézményének formális felszámolásával járt. Johann Gottfried Herder ekkoriban mindenesetre az isteni gondviselés pedagógiájának eszközét látta a kalózkodásban, amely

[23] Benjamin Fletscher kormányzónak amúgy 1698-ban szemére vetették, hogy kalózok százait védte meg az igazságszolgáltatástól. Ld. *Calendar of State Papers*, 1698. szeptember 27. és 29. Nem feltétlenül ingyen: egy Coates nevű kalóz pl. 1 300 fontot, társulatának minden tagja fejenként 100 dollárt fizetett neki zavartalanságáért.

[24] Vö. Helge Meves tanulmányát e kötetben.

mintegy ösztönző kihívásként járult hozzá a tengeri kereskedelem racionális szabályzáshoz.

Ám éppen az, hogy a különböző kalózközösségek egyszerre demokratikus, liberális és egalitárius elemei ténylegesen nem egy átfogó, egységesen szervezett mozgalom vagy struktúra, s nem is valamely politikai doktrína vagy társadalmi eszmény követőinek kísérletei, valamint a kalózbandák fragmentáltsága, eltérő státusza és e státusz függése a külső körülményektől – csak még jobban kiemeli a kalózközösségek és alkotmányaik egy figyelemre méltó közös vonását.

Azt hiszem, a Defoe nagy kalóztörténeti művében és Bucquoi visszaemlékezéseiben leírt szabad kalózköztársaságról, illetve az Exquemelin óta ismert kalózalkotmányokról szóló híradások nem pusztán azért jelentősek, mert úgy tűnik, hogy többé-kevésbé egy évszázaddal a francia forradalom előtt a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméit tették meg reális közösségek alapjaivá. Nem is a társadalmi lázadás vélt vagy tényleges komponensére gondolok, vagy arra, amit Helge Meves a német kiadáshoz írt, a szellemi forrásokat felidézni törekvő utószavában feltételez, vagyis, hogy a kalózok működő modellben egyesítették és gondolták volna tovább a bibliai Exodus-történet, illetve Spinoza egyes politikai eszméi és az utópikus társadalomfantáziák elemeit. (Egyes szövegek alapján akár úgy tűnhet, mintha az utóbbiakon nemegyszer túl is léptek volna, amikor nemcsak arra törekedek, hogy a társadalmi, származási, vallási, bőrszínbeli és olykor a nemi különbségek lehetőleg ne fordítsák élesen szembe a cimborákat, sőt néhol tiltották ezek felcitálását is, hanem – szemben az utópiákkal – működő konfliktuskezelési módszereket, intézményeket is létrehoztak. A kalózkalandok biblikus vagy filozófiai megemelése persze éppoly kevéssé tűnik meggyőzőnek, mint a tengeri proletariátus osztályharcának elmélete: rablószövetkezetek izgalmas házi szabályzatairól, s nem egy nép vagy osztály kollektív szabadságharcáról van szó.)

E szövegek elsősorban azért látszanak különösen elgondolkoztatónak, mert – bár Defoe leírásában felfedezhetők a felvilágosodás kortársi eszméi, s úgy látszik, a kalózok könyveket

is beszerezhettek[25] – egészen egyszerűen *praktikus okokból* születhettek meg az első olyan formálisan is önszabályozó újkori szerveződések, amelyek tagjaik egyenlő szabadságán alapultak, s amelyek a személyes hitelességen, a képességeken és a belátott érdekek érvein túl – legalábbis elvileg – majd minden tekintélyre fütyültek, ideértve a magasztos eszmék tekintélyét is. Az erőszakot olykor saját kontóra, olykor legális licenciával gyakorló egykori kompániákat a kizárólagos ideológiákkal szembeni közömbösség is megkülönbözteti a mi korunk fanatikus terrorcsoportjaitól.

Éppen ezért van súlya annak, hogy ebben az esetben a szabadelvű demokrácia számos fontos komponense nem eszmefanatikusok vagy moralizáló, világjobbító széplelkek ötleteként, hanem mint a legcélszerűbb és a legkevésbé veszélyes gyakorlati megoldás merülhetett fel. Ha hathattak is egyes kalózokra a bibliai vagy kortársi gondolatok, csak azért lehettek ezekre valamelyest fogékonyak, csak azért érdekelhették ezek egyáltalán a tengeri martalócokat, mert speciális helyzetükben a túlélés legjobb útját látták benne. Egy kalózhajót, kalózkolóniát – mint minden társadalmat – természetesen nemcsak külső veszélyek, hanem belső konfliktusok is pusztulással fenyegethetnek. A demokratikus kalózalkotmányok egyszerre próbálják maximalizálni a harckészültséget és minimalizálni a belső szétfeszítő erők rombolását. Ezért nem tűrhették el egy heterogén származású és „multikulturális" hátterű hajón és kolónián a nemzeti vagy vallási ellentéteket, ezért számolták fel egymás között – legalábbis elvben és nem mindenhol – a külvilágban szokásos úr-szolga, szabad-rabszolga viszonyokat, s ezért kellett garantálni a már körükben élő (de nem a préda-) nők biztonságát is. Ez kívánta meg a zsákmányolt és egyéb javak mindenki által előzetesen elfogadott, szabályozott elosztását (ami persze nem mindig ment zökkenőmentesen), a közös készletek biztosítását, a kor legigazságosabbnak tűnő

[25] A Baldridge-féle valóságos madagaszkári kalózbázis lakói például zsákmányukat nem csupán élelmiszerre, italra, fegyverre, lőszerre, ruhára és más árura cserélték, hanem New Yorkból való könyvekre is.

esküdtbíróságát, és a legfontosabb kérdésekben a közös döntéshozást. Ez tette szükségessé a baleset- és betegbiztosítás, valamint a kalóz-nyugdíjrendszer és az ezekhez tartozó társadalombiztosítási pénztár ámulatot keltő garanciáit. Csak így lehetett számítani egymás feltétlen szolidaritására, a „kalóztestvériségre". Ez a demokrácia – igen praktikusan – békedemokrácia volt, közvetlen háborús cselekményekre nem vonatkozott. Harci helyzetekben a választott kapitány a gyűlésnek később felelősséggel tartozó, ideiglenesen azonban teljhatalmú vezető volt – sok szempontból hasonlóan a római köztársaság kritikus helyzetben választott diktátorához, az indián főnökökhöz,[26] vagy a modern svájci hadsereg háborús mozgósítás idejére választott fővezéréhez. A rabszolgaszállító hajók megtámadása és olykor a foglyok kiszabadítása a kalózok szemében nyilván nem annyira a magasztos humanista elvek, mint inkább a munka-, tenger- és harcképes férfiak és nők száma gyarapításának követelménye volt. Hajón és kolónián belüli társként való elfogadásuk egy frissen alapított, és alapvetően militarizált kalózköztársaságban nyilván minden eszmei háttér nélkül is élet-halál kérdése volt. Legalábbis azon kalózok körében, akik nem adták el maguk is foglyaikat rabszolgának, és persze nem a szabad zsákmánynak tekintett nők[27] vagy a prostituáltak esetében.

Libertalia modellje azonban többet állít a kalózregulák egalitárius-demokratikus paragrafusainál: egy izolált, alternatív társadalmi modell lehetségességét. Kalózkodásra épül, ám deklarált céljaival, *fehér* lobogójával és államszerű intézményeivel is megkülönbözteti magát a közönséges kalózok csoportjaitól. Egyesíti a kalózközösségek és a társadalmi utópiák jellegzetes dilemmáit.

[26] Vö. Pierre Clastres indián főnökök és népük viszonyát elemző tanulmányával („Échange et pouvoir. Philosophie de la chefferie indienne", in: uő: *La Société contre l'État,* Éditions de Minuit, Párizs, 1974. 2. fej.), amelyet Kuhn meggyőzően vet össze a kalózkapitányok és az őket választó–lecserélő legénység hatalommegosztásával: Gabriel Kuhn: i. m. 30–34. o.

[27] A velük szembeni gátlástalanságról és gyakori brutalitásról egyaránt beszámol Exquemelin és a *General History* számos története.

Bár Libertalia jogi egyenlőtlenségeket eltüntető, közös tulajdont is képező (eleinte közvetlen, később állandó visszacsatolással működő, szabadelvű, képviseleti) demokráciája ebben a radikális formában aligha tekinthető a kalózközösségek tipikus modelljének, azért osztozik azok két jellegzetességében is.

Az első, hogy úgy tűnik, e társadalmi együttélési forma – mint a gyakorlatban leginkább működőképes modell – nem valamiféle előzetes fejlődési folyamat lassan kialakuló eredményeként, vagy a társadalmi krízis pillanatában felülről bevezetett, értelmiségi-politikusi doktrínaként, hanem nyersen gyakorlati szükségletek diktálta, egyszeri (bár az egyes kalózbandákban rendre felmerülő), közös döntésként születik meg.[28] A másik az, hogy miközben látszólag a külső világ társadalmaitól elforduló, abból kiváló csoportról van szó, valójában olyan, félig zárt társadalom ez, amely emberi és anyagi erőforrásait kizárólag ebből a külső világból meríti. Rablók ők, akik termelőeszközöket (a további rabláshoz szükséges hajókat, fegyvereket, felszerelést, nyersanyagokat, szakembert), javakat (ruhát, élelmiszert, egyéb fogyasztási cikkeket, pénzt), katonákat és nőket *zsákmányolnak.* Olykor vásárolnak is. A külső erőforrások és piacok folyamatos bevonása nélkül a kalózköztársaság nem működne. Pontosan ez jelenti kiszolgáltatottságát azzal a világgal szemben, amellyel mintha szakított volna. Meg is tagadja azt, meg nem is – tagadva kötődik hozzá.

Egyszersmind az egy csapásra megvalósítandó, radikális társadalomátalakítási projektek örök problémájáról van szó. A régi renddel szakító társadalomnak vagy valóban minden külső kapcsolatot el kell vágnia, és szó szerint izolálódnia kell, mint majd Rousseau korzikai vagy lengyel alkotmánytervezete javasolja, és a közelmúltban vagy napjainkban a Kambodzsa-, Észak-Korea-szerű szörnyállamok gyakorlata jelzi, vagy napóleoni, trockiji világforradalommá kellene terjeszkednie,

[28] Ezért engem ebben a tekintetben sem győz meg Mevesnek az Exodus-történet hosszú, nemzedéken átívelő vándorlási folyamatával vont párhuzama, mely inkább a szabaddá válás belső akadályaira utaló metaforaként interpretálható.

minden külsőt megpróbálva magához hasonítani – különben szétbomlasztják, erodálják, visszaintegrálják vagy gyorsan kiiktatják a külső hatások. Nem véletlenül u-topiák az utópiák: kívül állnak az összefüggő világon, nincs kontinuus átjárás az itteniből az ottaniba, e világból a túlnaniba. Más minőségek. A Seholnincs Sziget éppen *sehol* van. Az utópikus társadalomba *nem vezet út,* csak az út ellentétével, hajótöréssel vagy az ismert világ más megtörésével, esetleg csodálatos fordulat révén, rendkívüli módon lehet odakerülni. Csakhogy a kalózok ahhoz a világhoz tartoznak, amelynek önállósult rablói, annak termékei, abból élnek, ahhoz mérik magukat, azzal vívják folyamatos harcukat. *Az* a világ határozza meg őket, még ha úgy is, hogy magukat azzal a világgal szemben határozzák meg.

Igaz, lehet párhuzamokat találni Libertalia és Locke, Spinoza vagy más filozófusok szabad társadalomról megfogalmazott eszméi között, de az amszterdami üvegcsiszoló nem rablók demokráciájára gondolt. Amely eleve nem lehet *önálló* társadalmi együttélési forma, önálló modell. Léte nemcsak katonailag törékeny, hiszen fennállása attól függ, mikor elégelik meg a nagyhatalmak a fontos tengeri útvonalak tőlük függetlenedő ellenőrzését és kereskedelmük megcsapolását, s mikor küldenek megfelelő expedíciós erőt ennek felszámolására, vagy mikor integrálják vissza saját rendjükbe e zárványt. De gazdaságilag is kiszolgáltatott, hiszen ameddig döntően rablásból jut erőforrásokhoz, addig önmagában életképtelen, ezért folyamatosan keresnie kell a kapcsolatot-konfliktust a külvilággal. Ennek pedig két kifutása lehet: vagy addig működik, ameddig erősebb ellenfelekkel találkozva el nem pusztul, vagy ha szervezettsége, forrásai és ambíciói megengedik, ő maga próbálhatja meg átvenni és megszervezni az adott környék tengeri kereskedelmét, vagyis (ha esetleg képzett ilyet) befektetni a rablás általi eredeti fölhalmozással szerzett tőkét. Ekkor azonban aligha lehetne fenntartani a zárt kalózállamot, legalábbis a szabadság, egyenlőség, testvériség köztársaságaként. A libertárius kalózköztársaságból ez esetben tengeri vállalkozó hatalom, illetve nagyvállalat lenne, amelyet ismét csak nem elvi célok vezetnek, hanem a profitmaximalizálás és -biztosítás követelményei.[29] Azok az ismert

kalóztársadalmak nem pusztultak el rövid idő alatt, amelyek vagy potens támogatóval bírtak, vagy képesek voltak visszaintegrálódni a kirabolt világba. Egy átfogóbb hatalmi, gazdasági rendbe. Így lettek idővel a berber kalóztelepek az oszmán szultánok birodalmának, vagy Jamaica és Tortuga kalózvárosai a Brit Birodalom, illetve Franciaország szerves részei. Az egyes kalózok pedig, ha nem haltak meg a tengeren, nem mészárolták le vagy akasztották föl őket, kalózéveik után kereskedőkké, vállalkozókká, esetleg az állam embereivé lettek, vagy – ha maradt vagyonuk – felhalmozott zsákmányrészükből éltek a „normális" társadalom viszonyai között. A *General History* Libertaliajának lakói közül a biztosan valóságos kalóz, Tew kapitány is erre tett kísérletet. A többiek – olvassuk – azzal a kalózköztársasággal együtt pusztultak, amelynek bukását, átléphetetlen korlátait nehéz pusztán a véletlenek számlájára írni, ideiglenes létét pedig lehetséges önálló modellként idealizálni.

Ha létezett Libertalia, akkor *speciális vonásai* azok, amelyek lehetővé tehették a felvilágosodás legszebb elveinek e nagyon korai, egyszerre radikális és – persze csak befelé – humánus, szinte spontán gyakorlati megvalósulását. És ugyanezek a speciális körülmények képezik fenntarthatatlanságának a véletleneken, a nagyhatalmi akciókon és a kalózközösségek legtöbbször önpusztító mentalitásán túli, további elvi okait.

Libertalia a törvényen kívüliek törvények szabályozta állama. A tradíciókból, készen talált társadalmi kötelékekből, vallási, nemzeti, családi, kulturális közegből kiszakadtság szokatlan szabadsága és a kollektív fenyegetettség tartja össze *negative* a sokféle embert. Pozitív kötelékeik a közös életforma

[29] Ám az ilyenfajta gazdasági előrelátás, felhalmozás, befektetés a gyakorlatban ritkán jellemezte a kalózbandákat. A legtöbb beszámoló a zsákmány gyors eltékozlásáról szól; a biztonságos kikötőkben elképesztő összegeket vertek el nőkre, szerencsejátékra, ivászatra és más mulatságra. (Az egyik beszámoló szerint például Jamaicában egy éj alatt 2–3000 *pieces of eight* ment el prostituáltakra, volt, aki 500 ezüstöt adott egyetlen ruhátlan táncért.) Túl közeli volt a halál. S ami a munkaintenzitást illeti, hasonlóan éltek, mint az oroszlánok vagy az ősi társadalmak: a rövid és heves vadászatot lehetőleg – ameddig a zsákmányból futotta – hosszabb lustálkodás követte. Amit a kalózhajók méretéhez képest viszonylag nagy létszámú legénység, tehát az egy főre jutó kevesebb – amúgy keserves – mindennapi feladat is lehetővé tett. (Utóbbiról ld. pl. Kuhn: i. m. 35–38. o.)

és szaktudás, a korábbi megaláztatások élményeinek közössége, a rablóutak csak együtt, maximális együttműködéssel és szolidaritással megvalósítható projektjei, a közösen meghozott döntések, a világos együttélési, elosztási és igazságszolgáltatási szabályok és a kollektív biztonság intézményei – s paradox módon alighanem a kalózlét saját „éthosza" is. De beszélhetünk-e legalább elvben egy kalózállam realisztikusságáról?

Miközben a ténylegesen ismert újkori kalóztelepeket, bázisokat (akár „királyságokat") nemigen tekinthetjük igazi – a területi egységet, a nyilvánosan elismert, stabil autoritás általi igazgatást, a szuverenitásnak ezen autoritás általi monopóliumát és a terület lakóinak automatikus ez alá tartozását magában foglaló – államszerű alakulatoknak, Libertalia leírásában egyértelműen demokratikus kormányzatú „államról" és állami tisztségviselőkről van szó. Állami működésének feltevése azonban kérdések egész sorát hagyja nyitva.

Milyen állam a kalózállam, ha az szükségképpen nem önellátó, nem is árutermelő társadalom, hanem alapvetően külső forrásokra támaszkodik? E források hol szűkösek, hol bőségesek, de bőségük csak a szerencsétől és a kalózszaktudástól függ, nem a javak megtermelésének vagy kereskedelmének rendjétől, esetleg innovatív fejlesztésétől. Libertalia gazdasági élete primitív szintre korlátozódik: némi állattartásra (a szövegben puszta utaláson túl nincs leírás tényleges paraszti vagy pásztoréletről) és a bennszülöttekkel való egyszerű, alkalmi csereberére vagy ajándékcserékre. Belső kereskedelemről nincs szó.

Milyen szerepet tölt be Libertaliában a pénz? Bár sok pénzt zsákmányolnak, és a zsákmány nagyságát fontban vagy tallérban is kifejezik, a pénz nem játszik számottevő szerepet gazdasági életükben. Legfeljebb a szabadon engedett foglyok kapnak bánatpénzt, illetve egymás közt a beteg- és nyugdíjbiztosítást számolják el pénzben. Amely utóbbi esetben nem világos, mire használható a kapott összeg, hiszen a leírásban nincs nyoma belső pénzforgalomnak. A saját földterületen, az erdőben vagy a kikötőben, illetve a hajókon végzett munka Libertaliában nem bérmunka. Úgy tűnik, vagy ingyenes „társadalmi munka", vagy – a foglyok esetében – kényszermunka.

A zsákmányosztásra, -őrzésre és a biztosítási tételek kifizetésére korlátozódó kincstárnoki szerep a híradások szerint nem jelenti semmiféle belső pénzügyi rendszer meglétét. Mivel az elosztott zsákmány nem pusztán használati tárgyakból, hanem pénzből is áll, nyitva marad a kérdés, mihez kezdenek azzal kolóniájukon belül. Nemcsak a férjét sirató bennszülött feleség szemében értéktelen kacat a pénz, a kalózok esetében sem világos, hogy mi a szerepe – ameddig együtt vannak. Bár a kapitány, a fedélzetmester és a többiek eltérő mértékben részesednek a zsákmányból, nem látszik, miképpen válik javukra ez a felhalmozódó vagyonbeli különbség. Hiszen minden deklarált részleges vagyonközösség ellenére szükségképpen jelentős eltérések jönnek létre a személyes vagyonokban. Nem világos, hogy ezek pusztán holt kincsek, vagy tőkeként is működtethetők, s utóbbi esetben vajon milyen gazdasági rend keretei között. Egyáltalán mi a pénzbeli vagyon felhalmozásának célja?

Ha a kalózutak pusztán jobb hajók és fegyverek, illetve mindennapi szükségleti cikkek és további társak beszerzésére szolgálnak, akkor miért kell folyton új portyákra indulni? Ha csak a friss ruhákért és az újra elpazarolható lőportért kockáztatnak rendre mindent (ténylegesen sokszor így volt), akkor ez a kilátástalan helyzetet jelzi.

S ha mégis tőkeként használják a zsákmányt, mi akadályozza meg az egyenlőtlen munkamegosztásbeli pozíciók kialakulását? Ha ezek előállnak, hogyan hatnak vissza a döntéshozatalban játszott elvi egyenlőségre. (A valóságos kalózéletben nincs nyoma munkamegosztásnak abban az értelemben, hogy – néhány speciális és alkalomhoz kötődő résztevékenységet leszámítva, amilyen a pl. seborvosé vagy harcban a kapitányé – elkülönült munkabeli pozíciók állandósulhattak volna: a kalózhajón és a parti munkák során mindenki azt csinálta, amire éppen szükség volt.[30] A hajókon természetesen a „munkaidő" és a nem létező „magánélet" sem vált szét.)[31]

30 Kevés sokoldalúbb készségeket igénylő foglalkozás van a tengerészekénél.

31 Kuhn szerint a kalózélet ebben a tekintetben éppúgy emlékeztet a „primitív" társadalmak munkához való el-nem-idegenült viszonyára, mint a modern munkamegosztással szembeni utópikus elgondolásokra. Vö. uő: i. m. 38. o. De azt

Hol a határa a konszenzuskészségnek? Hol lépnek előtérbe a közös elvekkel össze nem férő privátérdekek, s miképp kezelhetők ezek? Vajon a demokratikus és humánus elvek csak a bő zsákmány teremtette körülmények között működnek? A szűkösség egyik jellegzetes esetében, a nőrablás dolgában szemlátomást azonnal félretolják az elvi szempontokat. A javak közösségének gondolata mintha nem számolna az eltérő individuális szükségletekkel sem.

Egyáltalán: ez a kalóztársadalom csak akcióiban és létszámában, valamint kiterjedésében dinamikus – erődítéseinek kiépítése után statikus, jövőkép és fejlődés nélküli társadalomnak tűnik. Bár létrejönnek házasságok, de semmit nem tudunk a gyerekekről. Nem merül fel nevelésük problémája. (Vajon a kalózgyerekek rablóképzést kapnak? Vagy ha a maffiához hasonlóan az új generációtól már a konszolidált életbe integrálódást várnák el, akkor milyen viszonyok közé kellene beilleszkedniük, szocializálódniuk?)

Nem tudni, mi történt volna, ha egy zárt kalózköztársaság nem pusztán a rablással hagy fel, és békegazdálkodásra áll át, hanem ennek során a korban modern termelési mód helyett más (egyes kalózelméletek feltevésében valamilyen kommunisztikus) módszerrel kísérletezik – hiszen erre nem került sor. S miközben a *General History* Libertaliája elpusztul, Tew kapitány Madagaszkáron önálló telepet létrehozó, szakadár fedélzetmestere mindenesetre épp az ingyenes természeti erőforrásokkal, köztük az olcsó rabszolgamunkaerővel kecsegteti az otthoni államot,[32] amelynek gazdasági és politikai struktúrájába jövendő gyarmati kormányzóként szeretne lazán visszaintegrálódni.

A történetileg ismert más katonatársadalmak mindenesetre vagy saját gazdasági háttérre (ahogy Spárta a földművelésre) vagy állandó területeik mellett folyamatosan lerabolható külső erőforrásokra voltak utalva (ahogy a mongolok). Utóbbiak hordái nem a szabadelvű demokrácia képével fonódtak össze. Libertalia kalóztársadalma a külső környezettől való függősége tekintetében nem annyira a felvilágosodás nyomán születő modern társadalmak lehetőségeire, hanem a „kalandozó" törzsek mellett talán inkább a gyűjtögető, vadászgató népek ősközösségeire emlékeztet, ahol a saját számottevő termelés nélküli élet külső forrását a természet képezi. Libertalia mamutjai, bölényei a nagy áruszállító hajók. Egy Libertalia-szerű társadalom vége persze véletlenül lehetett a véletlen műve is, de a szükségképpeni vég ott várá, ahol egykor az ősközösségi társadalmakra. Ahol a mamutokhoz, bölényekhez való hozzáférés nehezebbé válik, ahol a vadászutak mások vadászmezőire tévednek, vagy ahol a saját vadászterületeken megjelennek döntően nagyobb erőforrásokat mozgósítani tudó, így bővülő, differenciálódó szükségleteket is kielégíteni képes társadalmak.

Mégis, az adott kontextusban feloldhatatlannak tűnő ellentmondások dacára e beszámolók azt jelzik, hogy úgy látszik, a szabadságelvű demokrácia nem pusztán nyápic tintanyalók könyvtárszobák mélyén született naiv eszméje, mely csak erőszakkal kényszeríthető a barátságtalan külvilágra. Mintha épp a legdurvább tengeri rablók találták volna meg benne a túlélés és az individuális haszon szolidáris modelljét.

*

A magyar kiadás összeállításának mintájául Meves szövegválogatása szolgált,[33] de volt, ahol attól kissé el is tértünk. A szövegek közé felvettük továbbá Alexandre Olivier Exquemelin *De Americaensche Zee-Rovers* című könyvének azt a részletét is, ahol a kalózélet belső szabályozásáról ír.[34] Defoe munkájából kötetünkben csak a kalózközösségek együttélésének szabályai-

hiszem, ez más, szélsőséges viszonyok között magukra utalt, totális együttműködést igénylő önkéntes csoportok (pl. expedíciók, együtt bajba jutottak stb.) tagjaira is sokszor igaz.

32 S valóban: a *General History* szerint a madagaszkári St. Mary szigetére New Yorkból árut szállító hajók, általában 300 rabszolgával tértek vissza.

33 Daniel Defoe: *Libertalia. Die Utopische Piratenepublik,* ford.: David Meienreis–Arne Braun, szerk. és bev.: Helge Meves, Matthes & Seitz Berlin, 2015.

34 Alexandre Olivier Exquemelin: *De Americaensche Zee-Rovers,* Jan en Horn Boeckverkoper, Amszterdam, 1678. VII. Hooft-Stuck. *Hoe de zee-roovers hare scheepen toerusten, ende haer maniere van leven.*

ról szóló részek szerepelnek. Ezek a mű első kötetéből Roberts, Lowther és Phillips kapitányok kalózalkotmányait – vagyis a kilencedik, a tizenkettedik és a tizenharmadik fejezet részeit –, a második kötetből pedig a Misson és Tew kapitányokról szóló teljes első és második fejezetet foglalják magukba. Az első kötet Londonban jelent meg 1724-ben *A General History of the Robberies and Murders of the most notorious Pyrates and also Their Policies, Discipline and Government* címmel. Néhány hónap múlva kiadott új, bővített változata az *A General History of the Pyrates* címet viselte. A második kötet 1728-ban látott napvilágot, ennek címe *The History of the Pyrates* volt. (A könyv egyedül a XVIII. században húsz kiadást ért meg, és hetilapfolytatásokban is megjelent.) E kiadások szerzőjeként Charles Johnson kapitány szerepel, akinek azonban ezen kívül semmi nyoma nincs a hajózás vagy az irodalom történetében, s mert John Robert Moore 1932-es tanulmánya óta általában – bár, említettük, többek által vitatottan – Defoe-t tekintik a mű szerzőjének, mi is így tettünk. Kétszázötven évvel később jelent meg Manuel Schonhorn egykötetes kiadása, amely szintén meglehetősen meggyőzően érvel Defoe szerzősége mellett. Az Atlantisz Defoe-fordításai *A kalózok egyetemes története* köteteinek Shorhorn-féle modern, az addigi irodalomra is kitérő utószóval ellátott, 1999-es újabb (2017-ben újra megjelent) kiadásából[35] készültek. A holland utazó, Jakob de Bucquoi (Jacob de Bucquoy) a kalózok fogságában szerzett tapasztalatairól szóló beszámolójának fordítása a *Tizenhat évnyi indiai utazás* első holland kiadásának[36] szövegét követi. Exquemelin leírását az 1678-as kiadás alapján fordítottuk. Közöljük Meves

[35] Daniel Defoe: *A General History of the Pyrates,* szerk., jegyzetek és utószó: Manuel Schonhorn, J. M. Dent & Sons, London, 1972. A magyar fordítás alapjául szolgáló, javított kiadás: Dover Publications Inc., Mineola, New York, 2017.

[36] *Aanmerkelyke ontmoetingen in de zestien jaarige reize naa de Indien,* Gedaan door Jakob de Bucquoi. Te Haarlem, by Jan Bosch, Boek- en Papierverkooper. MDCCXLIV., II. Hoofdstuk. *Vertrek naa Rio de la Goa met de Zeerovers. Kruissen voor Mozambique op het vertrekkende Portugeese Schip naa Goa. Oneenigheid onder de Roovers. Besluiten over te steeken op Madagascar, Komst aldaar. De Roveers scheiden van een, en vertrekken van daar. Algemeene Levensbeschryving en byzonderheden derzelven. „De Rovers, hunne Regeering; Gewoonten en Levenswyze."*

utószavának némileg rövidített változatát is, melyből kihagytuk a közvetlenül német vonatkozású részeket, utalásokat.

Az egyes kalózokról készült metszetek a *General History* első két kiadásának első kötetéből származnak. Reprodukcióikat a Boston Public Library, Arts Department szíves segítségével és hozzájárulásával közöljük. A kötet végén található Madagaszkár-térképet 1662-ben az amszterdami Joan Blaeu készítette.

Miklós Tamás

Capt. GEORGE LOWTHER and his Company at Port Mayo in the Gulph of Matique.

A XVII–XVIII. SZÁZADI KALÓZOK ELNEVEZÉSEI

barbareszk korzárok: A XVI. és a XIX. század között a Földközi-tenger muszlim kalózai, bázisaik az észak-afrikai „barbár partok", elsősorban Algír, Tunisz, Tripoli és Szale voltak. Rablóportyáik a brit partokig, sőt Izlandig jutottak, s milliónyi keresztény rabszolgát hurcoltak Afrikába.

buknírok: (fr. *boucaniere,* ang. *buccaneers*) A szó eredetileg a karibi bennszülöttek nyelvén húsfüstölő tűzhelyet *(boucan, buccan)* jelentett, innen Hispaniola eleinte főképp francia vadászainak neve, akik elvadult marhák és sertések befogásával és az őslakosok módszere szerinti füstölésével foglalkoztak, szabad idejükben pedig spanyol hajók kifosztására specializálódtak. A XVII. század közepétől már csakis tengeri rablók elnevezése. „Sem istentől, sem embertől, sem haláltól nem félő, vad törvényen kívüliek". Kiváló lövészekként később sokszor álltak más nyugat-európai hatalmak, főképp Anglia zsoldjában. Ekkoriban francia megfelelőiket inkább *flibustier*-nek nevezték. A franciák fő bázisa a XVII. században Turtuga (Île de la Tortue – Teknősbéka-sziget a mai Haitin), az angoloké Jamaica volt. De a század második felében kikötőik közé tartozott New Providence (Bahamák), St. Croix, Curaçao, dán St. Thomas (Virgin-szigetek), s időnként a (mexikói-öbölbeli) Campeche-öböl és a Hondurasi-öböl is.

filibuszterek: (fr. *flibustiers*) Francia, angol, holland kalózok, ld. *korzárok.*

korzárok: (fr. *corsaire*) A többé-kevésbé államilag támogatott, gyakran kalózlevéllel ellátott kalózok elnevezése a Földközi-tengeren és a francia érdekeltségű vizeken a XVI–XVIII. században. Olaszul: *corsaro* – megfelelője a holland *vrijbuiter*-ből eredő, angol *freebooter, filibuster,* francia *flibustier, fribustier,* spanyol *filibustero,* német *Freibeuter.* Zsold he-

lyett szabad zsákmányolás jogával fizetett katonát, a tengeren eredetileg inkább közönséges kalózt jelentett. Később a nagyhatalmak kalózait nevezték így. XIV. Lajos saját kezűleg állított ki kalózleveleket *(Lettres de Marque, Lettres de Course)*, s megbízottait a nemzetközi hadijog betartására és az öncélú brutalitás kerülésére kötelezte. Nevezetes francia korzárkikötők voltak: Saint-Malo, Dieppe, Boulogne, Dunkerque, Cherbourg, Nantes, Brest, Rothéneuf.

privtatérek: (ang. *privateers*) Ellenséges hajók megtámadására államilag felhatalmazott magánemberek vagy -hajók. A közönséges kalózoktól az állami vagy helyi autoritás által kiállított kalózlevél *(Letter of Marque)* különböztette meg őket.

sea dogs: Először a karibi spanyol kereskedelmi hajókat 1550 és 1600 között megtámadó angol privatéreket hívták így. A legnevezetesebb Sir Francis Drake volt. („Az én kalózom", mondta róla Erzsébet királynő.)

uszkókok: (*uskočiti* – szerb, horvát: szökevények) A törökök elől menekült délszlávok, akik a XVI–XVII. században Zengg kikötőjéből gyakorolták adriai kalózmunkájukat, főképp török és velencei hajók ellen, gyakran Bécs támogatásával.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 3.
X309834

AZ ATLANTISZ KÖNYVPROGRAM EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

A KÚTNÁL

Alexandriai Philón: *Mózes élete*

Órigenész: *Kommentár az Énekek énekéhez*

Perczel István: *Isten felfoghatatlansága és leereszkedése* (1595 Ft)

Jan Assmann: *Uralom és üdvösség. Politikai teológia az ókori Egyiptomban, Izraelben és Európában* (3595 Ft)

Jan Assmann: *Religio duplex. Az egyiptomi misztériumok és a felvilágosodás* (3995 Ft)

Jan Assmann: *A Varázsfuvola – Opera és misztérium* (4295 Ft)

Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban* (3495 Ft)

Harald Weinrich: *Léthé. A felejtés művészete és kritikája* (2695 Ft)

Németh György: *A zsarnokok utópiája.* Antik tanulmányok (1595 Ft)

Thomas A. Szlezák: *Homérosz* (3495 Ft)

Thomas Szlezák: *Hogyan olvassunk Platónt?* (1595 Ft)

G. S. Kirk–J. E. Raven–M. Schofield: *A preszókratikus filozófusok* (3195 Ft)

Platón: *Gorgiasz* (1595 Ft)

Platón: *A lakoma* (1895 Ft)

Platón: *Ión. Menexenosz* (1895 Ft)

Platón: *Philébosz* (1595 Ft)

Platón: *Theaitétosz* (1595 Ft)

Platón: *Nagyobbik Hippiász. Kisebbik Hippiász. Lakhész. Lüszisz* (1595 Ft)

Platón: *Phaidrosz* (1895 Ft)

Platón: *Euthüphrón. Szókratész védőbeszéde. Kritón* (2195 Ft)

Platón: *Apokrif dialógusok. Első Alkibiadész. Második Alkibiadész. Hipparkhosz. Szerelmes ifjak. Theagész. Kleithophón. Minósz* (2195 Ft)

Platón: *A szofista* (2295 Ft)

Platón: *Kharmidész. Euthüdémosz* (1895 Ft)

Platón: *Prótagorasz* (1895 Ft)

Platón: *Levelek* (1895 Ft)

Platón: *Az államférfi* (1895 Ft)

Platón: *Kratülosz* (1895 Ft)

Platón: *Törvények* (3695 Ft)

Platón: *Menón* (2295 Ft)

Platón: *Állam* (4895 Ft)

Platón: *Parmenidész* (2695 Ft)

Platón: *Phaidón* (3495 Ft)

A szofista filozófia. Szöveggyűjtemény

Antik szkepticizmus (1995 Ft)

Oliver Primavesi–Christof Rapp: *Arisztotelész* (2690 Ft)

Marcus Aurelius elmélkedései (3395 Ft)

Az isteni és az emberi természetről. Görög egyházatyák.
I. kötet. Órigenész, Nazianzoszi Szent Gergely,
Nüsszai Szent Gergely, Aranyszájú Szent János írásai
II. kötet. Nemeszioszi. Küroszi Theodorétosz, Apameai János,
Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész, Hitvalló Maximosz írásai

Peter Brown: *A szentkultusz*

Rudolf Bultmann: *Történelem és eszkatológia*

Karl Löwith: *Világtörténelem és üdvtörténet* (1595 Ft)

Jacob Taubes: *Nyugati eszkatológia* (2995 Ft)

Ghislain Lafont: *A katolikus egyház teológiatörténete* (2495 Ft)

Søren Kierkegaard: *A keresztény hit iskolája*

Georges Minois: *A pokol története* (4495 Ft)

René Girard: *Látám a sátánt, mint a villámlást lehullani az égből.*
A kereszténység kritikai apológiája (3295 Ft)

Báhir könyve. A tiszta fény (3495 Ft)

Zohár (7495 Ft)

Gershom Scholem: *A kabbala helye az európai szellemtörténetben.*
Válogatott írások. I–II.

Martin Buber: *A próféták hite* (1995 Ft)

Martin Buber: *Angyal-, szellem- és démontörténetek* (1695 Ft)

Martin Buber: *Haszid történetek* (4895 Ft)

Circus Maximus

Patrick J. Geary: *A nemzetek mítosza.*
Európa népeinek születése a középkorban (3295 Ft)

Alexis de Tocqueville: *A régi rend és a forradalom*

Edmund Burke: *Töprengések a francia forradalomról*

Túlélők. Elitek és társadalmi változás az újkori Európában (995 Ft)

Kontler László: *Az állam rejtelmei.*
Brit konzervativizmus és a politika kora újkori nyelvei

Fejtő Ferenc: *II. József* (1595 Ft)

Fejtő Ferenc: *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért.*
Ausztria–Magyarország szétrombolása

Jacob Burckhardt: *Világtörténelmi elmélkedések* (2695 Ft)

Reinhart Koselleck: *Kritika és válság* (3495 Ft)

Reinhart Koselleck: *Elmúlt jövő.*
A történeti idők szemantikája (2395 Ft)

Kísértések

Friedrich Nietzsche: *Korszerűtlen elmélkedések* (2995 Ft)

Franz Rosenzweig: *Könyvecske az egészséges*
és a beteg emberi értelemről

Martin Heidegger – Utak és tévutak
Gadamer, Pöggeler, Hermann, Rodi, Held, Nyíri,
Tatár, Tengelyi, Vajda tanulmányai

Emile Cioran: *A bomlás kézikönyve*

Leo Strauss: *Az üldöztetés és az írás művészete* (1595 Ft)

Ludwig Wittgenstein: *Észrevételek*

Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés* (1995 Ft)

Polányi Mihály filozófiai írásai I–II. kötet

Lakatos Imre tudományfilozófiai írásai

Paul Feyerabend: *A módszer ellen* (2995 Ft)

Hans Peter Duerr: *Sem Isten, sem mérték* (1295 Ft)

Altrichter Ferenc: *Észérvek az európai filozófiai hagyományban*

Max Horkheimer–Theodor W. Adorno:
A felvilágosodás dialektikája (3995 Ft)

Jürgen Habermas: *Válogatott tanulmányok*

Ludassy Mária: *Téveszméink eredete*

Tatár György: *Pompeji és a Titanic.*
Metafizikai és vallásfilozófiai tanulmányok

Tatár György: *A nagyon távoli város* (1995 Ft)

Lehetséges-e egyáltalán? – Márkus Györgynek tanítványai.
Altrichter F., Balassa P., Bence Gy., Endreffy Z., Erdélyi Á.,
Fehér M., Fodor G., Karádi É., Kis J., Lakatos A., Ludassy M.,
Nyíri K., Petri Gy., Radnóti S. és Tímár Á. írásai

Márkus György: *Kultúra, tudomány, társadalom.*
A kultúra modern eszméje (4995 Ft)

Ancsel Éva: *Az élet mint ismeretlen történet*

Arthur C. Danto: *Hogyan semmizte ki a filozófia a művészetet?*

Mezei Balázs: *A lélek és a másik.*
Jan Patočka és a fenomenológia (1595 Ft)

Tengelyi László: *A bűn mint sorsesemény*

Tengelyi László: *Élettörténet és sorsesemény* (1595 Ft)

Tengelyi László: *Tapasztalat és kifejezés* (2895 Ft)

Tengelyi László: *Őstények és világvázlatok* (3895 Ft)

Tallár Ferenc: *A szabadság és az európai tradíció* (1595 Ft)

Michel Foucault: *A tudás archeológiája*

Michel Foucault: *A bolondság története*

Michel Foucault: *Az igazság bátorsága* (4995 Ft)

Hans Belting: *A művészettörténet vége* (3595 Ft)

Hans Belting: *A hiteles kép. Képviták mint hitviták* (3995 Ft)

Hans Belting: *Faces. Az arc története* (5895 Ft)

Götz Aly: *Hitler népállama – Rablás, faji háború*
és nemzeti szocializmus (4295 Ft)

Jan Philipp Reemtsma: *Bizalom és erőszak*
a modern társadalomban (4695 Ft)

Martin Burckhardt–Dirk Höfer:
Minden és semmi. A digitális világpusztítás feltárulása (2495 Ft)

Világváros

Georg Simmel: *Velence, Firenze, Róma.*
Művészetelméleti tanulmányok

Casanova Velencéje (3500 Ft)

Walter Benjamin: *Egyirányú utca.*
Berlini gyermekkor a századforduló táján (2695 Ft)

Klaus Wagenbach: *Kafka Prágája.* Irodalmi útikalauz (2695 Ft)

Kentaur

Török László: *A vadászó Kentaur.*
A Szépművészeti Múzeummal közös kiadás,
angolul és magyarul (2495 Ft)

Szilágyi János György: *Pelasg ősök nyomában*
A Szépművészeti Múzeummal közös kiadás,
angolul és magyarul

Mesteriskola

John of Salisbury: *Policraticus* (1595 Ft)

Quentin Skinner: *Machiavelli* (1595 Ft)

Lord Shaftesbury: *Sensus communis.*
Esszé a szellem és a jó kedély szabadságáról (2895 Ft)

Richard Tuck: *Hobbes*

John Dunn: *Locke*

David Hume összes esszéi I. kötet, II. kötet

David Hume: *Beszélgetések a természetes vallásról* (2295 Ft)

Descartes: *Elmélkedések az első filozófiáról* (1595 Ft)

Descartes, Kant, Husserl, Heidegger.
Tanítványok írásai Munkácsy Gyula tiszteletére (1695 Ft)

Boros Gábor: *Spinoza és a filozófiai etika problémája*

Jean-Jacques Rousseau: *Politikafilozófiai írások* (4895 Ft)

Jean-Jacques Rousseau: *Önéletrajzi írások I.* (4595 Ft)

Judith Shklar: *Montesquieu* (1595 Ft)

Benjamin Constant: *A régiek és a modernek szabadsága*

Az angolszász liberalizmus klasszikusai.
I. kötet: Paine, Jefferson, Maculay, Mill, Acton írásai.
II. kötet: Berlin, Hayek, Laski, Dewey, Dworkin, Rawls írásai

Alexander Gottlieb Baumgarten: *Esztétika* (1595 Ft)

Moses Mendelssohn: *Jeruzsálem.*
Írások zsidóságról, kereszténységről, vallási türelemről (3495 Ft)

Immanuel Kant: *Prolegomena* (1695 Ft)

Immanuel Kant: *A tiszta ész kritikája* (4895 Ft)

Friedrich Schiller: *Művészet- és történelemfilozófiai írások* (3595 Ft)

G. W. F. Hegel: *Vallásfilozófiai előadások* (1995 Ft)

G. W. F. Hegel: *Előadások a művészet filozófiájáról* (2895 Ft)

Edmund Husserl: *Az európai tudományok válsága* I–II. (2695 Ft)

Edmund Husserl: *Karteziánus elmélkedések* (1995 Ft)

Edmund Husserl: *Előadások az időről*

Ludwig Wittgenstein: *Filozófiai vizsgálódások*

Polányi Mihály: *Személyes tudás* I–II. kötet

Ernst Cassirer: *A felvilágosodás filozófiája* (3595 Ft)

Ernst Cassirer: *Goethe, Kant, Rousseau* (2695 Ft)

Mannheim Károly: *Ideológia és utópia*

Mannheim Károly: *A gondolkodás struktúrái*

Maurice Halbwachs: *Az emlékezet társadalmi keretei* (3995 Ft)

Jürgen Habermas: *A társadalomtudományok logikája*

Jürgen Habermas: *Esszé Európa alkotmányáról* (2695 Ft)

Joachim Ritter: *Szubjektivitás. Válogatott tanulmányok* (2495 Ft)

Odo Marquard: *Az egyetemes történelem és más mesék* (1795 Ft)

Hans Blumenberg: *Hajótörés nézővel.*
Metaforológiai tanulmányok (2995 Ft)

Gilles Deleuze: *A bergsoni filozófia* (2295 Ft)

Gilles Deleuze: *Francis Bacon. Az érzet logikája* (3995 Ft)

Kelemen János: *Az ész képe és tette.*
A történeti megismerés idealista elméletei (1595 Ft)

Kelemen János: *A filozófus Dante.*
Művészet- és nyelvelméleti expedíciók (1595 Ft)

Ludassy Mária: *Szavak és kardok.*
Nyelvfilozófia és hatalomelmélet (1895 Ft)

Ludassy Mária: *Felvilágosodástól elsötétítésig.*
Politikafilozófiai írások (2695 Ft)

Parlando. Tanulmányok Zoltai Dénes tiszteletére (2995 Ft)

Radnóti Sándor: *Jöjj és láss!*
A modern művészetfogalom keletkezése.
Winckelmann és a következmények (3595 Ft)

Papp Zoltán: *Elidőzni a szépnél.*
Kant esztétikájáról (3295 Ft)

East-European Non-Fiction

Kontler László: *A History of Hungary* (angolul) (3995 Ft/20 EUR)

Gerő András: *Magyar polgárosodás*

Szente Zoltán: *Kormányzás a dualizmus korában.*
A XIX. századi európai parlamentarizmus
és Magyarország kormányformája a kiegyezés után (3595 Ft)

Szente Zoltán: *Bevezetés a parlamenti jogba* (5000 Ft)

Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet

Privatizáció Kelet-Európában

Halmai Gábor: *Az egyesülés szabadsága.*
Az egyesülési jog története és intézményei

Halmai Gábor: *A véleményszabadság határai*

Kis János: *Az állam semlegessége*

Tamás Gáspár Miklós: *Törzsi fogalmak* I–II. kötet (2695 Ft)

Veszedelmes viszonyok

Giacomo Casanova emlékiratai (4995 Ft)

Georg Simmel: *A kacérság lélektana* (1595 Ft)

Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában*
I. *Swannék oldala* (4395 Ft)
IV. *Szodoma és Gomorra* (3495 Ft)
V. *A fogoly lány* (4395 Ft)
VI. *Albertine nincs többé (A szökevény)* (2495 Ft)
VII. *A megtalált idő* (3895 Ft)

Gilles Deleuze: *Proust* (1995 Ft)

József Attila: *Szabad-ötletek jegyzéke* (1995 Ft)

Michel Foucault: *A szexualitás története*
I. *A tudás akarása* (2995 Ft)
II. *A gyönyörök gyakorlása* (3195 Ft)
III. *Törődés önmagunkkal* (2995 Ft)

Roland Barthes: *Egy szerelemnyelv töredékei* (3395 Ft)

François Jullien: *A meztelenség lényege* (2995 Ft)

Európa Születése

Leonardo Benevolo: *A város Európa történetében*

Ulrich Im Hof: *A felvilágosodás Európája*

Michel Mollat: *Európa és a tenger* (2595 Ft)

Massimo Montanari: *Éhség és bőség* (2195 Ft)

Peter Brown: *Az európai kereszténység kialakulása*

Aron Gurevics: *Az individuum a középkorban*

Jacques Le Goff: *Európa születése a középkorban* (3595 Ft)

Umberto Eco: *A tökéletes nyelv keresése* (3200 Ft)

AZ EZEREGYÉJSZAKA MESÉINEK ELSŐ TELJES MAGYAR KIADÁSA

7 kötetben, kb. 3500 oldalon,
perzsa miniatúrákkal díszített,
egészvászon kötésben

A világirodalom e remekművének mindmáig nem volt tisztességes magyar kiadása. A gyenge minőségű, meghamisított és töredékes „fordítások" nyomán a magyar olvasó még a veszteséggel sem lehetett igazán tisztában.
Az igazi szöveg lenyűgöző irodalmi alkotás, pontosabban alkotások egész füzére, a középkori keleti népi költészet és a magas irodalom sajátos kombinációja, egyben páratlan kultúrtörténeti, társadalomtörténeti, vallástörténeti és tudományos kincsestár.
A kiváló arabista és műfordító, Prileszky Csilla tizenöt évi munkával elkészítette az egyetlen autentikus, múlt század eleji kalkuttai arab nyelvű kiadás teljes magyar fordítását, mely a szakma megítélése szerint vetekszik az eddigi legjobb német – Littmann-féle – kiadással, bizonyos tekintetben (pl. a Tótfalusi István-féle mesteri versfordításokban) felülmúlja azt. A mesegyűjtemény szakmai ellenőrzését Simon Róbert, a Korán tudós fordítója végezte el.

Az egyes kötetek bolti ára: 3495 forint.

Kérjük, jelezze megrendelését vagy érdeklődését címünkön:

Atlantisz Könyvkiadó, 1364 Budapest, Pf. 287.
E-mail: atlantis@budapest.hu

930.85 D59
OT, ko

AZ ATLANTISZ KÖNYVKIADÓ MEGJELENÉS ELŐTT ÁLLÓ, MEGRENDELHETŐ KÖTETEI

Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában II.*
Virágzó lányok árnyékában

A. A. Long: *Epiktétosz.*
Sztoikus és szókratikus kalauz életünkhöz

*

A kultúra támogató barátainak jóvoltából könyveink kedvezményes áron, legtöbbször az önköltségnél olcsóbban kerülnek forgalomba.

Tisztelt Olvasóinknak köteteink előzetes megrendelését javasoljuk. Ebben az esetben 25% kedvezményt biztosítunk.

Kiadónk címe: Atlantisz Könyvkiadó, 1054. Budapest, Akadémia u. 1.
Telefon/Fax: 06 1 266 38 70. E-mail: atlantis@budapest.hu

Számlaszám: 10200823-22215855-00000000

Atlantisz Könyvsziget – négynyelvű könyvesbolt
1061 Budapest, Király utca 2.
Telefon: 06 1 267 62 58, 06 1 235 0065, Fax: 06 1 266 62 58
E-mail: atlbook@t-online.hu
Bármilyen külföldi könyvet kedvező áron beszerzünk. Diákok és tanárok az Atlantisz Könyvsziget valamennyi magyar kötetéhez 10% kedvezménnyel juthatnak hozzá. Könyvtáraknak, intézményeknek is különösen kedvező feltételekkel hozunk be könyveket.

Web: www.atlantiszkiado.hu

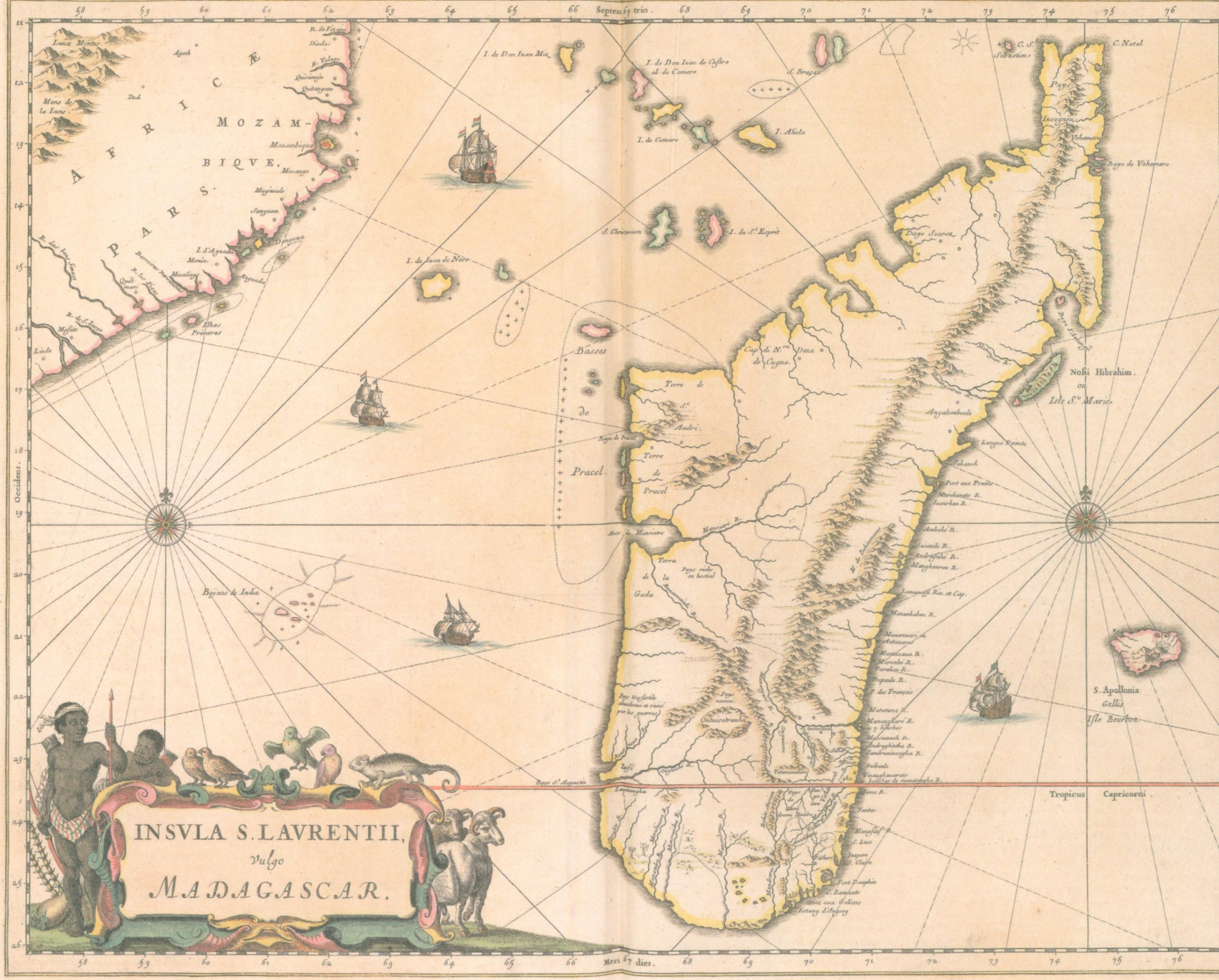
INSVLA S. LAVRENTII,
Vulgo
MADAGASCAR.
AFRICÆ PARS.
MOZAM-
BIQVE.
Septentrio.
Occidens.
Meridies.
Tropicus Capricorni.
Terra de S. André
Terra de Pracel
Pracel.
Bassas de
Noſsi Hibrahim, ou Isle S.te Marie
S. Apollonia Gallis Isle Bourbon
C. Natal
Pays d'Inconguez
Vohemaro
Baye de Vohemaro
Diego Suarez
Angalemboule
Longue Pointe
Fort aux Prunes
Mahanock
Mangabeiras
Anbohibé R.
Andrefsché R.
Manghemon R.
Matatana R.
Manangharé R.
Mahavanah R.
Andrephaha R.
Vinanghanarate
Tanghe R.
Yantse
Manafsaf R.
S. Luce
Fort Dauphin
C. Ranchate
Ilots avec Galions
Retang d'Anjong
Baye d'Augustin
Tropicus Capricorni.
I. de Don Juan Mia
I. de Don Juan de Caſsere al. de Comoro
I. de Comoro
I. Aliola
S. Braças
I. du S.t Esprit
S. Chrysostom
I. de Juan de Nève
Bayxos de India
Ilhas Primeiras
Mosambique
Mocanga
Mogincale
Songuem
Quitangone
Quiuangoja
Diuda
Agoà
Dud.
Lunæ Montes
Mons de la Lune
Linde
Mosilo
Quilimane
Masalagy
Angoche
Mania
I. d'Aguada
Diuangoa
Ilhas Primeiras
Baye de Pracel
Anc. de Mannatre
Terra de la Gada
Pays reconnus
Onbarobrouka
Zafi
Vatomandrey
Lambongha
Tanghe R.
Manafsaf R.
S. Luce
Itapere
Ste Claire
Fort Dauphin
C. Ranchate
Ilots avec Galions
Retang d'Anjong